

**214/37 NUMARALI RUZNÂMÇE DEFTERİNE GÖRE
RUMELİ KAZÂ SINIRLARINDA İLHAK VE İFRAZ
(1659 – 1661)**

Mert Can ÇAL

Eylül – 2022

DENİZLİ

**214/37 NUMARALI RUZNÂMÇE DEFTERİNE GÖRE
RUMELİ KAZÂ SINIRLARINDA İLHAK VE İFRAZ
(1659 – 1661)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Programı**

Mert Can ÇAL

Danışman: Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT

**Eylül – 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza:

Öğrenci Adı Soyadı: Mert Can ÇAL

ÖNSÖZ

Kadıasker ruznâmçeleri üzerine bugüne kadar farklı çalışmalar yapılmıştır. Özellikle kadıların ve müderrislerin istihdamı ve mülâzemet sistemi üzerine yapılan çalışmalar ilk akla gelenleridir. Kadıasker ruznâmçelerindeki verileri farklı açıdan kullanabilir miyiz düşüncesinden yola çıkarak, kazâ sınırlarının değişimine etki eden hususlara açıklık getirebileceğimizi düşünülmüştür. XVIII. yüzyılda Rumeli coğrafyasındaki kaza sayılarında düşüş yaşandığı bilinmektedir. Bu düşüşe etki eden birçok faktör vardır. Bu faktörlerin sadece biri üzerine odaklandık. Bahsi geçen faktör, kazâların statüsünü yükseltmek ve kadıların derecelerini hak ettikleri seviyeye getirmek adına uygulanan ilhak ve ifraz sistemidir. Konumuzun merkezini teşkil etmekte olan bu uygulama kazâ sınırlarının değişmesine ve kazâ sayısında azalmalara neden olan faktörlerin sadece ufak bir parçasıdır. Fakat kadıasker ruznâmçelerinde belirli bir yer tutmaları nedeniyle üzerinde mesai harcanması gerektiği düşünülmüştür.

Çalışmamızın hazırlanması aşamasında manevi ve maddi anlamda birçok kişinin desteğini gördüm. İlk olarak lisans eğitimim sırasında tanıdığım, sonrasında yüksek lisansta da öğrencisi olduğum, tarihe olan bakış açımın değişmesinde ve tarihin nasıl okunması gerektiğini öğreten değerli hocam Yasemin BEYAZIT'a sonsuz teşekkürlerimi bir kez daha sunmak isterim. Yine lisans eğitimim sırasında tanıdığım, özellikle devlet teşkilatı ve müessesleri hakkında öğrettiği bilgilerle Osmanlı Devleti tarihini kavramamıza, yüksek lisans eğitimim sırasında ise Osmanlı arşiv vesikalarını okumayı öğrenmemde yardımlarını gördüğüm değerli hocam Mehmet Ali ÜNAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Lisans eğitimimiz esnasında yanlışlıkla tanıştığım ancak sonrasında can dostum olan ve her zaman yanımda olup desteğini geri çekmeyen arkadaşım Umut DENİZ'e; yirmi beş yıldır her türlü kahrımı çeken, her zaman bana destek olan, motive eden annem Gülser'e ve babam Şahin'e teşekkürlerimi buradan sunmak isterim. Son olarak yedi yıldır ki beni hiç yalnız bırakmayan, hep desteğini hissettiğim, çalışmamı hazırladığım süre zarfında fazla vakit ayıramadığım Seray AKKAN'a bir ömür boyu müteşekkirim.

Mert Can ÇAL

Çayırova/2022

ÖZET

214/37 NUMARALI RUZNÂMÇE DEFTERİNE GÖRE RUMELİ KAZÂ SINIRLARINDA İLHAK VE İFRAZ (1659 – 1661)

ÇAL Mert Can
Yüksek Lisans Tezi
Tarih ABD
Yeniçağ Tarihi Programı
Tez Yöneticisi; Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT
Eylül 2022, VI+172 sayfa

Bu tez çalışmasında XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Rumeli kazâ sınırlarındaki değişim ile ilhak ve ifraz uygulamasının ne anlam ifade ettiği açıklanmıştır. Tez çalışmamız, XVI. yüzyıl sonlarında başlayan Osmanlı Devleti'ndeki değişim ve dönüşüm sürecinin taşra idaresindeki etkisi ve bu etkilerin kazâ sınırlarına ve sayısına tesirini tespit etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışmamızda, XVI. yüzyıl sonlarında yaşanmaya başlanan siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik acıdan değişimin, taşra teşkilatının bir parçası olan kazâ idaresine, sınırlarına ve sayısına ne gibi etkilerinin olduğu, bu etkiler neticesinde kazâ sınırlarında ne gibi değişimlerin yaşandığı, XVII. yüzyılda kazâ sayısındaki artışların altında yatan nedenler, süreç içerisinde kadılarına düşen görevlerin artmasına paralel olarak kazâ sayısındaki artışa veya düşüşe etkileri gibi hususlara cevap aranmıştır.

Tez, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konu takdimi, kadıaskerlik müessesesi ve kadıasker ruznâmçe defterleri hakkında bilgiler verilmiştir. Literatür değerlendirmesi yapılarak alandaki çalışmalar tanımlanmıştır. Çalışmada kullanılan kaynaklar ve uygulanan yöntem hakkında bilgiler sunulmuştur. Birinci bölümde kazâ kavramı, Osmanlı idaresinde kazâların oluşumu ve sınıflandırılması, kazâ idaresinden sorumlu kadıların eğitim süreçleri, yetki alanları ve görevleri, Osmanlı Devleti'nin Rumeli kazâları ve statüleri, statülerinin değişimi ve değişime etki eden unsurlara değinilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı kazâ sınırlarındaki değişimi ve değişime etki eden hususları ve nedenleri açıklanmıştır. Yaşanan değişimlerin XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonuna kadarki tarihi süreci ve değişimin nedenlerini, uygulanma yöntemlerini ve biçimleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan ilhak ve ifraz kayıtları özelinde kazâ sınırlarındaki değişimin nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Kadıasker, Ruznâmçe, Kazâ Sınırları, İlhak, İfraz.

ABSTRACT**ACCORDING TO THE RUZNAMÇE REGISTER NUMBERED 214/37
ANNEXATION AND SUBDIVISION ON THE BORDERS OF
MAGISTRATURES ON THE RUMELIA
(1659 – 1661)**

ÇAL Mert Can

M. A. Thesis

History

Early Modern History Programme

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT

September 2022, VI+172 pages

In this thesis, the meaning of the 17th century Ottoman Empire change in the Rumelian magistratures and the application of annexation and subdivision are explained. Our thesis has been written in order to determine the effect of the change and transformation process in the Ottoman Empire, which started at the end of the 16th century, on the provincial administration and the effect of these effects on the boundaries and number of districts. In our study, the effects of the political, social, economic and demographic changes that started at the end of the 16th century on the magistratures administration, borders and numbers that are a part of the provincial organization, what changes were experienced in the district borders as a result of these effects, and the increase in the number of magistratures in the 17th century. In this study, answers were sought for issues such as the underlying causes, the effects of the increase or decrease in the number of magistratures in parallel with the increase in the duties of the kadis in the process.

The thesis consists of an introduction and three parts. In the introduction, information about the subject presentation, the institution of kadiasker and kadiasker ruznâme registers are given. Studies in the field were defined by making a literature review. Information about the sources used in the study and the method applied are presented. In the first part, the concept of magistrature, the formation and classification of magistratures in the Ottoman administration, the education processes of the kadis in charge of the district administration, their jurisdiction and duties, the Rumelian magistratures of the Ottoman Empire and their status, the change in their status and the factors affecting the change are mentioned. In the second part, the change in the Ottoman magistrature borders and the factors affecting the change and the reasons are explained. XVI. from the XVIII century. The historical process until the end of the century and the reasons for the change, the methods and forms of implementation are explained. In the third part, the reasons for the change in the boundaries of the magistrature, were tried to be determined, in particular the annexation and subdivision records in the ruznâme register numbered 214/37.

Keywords: Rumelia, kadiasker, ruznâme register (daybook), magistratures borders, annexation, subdivision,

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
A) Konunun Takdimi	1
B) Kadıaskerlik Kurumu ve Ruznâme Defterleri.....	3
C) Literatür Değerlendirmesi	5
D) Kaynaklar	9
E) Yöntem	12

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN KAZÂ TEŞKİLATI

1.1. Kazâ Kavramı.....	13
1.2. Osmanlı İdaresinde Kazâ	14
1.3. Osmanlı Taşra İdaresinde Kadı.....	19
1.4. Teşkilat ve İdari Yönüyle Rumeli Kazâları	35

II. BÖLÜM

OSMANLI KAZÂ SINIRLARINDA DEĞİŞİM

2.1. Kazâ Sınırlarında Değişim ve Nedenleri.....	51
2.2. XVI. Yüzyılda Kazâ Sınırlarında Değişim	56
2.3. XVII. Yüzyılda Kazâ Sınırlarında Değişim	64
2.4. XVIII. Yüzyılda Kazâ Sınırlarında Değişim.....	71

III. BÖLÜM

RUMELİ KADIASKERLİĞİNE AİT 214/37 NUMARALI RUZNÂMÇE DEFTERLERİNE GÖRE KAZÂ SINIRLARINDA DEĞİŞİM

3.1. Rumeli Kadiaskerliğine Ait 214/37 Numaralı Ruznâmçe Defterine Göre Kazâ Sınırlarında İlhak	78
3.2. Rumeli Kadiaskerliğine Ait 214/37 Numaralı Ruznâmçe Defterine Göre Kazâ Sınırlarında İfraz	119
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	140
214/37 NUMARALI RUZNÂMÇE DEFTERİNDE YER ALAN KAZÂLAR.....	151
EKLER	168
ÖZGEÇMİŞ	172

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
MA.	Bab-1 Meşihat Arşivi
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
RKR	Rumeli Kadiasker Ruznâmçesi
s.	Sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu
t.y.	Türlü Yerler
Yay.	Yayınları/Yayınevi
M	Muharrem
S	Safer
Ra	Rebi'ü'l-evvel
R	Rebi'ü'l-ahir
Ca	Cemaziye'l-evvel
C	Cemaziye'l-ahir
B	Receb
Ş	Şaban
N	Ramazan
L	Şevval
Za	Zi'l-kade
Z	Zi'l-hicce

GİRİŞ

A) Konunun Takdimi

İlhak sözcüğü, “katma, katılma, karışma, ilave etme, bağlama, egemenliği altına alma”, anlamlarına gelmektedir.¹ Osmanlı kazâ sisteminde bir kazânın başka bir kazâyâ bağlanmasını ifade etmektedir. Bir grup nahiyenin, küçük ve az nüfuslu kazâların daha büyük kazâlara bağlanması işlemidir. İfraz sözcüğü, “bütün bir parçadan ayırma, ayrılma, toptan bir miktar ayırma, bir arazinin bölünmesi, parsellere ayrılması”² anlamlarına gelmektedir. İfraz, Osmanlı Devleti’nin kazâ teşkilatında, bir kazâ içerisinden başka bir kazâ teşkil edilmesidir. Bir kazâyâ bağlı bir veya birden fazla yerleşim biriminin ayrılması sonucunda mevcut kazânın sınırlarında yaşanan daralma işlemidir.

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nin batıda ve doğuda toprak kazanımları hızlandı. Özellikle Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethederek devletin merkezi ilan etmesiyle başlayan süreçte Rumeli coğrafyasındaki ilerleyiş hız kazanmıştı. Halefleri zamanında ise bu süreç devam ederek, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Macaristan’ın fethi ile sonuçlanmıştı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında sonra Osmanlı Devleti siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda bunalımlı yıllar yaşamaya başlamıştı. Özellikle Celali İsyanları sonucunda taşrada sorunlar yaşanmıştı. Osmanlı Devleti taşrada nüfuzunu geri kazanmak adına yeni önlemler alma yoluna gitmişti. Bu önlemlerinde başında, halihazırdaki büyük kazâların küçültülerek, devlet otoritesinin en uç noktalara taşınması ve vergi tahsilatının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi adına ilhak ve ifraz olayı uygulanmıştır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait kadiasker ruznâmçelerinde görülmeye başlanan ilhak ve ifraz uygulaması, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da yoğun şekilde uygulanmıştır. Her yüzyılda ilhak ve ifraz olayı dönemin şartlarına, reayanın ve kadıların taleplerine göre uygulanma alanı bulmuştu. Osmanlı Devleti otoritesini sağlayıp adaleti tahsis ederek, memurlarının taleplerini gözetmiş, reayanın ise hak ettiği adaletli ve refah ortamını

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (Haz. Raşit Gündoğan, vd.), İdeal Yayıncılık, İstanbul 2014 s. 127; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2017, s. 492; İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2012, s. 724.

² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 112; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 474; İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.696.

sağlamıştır. İlhak ve ifraz uygulamasının meydana gelmesinde reaya – kadı – devlet üçgeninin belirleyici unsurlar olduğunu söylemeliyiz.

Çalışmamızın birinci bölümünde kazâ kavramının üzerinde durulmuştur. Devamında ise Osmanlı idari sistemi ve taşra idaresinin oluşum sürecine değinilmiştir. Taşra idaresinin alt birimi olan kazâların tarihi süreç içerisinde meydana gelmeleri, meydana geliş nedenleri, taşra idaresindeki konumları, yönetiliş biçimleri gibi konulara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde kazâ yöneticisi olarak Osmanlı kadılarının eğitim süreçleri, bir kazâda istihdam edildikten sonraki görevleri ve görev sınırları açıklanmıştır. Özellikle taşrada yaşanan kriz döneminde kadılara düşen görevlerin artmasına paralel olarak görev yetkilerinin genişlemesi gibi hususlar açıklanmıştır. Birinci bölümde son olarak tarihi süreç içerisinde Rumeli sınırlarında yaşanan genişlemeler, eyaletlerin oluşması ve buna bağlı olarak kazâ alanlarının açılması, Rumeli kazâlarında XV. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonuna kadar geçen süre zarfında yaşanan artış ve düşüş, Rumeli kazâlarının statüleri ve statülerinin değişmesine etki eden arpalık, maişet, te'bid, tekaüd ve ibka olarak kazâların tevcih edilmesi gibi konular kadıasker ruznâmçe defterlerinde yer alan kayıtlardan örnekler verilerek açıklanmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Osmanlı kazâ sınırlarındaki değişim ve değişimin nedenleri açıklanmıştır. İkinci bölümün ilk alt başlığında kazâ sınırlarındaki değişime toplu bir bakış yapılmıştır. Sonrasında ise XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonuna kadar Rumeli'nde ve Anadolu'da yer alan kazâların tarihi süreç içerisinde artması ve bazı kazâların yok olmasının nedenleri tespit edilmeye ve örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle XVII. yüzyılda kazâ sayısındaki büyük artışları Rumeli'nde ve Anadolu'da bölgesel olarak tespit edip, bu artışın altında yatan nedenlere ve etkilere değinilmiştir. Ayrıca kazâ sayısındaki artışlarda ilhak ve ifraz olayının ne gibi ilişkisi olduğuna ve nedenli uygulanma alanı bulduğuna açıklık getirmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde ise Rumeli Kadıaskerliğince tutulan 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan ilhak ve ifraz kayıtları özelinde, XVII. yüzyıl Rumeli'sinde ilhak ve ifraz uygulamasının uygulanma nedenlerini ve uygulandığı alanlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ilhak ve ifraz olayına konu olan kazâların, XVII. yüzyıl Rumeli kazâ sınırlarında yaşanan değişime ne ölçüde etkisi olduğu toplu bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

B) Kadıaskerlik Kurumu ve Ruznâme Defterleri

Osmanlı Devleti öncesi bütün İslam devletlerinde varlığı tespit edilen kadıaskerlik makamı, askerler arasında vuku bulan ihtilafları gidermek ve davaları neticeye bağlamak adına teşekkül etmiş bir müessesedir. Kadı ve asker kelimesinin birleşmesi ile türeyen ve farklı dönemlerde *kadı-ı asker*, *kadı'l-asker*, *kadı'l-cünd*, *kadı'l-leşker* şekillerinde telaffuz edilen müessese, Osmanlı Devleti'nde *kazasker/kadıasker* şeklinde kullanılmıştır. Divana üyesi olan kadıaskerleri ifade etmek için *Sadreyin Efendiler*, *Sadr-ı Rumeli* ve *Sadr- Anadolu* terimleri de kullanılmıştır.³

Hız. Peygamber döneminden itibaren temelleri atılan kadıaskerlik müessesesi, Hız. Ömer zamanında kurulmuştu.⁴ Salih b. Ali Mısır'a yönetici olduktan sonra düzenlediği seferlerde, ordudaki her birlikte bir kadıasker görevlendirdiği tarihi kaynaklara yansımıştır.⁵ Abbasilerde, ilk Müslüman Türk Devletlerinde, Eyyubilerde, Memlûklerde, Selçuklularda ve Beyliklerde kadıaskerlik kurumu mevcut olup *kâdilkudat* şekline telaffuz edilmiştir.⁶

Osmanlı Devleti'nde ise temelleri Sultan Orhan Gazi döneminde atılmaya başlanmış ve I. Murad döneminde bir müessese olarak kurulmuştur. Kadıaskerlik kurumu, Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının son yıllarına doğru, devlet sınırlarının Rumeli ve Anadolu coğrafyasında genişlemesine paralel olarak doğan ihtiyaçtan ve Karamanî Mehmed Paşa'nın telkinleriyle Rumeli ve Anadolu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde Arap ve Acem kadıaskerliği kurulduysa da ömrü kısa olmuştur.⁷ Süreç içerisinde klasik formunu kazanan kadıaskerlik kurumu, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde birleştirilip tek çatı altında toplanmış ve devletin yıkılışına kadar mevcudiyetini devam ettirmiştir.⁸

Kadıaskerlerin idari, adli ve kazaî görevleri vardı. Mevleviyet statüsündeki kazalar⁹ ve derecesi yüksek müderris atamalarının dışında kalan taşra kazâlarına kadı ve

³ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, Kronik Yay., İstanbul 2021, s. 129.

⁴ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", *Belleten*, cilt: LXI, Sayı: 232, Yıl: 1997, Ankara 1998, s. 597-598.

⁵ Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlmîye Sınıfı*, Birey Yay., İstanbul 2004, s. 39.

⁶ Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, Kadim Yay., Ankara 2021, s. 13-18.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osman Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK. Yay. Ankara 2020, s. 228-229

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 163.

⁹ İlhak uygulaması ile bazı kazâların dönemsel olarak mevleviyet statüsüne çıkması yine kadıaskerler tarafından gerçekleştiriliyordu. Bkz.: Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 108-109; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat

medreselere müderris tayininden sorumlu idiler. Müderris ve özellikle kazâların idari ve adli sorumlusu olan kadıların tayin ve azilleri, şikayet ve taleplerinden sorumlu yegâne kurumdu. Ayrıca mesleğe yeni adım atacak adayların bir nizam içerisinde mülazım olmalarını da kontrol eden merci idi. Sistemin doğru bir şekilde ilerlemesi için *ruznâmçe* adlı defterlere kadıların, müderrislerin ve yeni adayların kayıtları kadıaskerlik müessesesi tarafından kaydedilirdi.¹⁰

Ruznâmçe, Farsça'da günlük anlamına gelen *rûznâme* sözcüğüne küçültme eki eklenerek türeyen bir sözcüktür. Osmanlı Devleti'nin maliyesinde de aynı isimle zikredilen defter gruplarının olmasına karşın, kadıaskerlerce tutulan kadı ile müderris tevcihatının, ayrıca mesleğe yeni adım atan adayların kaydının tutulduğu defterlerde ruznâmçe olarak anılmıştır.¹¹ Kazaskerlikler tarafınca tutulan üç tür ruznâmçe defteri vardır. İlki medreseden mezun olup mesleğe yeni giriş yapacak olan *yeni mülazımların* kaydedildiği *mülâzemet* ruznâmçeleridir. İkincisi ise kadıaskerlerce cihet ve tevliyet için yapılan atama kayıtlarının yer aldığı *cihet* ruznâmçeleridir. Üçüncü tip defter ise çalışmamızın temel kaynağını oluşturan *hareket* ruznâmçeleridir.¹²

Kadıaskerlikler bünyesinde tutulan ruznâmçelerin varlığını fark eden ancak yaptığı araştırmalara rağmen sonuç elde edemeyen Cahid Baltacı, İstanbul Müftülüğü Şeriyye Sicilleri Arşivi'nde uzman olarak göreve başladığında ruznâmçe defterlerini tespit edip katalogunu yayınlamıştır.¹³ Baltacı tarafından yayınlanan katalogda 377 adet ruznâmçe tespit edilmiştir. Sonrasında ise İsmail Erünsal tarafından Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 51 defter daha tespit edilmiş ve ilim dünyasına tanıtılmıştır.¹⁴ Levent Kuru ise Atatürk Kitaplığı Belediye yazmaları arasında Rumeli'ye ait bir tane ruznâmçe defteri tespit etmiştir. Toplamda 429 adet kadıasker ruznâmçe defteri tespit edilmiş ve günümüze ulaşmıştır.

Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 65-66; Ferit Arı, *Osmanlı İlmîye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2021, s. 124.

¹⁰ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, s. 135.

¹¹ Erhan Afyoncu, "Rûznâmçe", *DİA*, c. XXXVI, İstanbul 2008, s. 276-278.

¹² Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 12-16.

¹³ Cahid Baltacı, *XV – XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, c. I, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2021, s.17-18.

¹⁴ Cahid Baltacı, "Kâdî-asker Rûz-nâmçeleri'nin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, Cilt: IV, Sayı: 1, İstanbul, 1979, s. 55-100; İsmail Erünsal, "Nuriyosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazâsker Rûz-nâmçeleri", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, Cilt: IV, Sayı: 3, İstanbul 1980, s. 19-31.

429 adet ruznâmçe defterinin 262 tanesi Rumeli, 167 tanesi ise Anadolu'ya aittir. 262 adet Rumeli'ye ait ruznâmçenin 257 tanesi Şeyhülislamlık arşivinde¹⁵ yer alırken 4 tanesi Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde, 1 tanesi ise Atatürk Kitaplığı'ndır.¹⁶ Ercan Alan'ın belirttiği üzere, XVI. yüzyıla ait toplamda 12 defter mevcutken, XVII. yüzyıla ait olan defter sayısı 57'dir. Bunların 30 tanesi mülâzemet 27 tanesi ise hareket ruznâmçesidir. Ancak 27 defterin 2 tanesi Rumeli kazaskerliğine ait kaydedilmiş olsa da Anadolu kazaskerliğine aittir. 2 tane defter ise hem Rumeli hem de Anadolu kadıaskerliğine ait kayıtları içermektedir.¹⁷ XVII. yüzyıla ait son defter 1680 tarihlidir. Bu tarihten sonra XVIII. yüzyıla kadar başka bir hareket ruznâmçesinin olmamasının nedeni ise Rumeli Kadıaskeri Ataullah Efendi'nin evinde çıkan yangın sonucunda ruznâmçelerin yok olmalarından kaynaklıdır.¹⁸

C) Literatür Değerlendirmesi

Kadıasker Ruznâmçeleri üzerine çalışmalar, ilim alemine tanıtıldığı 1980'li yıllarda itibaren başlamıştır. İlk yapılan çalışmalar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ve Marmara Üniversite Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı bünyesinde mezuniyet ve yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Mübahat Kütükoğlu ve Mücteba İlgürel danışmanlığında, Ertuğrul Oral,¹⁹ Nedim Ceylan²⁰ ve Süleyman Uzan²¹ tarafından hazırlanan tezler, ruznâmçe defterlerinin transkripsiyonu şeklinde hazırlanmıştır. Defterlerin içerisindeki veriler maalesef analize tabi tutulmamıştır.

¹⁵ Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, İsmail Kurt, *Şeyhülislamlık (Bâb-ı Meşihat), Arşivi Defter Kataloğu*, İSAM Yay., İstanbul 2006, s. 47-54.

¹⁶ İsmail Erünsal, "Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazâsker Rûznameçeleri", s. 19-31; Levent Kuru, *Kazasker Ruznameçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 49-50

¹⁷ Rumeli'ye kayıtlı 215/38 ile 225/48 numaralı defterle Anadolu kazaskerliğine aittir. 220/43 ile 228/51 numaralı defterler Rumeli ve Anadolu kayıtlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bkz.: Ercan Alan, *Kadıasker Ruznameçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 4.

¹⁸ Levent Kuru, *Kazasker Ruznameçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 20-21.

¹⁹ Ertuğrul Oral, *993 – 994 (1585 – 1586) Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980; Ertuğrul Oral, *1177 (1763 – 1764) Tarihli 115 Numaralı Rumeli Kadıaskeri Ruznâmçesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yeniçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

²⁰ Nedim Ceylan, *951 – 959 (1544 – 1556) Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980.

²¹ Süleyman Uzan, *997 – 998 (1589 – 1590) Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1980.

Hareket ruznâmçeleri üzerine ilk ciddi ve analize tabi tutularak hazırlanan çalışma Mehmet İpşirli tarafından gerçekleştirilmiştir ve defterdeki veriler analiz edilerek kadıaskerlik kurumu açıklanmaya çalışılmıştır. İpşirli eserinde Meşihat Arşivi'ndeki ve Nurusmaniye Kütüphanesi'ndeki bazı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinden istifade etmiştir.²² İpşirli'den sonra kadıasker ruznâmçeleri üzerine çalışmaların artması gerektiğini işaret eden Halil İnalçık'ın makalesi gelmektedir. İnalçık makalesinde ruznâmçe defterlerinden ayrı başka defter serileri üzerine de çalışmaların yapılmasına yol göstermek adına açıklamalarda bulunmuştur. Sonrasında ise ilmiye teşkilatı, mülâzemet sistemi gibi konular üzerinde durduğu makalesinde, 1057/1647 tarihli Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesi özelinde kadılık kurumu, müddet-i örfiyye, ilhak ve ifraz konularına değinmiş ve ruznâmçelerde geçen terimleri açıklamıştır.²³

İlerleyen yıllarda yeni çalışmaların ana kaynağını oluşturan kadıasker ruznâmçeleri, Rumeli ve Anadolu olarak ikiye bölünmüş şekilde incelenmiştir. Bu konuda yapılan ilk ciddi çalışmalardan biri İsmail Gündoğdu'nun doktora tezidir. İsmail Gündoğdu çalışmasında, Anadolu Kadıaskerliğine ait ruznâmçe defterlerini inceleyerek, XVIII. yüzyılda kadınların hangi şekillerde bir kazâyâ tevcih edildiği, silk içerisindeki hareketlilik, kazâların akçe cinsinden statüleri, mülâzemet sistemi, ilhak ve ifraz olayı gibi konulara değinmiştir.²⁴

Rumeli Kadıaskerlik ruznâmçelerini ilk kez sistematik bir şekilde inceleyen, içerisindeki verileri analize tabi tutan ve ruznâmçe defterlerini sınıflayan Yasemin Beyazıt'tır. Beyazıt doktora tezinde mülâzemet sisteminin kökenini, yaşadığı değişim ve klasik şekline kavuşmasındaki süreci ve etkileri, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadı ve müderris adaylarının hangi yoldan silke dahil olduğu, istihdamın nasıl sağlandığı, sistem içerisindeki hareketliliği, kazâların ve medreselerin akçe cinsinden sınıflanması, kadınların gelirleri, kadınların gelirlerine etki eden sebepler, ilhak ve ifraz uygulaması, kadınların munfasıl oldukları sürede geçimlerini nasıl sağladıkları, sistemdeki

²² Mehmet İpşirli, *XVII. Yüzyılın Başlarına Kadar Osmanlı İmparatorluğunda Kazaskerlik Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı Doçentlik Tezi, İstanbul 1982. Daha güncel hali için bkz.: Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", *Bellekten*, cilt: LXI, Sayı: 232, Yıl: 1997, Ankara 1998, s. 597-699.

²³ Halil İnalçık, "The Ruznamce Registers of the Kadıasker of Rumeli as Preserved in Istanbul Müftülük Archives" *Turcica*, XX, 1988, s. 251-275. Türkçe versiyonu için bkz.; Halil İnalçık, "Kazasker Ruznamçe Defterine Göre Kadılık", *Osmanlı İmparatorluğu; Sultan ve Siyaset*, c. II, Kronik Yay., İstanbul 2018, s. 111-134.

²⁴ İsmail Gündoğdu, *The Ottoman Ulema Group and State of Practicing "Kaza" Authority During the 18th Century*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.

aksaklıklar ve talepler doğrultusunda çıkarılan fermanlar gibi konulara, hareket ve mülâzemet ruznâmçe defterlerindeki verilerinden faydalanarak ışık tutup, alandaki boşluğu doldurmuştur. Ayrıca XVI. yüzyıl kazâlarının ve medreselerinin listesi ek olarak araştırmacılara sunulmuştur.²⁵

Yasemin Beyazıt tarafından yayınlanan bir diğer eser ise günümüze ulaşan ilk hareket ruznâmçesi olma özelliğini taşıyan, Çivizâde Mehmed Efendi'ye ait hareket ruznâmçesidir.²⁶ Bu çalışma XVI. yüzyılda kadı ve müderris tevcihatının nasıl kaydedildiği, ilhak ve ifraz uygulamasının ilk örnekleri gibi konulara kaynak oluşturacak niteliktedir.

Yasemin Beyazıt tarafından kaleme alınan bir diğer eser ise kazâ sınırlarının belirlenmesine etki eden temel unsurları konu almaktadır. Konumuzun ana iskeletini oluşturan ilhak ve ifraz uygulaması hakkında bilgi veren bu eser; XVI. yüzyılda yaşanan siyasi ve sosyal etkilerin kazâ sınırlarının belirlenmesine nasıl etki ettiğini, kazâ sınırlarının belirlenmesi sürecinde temel faktörlerin neler olduğunu, kazâların ilhak ve ifraz uygulaması ile sınırlarının büyüüp küçülmesini, reyanın refahı ile ilhak ve ifraz olayının bağlantıları birincil kaynaklar vasıtasıyla açıklanmıştır.²⁷

Kadıasker ruznâmçelerinin türleri, içerisinde yer alan mülazım kaydı ile kadı ve müderris tevcihatının defterlerde hangi formatta kaydedildiği, kayıtlarda hangi bilgilerin elde edileceği, elde edilen bilgilerin hangi alanlarda kullanılabileceğine dair Yasemin Beyazıt'ın ve İsmail Gündoğdu'nun makaleleri, ruznâmçeler üzerine çalışma yapacak kişiler için yol gösterici mahiyettedir.²⁸

Turan Gökçe tarafından kaleme alınan, XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında görülen kazâ sayısındaki artışa dair makalesi çalışmamıza yol gösterici mahiyettedir. Turan Gökçe XVI. yüzyılın sonlarında yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve

²⁵ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009. Daha güncel hali için bkz.: Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Yay., Ankara 2014.

²⁶ Yasemin Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznâmçelerinden Çivizâde Mehmed Efendi Ruznâmçesi*, TTK, Yay., Ankara 2018.

²⁷ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 53, Temmuz 2010, s. 75-98.

²⁸ Bu eserler çalışmamızın ön hazırlık safhasında bizlere yol göstermiştir; Yasemin Beyazıt, "Kadıasker Ruznâmçelerinde Tipoloji ve Yeterlilik", Pof. Dr. *Özer Ergenç'e Armağan*, Ed. Ümit Ekin, Bilgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s.97-112; İsmail Gündoğdu, "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Ruznâmçe Defterleri ve Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 6, Yıl 2009, s. 697-722.

demografik değişimlerinde Osmanlı Devleti'nin taşradaki idaresini derinden sarsmasına vurgu yaparak, tahrir defterleri özelinde kazâ sayısındaki artışların nedenlerini tespit etmeye çalışmıştır. Makalesinde ilhak ve ifraz olayına değinerek, kazâ sayısındaki artışlara bölgesel örnekler vererek okuyucuya sunmuştur.²⁹

Ercan Alan tarafından kaleme alınan, XVII. yüzyıl Rumeli Kadıaskerlik ruznâmçelerinden hareket ruznâmçeleri üzerine yapılmış çalışma, tezimizin önemli kaynaklarından. Ercan Alan, XVII. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliğine ait ruznâmçe defterlerindeki verileri kullanarak, kadı tevcihatı, kadınların silkteki hareketliliği, kadınların gelirlerine etki eden faktörler, kadınların gelirleri gibi konulara açıklık getirilmiş, döneme ait kaynaklardan faydalanarak mülâzemet sistemi, sistemin aksaklıklarına engel olmak adına çıkarılan ferman ve kanunları araştırmacıya sunmuştur. Ayrıca oluşturduğu tablolar ile XVII. yüzyıl da hangi kazâyâ hangi defterde ve tarih de hangi kadı tayin edilmiş, ilhak ve ifraz olunan kazalar, XV. XVI. ve XVII. yüzyılda hangi kazanın mevcut olup hangisinin mevcut olmadığını toplu bir şekilde araştırmacılara sunulmuştur.³⁰ Ercan Alan tarafından kaleme alınmış makaleler ve diğer eserler çalışmamızda kullanılmış ve ilgili bölümlerde atıflar yapılmıştır.

Rumeli Kadıaskerlik ruznâmçeleri üzerine çalışma yapan bir diğer araştırmacı ise Levent Kuru'dur. Levent Kuru, XVIII. yüzyılın ilk yarına ait hareket ruznâmçeleri üzerine yaptığı çalışmasında, döneme ait ferman ve kanunlar ile o dönemde kaleme alınmış çağdaş yazarların verdiği bilgiler ışığında mülâzemet sistemine değinmiş, sonrasında ise kadınların silkte hareketliliği, kazâların kadılarına tevcih usulleri, tevcihe etki eden unsurlar, ilhak ve ifraz uygulamasının etkileri, kadınların gelirleri ve gelirlerine etki eden hususlara değinmiştir. Ayrıca kadınların tevcih edildiği kazâlar, hangi kadının hangi kazâyâ kaç akçe ile görevlendirildiği, hangi defterde hangi kazâyâ tevcih yapıldığı, XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kazâların toplu listesi, ilhak ve ifraz olan kazâların tabloları gibi bilgiler Levent Kuru tarafından araştırmacılara sunulmuştur.³¹ Levent Kuru ve Ahmet Önel tarafından yayınlaman, 1078 (1667 – 1668) tarihli kazâ teşkilatındaki düzenlemeyi konu alan eserde çalışmamıza dahil edilmiştir. Bu eserde kazâların rütbeleri, kazâ sayıları,

²⁹ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan Tarih Yazıları*, (Der.: M. Akif Erdoğan), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 237-266.

³⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015.

³¹ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.

hangi kazânın hangi rütbede olduğu gibi hususlara temas edilmiştir.³² Ayrıca Levent Kuru tarafından kaleme alınan makalelere ve diğer eserler çalışmamızda kaynak olarak kullanılmış ve ilgili bölümlerde atıflar yapılmıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, Rumeli ve Anadolu'yu birlikte inceleyen Ferit Arı, alanda önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Ferit Arı hem hareket hem de mülâzemet ruznâmçelerindeki verileri analiz ederek, Rumeli, Anadolu ve Mısır'da mülâzemet sisteminin uygulanma biçimini, mülâzemet yollarını ve değişimlerini, kazâ sayılarını, kazâlara tevcih edilen kadıların gelirleri ve gelirlerine etki eden ilhak ve ifraz olayını, kadıların istihdamı ve hareketliliğini açıklamıştır.³³

Tez çalışmamızda, Rumeli ve Anadolu Kadıaskerliğine ait bazı hareket ruznâmçelerindeki veriler kullanılarak hazırlanan çalışmaların yanında, transkripsiyonu ve tahlili yapılarak yayınlanmış yüksek lisans tezlerinden de istifade edilmiştir. Bu çalışmalarda yer alan ilhak ve ifraz olayı ile ilgili bilgilerden istifade edilmiştir. Bahsi geçen çalışmalara ilgili bölümlerde atıflar yapılmıştır. Ayrıca tahrir ve avarız defterleri kaynak olarak kullanılan sancak çalışmaları da kaynak olarak kullanılmıştır. Bu çalışmalardan kazâ sayısında yaşanan artış ile ilhak ve ifraz olayının uygulanma alanları ve etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda kullanılan sancak çalışmalarına ilgili bölümde atıflar yapılmıştır.

D) Kaynaklar

Çalışmamızın ana kaynağı, Meşihat Arşivine kayıtlı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinden 214/37 numaralı ruznâmçe defteridir. Bu defter özelinde, XVII. yüzyılda ilhak ve ifraz uygulamasının kazâlara etkileri ve sınırlarındaki değişim açıklanmıştır. 214/37 numaralı defterde kadı ve müderris tevcihatı yapılmıştır. Ancak konu kapsamımızın dışında olmasından dolayı çalışmamıza müderris atamaları dahil edilmemiştir.

37 numaralı ruznâmçe defterinin dış kapağında ait olduğu Kadıaskerin adı yani *Mehmed İsmetî* Efendi'nin ismi yer almaktadır. Tahminen 1611-1612 senesinde dünyaya gelen İsmetî Efendi, Birgivi Mehmed Efendi'nin torunudur. Babası I. Mustafa döneminde

³² Levent Kuru, Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667 – 1668 Düzenlemesine Göre)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2018.

³³ Ferit Arı, *Osmanlı İlmîye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2021.

önde gelen alimlerden Şeyh Fazlullah Efendi'dir. Ailesinden gelen zengin kültür ve ilmi ortamda yetişen İsmetî Efendi, medrese eğitimini tamamladıktan sonra, Zekeriya-zade Yahya Efendi'ye intisap etmiştir. Yahya Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde hizmetinde bulunmuş, sonrasında müderris olarak göreve başlamıştır.³⁴ Ancak müderrislik görevi fazla sürmemiş, cahillerden şikayetçi olduğunu ileri sürerek görevden ayrılmıştır. Yenikapı Mevlevihane'sine mensup Şeyh Togani Hüseyin Dede'ye bağlanarak farklı bir hayat felsefesi tercih etmiştir. Ancak Mevlevihane'deki durumu fazla sürmemiştir. Yahya Efendi'nin telkinleriyle Kasım – Aralık 1627 tarihinde Gümülcineli Ali Efendi yerine Şeyhülislam Zekeriya Efendi Medresesinde göreve başlayarak müderrisliğe geri dönmüştür. 30 Mart 1640 tarihinde Şeyhülislam Yahya Efendi vasıtasıyla Şam'a kadı olarak tayin edilmiş, şikayetler sonucunda azlolunmuştur. Kısa bir zaman sonra Bursa kadılığına getirilmiş, sonrasında ise sırasıyla İzmir, Eyüp, Galata, İstanbul, Selanik kadılıkları görevinde bulunmuştur.³⁵ Şeyhülislam Bolevî Mustafa Efendi zamanında Anadolu Kadiaskerliği (1657) vazifesine getirilen İsmetî Efendi, bir sene sonra Mayıs 1658 tarihinde Rumeli Kadiaskerliği makamına yükselmiştir. Rumeli Kadiaskerliği görevinden Mart 1661 tarihinde yarılmıştır. Üç yıllık bir aradan sonra ise tekrar Rumeli kazaskerliği (Ağustos 1663) görevine getirilen Mehmed İsmetî Efendi, iki yıl kadar görevini ifa ettikten sonra emekliye ayrılmıştır (Mart 1665).³⁶

İncelemiş olduğumuz ruznâmçe defteri İsmetî Mehmed Efendi'nin ilk kadiaskerlik dönemine aittir. Ruznâmçe defteri 14×39 ebatlarındadır.³⁷ Her sayfasında ortalama 16-20 kayıt yer almaktadır. Defterde toplam 738 atama kaydı mevcuttur.³⁸ Defterin bazı sayfaları boştur. İlk kayıt 6. sayfadan başlamaktadır. 6. sayfadaki ilk atama kaydı 1 C 1069 (24 Şubat 1659) tarihlidir. Son kadı tevcihi ise 1 B 1071 (2 Mart 1661) tarihinde gerçekleşmiştir. Ancak defterin 6. ve 7. sayfasında yapılan tevcihat karışıktır. 6. sayfadaki Petriç kazasına yapılan atama 20 Ra 1069 (16 Aralık 1658) tarihli olup, ilk

³⁴ Haluk İpekten, Şinasi Tekin, "XVII. Asır Şâirlerinden İsmetî", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. XIII, Sayı: 17-18, İstanbul 1963, s. 103-104; Haluk İpekten, "İsmetî Mehmed", *DİA*, c. XXIII, İstanbul 2001, s. 140-141.

³⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, c. I, (Haz.: Ramazan Ekinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. İstanbul 2018, s. 907-909.

³⁶ Haluk İpekten, Şinasi Tekin, "XVII. Asır Şâirlerinden İsmetî", 107-108.

³⁷ Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, İsmail Kurt, *Şeyhülislamlık (Bâb-ı Meşihat)*, *Arşivi Defter Kataloğu*, İSAM Yay., İstanbul 2006, s. 48.

³⁸ Ercan Alan 739 atama kaydının olduğunu belirtmiştir. Ancak Sarıgöl kazasına ait kayıtları iki kez listelediği için bir adet fazla kayıt çıkmaktadır. Bkz; Ercan Alan, *Kadiasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 34-36.

kayıttan daha eski tarihlidir. XVII. yüzyıl hareket ruznâmçeleri arasında en geniş zaman aralığını kapsayan defter İsmetî Efendi'nin ruznâmçesidir. 29 aylık bir zamanı kapsamaktadır. Defterde 371 adet kazâya bir veya birden fazla sayıda tevcihat yapılmıştır. Kadıların munfasıl oldukları kazâlarla birlikte defterde toplam 381 kazâ vardır. İlave olarak bazı kazâlar defterde beraber kaydedilmiştir. Bu kazâlar XVII. yüzyılın bazı dönemlerinde müstakil bir kazâ olarak kaydedilmiş ve kadı tevcihatı yapılmıştır. 214/37 numaralı defterde bu durumda olan 16 kazâ vardır. Ruznâmçe toplamda 397 kazânın ismi geçmektedir.

İsmetî Efendi'nin ruznâmçesi 6. sayfadan başlamaktadır. Burada "*Kuzâtdan pîr ve ihtiyar olub atâbe-i aliyyeye 'arz olundukda istihkaklarına binaen te'bîd olunan kazâlardır ki münferiden bu mahalle sebt ve tahrir olundu*" başlığı altında atamalar yapılmış ve 7. sayfanın sonuna kadar devam etmiştir. Sayfanın sonunda ise Mehmed İsmetî Efendi'nin mührü yer almaktadır. 7. sayfadan sonra doğrudan 14. sayfaya geçmektedir. 14. sayfada "*el-menâsibü'l-mâruza ale'l-atâbeti's-sultaniye damat mahfufen bi'l-'inâyetü's-subhaniye fi 'âşir Cumâde'l-âhir li-sene tis'a ve sittin ve elf*" başlığı altında kadı tevcihatı başlamaktadır. Tevcihat 28. sayfaya kadar devam etmektedir. 28. sayfada Gördös kazâsına ait kayıt ve İsmetî Efendi tarafından gönderilen bir mektup yer almaktadır. 29. sayfada ise Ostrova kazâsına ait kadı tevcihatı ve İsmetî Efendi tarafından gönderilen bir mektup bulunmaktadır. Buraya kadar yapılan 250 tane atamamın hepsi mansıp, maişet, te'bîd ve tekaüd kayıtlarını içermektedir. Buradan itibaren defter 32. sayfaya geçmektedir ve "*Eslafımız zamanında tevcih olunub beynü'l-ihvan istihkaklarına binaen ibka ve mukarrer kılınan menasıbdır*" başlığı adı altında ibka, zamm, medd ve kasr gibi atama kayıtları yer almaktadır. 56. sayfaya kadar kayıtlar devam etmiştir. 56. sayfada Varna kazâsına ait kayıt ve İsmetî Efendi'nin mektubu ve Çağlayık kazâsına ait kayıt, 57. sayfada ise İsmetî Efendi'nin Çağlayık kazâsı hakkındaki mektubu yer almaktadır. Son bölümde 488 tane kayıt yer almaktadır.

Çalışmamızda konuyu desteklemesi mahiyetinde yer yer MA, RKR, 212/35, MA, RKR, 216/39 ve MA, RKR, 218/41 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçe defterleri de kaynak olarak kullanılmış ve örnekler verilmiştir. Ayrıca örnek verebilmek amacıyla XVIII. yüzyıla ait MA, RKR, 261/84 ve MA, RKR, 265/88 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçe defterleri de kaynak olarak kullanılmıştır. İkincil kaynaklardan da yoğun şekilde tasarruf edilmiştir. Özellikle literatür değerlendirmesinde

bulduğumuz bölümde yer alan kaynaklardan yoğun bir şekilde faydalanılmıştır. İlgili bölümlerde bahsedilen çalışmalara atıflar yapılmıştır.

E) Yöntem

Osmanlı ilmiye teşkilatının ve sisteminin açıklanmasında en önemli kaynaklardan olan ruznâme defterleri, kadı ve müderris tevcihatının yanı sıra kazâ sınırlarındaki değişimleri aydınlatılabilir mi düşüncesinden yola çıkarak çalışmamız meydana getirilmiştir. Kazâ sınırlarının değişimi ilhak ve ifraz uygulamasıyla gerçekleştirildiğinden, kaynak olarak seçtiğimiz 214/37 numaralı ruznâme defterindeki ilhak ve ifraz kayıtları üzerine odaklanılmıştır. İlhak ve ifraz kayıtlarındaki verilerden yola çıkarak, kazâların ilhak ve ifraz edilme nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle XVII. yüzyılda kazâların sınırlarında nedenli değişikliklerin yaşandığı saptanmak istenmiştir.

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KAZÂ TEŞKİLATI

1.1. Kazâ Kavramı

Kadâ sözcüğü, Türkçe de kazâ şeklinde telaffuz edilen Arapça kökenli bir sözcüktür.³⁹ Kazâ sözcüğü sözlüklerde, “her husus hakkında Cenâb-ı Hak’ın hükm-i ezelişinin icrâsı, kadının hükmü ve kadılık vazifesi, bir kadının dâire-i hüküm ve kazâsı dâhilinde olan yer, kadılık;⁴⁰ olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi, davaları görme işi, hüküm, hüküm verme; kadının hükmü, kadılık vazifesi, bir kadının idaresi altında bulunan yer;⁴¹ bütün varlıkların oluşumu ve yok olması Allah’ın takdirinin oluşması, bir kadının idaresi altında olan yer;⁴² Allah’ın ezeldeki külli ve icmali hükmü, Allah’ın ezeli hükmüdür⁴³” şeklinde açıklanmıştır ve oldukça kapsamlı bir anlam içermektedir.

Kazâ sözcüğü Arapça masdar olarak “sona erdirmek” manası etrafında toplanabilecek şekilde “hüküm vermek, ihtiyacı gidermek; borcu veya ibadeti ifa etmek, bildirmek, tamamlamak, ilişiği kesmek; öldürmek” anlamlarını kapsarken, isim anlamında ise “hüküm, yargı kararı yargı görevi, yargı gücü; kader, eda, ölüm” gibi son derece geniş bir anlama sahiptir. Ayrıca anlamsal yönden gelişerek “emir, tespit, ilam, tebdil ve ifa” anlamlarını da süreç içerisinde bünyesine katmıştır.⁴⁴

Kazâ sözcüğü Mecelle’nin *Kitabü’l- Kazâ* bölümünde yer alan 1784 numaralı maddesinde “hüküm ve hakimlik manalarına gelir” şeklinde açıklanmıştır.⁴⁵ Ayrıca “hüküm, ahkam, imza, takdir, halk, infaz, vahiy, ferağ, mevt, sun ve kâr, bir hadiseyi kavlen ve fiilen fasl ve katı, bir hakkı sahibine ödemek, zam ve icap, bir şeyi lazım kılmak,

³⁹ Fahrettin Atar, ‘Kazâ’ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, Ankara 2002, s. 113.

⁴⁰ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (Haz. Raşit Gündoğan, vd.), İdeal Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 832.

⁴¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2017, s. 573.

⁴² İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2012, s. 868.

⁴³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, MEB Yay., İstanbul 1993, s. 223.

⁴⁴ Fahrettin Atar, ‘Kazâ’ *(DİA)*, XXV, Ankara 2002, s. 113-114; B. D. Macdonald, “Kaza”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (İA)*, VI, Eskişehir 2001, s. 493.

⁴⁵ Yusuf Sancak, Emre Kıyak, “Günümüz Türkçesiyle Mecelle’nin On Altıncı Kitabı Kitabü’l Kazâ” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, Yıl: 2014, s.96.

arzu edilen şeyi dilhah üzere nail olmak” anlamlarına geldiği de yapılan çalışmalarda belirtilmektedir.⁴⁶

İslam hukukçuları kazâ kavramını, “insanlar arasında meydana gelen çekişme, kavga ve anlaşmazlıkları usulüne uygun biçimde sonlandırmak; husemânın davasını fasl etmek, talebi vacip, mubah, müstahak, mekruh” şeklinde tanımlayıp özetlemişlerdir.⁴⁷

1.2. Osmanlı İdaresinde Kazâ

XIV. yüzyılın hemen başlarında teşekkül eden Osmanlı Beyliği, yapılan hızlı fetihlerle sınırlarını genişletmiş ve iki yüzyıl sonra üç kıtaya hükmeden bir devlet haline gelmiştir. Sınırların genişlemesiyle doğan zaruret neticesinde devlet her alanda teşkilatlanmaya gitmiş ve kendine özgü kurumlar vücuda getirmiştir. Osmanlı Devleti teşkilatı yönetim bakımında esasen iki ana bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki merkez, ikincisi ise taşra teşkilatıdır. Taşra teşkilatının temelini de kazâlar oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti, XV. yüzyılda hızlı şekilde sınırlarını genişletmişti. Sınırlardaki genişleme ile yeni sancaklar meydana getirilmeye başlanmıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda her sancakta bir kadı olacak şekilde teşkilatlanmaya gidilmiştir. Ancak sınırlardaki genişleme ile sancak merkezlerinde bulunan bir tek kadı ile bütün sancağın kazâî işlerinin yürütülemeyip aksamasına sebebiyet vermiş olmalıydı. Bu nedenden sancaklardaki artışa paralel olarak yeni kazâlar oluşturulmaya başlanmıştır. Yeni kazâların oluşumları yeni fetihlerle ve farklı yöntemlerle yapılmaktaydı. Bu yöntemlerin temelinde ise artan veya azalan nüfusa, devletin nüfuzunun sağlanabilmesine ve sisteminin işlerliğine paralel olarak, ilhak ve ifraz yöntemi yatmaktadır.

Yeni oluşan her kazâda sivil bir idareci olarak kadı görevlendirilmeye başlanmıştır.⁴⁸ Hukuki ve idari alandaki boşluğu doldurmak adına yapılan bahsi geçen düzenleme ile yeni kazâlar yani kadılıklar ortaya çıkmıştı. Kadılar, kazânın merkezi olan

⁴⁶ Yusuf Sancak, Emre Kıyak, “Günümüz Türkçesiyle Mecelle’nin On Altıncı Kitabı Kitabü’l Kazâ”, s. 51 dipnot 18.

⁴⁷ Fahrettin Atar, ‘Kazâ’, s. 114; A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi*, (Haz.: M. Nihat Aryol), İş Bankası Yay., İstanbul 2017, s. 34; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 43.

⁴⁸ Tuncer Baykara, “Kaza”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 119; XVII. yüzyılda kazâ sayısında büyük artışların yaşandığına aşağıda değineceğiz. Kazâ artışına rağmen her kazâ müstakil bir kadının istihdam edilmediğine dair bilgiler mevcuttur. Ancak genele oranla bu örneklerin düşük olduğunu söyleyebiliriz.

ve *nefs* diye tabir edilen, bölgelerindeki en önemli ve merkezi yerinde ikame etmekteydi. Bu merkezler, tarih boyunca ticari ve kültürel anlamda çevrelerindeki bölgelerin daima merkezi olmuşlardır.⁴⁹ Artan nüfus ve ihtiyaçlar neticesinde sancak merkezlerinde ayrı mevkilerde de kazâlar oluşturulmaya başlanmıştı.

Osmanlı Devleti diğer müesseselerinde olduğu gibi kazâ teşkilatında da kendisinden önceki devletlerden etkilenmiştir. Fakat süreç içerisinde kendine özgü bir model meydana getirerek kendisine has bir yapılanma vücuda getirmiştir.⁵⁰

Osmanlı Devleti, yönetim alanında güçler dengesini muhafaza edecek bir şekilde teşkilatlanma yoluna gitmişti. Bunun önemli örneklerinden birisi de kazâ teşkilatıdır. Osmanlı öncesinde, Osmanlı coğrafyası üzerine yaşamış olan devletlerde kazâ benzeri bir yapılanma mevcut değildi.⁵¹ Kazâ, sosyal ve ekonomik bakımdan bölgesindeki diğer yerlerden üstün ve merkezi konumdaydı. Etrafı köylerle çevrelenmişti. Kazâların meydana gelmesinde tarihi bir süreç etkiliydi. Bu sürece etki eden temel etmenler ise sosyal, ekonomik, coğrafi ve kültürel etmenlerdi.⁵²

Osmanlı taşra teşkilatı eyalet – sancak – kazâ üçgeninde meydana gelmişti. Böyle bir düzenin meydana getirilmesindeki en büyük etken, yönetimin gücünü reayanın en derinliklerine kadar iletmeyi amaç edinilmiş olmasıydı. Eyalet ve sancak yönetimi tamamıyla askeri-idari bir yapılanmaydı. Ayrıca tımar nahiyeleri ve dirlik adı altında alt birimleri de mevcuttu. Eyaletlerde beylerbeyi, sancaklarda ise sancakbeyi hükümdarın otoritesini temsil etmekteydi. Bu idari birimlerin tamamı askeri zümrelerce idare edilmekteydi. Eyalet ve sancak merkezleri bölgenin en büyük şehirleriydi. Bu nedenden bulunduğu çevrenin en büyük kazâsı olma özelliğini taşımaktaydı. İlave olarak kazâ merkezinden uzak konumlarda yer alan nahiyeler birleştirilerek kazâ haline getirilmekteydi. Merkezde yer alan kazâlardan ayırmak adına bahsi geçen kazâlara “*kazâ bölgesi*” adı verilmekteydi. Böyle bir yapılanma ile reayanın kazâî gereksinimlerine kolay bir şekilde ulaşmaları sağlanmaktaydı.⁵³

⁴⁹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2012, s. 248; Levent Kuru, Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667 – 1668 Düzenlemesine Göre)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, s. 12.

⁵⁰ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, (Ed.; Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA Yay., İstanbul 1994, s. 263.

⁵¹ Tuncer Baykara, “Kaza”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 119.

⁵² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s. 248.

⁵³ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, c. 6, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 119; Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 33-41.

Kazâlar, sancak ve eyaletlere nazaran, doğrudan doğruya merkeze bağlıydı ve sivil bir yönetim söz konusuydu.⁵⁴ Şer’i ve idari bakımdan Osmanlı coğrafyası yüzlerce kazâyâ bölünmüştü. Kazâlarda sivil idareci olarak ilmiye kökenli *kadı* görev yapmaktaydı. Bazı kaynaklarda bulunduğu kazânın kadısı olduğunu belirtmek adına *toprak kadısı* tabiri de kullanılmıştır.⁵⁵

Kadılar doğrudan Divân-ı Hümâyûn’a ve divan üyesi olan kadıaskerlere bağlıydı.⁵⁶ Kadılara hitaben merkezden fermanlar ve hükümler gelirdi. Kadılarda gerekli durumlarda merkezi doğrudan haberdar edip taleplerini ve şikayetlerini arz edebilirlerdi. Kadılara yardım amacıyla birçok görevli hizmet vermekteydi. Bu görevliler *Müftü, Nâib, Şühûdü’l-hâl, Kassam, Kâtip, Muhzır, Vekil, Subaşı, Çavuş, Emin ve Muhtesip*’tir.⁵⁷

Osmanlı Devleti’nde bir bölgenin yönetimi ve idaresi için iki görevli önemliydi. İlki askeri zümreye dahil yani seyfiyeden olan ve bulunduğu bölgede hükümdarın otoritesini temsil eden bey; ikincisi ise hükümdarın şer’i ve örfi otoritesini temsil eden ve ilmiye sınıfına mensup sivil bir yönetici olan kadıydı. Osmanlı Devleti oluşturduğu ikili yönetimle merkezden en uzak yerleşim biriminde bile otoritesini ve güçler dengesini koruyarak, reayanın refah içerisinde yaşamasını ve zulüm görmesini engellemeye çalışmıştır. Beyler, kadının onayı olmadan herhangi bir cezayı uygulayıp hüküm veremediği gibi kadılara da emir vermeye yetkisi yoktu. Şeriatın ve Osmanlı kanunlarının uygulanmasında kadı, beylerden emir almadan bağımsız hareket ederek, yetkisini ve gücünü doğrudan doğruya hükümdardan/halifeden alırdı.⁵⁸

Bulduğu çevrenin merkezi konumunda olan kazâlar, sancaklarda birden fazla olabildi. Sancağa bağlı bütün kazâ ve nahiyeler askerî açıdan sancakbeyine bağlıyken, kazâî bakımdan doğrudan doğruya kadıya tabiydiler.⁵⁹ Osmanlı coğrafyasında konar-göçer Türkmen boylarının da varlığı malumdur. Bu tarz yerleşim birimlerinin

⁵⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, YKY Yay., İstanbul 2018, 425.

⁵⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, s. 676; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2012, s. 252; M. Âkif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye’nin Temeli*, İSAM, Yay., Ankara 2020, s. 187, dipnot 130.

⁵⁶ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 15.

⁵⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku; Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yay., İstanbul 2021, s. 373-378; M. Âkif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye’nin Temeli*, s. 173-187.

⁵⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 – 1600)*, Çev.; Ruşen Sezer, Kronik Yay., İstanbul 2019, s. 134; Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimata Kadar), *Osmanlı*, c. 6, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 77, 86.

⁵⁹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, s. 248.

gereksinimlerine uygun bir kazâ oluşumu Osmanlı Devleti'nce meydana getirilerek, Türkmenlerin de kazâi gereksinimleri sağlanmaya çalışılmıştı. Bu tarz kazâi oluşumlar genelde hiçbir kasaba ve şehir olmadan, sadece köylerden müteşekkildi. Genele bakıldığında oldukça az rastlanan bir yapılanmaydı.⁶⁰

Osmanlı taşrasında bir adli ve idari yapılanma olan kazâların meydana gelmesinde, yerleşim biriminin stratejik önemi ve demografik yapısının uygun olması ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu ölçüte göre kazâlar belirlenmiş, kadılar ise kazâ merkezinde yer alarak etrafındaki diğer küçük yerleşim yerleriyle beraber kazânın yönetimini üstlenmiştir. Bu hususa Sinop, Harput ve Manisa sancak merkezleri örnek olarak verilebilir.⁶¹

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de her idari birimin sınırları ve demografik yapısı eşit değildi. Bu bağlamda her kazânın statüsü ve kadılıkların dereceleri de farklılık göstermekteydi. Osmanlı Devleti büyük kent merkezleri ile diğer idari birimleri birbirinden ayırmış ve farklı terimlerle ifade etmiştir. Büyük kent merkezlerindeki kadılıklar *mevleviyet* terimi ile tanımlamıştır. Mevleviyet statüsündeki kazâlara derecesi yeten kadılar ve Sahn-ı Seman ile Süleymaniye medreselerinde görev yapan müderrislerin kadılığa hareket etmeleri sonucunda tayin edilebileceği devlet tarafından belirlenmişti. İstanbul başta olmak üzere devletin diğer büyük şehirleri mevleviyet statüsündeydi.⁶²

XVI. yüzyılda sınırların genişlemesiyle kazâ sayısında artışlar meydana gelmiştir. Bu artış mevleviyet statüsündeki kazâlara da etki etmiştir. Osmanlı Devleti mevleviyet statüsündeki kazâlara bir nizam getirmek adına muhtemelen XVI. yüzyıldan sonra kendi içerisinde farklı gruplara bölmüştür. Bu gruplar *harameyn*, *bilâd-ı hamse*, *devriye* ve *mahreç* mevleviyetlikleridir.⁶³ XV. yüzyılda İstanbul, Edirne, Bursa, Filibe, Sofya, Selanik, Mevleviyet statüsündeydi. XVI. yüzyılda ve XVII. yüzyılda Diyarbakir, Halep, Şam, Mısır, Bağdat ve Budin eklenmiştir. XVIII. yüzyılda ise İstanbul, Mekke, Medine, Edirne, Bursa, Mısır, Şam, Halep, Kudüs, Havass-ı Refia (Eyüp), Selanik, Yenişehir, Fenar, Galata, İzmir, Üsküdar, Filibe, Bağdat, Antep, Sofya, Bosna, Erzurum, Maraş ve

⁶⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s. 425-426.

⁶¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta 2008, s. 39-148; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518 – 1566)*, TTK. Yay., Ankara 1989, s. 29-85; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK. Yay., Ankara 2013, s. 110-221.

⁶² Fahri Unan, "Mevleviyet", *DİA*, c. XXIX, Ankara 2004, s. 467.

⁶³ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 53, Temmuz 2010, s. 76.

Trablusgarp mevleviyet statüsündeki diğer şehirlerdir.⁶⁴ Mevleviyet statüsünün altında kalan idari birimler kasaba kadılıkları olarak isimlendirilmiştir. Kasaba kadılıkları ise XVII. yüzyılda kendi aralarında sınıflandırılıp belirli derece ve statülere göre nizama sokulmuştur.⁶⁵

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin girmiş olduğu bunalım yıllarında, özellikle Celali isyanlarının Osmanlı Devleti'nin taşradaki kontrol mekanizmasını derinden sarsması üzerine, Osmanlı Devleti taşrada nüfuzunu geri kazanmak adına yeni önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu önlemlerinde başında, halihazırdaki büyük kazâların küçültülerek, devlet otoritesini en uç noktalara taşımak ve vergileri tahsil edebilmek gelmekte idi.⁶⁶ Devletin asıl amacı otoritesini yeniden tahsis edip, vergi düzenini yeniden ihdas etmektir. Osmanlı Devleti nüfuzunu yeniden sağlamlaştırmak için yeni önlemler ve politikalar uygulamıştır. Bunların başında ise kazâ sayısını artırarak, her bölgeye gücünün temsilcisi olarak bir kadı atamaktı. Kazâ sayısındaki artış ise ilhak ve ifraz yöntemiyle gerçekleştiriliyordu. Ayrıca yeni fetihler ve toprak kazanımlarıyla da yeni kadılıklar açılmaya devam ediyordu. Alınan önlemlerle hem reayanın refahı gözetilmiş hem de devletin alması gereken vergiler sağlıklı bir şekilde tahsil edilebilmişti. Böylelikle devlet bünyesindeki kadıların artışıyla doğru orantılı olarak, devlet merkezinden en uzak nahiyelerde bile merkezi otoritenin gücü ve kontrolü kuvvetlenmişti. Devletin gücünü ve kontrolünü doğrudan Osmanlı kadısı temsil etmekteydi.⁶⁷

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinden itibaren hızlı fetihlerle sınırlarını genişletmesi üzerine, kazâ teşkilatı yüzyıllar içerisinde değişim göstererek şartlara uyum sağlamıştır. Devlet sınırlarında yaşanan genişleme ve daralmalar ile demografik, siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler sonucunda kazâ sayısında artışlar ve düşüşler her dönem yaşanmıştır. Kazâların sistemsel olarak değişmesine uzun süren savaşlar, Celali isyanları ve tımar sisteminin çöküşü zemin hazırlamıştır. Uzun süren savaşlar sonucunda devletin nakit ihtiyacı artmıştır. Ayrıca Celali isyanları sonucunda devlet otoritesini sağlamlaştırmak ve tımar sisteminin çökmesi ile de vergileri toplayabilmek adına kazâ sayısında artışlar yapmıştır. Devlet dönemselsel olarak ilhak ve ifraz usulüyle kazâ sayısını

⁶⁴ Levent Kuru, *Osmanlı İlmiye Tevcihâtı (1693-1725)*, Paradigma Akademi Yay., İstanbul 2020, s. 10-11.

⁶⁵ Levent Kuru, Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667 – 1668 Düzenlemesine Göre)*, s. 40.

⁶⁶ Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, (Çev.: Adnan Tonguç), Alfa Yay, İstanbul 2019, s.27, 30.

⁶⁷ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", s. 77-79.

gelen talep ve zaruretler neticesinde artırmış veya azaltmıştır. Bu konuya aşağıda tekrardan değinilecektir.

1.3. Osmanlı Taşra İdaresinde Kadı

Kadı sözcüğü Arapça'da kazâ/kadâ kökünden türemiştir. Fıkıh terimi olarak “insanlar arasında vuku bulan ihtilâf ve davaları şer’i hükümlere dayanarak bir neticeye kavuşturmak adına, yetkili merciler tarafından görevlendirilen kişileri” ifade etmektedir.⁶⁸ Kadılık kurumu, bütün İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de son derece önem arz eden bir müesseseydi. Kadılık müessesesi devletin kuruluş sürecinden beri mevcuttu. Osmanlı kadısı yönettiği bölgenin adli, mülki ve mali görevlerini üstleniyordu. Osmanlı kadısı, Osmanlı öncesi İslam devletlerinde yer alan kadılık kurumunda farklı olarak daha geniş yetkilere sahip olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁹

Osmanlı Devleti’nin toplumsal yapısı Orta Doğu devlet geleneklerine göre şekillenmiştir.⁷⁰ Toplumsal yapının iki ana dayanağı vardı; Yönetenler (askeri) ve yönetilenler (reaya). Yönetenler yani askeri sınıfın görevi şer’i ve örfi hukuku uygulayıp reayanın huzur içerisinde hayatlarına devam edebilmelerini sağlamaktı. Reayanın görevi ise üretim yaparak gelir elde edip vergilerini ödemektir.

Osmanlı padişahı askeri sınıfın en üstü olup, yetkilerini belirli gruplarla paylaşarak ülkesini yönetiyordu. Seyfiye zümresi sultanın idari ve askeri alandaki yetkilerinin temsilcisiydi. Bürokrasi kalemiye zümresiyle; kazâ, tedris ve ifta alanlarında ise ilmiyeye mensup kişilerce sultanın otoritesi temsil ediliyordu.⁷¹ Osmanlı toplumsal yapısının temel geleneklerinden biri de sosyal hareketlilikti. Reayadan biri medresede eğitim alıp kabiliyetini göstererek şeyhülislam olabileceği gibi bir köle de askeri sınıfa mensup olarak sadrazam olabilirdi.⁷²

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan nüfus ve vergi yükü sonucunda, askeri zümrenin yönetimde ve devlet kademelerinde bulunduğu konum, bu konumun

⁶⁸ Fahrettin Atar, “Kadı”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 66; Yusuf Sancak, Emre Kıyak, “Günümüz Türkçesiyle Mecelle’nin On Altıncı Kitabı Kitabü’l Kazâ”, s. 52

⁶⁹ İlber Ortaylı, “Kadı”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 69-70.

⁷⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 – 1600)*, Çev.; Ruşen Sezer, Kronik Yay., İstanbul 2019, s. 89-94

⁷¹ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 27.

⁷² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2017, s. 36.

sağladığı imkanlar reayayı cezbetmiş ve bu sınıfa geçiş taleplerini arttırmıştı. Devlet, toplumsal düzenin bozulmaması adına zümreler arası geçişleri temel kurallara dayandırmıştı. Halktan bir kimsenin askeri zümreye geçebilmesi için iki yol vardı. İlk olarak padişahın ihsanını kazanarak berat almak, ikinci olarak ise medrese eğitimi alarak ilmiye zümresine dahil olmaktı.⁷³ Osmanlı Devleti'nde ilmiye zümresi ehl-i şer olarak anılırdı. Bu sınıf mensup olmak isteyen kişilerin belirli bir eğitim sürecinden geçmesi elzemdi. Eğitim sürecini tamamlayan ve mülazım olan kişiler kadı veya müderris olarak meslek hayatlarına ilk adımlarını atarak hünkarın beratı alırlardı.

Kadıların tayini mutlak suretle hükümdarın beratı ile gerçekleşirdi. Şer'i ve örfi hukukun temsilcisi olan kadı, doğrudan Divan üyesi olan kadıaskerlere bağlıydı. Anadolu canibindeki tayin ve azil işlerine Anadolu kadıaskerliği, Rumeli canibinde ise Rumeli kadıaskerliği bakmaktaydı. Bir kazâya kadı tayin edilmesi için prosedür şöyle ilerliyordu; XVI. yüzyılda 25 akçe ile 500 akçe arasındaki kadılıkların tayinini kazaskerlerin arzı ile gerçekleşirdi. 500 akçe üzeri mevleviyet statüsündeki kazâlara atamalar ise şeyhülislamın bünyesine geçmiş ve onun işaretleriyle gerçekleşiyordu.⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde medreseye olan ihtiyaç Orhan Gazi döneminde anlaşılmış ve İznik'te ilk medrese açılmıştı. Osmanlı Devleti'nde medreseler klasik formuna Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde ulaşmıştı.⁷⁵ Osmanlı kadısı meslek hayatına dahil olmadan önce çok kademeli bir eğitim sürecinden geçmekteydi. İlmiye mesleğine girişteki ilk adım ve eğitim sürecinin ilk safhası sıbyan mektebiydi. Sıbyan mektebinde veya eş değer bir tedris alarak mezun olanlar, Buk'a medreselerinde eğitim almaya hak kazanırdı. Buk'a medreseleri 20 akçelik medreselerin altında, sıbyan mekteplerinin üzerinde yer almaktaydı. Buk'a medreseleri talebeleri üst düzey medreselere hazırlayan bir kurumdu. Burada eğitimlerini tamamlayanlar üst düzey medreselere gitme hakkı kazanırdı.⁷⁶

⁷³ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 2.

⁷⁴ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 108; bu sürece Ebussuud Efendi'nin etkisi için bakınız; Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Bir Nizam Koyucu: Ebussuud Efendi", *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed.: Muhammed Fatih Çalışır, Suraiya R. Faroqhi, Mehmet Şakir Yılmaz), İbn Haldun Üniversitesi Yay., İstanbul 2020, s. 125-149; Murat Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık*, Beyan Yay., İstanbul 2002, s. 59-60; Ahmet Akgündüz, "Ebussuud Efendi", *DİA*, c. X, İstanbul 1994, 365-366;

⁷⁵ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Yay., İstanbul 2021, s. 322-323.

⁷⁶ Yasemin Beyazıt, "Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisinde Buk'a Medreselerinin Yeri", *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans*, Ed.: Fuat Aydın vd., Mahya Yay., İstanbul 2019, s. 373-394

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethederek devletin merkezi haline getirmesiyle birlikte başlayan yeni dönemde, devlet teşkilatının tamamında yeni yapılanmaların olduğu hakiki bir gerçektir. Devlet kademelerindeki düzenlemelerden ilmiye teşkilatı da olumlu yönde etkilenmiş,⁷⁷ özellikle eğitim sistemine bir nizam koyulmuştur.⁷⁸ Fatih döneminde, Fatih külliyesi içerisinde kurulan Sahn-ı Seman ve Musıla-ı Sahn (Tetimme) medreseleriyle tedrisata yeni bir düzen getirilmişti.⁷⁹ Nişâncı-zâde Mehmed ve Hoca Sa'deddin Efendi Sahn-ı Seman için "medrese-i âliye" yani "yüksek medrese" adıyla bahsettikleri belirtilmektedir.⁸⁰ Fatih Kanunnamesinde, Sahn-ı Seman ile başlayan yeni nizamda talebelerin hangi medresede ne düzeyde okuyup ne düzeyde eğitim alacakları belirlenmiştir.⁸¹ Ayrıca talebelerin kitap ihtiyaçlarını karşılamak adına Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da 11 tane kütüphane kurulmuş, bu kütüphaneler vasıtasıyla medrese talebelerinin kitap ihtiyacı giderilmek istenmiştir.⁸²

Fatih döneminde bir talebe ilk başta 20 akçelik medreselerde *riyaziyyat*, *mantık* ve *kelam* okuyacaktı. Ardından 30 akçelik medreselerde *Miftah*, *Meani* ve *Sadr-ı Şer'ia* okuyacak, burada 40 akçelik medreseye yükselip *Şerh-i Mevâkıf* ile *Şerh-i Makâsıd* okuyup bir üst medreseye geçmek için hak kazanacaktı. 40 akçelik medreselerden sonra devlet ileri gelenleri tarafından kurulan *Hariç* yani 50 akçelik medreseler gelmekteydi. Talebeler bu seviyede *Hidaye* okuyup Dahil medreselerine, ardında da Sahn medreselerine geçmeye hak kazanacaktı. Bahsi geçen süreci tamamlayan talebeler kazâlarda veya medreselerde görev yapma hakkını elde etmiş olurdu.⁸³ Süreci tamamlayan talebeler mülazım olmaya hak kazanırdı. Yeni mülazımlar meslek hayatlarına 20 akçelik medreselerde başlayıp süreç içerisinde yükselirlerdi.⁸⁴

⁷⁷ Mehmet İpşirli, "ilmiye", *DİA*, c. XXII, İstanbul 2000, s. 142.

⁷⁸ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, Kronik Yay., İstanbul 2021, s. 323.

⁷⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, (Haz.; Ali Çavuşoğlu), TTK Yay., Ankara 2019, s. 216; "... Felâ-cerem medâris-i semâniye ki Sahn Medreseleri demekle ma'ruf ve hest-bihiş evsafı ile ol belde-i tayyibede mevsudur, bu uğurda inşa olundu ve her mesreseye sekiz hücrelü bir tetimme binası buyuruldu ki ol sekiz medresede ellışer akçe ile sekiz müderris ..."

⁸⁰ Fahri Unan, *Kuruluştan Günümüze Fâtih Külliyesi*, TTK. Yay., Ankara 2003, s. 61.

⁸¹ Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Ali Osman*, (Haz.: Abdülkadir Özcan), Kronik Yay., İstanbul 2018, s. 12.

⁸² İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK. Yay., Ankara 1999, s.15.

⁸³ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 216-217; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 17; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s.57.

⁸⁴ "Ve ibtida yeni mülazım yirmi akçe medreseye, andan yirmi beş, andan otuz, andan, otuz beş, andan kırk beş, andan elli akçaya vasıl olurlar. Elli akça müderris cümle ağaların üstüne oturur. Sahn'a varduktan

Kanuni Sultan Süleyman döneminde medrese nizamında esaslı düzenlemeler yapılmıştı. Süleymaniye külliyesi inşa edilirken Darülhadis, Tıp, Tabiye, Riyaziye gibi dini, hukuki ve edebi eğitim amaçlı altı adet medrese inşa edilmişti. Buradaki amaç Sahn medreselerinde eksik olan alanları tamamlamaktı. Ayrıca talebelerin Süleymaniye medreselerine hazır bir şekilde gelmelerini sağlamak adına Musıla-i Süleymaniye medreseleri de kurulmuştur.⁸⁵

Kanuni Sultan Süleyman döneminde çıkarılan kanunlarla ilmiye sistemdeki aksaklıklar düzeltilmeye ve yenilikler yapılmaya çalışılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1538) çıkarılan bir kanunnamede, İstanbul, Edirne ve Bursa başta olmak üzere devletin diğer bölgelerindeki müderris ve mevalinin derslerine düzenli şekilde devam etmeleri, talebelerin ise okuması elzem kitapları tamamlamadan bir üst derecedeki medreseye geçirilmemesi, talebelerin okudukları kitapları ne süreyle tamamladıklarına dair belge almaları buyurulmuştu. İlave olarak, danışmendlerin haftada dört dersi tamamlamaları, beş yıldan daha kısa sürede ise Sahn medreselerine yükselmeleri belirtilmişti.⁸⁶

1576 senesinin ocak ayında ilmiye sisteminde yaşanan aksaklıklar adına III. Murad tarafından bir hüküm yayınlanmıştı. Özetle, sistemde bozulma ve aksaklıkların olduğu, kadime dönülmesi gerektiği vurgulanmış, danışmendlerin belirtilen eğitimleri tamamlamadan mülâzemet girmemeleri, aksi durumda ilmiye sınıfında sıkıntıların doğacağı, talebelerin alması gereken eğitim süreleri gibi hususlara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.⁸⁷ Ancak eğitim müfredatı hakkında bilgilere değinilmemiştir. İlmiye teşkilatındaki düzenlemeler ilerleyen yüzyıllarda da devam etmiştir. Yaşanılan aksaklıklar neticesinde 1577 tarihli Hatt-ı Hümayun, 1598 tarihli Kanunname, 1636 – 1648 – 1658 tarihli kanunnamelerle ilmiye teşkilatında ve eğitim sisteminde yaşanan aksaklıklara bir nizam getirilmeye çalışılmıştır.⁸⁸

---

sonra beş yüz akça kadı olup, andan kadı'asker olurlar". Bkz., Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Ali Osman*, (Haz.: Abdülkadir Özcan), Kronik Yay., İstanbul 2018, s. 12.

⁸⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, s. 39-40.

⁸⁶ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnâmeleri ve Medrese Eğitimi", *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans*, Ed.: Fuat Aydın vd., Mahya Yay., İstanbul 2019, s. 599-601; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 58-59; kanunnamenin tamamı için bkz.; Cahid Baltacı, *XV – XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, c. II, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2021, s. 915-917.

⁸⁷ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnâmeleri ve Medrese Eğitimi", s. 601-602.

⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz.: Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 59-64; Cihan Cengiz, *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kânunnâmeleri ve*

Bahsetmiş olduğumuz eğitim kademelerini başarıyla tamamlayan adaylar mesleğe giriş için sıra beklerdi. Osmanlı ilmiye sisteminde mülâzemet olarak adlandırılan bu süreç, ilmiye teşkilatının en temel yapı taşıdır. *Lüzum* mastarından türeyen mülâzemet sözcüğü, “bir yere veya bir kimseye bağlanmak, bir işle devamlı meşgul olmak” anlamlarına gelmektedir.⁸⁹ Osmanlı literatüründe ise iki ayrı manayı ifade etmektedir. İlki medrese mezunu bir danişmendin müderris veya kadı olabilmek için deftere adını kaydettirip sıra beklediği süre anlamına gelmektedir. İkinci anlamı ise mazuliyet yani müddet-i örfiyyesi son bularak İstanbul’da bulunduğu zaman boyunca yeni bir göreve tayin beklediği süreyi ifade etmektedir.⁹⁰

Mülâzemet sistemi hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Mülâzemet sistemi hakkında ilk bilgiler İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından neşredilmiştir. Uzunçarşılı eserinde mülâzemet sisteminin ne anlam ifade ettiğini, XVI. yüzyılda Ebussuud Efendi ile yapılan atılım ve sonrasındaki sistemde yaşanan aksaklıklara değinmiştir.⁹¹ İkinci olarak Mehmet İpşirli eserinde mülâzemet konusuna yer vermiştir. İpşirli, devlet sınırlarının genişlemesiyle, akabinde müderris ve kadıya olan ihtiyacın arttığını, buna paralel olarak da medrese mezunlarının çoğalmas ve sistemin aksamadan işleyebilmesi için mülâzemet sisteminin teşekkül ettiğini belirtmiştir.⁹²

Mülâzemet sistemi hakkında ilk kapsamlı çalışmayı icra eden Yasemin Beyazıt, ilk uygulamanın Fatih Sultan Mehmed’le, ikinci atılımın ise Kanuni Sultan Süleyman’la gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Mülâzemet sisteminin temellerinin Fatih dönemiyle atıldığını ve XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren silke girişte mülâzemet sisteminin uygulandığını belirtmektedir. Ayrıca Beyazıt, Fatih Kanunnamesi’nde yer alan “Yeni Mülâzım” teriminin 1598 tarihinde çıkarılan kanunnamede de geçiyor olmasından yola çıkarak, Kanuni döneminde öncesinde mesleğe yeni adım atan kişiler ile mazuliyet süresinde bekleyen kişileri ayırmak adına böyle bir ayırım yapıldığını tespit etmiştir.⁹³

Ercan Alan doktora çalışmasında, tespit ettiği en erken tarihli mülâzemet kayıtlarını içeren defterin II. Bayezid döneminde 1501-1506 tarihli olduğunu

---

Mülâzemet Sistemi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2019, t.y.

⁸⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 840.

⁹⁰ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam*, s. 28.

⁹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmîyye Teşkilatı*, s. 55-62.

⁹² Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devleti’nde Kazaskerlik”, *Belleten*, cilt: LXI, Sayı: 232, Yıl: 1997, Ankara 1998, s. 641-642.

⁹³ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam*, s. 28-36.

zikretmektedir.⁹⁴ Ercan Alan ve Abdurrahman Atçıl tarafından yayınlanan eserde ise mülâzemet sisteminin daha erken tarihlerde teşekkül ettiğini gösteren belgeler yayınlamıştır. Bahsi geçen çalışmada II. Bayezid dönemine ait 1485 tarihli mülâzım kayıtları okuyucuya sunulmuştur.⁹⁵

Devlet sınırlarının genişlemesine paralel olarak ilmiye teşkilatında da yeni düzenlemelerin yapılması zaruri hale gelmişti. Sınırların genişlemesi ve artan kazâ sayısı ile medrese sayısına istinaden istihdamın sağlanması gerekiyordu. İstihdam sağlanırken artan nüfusla birlikte ilmiye mesleğine talep çoğalmış ve sistemin düzenli bir şekilde işleyebilmesi için mülâzemet sistemi meydana getirilmişti.⁹⁶ Medrese eğitimini tamamlamış talebe, tecrübe edinmek ve silkte meslek sahibi olabilmek için bir mollaya intisap ederdi. Hem hocasına hizmet eder hem de stajını tamamlardır. Hocasına tanınan kadro hakkı ile mülâzemeteye nail olup sistemde istihdamı beklerdi.

Toparlayacak olursak, mülâzemet sisteminin Fatih Sultan Mehmed döneminden temel taşları atılmış, zamanla klasik bir uygulama haline gelmiştir. XVI. yüzyılda Kanuni döneminde, Ebussuud Efendi tarafından yapılan düzenlemeler neticesinde yeni mülâzımlar için ayrı ve munfasıl olan mülâzımlar için ayrı defter tatbik usulü uygulanmıştır.⁹⁷ XVII. yüzyıl genelinde de mülâzemet usulü işleyişini devam ettirmiştir. Çıkarılan kanunnamelerle sistemdeki aksaklıklar ve yığılmalar giderilmeye çalışılmış ve sistemin devamlılığı sağlanmıştır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra nüfusta büyük artışlar yaşanmış, artan nüfusla beraber medreselere olan talep de artmıştır. Kanuni döneminden Ebussuud tarafından bu durum fark edilerek mülâzemet sistemi düzenlenmiş ve klasik formuna kavuşmuştur.⁹⁸ XVI. yüzyıl ile XVII. yüzyıl arasındaki mesleğe girişteki mülâzemet

⁹⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 67.

⁹⁵ Ercan Alan, Abdurrahman Atçıl, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulemâ Defterleri*, Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2018, s. 21-23.

⁹⁶ Mehmt İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, Kronik Yay., İstanbul 2021, s. 365. Nüfus artışı ile sadece ilmiye mesleğine değil, devletin diğer kademelerinde meslek edinmek amacıyla talebin arttığı görülmektedir. Linda T. Darling maliyede çalışan personelin ne oranda arttığını tespit etmiştir. Bkz.: Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, s. 100.

⁹⁷ Detaylı Bilgi için bkz.; Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlmîye Bürokrasisinde Bir Nizam Koyucu: Ebüssuûd Efendi", *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed.: Muhammed Fatih Çalışır, Suraiya R. Faroqhi, Mehmet Şakir Yılmaz), İbn Haldun Üniversitesi Yay., İstanbul 2020, s. 125-149.

⁹⁸ Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlmîye Bürokrasisinde Bir Nizam Koyucu: Ebüssuûd Efendi", s. 130-137; Murat Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık*, Beyan Yay., İstanbul 2002, s. 59-60; Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlmîye Sınıfı*, Birey Yay., İstanbul 2004, s. 45-46.

yolları, birkaç yol hariç aynıdır. XVI. yüzyılda *Fetva Eminliği'nde, Tezkirecilik Hizmeti'nden, Muidlik'ten (Îâdeden), Teşrif'ten, Müstakillen, Nevbet'ten, Vefat'tan (Mevtâ'dan), Diğer Hizmet Alanlarında, Şefaath Yoluyla ve Hile* ile mülâzım olma yolları vardı. XVII. yüzyılda ise *Fetva Eminliği'nde, Tezkirecilik Hizmeti'nden, Muidlik'ten (Îâdeden), Teşrif'ten, Müstakillen, Nevbet'ten, Vefat'tan (Mevtâ'dan), Şefaath ve Diğer Hizmet Alanlarında* mülâzım olunabiliyordu. XVII. yüzyılda çıkarılan kanunnameler aracılığıyla hile ile mesleğe girişlerde XVI. yüzyıla nazaran düşüşün yaşandığı görülmektedir. Burada etkili olan ana unsur ise kanunnameler ve alınan sert önlemler ile mülâzım sayısının kontrol altına alınmasıdır.⁹⁹ Kadı veya müderris adayları bahsi geçen aşamaların herhangi birinden geçerek ilmiye mesleğine giriş sağlardı.

Mesleğe adım adan kadı veya müderrisler, belirli dönemlerde tekrar mülâzemet tabi tutulurlardı. Rotasyon sistemi olarak da adlandırılan ikinci mülâzemet süreci kadı veya müderrislerin mazuliyet sonrası yeni göreve tayin edilene kadar ki geçirdikleri zamanla alakalıdır. Osmanlı Devleti'nde yeni mülâzımlar, müderris veya kadı olarak Anadolu ya da Rumeli sınırlarında istihdam edilerek göreve başlardı. Devlet, artan mezunlara yeni istihdam sahaları oluşturamayacağına, yeni bir sistem meydana getirmişti. Bu sistem de kadı veya müderrisler *müddet-i örfiyye* adı verilen görev süreleri dolduktan sonra, kadı ve müderrisleri merkezde toplayıp hem kendilerini geliştirme imkânı vermiş hem de sistemdeki yığılmayı kontrol etmiştir. Rotasyon kavramı ile bu süreci açıklayan Yasemin Beyazıt, *müddet-i örfiyyenin* son bulması ile *zaman-ı infisal* adı verilen görevsiz geçirilen dönemin başladığını, bu dönemde kadı ve müderrislerin bilgi ve tecrübe kazanmaları adına gerekli ortamın hazırlandığını belirtmektedir.¹⁰⁰ XVII. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinde yer alan bazı kayıtlarda, bazı kadıların âsitane sürecini geçirmeden bir kazâyâ tevcih edildiği görülmektedir. Kayıtlarda bu tarz olaylar "*mansıbı hilaf-ı kanun ayağına varmak*" şeklinde telaffuz edilmektedir.¹⁰¹ İnfisal süresinden sonra kadı veya müderris tekrar bir mansıba atanır ve görev hayatına devam ederdi.

Bahsi geçen konu hakkında ilk bilgiyi Uzunçarşılı vermektedir. Uzunçarşılı *müddet-i örfiyyenin* 20 ay olduğunu belirtir. Ayrıca dipnot düşerek XVI. yüzyılda 2 sene, Halkondil Zeyli'ne göre ise kazâ kadılarının *müddet-i örfiyyelerinin* 3 sene, XVII. yüzyıl

⁹⁹ Cihan Cengiz, *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kânûnnâmeleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 23-61.

¹⁰⁰ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 107-126.

¹⁰¹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 126.

sonu XVIII. yüzyıl başlarında ise 20 ay, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise 18 aya düştüğünü neşretmiştir.¹⁰² Konu hakkında bir diğer çalışma ise Halil İnalçık tarafından yapılmıştır. İnalçık, 1597 tarihli ferman ile yeni mülâzımların 3 yılı tamamlamadan bir göreve sahip olmayacaklarını ve küçük kasaba kadılarının 2 tam yıl görevde kalacaklarını belirtir. Ayrıca ekleme yaparak, 1597 tarihli fermanın önce müddet-i örfiyyenin 3 yıl, fermanın sonra 2 yıla ve ardından XVII. yüzyılda 20 aya gerilediğini, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise bu sürenin 18 ay yapıldığını belirtmektedir.¹⁰³ Mehmet İpşirli, mevleviyet kadılıklarının 1 yılken, kazâ kadılıklarının müddet-i örfiyyelerinin 2 sene veya 20 ay olabileceğini yineler.¹⁰⁴ İlber Ortaylı ise müddet-i örfiyyenin 2 yıl olup gerektiğinde sürede uzatma veya kısaltma yapılabileceğini belirtmektedir.¹⁰⁵ Feda Şamil Arık'ta makalesinde müddet-i örfiyye konusuna değinmiştir. Arık, mevleviyet kadılıklarının 1 yıl, kazâ kadılıklarının ise 20 ay olduğunu söylemektedir. Ayrıca her yüzyılda mesleğe adım atan kadıların sayısında artış olduğu, buna mukabil XVII. yüzyılda mevleviyet kadılıkları için 1 yıl, kazâ kadılarının ise 20 ay, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise 18 sekiz aya düşürüldüğünü tekrarlamaktadır.¹⁰⁶

Müddet-i örfiyye hakkında birincil kaynaklara dayanarak ilk kapsamlı bilgileri Yasemin Beyazıt eserinde bizlere sunmaktadır. Beyazıt, XVI. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliği ruznâme defterlerindeki verilerden faydalanarak icra ettiği eserinde, XVI. yüzyılın son çeyreğinde müddet-i örfiyyenin 24 ay olduğunu tespit etmiştir.¹⁰⁷ Yüz yılın ilk yarısına tarihli bir belge de ise 3 ile 7 yıl arasında değiştiğini, Ercan Alan makalesinde bizlere göstermektedir.¹⁰⁸ Artan nüfus ve medreselere olan talebin artması sonucunda müddet-i örfiyye XVI. yüzyılın ikinci yarısında 24 aya sabitlenmeye çalışılmıştır.

¹⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı*, s. 101.; Abdurrahman Abdi Paşa Kanunnamesinde “Kuzât-ı mevleviyyetin müddet-i örfiyyeleri bir senedir ve kuzât-ı kasabâtın iki senedir. Lâkin fi-zemânınâ iki seneden dört ay kasr ederler” şeklinde zikredilmektedir. Bkz.: Abdurrahman Abdi Paşa, *Abdurrahman Abdi Paşa Kanunnamesi*, (Haz.: H. Ahmet Arslantürk), Okur Kitaplığı Yay. İstanbul 2012, s. 62.

¹⁰³ Halil İnalçık, “Kazasker Ruznâme Defterine Göre Kadılık”, *Osmanlı İmparatorluğu; Sultan ve Siyaset*, c. II, Kronik Yay., İstanbul 2018, s. 120.

¹⁰⁴ Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, Ed., Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yay., İstanbul 1994, s. 265.

¹⁰⁵ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yay., İstanbul 2017, s. 26-27.

¹⁰⁶ Feda Şamil Arık, “Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi”, *OTAM*, Sayı: 8, Ankara 1997, s. 7.

¹⁰⁷ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 110-112.

¹⁰⁸ Ercan Alan, “934 (1528) Tarihli Bir Belgeye Göre Rumeli'de Kadılık Müessesesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:46, Yıl: 2016, 173-174.

XVII. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerini inceleyen Ercan Alan, elde ettiği veriler ışığında müddet-i örfiyye süresinin 20 ay olduğunu ortaya çıkartmıştır.¹⁰⁹ XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerini inceleyen Levent Kuru, icra ettiği eserinde müddet-i örfiyye süresinin 20 ay olduğunu kadıasker ruznâmçe defterlerinin verdiği bilgiler sonucunda tespit etmiştir.¹¹⁰ Ferit Arı tarafından XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait Anadolu ve Rumeli Kadıaskerliğine ait ruznâmçe defterlerindeki verilere göre hazırladığı eserde, müddet-i örfiyyenin Anadolu ve Rumeli’de 20 ay, Mısır da ise 2 yıl olduğunu saptamıştır.¹¹¹ Bu bilgilerden yola çıkarak XVIII. yüzyılda sürenin 18 aya düştüğünü savunan yazarların tezleri çürütülmüş olmaktadır.

Müddet-i örfiyyenin her kadı için yüzyıllara göre sabitlenmiş zaman dilimi kadar sürdüğünü söylemek güçtür. Bu duruma etki eden birçok husus vardır. Konumuz kapsamında ilhak ve ifraz olayı, müddet-i örfiyyenin kısalmasına veya uzamasına etki eden hususlardan sadece biridir. Bir kazânın ilhak veya ifraza tabi tutulması, kazâda görev yapan kadıların müddetine ve mansıp bekleyen kadıların infisal sürelerine etki etmiştir. Bu durum beraberinde sorunları da getirmiş, aşağıda belirtileceği üzere devlet tarafından adaleti sağlamak adına önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Müddet-i örfiyye süresi son bulan kadılar için yeni bir süreç başlandı. Bu sürece *zaman-ı infisâl* denirdi. Arapça fasl kökünden türeyen infisâl sözcüğü, “ayrılma, yerinden ayrılma, yerini bırakıp gitme, terk etme, azledilme, memurluktan çıkarılma, memuriyetten el çektirme” gibi anlamlarına gelmektedir.¹¹² İnfisâl süresi hakkında belirli bir zaman dilimi yoktur. Çalışmamızda incelemiş olduğumuz 214/37 numaralı kadıasker ruznâmçesi tarandığında her kadının infisal ve âsitane süresinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Bazı durumlarda ise süre belirtmeksizin yeterli manasına gelen *kâmil* terimi ve mülâzemeti uzun bir süredir beklediğini ifade eden *tûl* terimi kullanılmıştır. Yasemin Beyazıt’ın XVI. yüzyıl Rumeli kazâskerlik ruznâmçeleri üzerine yaptığı çalışmasında, infisâl süresinin en düşük 1 ay, en yüksek 48 ay ve üzeri olduğunu tespit

¹⁰⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 117-118. Ayrıca A. Süheyl Ünver tarafından Leiden şehrindeki üniversite kitaplığında bulunduğu Sultan II. Mustafa’ya sunulan bir layihada da müddet-i örfiyyenin 20 ay olduğu geçmektedir. Bkz.: A. Süheyl Ünver, “XVII’inci Yüzyılın sonunda Padişaha Bir Lâyiha”, *Belleten*, C. XXXIII, Sayı: 129, Yıl: Ocak 1969, s. 28.

¹¹⁰ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 109-111.

¹¹¹ Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 193.

¹¹² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2017, s. 503; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2012, s. 742

etmiştir. Ancak XVI. yüzyılda yapılan düzenlemelerle istidamın sağlıklı bir şekilde yapılabilip sistemin sorunsuz ilerleyebilmesi adına infisâl süresinin en az 1 yıl kadar sürmesi gerektiği kabul edilmiştir.¹¹³

XVII. yüzyılda ise Rumeli Kadıaskeri Mehmed Efendi'ye 10.01.1626 tarihinde gönderilen bir fermanla, en az 1 yıl infisâl, 6 ay âsitane mülâzemet devam eden kadıların 6 ay tevkitle yeni göreve tayin edilebileceği bildirilmiştir.¹¹⁴ Ercan Alan'ın çalışmasında, XVII. yüzyıl da Rumeli kazâlarına yapılan atama kayıtlarında âsitane süresi en düşük 6 ay en yüksek 91 ay olarak tespit edilmiştir.¹¹⁵ İncelediğimiz Rumeli Kadıaskerliğine ait ruznâmçe defterinde yer alan kayıtlarda, en düşük infisâl süresi 15 ay¹¹⁶, en düşük âsitane süresi ise 10 ay olarak tespit edilmiştir.¹¹⁷

Levent Kuru tarafından yapılan çalışmada, XVIII. yüzyılın ilk yarısında müderrislikten kadılığa geçenlerin ortalama infisal süresinin 79 ay, bir kazâdan munfasıl olup görev bekleyen kadıların ise ortalama infisal süreleri 42 ay olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁸ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise en yüksek 14 yıl, en düşük 16 ay gibi bir zaman diliminde infisal süresinin sonlanıp bir kazâyâ veya medreseye tayinin gerçekleştiği Ferit Arı tarafından belirlenmiştir.¹¹⁹

Kadılar, infisâl ve âsitane dönemleri süresince geçimlerini farklı farklı işlerle idame ettirmeye çalışmıştır. XVI. yüzyılda ilmiye teşkilatının dışında yer alan özellikle kalemiye zümresinin iş sahasında yer alan mukâtaa müfettişliği, evkaf müfettişliği ve nâiblik gibi işlerde çalışarak geçimlerini sağladıkları saptanmıştır.¹²⁰

Medrese tahsilini bitiren kadı adayları, yeni mülâzım olarak deftere kayıt yaptırıp mülâzemet beklerlerdi. Bir mansıba tayin edilir, bu mansıpta yüzyıllara göre 24 ay ile 20 ay arasında görev yapardı. Müddet-i örfiyyesi son bulunca infisâl ve âsitane sürecini

¹¹³ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam*, s. 122.

¹¹⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 74.

¹¹⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 83.

¹¹⁶ MA, RKR, 214/37 s. 15; “Polomya kadısı İbrahim'in divan-ı hümâyuna şikâyeti gelip ‘azli fermân olmağın gâyet-i şehriden iki ay tevkitle ref’ ve muvakkaten Mehmed medreseden nail olmağın tehir ve yeri yevmî yüz elli akçe ile Podgoriçe kazâsından on beş ay infisâli ve yirmi ay Âsitânesi olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine yevmî iki yüz akçe ve sene-i mezbure Zi'l-ka'desi guresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek sadaka buyuruldu.”

¹¹⁷ MA, RKR, 214/37 s. 26; “Akçahisar kadısı Mustafa'nın müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden altı ay tevkitle ref’ ve yeri yüz otuz akçe ile İşim kazâsından bir buçuk sene infisâli ve on ay Âsitânesi olan Mevlâna Süleyman dâ'ilerine yevmî yüz elli akçe ve tevkît-i mezbur ile müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.”

¹¹⁸ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 136-137.

¹¹⁹ Ferit Arı, *Osmanlı İlmîyye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 200.

¹²⁰ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam*, s. 124.

geçirip tekrar mülâzemet bekler ve geçen bu süre zarfında ise merkezde bulunarak bilgi ve tecrübe edinirdi. Süreç tekrarlanarak devam eder ve her kazâya farklı bir kadı tayin edilirdi.

Kadılarının, XVI. yüzyıl Rumeli kazalarına 300 ile 25 akçe arasında toplam da 14 farklı akçe düzeyince atamaları yapıldı. Burada bir parantez açacak olursak, akçe cinsinden tanımlama kazânın statüsünü değil kadının rütbesini tanımlamaktadır.¹²¹ XVII. yüzyılda Rumeli kazâlarına yapılan kadı atamalarında, minimum 25 akçelik maksimum 499 akçelik kadılıkların kazâskerler tarafından tayin yapıldığı tespit edilmiştir. 499 ile 25 akçe arasında toplam 17 farklı akçe düzeyinde kadı ataması yapılmıştır.¹²² XVII. yüzyıl kayıtlarını inceleyen Ercan Alan elde etmiş olduğu verilerin ışığında, XVI. yüzyıla nazaran düşük akçe ile tayinlerin az olduğunu, bunun da sebebinin yeni mülâzımların ilk önce müderris olarak görev yaptıktan sonra kadılığa geçebileceklerini; bütün kayıtlar incelendiğinde ise XVII. yüzyılda kazâlara yapılan tevcihatın 80 ile 200 akçe arasında gerçekleştiği ve yüzyılın ikinci yarısında itibaren tevcihatta akçe değerinde artışın meydana geldiğini belirtmektedir.¹²³ Akçe değerinin artmasının altında yatan en temel etkenler ise kazâ sınırlarında yer alan nüfusun artması ve akçenin değer kaybetmesidir.¹²⁴ Rumeli kazâlarına XVIII. yüzyılın ilk yarısında yapılan kadı atamaları 150 akçe ile 499 akçe arasındadır.¹²⁵ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise 200 akçe ile 499 akçe değeri arasında istihdam sağlanmıştır.¹²⁶

Mülâzemet sürecini tamamlayıp, hükümdar beratını alarak bir kazâya tayin edilen kadıların görev yetkileri oldukça geniştir. Osmanlı öncesinde yaşamış ve varlığı son bulmuş diğer İslam devletlerine nazaran Osmanlı kadısı, idari bakımdan, kazâî ve adli açıdan son derece muntazam bir hiyerarşi içerisindeydi. Kadılar şer’i ve örfi hukukun temsilcisiydi. En esaslı görevleri insanlar arasında vuku bulan hukuki ihtilafları şer’i ve örfi hukuka göre bir neticeye bağlamak, hukuka aykırı olan hareketlerin cezasını hükme bağlayıp uygulamaktı. Osmanlı Devleti’nde kadı mahkemeleri esasen Hanefi mezhebine göre hareket ederdi. Osmanlı kadısı şer’i ve örfi vergilerin tatbiki, kontrolü ve

¹²¹ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 175-177,182.

¹²² Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 141-142

¹²³ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 82,106-107, 142.

¹²⁴ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yay., İstanbul 2015, s. 41-46. Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, s. 63-66.

¹²⁵ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 64.

¹²⁶ Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s.172.

toplanmasında sorumlu mercilerdendi. Vakıflardan, umumi kütüphanelerden, çarşı ve pazarlardan, narhtan, loncaların düzeninden, asayişten ve daha birçok şeyden sorumlu idi. Sefer çıkacak ordunun ihtiyaçlarının temininde ve gümrüklerin kontrolünden de mesul kişi Osmanlı kadısıydı. Vefat eden kimselerin varislerine ve alacaklıların taksiminde en yetkili makamıydı. Kadılar buldukları kazâlarda idari, mali, siyasi, mülki ve kültürel manada en birincil kontrol merci idi. Günümüz hakimine de denk gelen kadı, noterlik vazifesini de üstlenmekteydi. Ayrıca bölgedeki beyleri de kontrol ederek haksızlıkları merkeze bildirme sorumluluğu da kadıların görevleri arasındaydı. Komşu kadıları da reayadan gelen şikayetler ve merkezden gelen emirler doğrultusunda teftiş etmekte vazifelerindendi. İlave olarak kadılar, buldukları bölgelerde meydana gelen her türlü sosyal, kültürel, ekonomik ve idari hususları sicillerine kaydetmekle yükümlüydü.¹²⁷

Osmanlı Devlet geleneğinde fethedilen bölgelere hukukun temsilcisi olarak kadı tayini bir gelenektir. Kadının birincil görevi şer'î ve örfî hukuku tatbik edip, davaları bir neticeye bağlamaktır. Ayrıca yasaknamelerin uygulanmasını da sağlardı. Kadı Osmanlı padişahının hukuki otoritesini temsil ettiği için bağımsızdı. Bu bağımsızlık Osmanlı padişahının yani halifenin emrettiği çizgiler çerçevesindeydi.¹²⁸ Kanunlara devlet görevlilerinin uyup uymadığını, reayanın talep ve şikayetlerini divana bildirmek ve tetkik etmekte kadının adli görevlerindendi.¹²⁹

Osmanlı kadısının adli görevleri kadar mülki alandaki görevleri ve yetki sahası da oldukça geniştir. Mülâzemetten sonra göreve başlayan kadılar en düşük gelirli kazâlarda görev alıp, seneler içerisinde rotasyon sistemi vasıtasıyla sancak ve eyalet kadılıklarına hareket ederek mevleviyet statüsündeki idari birimlere yükselirlerdi. Görev yaptıkları her idari birimin mülki amiri olarak devlet ile reaya arasındaki bağlantıyı sağlardı. Halktan gelen talep ve arzları devlet kademelerine iletmek, devlet kademelerinden gelen emirleri ve hükümleri halka bildirmekten sorumlu kişiydi. Seferler esnasında halkın yapmakla yükümlü olduğu hususlarda ve vergilerin toplanmasında kanuna uygunluğu kontrol eden makamıydı. Ayrıca merkezden gelen istek ve emirlerin eksiksiz bir şekilde tam zamanında

¹²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, s. 91-94; Şinasi Altundağ, "Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında", *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1967, s. 342-354; M. Âkif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, s. 187-214; Fahrettin Atar, "Kadı", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 68; İlber Ortaylı, "Kadı", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 69-70.

¹²⁸ Halil İnalçık, "Mahkeme (Osmanlılarda)" *İA*, VII, Eskişehir 2001, s. 149.

¹²⁹ Feda Şamil Arık, "Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi", *OTAM*, Sayı: 8, Ankara 1997, s. 25-26; İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 13; M. Âkif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, s. 187-214.

yerine getirilmesinin kontrol ve denetimi kadıların mülki görevlerinin başında gelmekteydi. Örneğin seferler esnasında merkezden gelen emirler doğrultusunda ordunun geçiş yapacağı yol güzergahlarının ve bu güzergahta yer alan köprülerin bakım ve onarımı ile erzak temini kadının görevleri arasında yer almaktadır.¹³⁰

XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında yaşanan Celali isyanları ve uzun savaş yılları değişim ve dönüşüm sürecini başlatmıştı. Devletin bu dönemde nakit ihtiyacı son derece artmıştı. Maliyenin nakit ihtiyacını karşılamak için olağan üstü durumlarda toplanan avarız vergileri sürekli toplanmaya başlamıştı. Avarız tahrirlerinin yapılması ve tespitinde taşrada idari görevli olarak kadılar görevlendirilmişti. Bu yetkilendirme ile kadıların kazâ yönetimindeki sorumlulukları artmıştı.¹³¹ XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren avarız tahrirleri merkezden gönderilen maliye personeline veya askeri görevliler tarafından yapılmaya başlanmış, kadıların görev yükü biraz da olsa hafifletilmişti.¹³²

XVII. yüzyıldan itibaren devletin maliye bürokrasisi, köylünün ekonomik durumuyla veya ziraî üretimle ilgilenmiyordu. Daha çok kırsalda ve kentlerde cizye ve avarız ödeyecek nüfus üzerine odaklanmıştı.¹³³ Devlet avarız ve cizye vergilerinin tespiti için kadıları görevlendirmiş ve merkezden emirler yollanmıştı. Böylelikle önemi artan avarız vergilerinin tespitinde ve tahsilinde kadıların görevi azımsanamayacak kadar artmıştı. Avarız vergisi reayadan nakdî olarak toplandığı gibi aynî ve hizmet olarak da talep ediliyordu. Ordunun geçeceği güzergahta zahire satımı ve harp malzemesi temini, orduya yardımcı olacak kürekçi, azap ve yük hayvanı temini ve hisar, kale, köprü tamiri gibi hizmetlerle de ödenebiliyordu.¹³⁴ Ayrıca nüzul adı altında ordunun iaşe ihtiyacı ile arpa ve saman tedarikini saplayıp naklinin gerçekleştirilmesi de avarızın aynî olarak ödendiği durumlardandı. Divandan doğrudan kadılara hitaben nüzul için emirler gelirdi. Ordu için toplanan nüzulün nakli ve teslimi kadıların vazifeleri arasındadır.¹³⁵ Cizye ise

¹³⁰ Feda Şamil Arık, "Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi", s. 13-16; İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 72-73.

¹³¹ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan Tarih Yazıları*, (Der.: M. Akif Erdoğan), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 262-263.

¹³² Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, s. 125.

¹³³ Oktay Özel, *Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri*, İletişim Yay., İstanbul 2018, s. 94.

¹³⁴ Ömer Lütfü Barkan, "Avarız", *İA*, c. II., Eskişehir 2001, s. 13-19; Lütfi Güçer, *Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1964, s. 69-92.

¹³⁵ Lütfi Güçer, *Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi*, s. 69-70.

fethedilen topraklarda yaşayan Gayrimüslim nüfustan alınan şer'î bir vergidir. Cizye vergisini tespitinde ve tahsilinde kadılar rol alırdı. Gayrimüslim nüfusun olduğu idari birimlerin Osmanlı idari yapısı içine dahil edilmesi adına kadılar tarafından tahrirler yapılarak cizye defterlerine kaydedilirdi. Bu defterlere *defter-i cizye-i gebrân* adının verildiği belirtilmektedir.¹³⁶

XVI. yüzyılın sonlarına kadar avarız ve cizye vergileri yapılan tahrirler esnasında vergi mükellefleri kadılar tarafından tespit edilip miktar hesaplanırdı. Elde edilen veriler XVI. yüzyılda kadılar tarafından tutulan cizye defterlerine kaydedilirdi. XVII. yüzyıldan itibaren devletin avarız vergisine olan ihtiyacının artması doğrultusunda 1620'li yıllardan itibaren avarız vergileri için ayrı bir defter tutulmaya başlandığı yapılan çalışmalarca tespit edilmiştir.¹³⁷ Örnek olarak, Harput ve Kayacak kazâlarına ait avarız defterleri kazâ kadıları tarafından tatbik edilip mühürlenerek merkeze gönderilmiştir.¹³⁸ Kadıların avarız vergisini tespitine bir örnek verecek olursak; El-Hac Ali isimli kadıya gönderilen bir emirde Vidin'de yeniden avarız tahriri yapılması gerekli olduğu bildirilmiştir. Daha önce yapılmış olan tahririn nüshası da gönderilerek, eskiden köy altı yerleşim birimi olup artık nüfusu artarak köy haline gelmiş yerlerin, nüfusu artan veya azalan yerleşim alanlarının tespiti ile lazım olmayan hizmetleri sunan reayanın yeniden tespit edilerek deftere kaydetmesi emredilmiştir.¹³⁹ Böylelikle devlet halihazırda ne kadar gelir elde edeceğini tespit edip, reayanın üzerine düşen yükümlülükleri o günün şartlarına göre tekrardan revize etmiştir.

Devlet için vergilerin zamanında toplanıp teslim edilmesi, özellikle ordunun sefere çıktığı zamanlarda hayati öneme sahipti. Vergilerin toplanmasında kadılara düşen görev son derece önem arz etmekteydi. Vergileri kanunlara uygun bir şekilde tahsil edip zamanında hazineye ulaştıran kadılara terakkiler verildiği, aksi durumda görevlerinden alındıkları bilinmektedir. Örneğin 20 Ekim 1581 tarihli Niş kazâsına ait bir kayıтта, Niş kadısı Halil avarız vergisini hazineye teslim etmediği için görevden alınacağı ve yerine Belgradcık kadısı İsmail'in göreve getirileceği kaydedilmiştir. Halil tevkit süresinin

¹³⁶ Halil İncalcık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yay., Ankara 2018, s. 64.

¹³⁷ Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk...*, s. 111, 113, 133.

¹³⁸ Mehmet Ali Ünal, "1056/1646 Tarihli Avâız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput", *Bellekten*, c. 51, Sayı: 199, Yıl: 1987, s. 120; Feridun M. Emecen, "Kayacık Kazâsının Avâız Defteri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 1981-1982, s. 162.

¹³⁹ Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, s. 132, 213.

bitimine kadar avarız vergisini toplayıp irsal eylerse başka bir kazâda istihdam edileceği kadıasker ruznâmçelerine yansımıştır.¹⁴⁰

Kadıların vergilerle ilgili görevleri bu kadarla sınırlı değildir. Kadılar, devletin taşradaki gücü olarak mukataa ve iltizam işlerinden de sorumlu müessesedir. Mukataa, geliri bir kimseye dirlik olarak verilmeyip, doğrudan devlet hazinesine aktarılan vergi ve gelir kaynaklarının tamamını ifade etmektedir.¹⁴¹ Mukataa, devletin nakit olarak gelir elde ettiği kaynakların, karşılıklı anlaşmayla belirlenmiş bir fiyat mukabilinde dağıtılacak parçalara bölünmesini tanımlamaktadır.¹⁴² Devlete ait bir kısım vergi ve resimlerin belirli bir tutar karşılığında iltizama verilmesi anlamına gelen mukataa, zamanla iltizamın konusu olan vergi birimi anlamını ifade etmeye başladığı söylenmektedir.¹⁴³ Mukataa Osmanlı mali sisteminde bir işletme modelidir. İşletme ise iltizam veya emanet usulü ile gerçekleşmektedir. Devlet nakit ihtiyacını daha hızlı şekilde karşılayabilmek için devlete veya vakıflara ait gelirleri özel şahıslara veya kurumlara parçalar halinde kiralarak nakit ihtiyacını karşılamak istemiştir.¹⁴⁴ Bu işlem ise iltizam ile yapılmıştır. İltizam, devlete ait herhangi bir vergi gelirin tahsilatını özel girişimcilere devri anlamına gelmektedir.¹⁴⁵

Mukataa ve iltizam işlemleri süresince kadıların son derece önem arz eden görevleri vardı. Kadılar, mukataa ve iltizam işlemleri sürecinde adayların tekliflerini alması, iltizamın toplanması, defter tutulması, eğer hassa emini veya katipler tarafından tutulmuş ise tasdik edilmesi, toplanan iltizamın havalesi, bütün sürecin nazırlığı ve müfettişliği gibi görevleri vardır. Ayrıca kadıların verdiği hüccet, iltizamın geçerliliği ve tasdiki için önemliydi.

Kadılar, mültezimlerin arz ve taleplerini divana bildiren aracı konumundadır. Kadıların iltizam usulündeki belki de en önemli görevleri arasında müfettişlik ve nazırlık vazifeleri yer almaktadır. Kadıların kendi görev alanlarının dışında da müfettişlik görevi

¹⁴⁰ Yasemin Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznâmçelerinden Çivizâde Mehmed Efendi Ruznâmçesi*, TTK, Yay., Ankara 2018, s. 82; Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 157.

¹⁴¹ Mehmet Ali Ünal, “XVII. Yüzyılın Başlarında Harput Mukataatına Ait Bir İcmal Muhasebe Defteri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 3, Sayı: 3, Yıl: 1988, s. 93.

¹⁴² Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk...*, s. 160.

¹⁴³ Mehmet Genç, “Mukâtaa”, *DİA*, c. XXXI, Ankara 2020, s. 129.

¹⁴⁴ Mehmet Ali Ünal, “XVII. Yüzyılın Başlarında Harput Mukataatına Ait Bir İcmal Muhasebe Defteri”, s. 93; ¹⁴⁴ Mehmet Genç, “Mukâtaa”, s. 129.

¹⁴⁵ Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk...*, s. 155; Mehmet Genç, “İltizam”, *DİA*, c. XXII, İstanbul 2000, s. 154.

yaptıkları görülmektedir. Örneğin Yanya kadısı mukataa müfettişi olarak Karlılı, Narda ve İnebahtı'daki mukataalardan da sorumlu idi.¹⁴⁶

Mukataa müfettişi taşrada mukataalardan sorumlu en yetkili kişidir. Mukataalardan elde edilen gelirlerde herhangi bir eksiklik olması durumunda eksik kısım müfettişten tahsil edilirdi. Müfettiş yetki alanındaki suçlu gördüğü mültezimleri de tutuklayıp ceza verebilirdi. Ayrıca mültezimleri denetleyen de yine Osmanlı kadısı yani mukataa müfettişidir. Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapısı mültezimleri denetleyerek zimmetlerine para geçirmek, aşırı kâr elde edip reyayı zor duruma sokmak gibi olumsuz hadiselerin vuku bulmaması adına düzenli olarak muhasebe defterlerini kontrol ederdi. Gelir üretimi ile ilgili memurlar ve tahsilat memurları arasındaki dengeyi korurdu. Denetleyici ve kontrol gücü olarak da kadıları görevlendirirdi. Örneğin bir belgede Filorina'nın hem kadısı hem de müfettişi olan görevliye yazılan emirde, mültezimin teftiş edilmesi buyurulmuştur. Bir diğer örnekte ise Eğriboz ve Tırhala'ya aittir. 1600-1601 mali yılına gelindiğinde Eğriboz ve Tırhala eminlerinin 1591-1592 mali yılında hazineye herhangi bir ödeme yapmadıkları anlaşılmış, bunun üzerine bölge kadısına durum bildirilerek müfettişlik vazifesi ile eminlerin muhasebelerini teftiş etmesi, borcu tahsil ederek mühürlü keselerle seferdeki sadrazama havale etmesi emredilmiştir. Ayrıca tahsilat memurlarının vazifelerini terk etmeleri üzerine görev yine kadılara devredilirdi. Bolu sancağında tahsildarların ortadan kaybolmuş ve görev Bolu kadısına devredilmişti. Kadıların maliye ile vergi tahsildarları arasındaki irtibatı sağladığına dair bir örnek ise Rum Eyaleti'ne aittir. 1601-1602 yılında Rum Eyaleti'nin avarız vergilerini tahsil etmekle sorumlu Bekir Bey, Celali isyanlarının uğrattığı tahribat sonucu vazifesini tam anlamıyla ifa edemediği bölge kadısı tarafından merkeze bildirilmişti.¹⁴⁷ İlave olarak kadılar mukataalardan toplanan paraları merkezden gelen emirler doğrultusunda gerekli harcamalarda kullanır veya *havale* adıyla anılan görevlilerce merkez hazineye naklini sağlardı.¹⁴⁸ Toparlayacak olursak; kadılar mukataa ve iltizam sisteminin hemen hemen her alanında etkin rol oynayarak taşrada devletin kontrol merciiinin başında yer almaktadır. Mukataaların iltizama verilme süresince gerekli bilgiler için defter tutan ve muhasebe eden, gerekli bilgileri sicillere kaydedip hüccet veren, nakit parayı merkeze nakledilmesini sağlayan, mültezimler ile devlet arasındaki iletişimi sağlayıp devletin otoritesini temsil eden ve son olarak mukataa müfettişliği görevini yürüten Osmanlı

¹⁴⁶ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 146.

¹⁴⁷ Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk...*, s. 270, 272, 278.

¹⁴⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yay., Ankara 2018, s. 159-164.

kadısıdır. XVII. yüzyıldaki mali alandaki dönüşüm, taşrada kazâ kadılarının mali alandaki yetkilerini oldukça genişletmiştir.¹⁴⁹

Netice itibariyle Osmanlı kadısı'nın görev yetkileri düşünüldüğünde, devlet bünyesinde kadılara eş değer gelebilecek başka bir memuriyetin olmadığı görülmektedir. Kadılar eğitim sürecinden sonra taşrada oldukça geniş yetkilere sahip olarak görev yapmaktadır. XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla geçiş sürecinde yaşanan olaylar sonucunda değişim ve dönüşüm kaçınılmazdı. Osmanlı Devleti şartları uygun bir şekilde sistemini yenileyerek hem reayayı hoşnut etmeye hem de kendi devamlılığını sağlamaya çalışmıştır. Reaya ile arasındaki konumda yer alan Osmanlı kadısı XVII. yüzyılda taşra yönetiminde görev yetkileri şartlar doğrultusunda artmıştır. Bunun en büyük nedeni ise devletin sınırları içinde yer alan her bir noktaya nüfuzunu yeniden tatbik etmek içindir. Nüfuzunu yeniden sağlamak adına nüfusu artan bölgelerde ifraz usulü ile yeni müstakil kadılık meydana getirilmiştir. Nüfusu azalan bölgelerde ise ilhak usulüyle en yakın kazâlara bağlanarak denetim ve kontrol sağlanmıştır. Kazâ sayısındaki artışlarla birlikte yeni kadılıklar oluşturulmuş ve devletin taşradaki kontrolü artırılarak vergi tahsilatındaki aksaklıklar giderilmeye çalışmıştır. Böylelikle nakdi vergilerin tahsili daha kontrollü bir şekilde kadıların denetiminde toplanmış ve hazineye aktarımı sağlanmıştır.

1.4. Teşkilat ve İdari Yönüyle Rumeli Kazâları

Osmanlı Devleti, Orhan Bey döneminden itibaren Rumeli'ye ayak basmıştır. Bu coğrafyada nüfuzunu sağlayan Osmanlı Devleti, yıkılış sürecine kadar hakimiyeti altında tutmuş, sosyal, ekonomik ve özellikle kültürel anlamda Rumeli coğrafyasına renk katmıştır. Osmanlı Devleti Rumeli'yi idame etmek adına ilk olarak Rumeli Eyaletini kurmuştur.¹⁵⁰ XVI. yüzyılda ise Rumeli'ndeki devlet sınırlarının oldukça genişlemesiyle Bosna, Macaristan, Cezayir-i Bahr-i Sefid (Kaptan Paşa), Cezayir-i Mağrib, Budin, Eğri,

¹⁴⁹ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 146; Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk...*, s. 155-206; Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesi", *IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s. 433-444; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan Tarih Yazıları*, (Der.: M. Akif Erdoğan), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 260-262.

¹⁵⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yay., Ankara 2018, s. 105-117.

Kaniye, Temeşvar, Kefe, Silistre (Özi), Kıbrıs eyaletleri ihdas edilmiştir.¹⁵¹ XVII. yüzyılın hemen başında kaleme alınan bir risale de Osmanlı Devleti'nin eyaletleri sıralanıp, bu eyaletlerde görev yapacak olan beylere ne kadar has, zeamet ve tımar verileceği kaydedilmiştir. Bu risaleye göre Osmanlı Devleti'nin Rumeli canibindeki eyaletleri şöyle sıralanmıştır; Rumeli, Bosna, Kapudan Paşa, Budin, Eğri, Kaniye, Temeşvar ve Kıbrıs.¹⁵² XVII. yüzyıl Lehistan'a yapılan sefer neticesinde elde edilen bölgede Podolya Eyaleti kurulmuştur.¹⁵³ Osmanlı Devleti'nin Rumeli canibinde fethettiği son toprak parçası ise Çehrin'dir (1680). Bu fetihden sonra Rumeli'nde yeni toprak kazanımı yaşanmamıştır.¹⁵⁴ Bahsi geçen eyaletler bünyesinde daha küçük bir idari yapılanma olarak kazâlar ihdas edilmiş ve böylelikle devletin nüfuzu en uç noktalara kadar ulaşmıştır. Devletin uyguladığı sistem ile reayanın ihtiyaç duyduğu idari ve kazâî gereksinimleri karşılanabilmiş, devletin ise nüfuzu sağlamlaşmıştır.

XV. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Rumeli sınırları içerisinde 275 kazânın varlığı yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir.¹⁵⁵ XVI. yüzyılın ilk yarısına ait bir defterde 172,¹⁵⁶ yüzyılın tam ortalarını kapsayan bir diğer defterde ise 220¹⁵⁷ kazânın varlığı belirlenmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise 449¹⁵⁸ ve yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bir defterde ise Rumeli'nde 463 kazânın varlığı tespit edilmiştir.¹⁵⁹ XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazâ sayısında artışlar yaşanmıştır. Bu artışa etki eden en temel hususlardan biri nüfus artışıdır.¹⁶⁰ Ayrıca yaşanan iç karışıklıklar, vergi tahsili ve yeni toprak kazanımları da başlıca faktörlerdendir. Ancak daha birçok etkenin mevcut olduğu kesindir.

¹⁵¹ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Yay., Ankara 2014, s. 171-174.

¹⁵² Ayn Ali Efendi, *Osmanlı Kanunları ve Devlet Teşkilatı*, Haz.: Seyit Ali Kahraman, Yeditepe Yay., İstanbul 2021, s. 27-34.

¹⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III/I, TTK. Yay, Ankara 2009, s. 422-428.

¹⁵⁴ Abdülkadir Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları III*, İSAM Yay., Ankara 2017, s. 42-43.

¹⁵⁵ Ömer Lütfi Barkan'dan naklan Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 54.

¹⁵⁶ Ercan Alan, "Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Sancakları, Kazaları ve Kadıları", *Akademik Sosyal Araştırmaları Dergisi*, sayı: 33, Yıl: 4, Kasım 2016, 340-349.

¹⁵⁷ Levent Kuru, "Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Remeli Kadılıkları (XVI. Yüzyılın İlk Yarısı)", *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 21, Yıl: 2019, s. 255-261.

¹⁵⁸ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 273-284.

¹⁵⁹ Levent Kuru, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Kadılıkları", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, c. 8, Sayı: 2, Aralık 2019, s. 267.

¹⁶⁰ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yay., İstanbul 2015, s. 41-46; Linda T. Darling, *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, s. 63-66.

XVII. yüzyıl Rumeli Kadıasker ruznâmçeleri üzerine yapılan çalışmada 481 adet kazânın mevcut olduğu saptanmıştır. 1078 (1667-1668) tarihli kazâ teşkilatındaki düzenlemede ise Rumeli sınırlarında 433 adet kazânın mevcut olduğu belirlenmiştir.¹⁶¹ İncelemiş olduğumuz Rumeli Kadıaskerliğine ait ruznâmçe defteri 24 Şubat 1659 ile 2 Mart 1661 tarihleri arasında kapsamaktadır. Bu tarih aralığında yapılan tevcihata 381 kazâ belirlenmiştir. İlhak kaydedilen kazâlarla birlikte ve bu sayı 397'ye çıkmaktadır. XVII. yüzyılın ikinci yarısına (muhtemelen 1667 sonrası) tarihlenen bir mecmuada Rumeli'nde 375 kazâ kaydedilmiştir.¹⁶² XVIII. yüzyıla ait yapılan çalışmalarda, yüzyılın ilk yarısında 390¹⁶³ ve ikinci yarısında ise 282 kazânın mevcut olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁴

Anadolu da ise 1513 senesinde 235, 1528 senesinde ise 211 kazânın mevcudiyeti saptanmıştır.¹⁶⁵ Cihan Kılıç tarafından kaleme alınan eserde, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu coğrafyasında 632 kazânın ismi belirlenmiştir.¹⁶⁶ Ancak Ferit Arı kazâ sayının 450-550 arasında olabileceğini vurgulamaktadır.¹⁶⁷ XVII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir mecmuada Anadolu coğrafyasında 427 kazânın olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁸ Bu mecmua Ferit Arı'nın çıkarımını desteklemektedir. 1757-1775 tarihleri arasında Anadolu sınırlarında 353 kazânın varlığı belirlenmiştir. Ayrıca aynı tarih aralığında Mısır'da 40 kazânın mevcudiyeti tespit edilmiştir.¹⁶⁹

Burada dikkat edilmesi gereken husus sayıların yüzde yüz doğruyu yansıtmadığıdır. Çünkü kazâların hepsine atama yapılmadığı veya kaydedilmediği ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Ercan Alan doktora çalışmasında XVI. yüzyılda Rumeli sınırları içerisinde mevcut olup XVII. yüzyıl olmayan ve XVI. yüzyılda olmayıp XVII. yüzyılda kazâ statüsünde karşımıza çıkan kazâları toplu olarak bizlere sunmuştur. XVI. yüzyılda kazâ

¹⁶¹ Levent Kuru, Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667 – 1668 Düzenlemesine Göre)*, s.45-63.

¹⁶² Ercan Alan, "XVII. Yüzyıl Anadolu Kadılıkları ve Rütbeleri", *Tarih Dergisi*, Sayı: 67, Yıl: 2018, İstanbul 2018, s. 62.

¹⁶³ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 57.

¹⁶⁴ Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 129.

¹⁶⁵ Turan Gökçe, "Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri" *Tarih İncelemeleri Dergisi IX*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir 1994, s. 226; Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları", *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, (Yayın Kurulu: İsmail Aka, Turan Tanyeri, vd.), Akademi Kitabevi Yay., İzmir 1994, s. 79.

¹⁶⁶ Cihan Kılıç, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlimiye Teşkilatında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadıaskerliği Örneği)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 227.

¹⁶⁷ Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 129 dipnot 443.

¹⁶⁸ Ercan Alan, "XVII. Yüzyıl Anadolu Kadılıkları ve Rütbeleri", s. 62.

¹⁶⁹ Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında...*, s. 129.

statüsündeyken XVII. yüzyılda mevcut olmayan kazâlar şunlardır; “*Ayazmend, Bahşa, Balçova, Barkan, Bekeş, Belgrad, Belgrad Engürüsü, Bergama, Cankirman, Çardak, Çernovi, Dukagin, Ereğli, Eyüp, Fecat, Felek, Filibe, Gelibolu, Girebene, Grojgal, Gubaş, Guryan, Havale, Ilıca, Kalaçe, Kande-i Kebir, Kande-i Sagir, Keşkemet, Kırşova, Köprü, Kurubine, Marmara Adası, Maveraiünehir, Maveraiünehir Kırka, Mezra-i Ahi Çelebi, Mirkova, Mitroviçe, Nertova, Novigrad, Olofça, Pankuta, Peşte, Peterciban, Poçağa, Rodoscuk (Tekfurdağı), Sahra, Sakız, Saray (Bosna Sarayı), Seçan, Silivri, Şimokloş, Tavene, Toyrangözü, Umul, Vaç, Vişnice, Vraşnice, Vraviçe, Yazbirin, Yenişehir, Yenivaroş, Yeprem, Zagorya, Zaplane.*”¹⁷⁰

XVII. yüzyılda varlığı tespit edilen, ancak XVI. yüzyılda mevcut olmayan Rumeli kazâları ise şunlardır; “*Alakenise, Amari/Amarya, Apokoron, Aslatana, Babadağı, Belene, Bihke, Burumacık, Bosna Brodu, Çelebi Alağı, Derbend, Dimitrofsca, Dimitrofcacık, Diyakova, Doyran, Dömenek, Dumna, Egrine, Eğri, Eğridere, Ermiye, Esedabad, Eskicuma, Eskicumabazarı, Etrepoli, Fonya, Girgorofce, Gora, Goryaftı, Gölhisar, Hanya, Harmanlı, Havass-ı Prizrin, İrşova, Kaçanık, Kalonya, Kanije, Karacadağ, Kayınca, Kerpe, Kırka, Kızanlık, Klis, Kurşunlu, Ladina, Langa, Laşide, Lubin, Lugoş maa Şebeş, Maden-i İpek, Mankalya, Menafoca, Milapotamu, Mirambila, Misada, Mitrofcacık, Mora, Morovik, Naslic, Nevahi-i Klis, Nevahi-i Yanbolu, Ologa, Orpoz Maa Tevabiha, Osat, Özi, Pedye, Pendaye, Plasçe, Poganya, Raça, Resmo, Resne, Rizo maa İstiye, Sane, Sarata, Saray, Selune, Temenos, Togana, Trablîçe maa Ayapetre, Tulca, Tuna, Yanova-i Cedit, Yanova-i Kadim, Yerapetra maa İstiye, Yenice-i Kızılağaç, Vestice, Virestice, Virsice, Voniça, Voştîçe, Voştina.*”¹⁷¹

XVI. yüzyıl Rumeli kazâlarından bazıları siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik açıdan yetersizlikler gösterdiği için ilhak olayı uygulanarak XVII. yüzyılda tarih sahnesinden silinmiştir. Bu konuya en iyi örnek ise Gelibolu sancağına bağlı kazâlardır. Evreşe, Kavak, Bolayır ve Hora kazâları, 1570’li yıllarda müstakil kazâlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.¹⁷² XVII. yüzyılda Evreşe hariç diğer kazâların izine rastlanmamaktadır. Ayrıca Belgrad, Gelibolu ve Filibe gibi kazâların mevleviyet

¹⁷⁰ Bu bilgiler doğrudan Ercan Alan’ın doktora tezinden alınmıştır. Bkz.; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 55-56.

¹⁷¹ Bu bilgiler doğrudan Ercan Alan’ın doktora tezinden alınmıştır. Bkz.; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 55-56.

¹⁷² İbrahim Sezgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 139-140; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 312-1556.

statüsüne yükselmeleri sonucunda¹⁷³ XVII. yüzyıl kadıasker ruznâmçelerinde isimlerine geçmemektedir. Bu bağlamda yukarıda bahsedilen kazâlar tarihi süreç içerisinde bazılarının statüleri yükselerek, bazıları nüfus azlığı nedeniyle ilhak edilerek, bazıları ise ifraz usulüyle müstakil bir kazâ olarak yüzyıllara göre ruznâmçe kayıtlarına yansımış ve kazâ sayısındaki artışa veya düşüşe etki etmişlerdir.

Kazâ sayılarındaki değişimin temel sebebi ülke topraklarının genişlemesidir. Ayrıca Celali İsyanları neticesinde yaşanan değişim sürecinde devletin uyguladığı politikadır.¹⁷⁴ XVI. yüzyılın sonlarında başlayan ve XVII. yüzyılın başlarında neticelenen Avusturya ile yapılan savaşlar sonucunda yeni yerler fethedilmiştir. Tarihi bir öneme sahip olan Eğri'nin¹⁷⁵ ve Kaniye'nin fethi¹⁷⁶ ile uzun seneler süren Girit Adası'nın ele geçirilmesi,¹⁷⁷ ardından ise sırayla Uyvar, Podolya ve Kamanıçe ve son olarak Çehrin'in fethedilmesi sonucunda yeni kazâlar ve kadılıklar meydana getirilmiştir. Bazı kazâlar ise ilhak ve ifraz olayı ile tarih sahnesinden silinmiş veya müstakil kazâ olarak karşımıza çıkmıştır. Belirttiğimiz nedenler, başlıca kazâ sayısındaki artışa veya azalmaya etki eden hususlardır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazâlar statülerine göre derecelere ayrılmıştır. Derecelendirmede esas alınan noktalar, nüfus yapısı, coğrafi konumu ve kadıların görev yaptıkları kazâdan elde ettikleri gelirlerdir (mahsul-i kazâ). XVII. yüzyılda Rumeli'nde kazâ statüleri 12 dereceye ayrılmıştı. Dereceler şöyledir; 1. Sitte-i Âliye (Üsküb), 2. Ūlâ (Mizistre), 3. Karîb-i ilâ'l-ülâ (Babadağı), 4. Sâniye (Şehirköy), 5. Karîb-i ilâ's-sâniye (Yanya), 6. Sâlise (Köstendil), 7. Râbi'a (İnebahtı), 8. Karîb-i ilâ'r-râbi'a (Eğri), 9. 200-150 akçe arası mansıplar (Çelebipazarı), 10. Karîb-i ilâ'l menâsibü'l-mezkûre (Çanat), 11. 150-130 akçe arası mansıplar (Hiram), 12. 130-100 akçe arası mansıplar (Sirişnik).¹⁷⁸ Ancak bahsi geçen rütbelere tam olarak uyum sağlanmamış,

¹⁷³ Fahri Unan, "Mevleviyet", *DİA*, c. XXIX, Ankara 2004, s. 467.

¹⁷⁴ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdârî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan Tarih Yazıları*, (Der.: M. Akif Erdoğan), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 237-266.

¹⁷⁵ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, c. I (Haz. Bakir Sıktı Baykal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 196-205; Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)* c. I (Haz.: Mehmet İpşirli) TTK Yay., Ankara 2007, s. 106-110.

¹⁷⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, c. I, s. 170-172.

¹⁷⁷ Girit'te Suda, Granbusa ve Spinalonga kaleleri Venedik'e bırakıldı. Kandiyeli dahil diğer bütün bölgeler Osmanlı sınırlarına dahil edildi. Bkz.; Abdülkadir Özcan, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları III*, İSAM Yay., Ankara 2017. Ayrıca incelemiş olduğumuz Rumeli'ye ait 37 numaralı ruznâmçe defterinde Girit'e bağlı kazâlar şunlardır; Amari/Amarya maa Şedine, Milapotamu maa Selvi, Mirambila, Yerapetra maa İstiye, Apokoron, Kinorya, İsfakiye, Pedye, Resmo, Kisome.

¹⁷⁸ Levent Kuru, Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667 – 1668 Düzenlemesine Göre)*, s. 40.

göreve getirilen kadının durumuna ve sistemin işleyişine göre değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler ilhak ve ifraz uygulamasıyla tatbik edilmiş ve kazâ sınırlarındaki değişime neden olmuştur. Ayrıca payeli tayinlerin de etkisi büyüktür.

XVII. yüzyıla ait incelemiş olduğumuz ruznâmçe defterinden sonra yapılan düzenleme ile kazâyâ atanacak kadı ile kazânın rütbesi eş değer tutulmaya ve bu durum esas alınarak tevcihat yapılmaya çalışılmıştır. XVIII. yüzyıla ait Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçeleri incelendiğinde kazâların rütbeleri ile kadının bir kazâyâ hangi derece ile tayin edildiği yansımıştır. Kayıtlardan örnek verecek olursak;

Kazâ-yı Dubnice

Dubnice kadısı Mustafa gâyet-i şehri-âtiden on iki ay zamanını ba'de't-tasarruf ref' ve yeri Kalkandelen kazâsından iki ay kasrından ma'ada otuz altı ay infisali olub sezâvar-i 'inayet-i şehriyari ve sabit-i mekremet-i cihandari Mevlâna Abdülhalim dâ'ilerine yevmi üç yüz akçe ve sâniye rütbesiyle tevcih olunub ba'de hulûl-i vakte müddet-i örfiyyesi tekmil edince mutasarrıf olmak ricasına ba'de'l-'arz sadaka buyuruldu.¹⁷⁹

Kazâ-yı Çernice

Çernice kadısı Ali gâyet-i şehri-âtiden müddet-i 'örfiyyesini ba'de't-tasarruf ref' ve yeri Çelebi rütbesi ve yüz elli akçe ile Kladina maa Olova kazâsından kırk dört ay infisali olub sezaver-i 'inayet Mevlana Ahmed dâ'ilerine misli ve Çelebi rütbesiyle ve bervech-i ilhak Bihke mutasarrıfı Hasan ref'inden Bihke ilhakıyla tevcih olunub sene-i âtiye Saferü'l-hayrı guresinden mülhak-ı mezkuru müncezen/mütecezen ve ba'de hulûlü'l-tevkit maa müddet-i örfiyye kamile mutasarrıf olmak ricasına ba'de'l-'arz sadaka buyuruldu.¹⁸⁰

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bir önceki yüzyıla nazaran fetihlerin duraksaması sonucunda yeni kazâ alanları oluşmamaya başlamıştır. Ancak mülâzım sayısı tam tersi yönde artmaya devam etmiştir. Bu bağlamda kadıların hak ettiği derece ile bir kazâyâ tevcih edilememesi gibi durumlar vuku bulmaya başlamıştır. Devlet bu duruma çözüm bulmak adına sistem içerisinde yeni yöntemler üretmiştir. Devlet çözüm olarak bir kadı'yı hak ettiğinden daha düşük bir kazâyâ tayin etse bile derecesini yükseltip kadı'yı hak ettiği

¹⁷⁹ MA, RKR, 261/84, Vr. 9a-9b.

¹⁸⁰ MA, RKR, 265/88, Vr. 13b

pâye ile tayin etmiştir.¹⁸¹ XVII. yüzyılda kadıların bahsi geçen süreçten etkilenmemeleri için ilhak ve ifraz uygulaması ile gelirleri hak ettikleri dereceye çıkarılmış ve bu durum kadıasker ruznâmçelerine yansımıştır.

Kadıların gelirine ve kazâların statülerine etki eden hususlar da vardı. Bu hususlar mansıpların azalmasına ve sistemde yığılmalara yol açmaktaydı. Bunlar *arpalık* ve *maişet*, *te'bid* ve *tekaüd* olarak kazânın bir kadıya tevcih edilmesi ile gerçekleşirdi. İlave olarak konumuzun merkezini teşkil eden, kazâların *ilhak* ve *ifraz* edilerek tevcih edilmeleriyle kazâların dereceleri değişmiş ve akçe cinsinden gelirleri artırılarak kadıların statüsüne uygun hale getirilmiş ve sonucunda kazâ sınırlarında ve sayısında değişimler yaşanmıştır. İlhak ve ifraz uygulaması sonucunda kazâsı elinden alınan kadılar da olmuştur. Arpalık, maişet, te'bid ve tekaüd olarak kadılara tevcih edilen kazâlar yer yer ilhak ve ifraz uygulamasıyla da mansıp haline getirilmiştir. Bu hususlar genelinde kazâların statüleri, sınırları ve sayıları süreç içerisinde değişim göstermiş, yukarıda belirtilen derecelere uymama durumu vuku bulmuştur. Ancak bu durum kısa dönemlik olup, yüzyıl genelinde yapılan tevcihatın çok az bir dilimini kapsamıştır diyebiliriz. Ayrıca ibka olarak yapılan tevcihatta kazâ sınırlarının değişmesine etki eden bir diğer etkidir.

Arpalık uygulaması, Osmanlı Devleti'nde ilk başlarda devlet ileri gelenlerine ve savaşımlara katılım sağlayan atlı birliklere tahsis edilen ek bir gelirdi. Bu uygulamanın Osmanlı Devleti teşkilatında ne zaman teşekkül ettiği bilinmemektedir. Arpalık, Osmanlı Devleti teşkilatında, devlet bünyesinde bazı durumlarda değişik şekillerde, devlet idarecilerine, saray görevlilerine ve yüksek rütbeli ilmiye mensuplarına; yürüttükleri görev sırasında, görevden ayrıldıklarında veya emekli olduklarında devlet tarafından verilen ödemeyi ifade etmektedir. Arpalık senelik olarak hesaplanmış ve ilmiye mensuplarına senelik 70 bin akça olarak tahsis edildiği kaynaklara yansımıştır.¹⁸² XIX. yüzyıla gelindiğinde ise arpalık verilme usulü iki kısımdan oluşmaktaydı. Birinci olarak, "ber-vech-i arpalık" şeklinde ifade edilen ve üst rütbeli ulemaya yani mevleviyet payesinden olanlara; ikinci olarak ise ber-vech-i maişet" şeklinde kadılara ve

¹⁸¹ Fahri Unan, "Osmanlı İlmiye Tarihinde "Paye"li Tayinler yahut Devlette Kazanç Kapısı", *Bellekten*, c. LXII, Sayı, 233, Ankara 1998, s. 41-64.

¹⁸² M. Tayyib Gökbilgin, "Arpalık", *İA*, c. I., Eskişehir 2001, s. 592-595.

müdürlere verilen arpalıktı. İlkinde bir veya daha fazla kazânın geliri doğrudan tahsis edilirken, ikincinde bir kazânın üçte biri veya dörtte biri verilirdi.¹⁸³

Arpalık tahsisine ilk olarak XVI. yüzyıla ait kaynaklarda rastlanmıştır. Bu yüzyılda ulemaya arpalık tahsisi görülmeye başlanmış, hatta Kanuni Sultan Süleyman hocası Hayreddin Efendi'ye bazı köyleri “ber-vech-i arpalık” olarak vermiştir.¹⁸⁴ XVI. yüzyıl Rumeli Kazâskerliği ruznâmçeleri üzerinde çalışma yapan Yasemin Beyazıt, Gelibolu kazâsının Kınalı-zade Hasan Efendi'ye verildiğini Nevîzâde Atâî'den nakletmektedir.¹⁸⁵

Şefaât yoluyla da arpalık elde edildiğine dair bilgileri Naima Efendi bizlere sunmaktadır. Naima Efendi, Genç Osman'ın hocası Ömer Efendi'nin şefaât yoluyla ilk önce Mekke'ye gitmek için izin aldığını ve oğlu Abdullah Efendi'ye ise Menemen kazâsının arpalık olarak verilmesini sağladığını zikretmiştir.¹⁸⁶ Naima Efendi'nin bu konuda verdiği bir diğer bilgi ise ulemaya mensup Mezahimi Kara Musa Efendi'ye, 1629 senesinin 10. ayının 19. gününde pâye ile Mudurnu kazâsının arpalık olarak verildiği bilgisidir.¹⁸⁷ Tarih-i Raşid'de de bu konu hakkında örnekler vardır. Örneğin; Anadolu Kadıaskerliğinden mazul olan Ebu Said-zade Feyzullah Efendi'ye İzmir kazâsı ber-vech-i arpalık olarak verilmiştir.¹⁸⁸ Bir diğer örnek ise; daha önce ordu kadılığı görevinde bulunan Abdullah Efendi Mekke'de görevlendirilmiş ve herkes tarafından kıskanılacak bir görevi ifa ettiği için şeyhülislam tarafından Kahire'deki Circe kazâsı arpalık olarak tahsis edilmiştir.¹⁸⁹

Kadırlara tahsis edilen arpalıklar, kadılar tarafından gönderilen naiblerce idare edildiğine dair örnekler vardır. Ancak kazâların doğrudan kadılar tarafından da idare ediliyordu.¹⁹⁰ Bu bağlamda arpalık olarak verilen kazâlar neticesinde, sistemde görev bekleyen kadılar için mansıplarda az da olsa bir daralmanın olduğu görülmektedir. XVII. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçeleri üzerine çalışma yapan Ercan Alan, bahsi geçen yüzyılda arpalık olarak tevcih edilen kazâların 1625-26 senesinden itibaren kayıtlara

¹⁸³ İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmîye Teşkilatı'nda Reform (1826 – 1876)*, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 136-137.

¹⁸⁴ Cahid Baltacı, “Arpalık”, *DİA*, c. III, İstanbul 1991, s. 392-393.

¹⁸⁵ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîye Mesleğinde İstihdam*, s. 180.

¹⁸⁶ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, c. II, s. 508.

¹⁸⁷ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, c. III, S. 673.

¹⁸⁸ *Târih-i Râşid ve Zeyli*, c. I, Haz.: Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yay., İstanbul 2013, s. 263.

¹⁸⁹ *Târih-i Râşid ve Zeyli*, c. I, s. 403.

¹⁹⁰ Cahid Baltacı, “Arpalık”, *DİA*, c. III, İstanbul 1991, s. 392-393.

yansıdığını, bu tarihten itibaren ise 33 kazânın arpalık olarak kaydedildiğini belirtmektedir.¹⁹¹ XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rumeli kazâlarına ait 7 adet kayıta 5 farklı kazânın arpalık olarak tasarruf edildiği Levent Kuru tarafından tespit edilmiştir.¹⁹² XVIII. yüzyılın ikinci yarında ise arpalık terimine rastlanmadığı, döneme ait ruznâme verilerini analiz eden Ferit Arı tarafından not edilmiştir.¹⁹³ Ancak 1693 ile 1725 seneleri arasını kapsayan Atik kazâ defterindeki 303 adet kaydın 263 tanesini arpalık tevcihati oluşturmaktadır.¹⁹⁴

İncelemiş olduğumuz MA, RKR, 214/37 numaralı ruznâme defterinde arpalık ile ilgili bir kayıt yer almaktadır. Kayıt şöyledir;

Bâ-berat

Kazâ-yı Böğürdelen

Ber-vech-i arpalık Böğürdelen kazâsına mutasarrıf olan Mehmed fevt olmağın yeri İsfirliğ Banası kazâsı altı ay tasarrufundan sonra âhara verilmekle sıfrü'l-yed kalan Mevlâna El-Hac Ahmed dâ'ilerine mahall olmağın yüz elli akçe ile nakl olunub sene-i mezbure Cumâde'l-âhiresi gurresinden altı ay tasarrufundan sonra ref' ve yeri yüz elli akçe ile Lipova kazâsından kırk dört ay infisâli ve kırk ay Âsitânesi ve meşakkat-i seferi olan Mevlâna Halil dâ'ilerine yevmî iki yüz akçe ve bâ'de-hulûlü'l-vakit tevâbî-i kadîmesiyle müddet-i 'örfiyyesi tamamına değin mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

Maişet uygulamasına dair ilk ruznâme kayıtları XVII. yüzyılın ortalarına aittir. Maişet uygulamasının bu tarihlerden itibaren yaygınlaştığı bilinmektedir. Maişet olarak tevcih edilen kazâlara ait kayıtlarda genel olarak *kudema-yı kuzat* veya *eşraf-ı kuzat* deyimleri yer almaktadır. Kayıtlarda belirtilen bu unvanlar, kazâyâ atanan kadının meslekte uzun yıllar hizmet verdiğini, itibarının ve derecesinin oldukça yüksek olduğunu ve kıdemini ifade etmek için kullanılmıştır. Böyle itibarlı ve derecesi yüksek kadınların müddet-i örfiyyeleri son bulduktan sonra geçim sıkıntısına düşüp sıfrü'l-yed kalmamaları adına bu tarzda bir görevlendirme yapılmıştır. XVII. yüzyılda Rumeli'nde 16 kazâ maişet olarak verilirken,¹⁹⁵ XVIII. yüzyılın ilk yarısında 191 atama kaydında maişet olarak

¹⁹¹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 92-96.

¹⁹² Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 91.

¹⁹³ Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 151.

¹⁹⁴ Levent Kuru, *Osmanlı İlimiye Tevcihâtı (1693-1725)*, Paradigma Akademi Yay., İstanbul 2020, s. 132.

¹⁹⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s.96-97.

kadırlara tevcih edildiği tespit edilmiştir. XVIII. yzyılın ilk yarısında maişet usulyle atama btun atama kayıtları içerisinde sadece %3'luk dilimi kapsamaktadır.¹⁹⁶ XVIII. yzyılın ikinci yarısında ise Osmanlı sınırları içerisinde yer alan 675 kazâdan sadece 70'i maişet statüsünde tasarruf edilmiştir. 70 kazâ arasında ise sadece 15'i Rumeli sınırları içerisinde yer almaktadır.¹⁹⁷

İncelemiş olduğumuz MA, RKR, 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde maişet ile ilgili iki kayıt yer almaktadır. Kayıtlar şoyledir;

Kazâ-yı Plevne¹⁹⁸

Cihet-i ma'ışet olmak üzere Plevne kazâsına mutasarrıf olan Seyyid Hüseyin dâ'ileri gâyet-i şehrden bir ay tevkitle ref' ve muvakkiti olub tehir olunan es-Seyyid Mehmed hidemat-i hümayunda bulunduğuna Can Arslan Paşa Divan-ı hümayuna 'arz etmeğin bâ-fermân-ı 'âli ibkâ ve sene-i mezbure Rebî'ü'l-âhir'i gurresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

Kazâ-yı Kalkandelen¹⁹⁹

Kalkandelen kadısı Mehmed'in müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehrden bir ay tevkitle ref' ve yeri muvakkiti olub Bozcaada sükkânından iken kefare müstevli olduğundan cümle emlak ve erzakı garet ve ehl-ü-'iy'âli ile muhtâc zekat ve sadâkat olmağın haline merhamet olunub şeyhülislam sellemehü's-selam hazretlerinin ma'rifetleri ile cihet-i ma'ışet olmak üzere Karinabad kazâsı sadaka olunub sekiz ay tasarrufdan sonra âhara te'bîd olunmağla sıfrü'l-yed kalan Mevlâna Ahmed dâ'ilerine şeyhülislam hazretlerinin emr-i şeriflerine binaen ibtidâ-yi müddet ile ibkâ ve sene-i mezbure şevval'i gurresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

Kalkandelen kazâsıyla ilgili kayıt önemlidir. Burada Bozcaada'nın kefare tarafından uğradığı yağma sonucunda Mevlâna Ahmed'in mağduriyetini gidermek için maişet uygulamasının tatbik edildiği belirlenmektedir. Ayrıca kayıt şeyhülislamın 300 akçelik kazâ tevcihindeki rolünü göstermesi bakımından da önemlidir.

¹⁹⁶ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yzyılın...*, s. 87.

¹⁹⁷ Ferit Arı, *Osmanlı İltiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 151.

¹⁹⁸ MA, RKR, 214/37, s. 41-42.

¹⁹⁹ MA, RKR, 214/37, s. 46.

Maişet ve arpalık uygulamasındaki artış, kadılık görevini bekleyen adayların şikayetine söz konusu olmuştur. Osmanlı sultanı ise çözüm için bir ferman yayınlamıştır. Bu fermanda arpalıkların kaldırılması, müstakilken başka kazâlara ilhak edilen kazâların ifraz edilerek yeni mansıpların açılmasını buyurmuştur. Fermanın bir nüshası MA, RKR, 212/35 numaralı ruznâmçenin 2 sayfasında yer almaktadır. Belge 1-10 Rebi'ü'l-evvel 1068 tarihlidir. Ferman şöyledir; “*Â'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirîn efdâlü'l-fudalâi'l-müteverri'in yenbû'l-fazli ve'l-yakîn keşşâfü'l-müşkilâti'd-dîniyye hallâlü'l-mu'zilâti'l-yakîniyye misbâhu rumûzi'd-dakâyık misbâhu künûzi'l-hakâyık el-muhtassîn mezîd-inâyeti'l-meliki'l-mu'in bi'l-fi'l Rum-ili kadı-askeri olan Mevlânâ Mehmed Emîn edâmallâhû te'âlâ fezâilihû tevki'-i refi'-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Rum-ili kuzâtı südde-i sa'âdetüme arz-ı hâl idüb kuzâta hilâf-ı kânûn cihet-i maişet için arpalıklar ve ba'zı kazâlara kadîmden müstakil kadılık olan kazâlar ilhâk olunub muzâyaka olmağın ref'i için hükm-i hümayûnum ricâ eyledikleri ecilden ol-makûle hilâf-ı kânûn tevcîh olunan arpalık nâmına kazâlar ve kazâlara ilhâk olunub kadîmden müstakil kazâ olan mülhaklar ref' olunmak bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuşdur buyurdum ki: Vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan fermân-ı celîli'l-kadrim mücibince amel idüb dahi hilâf-ı kânûn arpalık olan kazâları ve mülhak olub kadîmden müstakil olan kazâları kuzâtın müstahaklarına yollarınca tevcîh idüb min-ba'd senden emri-şerîfime muhâlîf ol-makûle tevcîhâtından ihtirâz ve ihtiyât eyleyesiz şöyle bilesin alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsın. Tahrîren fî evâ'il-i şehri Rebi'ü'l-evvel min-şühûr sene semân sittîn ve elf (1068) be-makâm-ı Edirne el-mahmiyye.*”²⁰⁰

Bahsi geçen ferman tam anlamıyla bir çözüm olmamıştır. Arpalık olarak tevcîh edilen kazâlara dair şikayetler devam etmiştir. Dönemin şeyhülislamı Çatalcalı Ali Efendi²⁰¹ tarafından Şubat 1675 tarihinde Anadolu Kadıaskerliğine hitaben gönderilen buyruldu da arpalık tevcihine izin verilmemesini, eğer gerekli ise arz edilmesini belirtmiştir.²⁰² 1716 tarihli bir ferman da ise mansıpların, maişet ve te'bid usulüyle verilmemesi, daha önce böyle verilmiş olan kazâların boşaltılması ve müstakil kazâlar olarak tevcihatın yapılması, müstakil kazâ olmayacak kadar düşük gelirli kazâların ise

²⁰⁰ MA, RKR, 212/35, s. 2'den naklen Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 99.

²⁰¹ *İlmiyye Sâlnâmesi; Osmanlı İlmiyye Teşkilâtı ve Şeyhülislamlar*, (Haz.: Seyit Ali Kahraman Ahmed Nezih Galitekin, Cevdet Dadaş), İşaret Yay., İstanbul 1998, s. 394.

²⁰² Cihan Kılıç, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlmiye Teşkilatında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadıaskerliği Örneği)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 123-124.

ilhak edilerek civar kazâlara bağlanması emredilmiştir. Ayrıca haksızlıkla mansıpların te'bid kazâ olarak verilmesinin de önü kesilmiş, kadıaskerin arzı ve şeyhülislamın işareti olmadan te'bid ile kazâ elde edilemeyeceği belirtilmişti.²⁰³ 1724 tarihli hatt-ı hümayunla, özellikle maişet ve te'bîd olarak atamaların yapılma koşulları üzerinde durulmuş ve sınırlama getirilmeye çalışılmıştır. Hatt-ı hümayun özetle; Rumeli ve Anadolu'da maişet ve te'bîd olarak kazâlara tevcih yapılmamasını, müstakil kazâ olabilecek şartlara uygun ise atama yapılmasını eğer uygun değilse yakın kazâlara ilhak edilmeleri, eğer ki maişet veya te'bîd statüsünde bir kazânın bir kadıya tevcih edilmesi gerekli ise ilk olarak kadıaskerin arzı ve şeyhülislamın işareti sonucunda tevcih edileceği gibi hususlara değinilmiştir.²⁰⁴

Yukarıda bahsi geçen ferman ve hattı hümayunların çözüm getirmediği ve devlet kontrolünde arpalık ve maişet uygulamasının devam ettiği dikkat çekmektedir. Netice itibariyle arpalık ve maişet uygulamaları ile bir kazânın tevcihi, çoğunluğun tasvip ettiği bir uygulama olmayıp bir mansıba atanma hususunda ciddi aksaklıklar ve sorunlar yaşattığı kaynaklara yansımıştır. Ayrıca kazâ statülerinde ve sınırlarında değişimlere yol açarak sistemin sekteye uğramasına yol açmıştır. Arpalık ve maişet uygulaması çıkarılan fermanlarla kontrol altına alınmaya çalışıldı ise de arpalık ve maişet tevcihatı beraberinde ilhak ve ifraz uygulamasını da artırarak sistem de mansıp bekleyen kadıların mülâzemet süresini uzatmıştır.

Te'bîd ve tekaüd uygulaması ise kazâ sayısına ve sınırlarına etki eden diğer unsurlardan biridir. Te'bîd sözcüğü, “ebedileştirme, sonsuzlaştırma, sonsuzlaştırılma” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁵ Tekaüd ise “emeklilik, emekliye ayrılma” manalarına gelmektedir.²⁰⁶ Te'bîd teriminin kadıasker ruznâmçelerinde ifade ettiği anlam ise; bir kazânın bir kadıya ömrü boyunca görevini sürdürmesi adına tevcih edilmesini ifade etmektedir. Ancak devlet bu durumu XVI. yüzyılda pek hoş karşılamamıştır. 1011 (1602-1603) tarihinde Rumeli Kadıaskerliğine gönderilen bir fermanla, bir kadının mansıpta ömür boyu görev yapmasının uygun olmadığı belirtilmiştir.²⁰⁷ Çünkü bir kadının ömür boyu görev yapması sonucunda mansıp bekleyen kadıların istihdam sürecini uzatmıştır.

²⁰³ Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 94.

²⁰⁴ İsmail Gündoğdu, *The Ottoman Ulema Group and State of Practicing “Kaza” Authority During the 18th Century*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 68

²⁰⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1222.

²⁰⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.1241.

²⁰⁷ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 254.

Bu durumu gidermek adına da yeni mansıplar oluşturmak için ilhak ve ifraz olayı uygulanmış ve böylelikle halihazırda görev yapan kadıların mağdur edilmesine zemin hazırlanmıştır.

XVII. yüzyılda Rumeli Kadıaskerliğine ait ruznâmçelerde te'bîden atama oldukça fazladır. İncelemiş olduğumuz ruznâmçede te'bîd usulü ile 24 adet kadı tayini yapılmıştır. Te'bîden tevcih usulü, bir kazâyâ atanmayı bekleyen silk içerisindeki kadıların rahatsızlık duymasına sebebiyet vermiştir. Ancak te'bîden tevcih usulü sadece devleti yararına işler gerçekleştirmiş, mağdur edilerek sıfrü'l-yed kalan, meslekte uzun süredir vazife veren, ihtiyar, hasta ve fakir kişilere gelir elde etmeleri için verilmiştir.²⁰⁸ Ayrıca mağdur edilen kadıların mağduriyetlerini gidermek adına da yer yer kullanıldığı, Ercan Alan tarafında tespit edilmiştir.²⁰⁹

İncelemiş olduğumuz defterde özellikle te'bîd ve tekaüd kayıtlarının yer aldığı bir bölüm vardır. Bölümün başında şöyle bir giriş yapılmıştır;

“Kuzâtdan pîr ve ihtiyar olub atâbe-i aliyyeye ‘arz olundukda istihkaklarına binaen te'bîd olunan kazâlardır ki münferiden bu mahalle sebt ve tahrir olundu. Fi gurre-i Cemaziye'l-âhire li-sene tis'a ve sittin ve elf.”

1 Cemaziyelahir 1069 (24 Şubat 1659) tarihiyle başlayan atama kayıtları, defterin 6. ve 7. sayfasında bulunmaktadır. Toplamda 23 adet te'bîd ve tekaüd kaydı yer almaktadır. Kayıtlardan örnek verecek olursak;

Kazâ-yı Radomir

Radomir kadısı Mustafa'nın müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehre tevkîtle ref'' ve yeri mukaddema ber-vech-i mutasarrıf olan Mevlâna Mehmed da'ilerine ihtiyar ve alil olmağın Şeyhülislam işareti üzere sene-i mezbure Receb guresinden tevâbî-i kadîmesiyle ber-vech-i teka'üd mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu.

Kazâ-yı Umurfakih

Umurfakih kazâsı Silistre kazâsından sene-i mezbure ve Receb guresine tevkîtle ifraz olnub ber-vech-i te'bîd ve teka'üd tasarruf etmek üzere tevcîh olunan Hüseyin

²⁰⁸ MA, RKR, 214/37, s. 6, 7, 19, 40, 46, 51.

²⁰⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 102-103.

da'ileri ihtiyar olmağın ibkâ ve ber-vech-i te'bîd teka'üd mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

Kazâ-yı İskiradin

İskiradin kadısı Ahmed gâyet-i şehriden bir ay tevkîtle ref'' ve yeri yüz elli akçe ile ber-vech te'bîd İhlevne kazâsına mutasarrıf iki âhara tevcîh olunmağla sıfrü'l-yed kalan el-Hac Mehmed da'ilerine yevmî üç yüz akçe ile kasaba-yı Plevne ve Dilamuh ve Dumna nahiyeleri ile sene-i mezbura Şaban gurresinde ber-vech-i te'bîd mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu.

Kazâların ibka olarak tevcih edilmesi, kazâların statüsüne, sınırlarına ve sayısına etki eden unsurlardan biridir. Bazı ibka ile tevcihatta ilhak ve ifraz uygulamasının uygulandığı ruznâmçelere yansımıştır. Neticesinde ise kazâların statülerinde, sınırlarında ve sayılarında dönemsel farklılıklar yaşanmıştır. İbka olarak görevlendirme durumu haksız veya yanlış kararlarla görevden alınıp tekrardan görev iadesinin yapılmasını ifade etmektedir. İbka ile tevcihat, vefat ettiği sanılan kadıların yerlerine başka bir kadının görevlendirilmesiyle mağdur edilmeleri durumunda uygulanır. Ayrıca önemli bir vazifeyi yerine getiren, hakkında gelen şikayetlerin ve arzların asılsız olduğu anlaşılan ve feragat ettiği sanılarak başka bir kadının tevcih edilmesi sonucunda mağdur edilen kadıların görevlerinin iadesinde ibka usulü kullanılmıştır.²¹⁰ Kadıların yaşadıkları olumsuz durumların telafisi ve mağduriyetlerini giderilmesi adına ibka olarak tevcih edilen kazâyâ ek gelir sağlamak adına ilhak işlemi de uygulandığı görülmektedir. Sonucunda ise kazâların statülerinde farklılıklar yaşandığı gibi kazâ sınırlarında ve sayısında değişimler meydana gelmiştir.

İbka ile tevcih şekli XVI. yüzyıla ait ruznâmçeler görülmeye başlanmıştır. 9 R 990 tarihli bir kayıta Lipova kazâsında görev yapan, ilim ehli, dürüst ve reayanın memnuiyetini kazanmış olan Mevlâna Mahmud, bazı devlet görevlilerinin haksız suçlamaları neticesinde görevinden alınmıştır. Ancak suçlamaların asılsız olduğunu Temeşvar defterdarı ve sancağın alay beyi bildirmiş ve görevi geri iade edilmiştir. 21 C 990 tarihli başka bir kayıta, Kopan kazâsını beratsız tasarruf ettiği söylenen Mevlâna Mehmed görevinden azledilmiştir. Mehmed İstanbul'a gelerek beratının mevcut olduğunu gerekli mercilere bildirmiş ve ibka olarak görevinin iadesini talep etmiştir.

²¹⁰ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam*, s. 142-143; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 88-89.

Müfettişlerin incelemeleri ve reayadan gelen mahzarlar sonucunda Mehmed'in haklı olduğu tespit edilmiştir. Dönemin Şeyhülislamı Çivizade Mehmed Efendi, Mehmed isimli kadının haksızlığa uğradığını belirtmesiyle görevinin tekrardan iadesi gerçekleştirilmiştir. 8 L 997 tarihli diğer bir kayıta, Üziçe'de görev yapan Mevlâna Abdi azledilmiş ve yerine Muhyiddin isimli kadı tayin edilmiştir. Bu durum üzerine Belgrad mukataalarından sorumlu nazır Ayhan Çavuş, Abdi'nin devlet gelirlerinin daha sağlıklı tahsil edilmesine ve daha fazla gelir elde edilmesine katkı sağlayacağını belirtmiş ve defterdarında onayıyla kazâ tekrardan Abdi'ye tevcih edilmiştir. Ancak bu seferde Muhyiddin görevden alınmıştır. Muhyiddin Efendi bahsedildiği gibi Mevlâna Abdi'nin devlet gelirlerinin tahsil edilme sürecine bir etkisinin olmadığını, idaresi altındaki kazâyı tekrardan tasarruf edebilmek için asılsız iddialarda bulunduğunu ve kendisine haksızlık edildiğini belirtmiştir. Muhyiddin'in haklı olduğu anlaşılmış olmalıdır ki Üziçe kazâsına tekrardan kadı olarak tayin edilmiştir.²¹¹ 23 Ca 1004 tarihli kayıta, Drama kadısı Abdurrahman'ın müddet-i örfiyyesinin sona yaklaştığı düşüncesiyle yerine Mehmed isimli bir kadı atanmıştır. Abdurrahman bir karışıklık olduğunu henüz 8 ay görev yaptığını İstanbul'a gelerek Rumeli Kadiaskerliğine bildirmiştir. Bunun üzerine ruznâmçeler kontrol edilerek 11 ay zamanının alındığı anlaşılmıştır. Drama kazâsı ibka olarak Abdurrahman'a tevcih edilmiştir. 1 N 1054 tarihli başka bir kayıta, Prespe kazâsında görevli Ahmed'in vefat ettiği sanılarak kazâyâ başka bir kadı tevcih edilmiştir. Fakat Ahmed'in hayatta olduğu ve haberin asılsız çıkması sonucunda Prespe kazâsı ibka olarak Ahmed'e tevcih edilmiştir.²¹² 1 Ca 1136 tarihli başka bir kayıta, Ölgünbar kazâsında görev yapan Mustafa'ya Zadrıma ve Leş kazâlarında ilhak edilmiştir. Ancak Zadrıma ve Leş kazâları daha önce Akçahisar'a ilhaktır ve Mustafa isimli başka bir kadının tasarrufundadır. Mustafa Zadrıma ve Leş kazâsının ifraz edilmesiyle mağduriyet yaşadığını belirtmesi sonucunda ibka olarak kendine verilmiş ve ilhak edilerek tekrardan Akçahisar'a bağlanmıştır.²¹³

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı Rumeli Kadiaskerliği ruznâmçesinde de ibka ile tevcihat yapılmış ve kazâ sınırlarının ve statülerinin değişmesine etki eden hususlar gözlemlenmiştir. Ruznâmçede yer alan Umurfakih kaydında (1 C 1069), Silistre kazâsından ifraz edilerek ber-vech-i te'bid ve tekaüd statüsüyle ve ibka olarak ihtiyar

²¹¹ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 142.

²¹² Ercan Alan, *Kadiasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 89.

²¹³ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 116-117.

Hüseyin Efendi'ye tevcih edilmiştir.²¹⁴ 1 M 1071 tarihli Eğriboz kaydında, Çelebi-zade Mustafa'nın altı ay tevkitle müddeti sona erecektir. Yerine ise muvakkiti olan ve tanınmış ehliyet sahibi Mentеш-zade Abdurrahman göreve ibka olarak tayin edilmiştir. Ayrıca Kızılhisar kazâsında ilhak edilerek Eğriboz'a bağlanmıştır.²¹⁵

Netice itibariyle arpalık, maişet, te'bid, tekaüd ve ibka olarak tevcih edilen kazâlar, görev bekleyen kadıların mansıp bulmasını zorlaştırmıştır. Te'bid ve tekaüd uygulaması kazâ sayısının ve sınırlarının değişmesine neden olmuş ve beraberinde ilhak ve ifraz uygulamasını da getirmiştir. Bu durum halihazırda kazâlarda görev yapan ve mansıp bekleyen kadılar tarafından son derece olumsuz bir şekilde karşılanmıştır. Büyük kazâlardan bazı yerleşimler ifraz edilerek te'bid ve tekaüd olarak tevcih edilmiş, böylelikle silk içerisinde mansıp bekleyen kadıların süresi uzarken görev yapan kadılarında gelirleri azalmıştır. Ayrıca ibka ile tevcihatın yapılması ve bazı durumlarda yaşanan mağduriyetin giderilmesi adına ilhak ve ifraz olayının uygulanması kazâların statüsünde, sınırlarında ve sayısında değişimlere yol açmıştır.

---

²¹⁴ MA, RKR, 214/37, s. 6.

²¹⁵ MA, RKR, 214/37, s. 50

II. BÖLÜM

OSMANLI KAZÂ SINIRLARINDA DEĞİŞİM

2.1. Kazâ Sınırlarında Değişim ve Nedenleri

Osmanlı Devleti'nde kazâ sınırlarındaki değişim ilhak ve ifraz uygulaması ile gerçekleşiyordu. İlhak sözcüğü, “katma, katılma, karışma, ilave etme, bağlama, egemenliği altına alma”, anlamlarına gelmektedir.²¹⁶ Osmanlı kazâ sisteminde bir kazânın başka bir kazâyâ bağlanmasını ifade etmektedir. Bir grup nahiyenin, küçük ve az nüfuslu kazâların daha büyük kazâlara bağlanması işlemidir. İfraz sözcüğü ise “bütün bir parçadan ayırma, ayrılma, toptan bir miktar ayırma, bir arazinin bölünmesi, parsellere ayrılması” anlamlarına gelmektedir.²¹⁷ İfraz, Osmanlı Devleti'nin kazâ sisteminde, bir kazâ içerisinde başka bir kazâ teşkil edilmesini ifade etmektedir. Bir kazâyâ bağlı bir veya birden fazla yerleşim yerinin ayrılması ve sonucunda mevcut kazânın sınırlarında yaşanan daralma işlemidir.

Osmanlı devlet geleneğinde yeni fethedilen bir bölgede hakimiyet kurmak ve adaleti tesis etmek adına ilk olarak kadı tayini gerçekleştirildi. Kadıların görev alanlarının artması üzerine kadıların görevleri ile ilişkili olarak *kazâ* isimli yeni idari üniteler oluşturulmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, XIV. ve XV. yüzyıllarda sınırlarını doğuda ve batıda hızlı fetihlerle genişletmişti. Sınırlardaki genişleme ile yeni idari birimler, eyaletler, sancaklar teşkil edilmeye başlanmıştı. Böylelikle Osmanlı Devleti egemenliğini sağlayarak nüfuzunu sağlamlaştırmıştı. XIV. ve XV. yüzyıllarda her sancakta bir kadı olacak şekilde teşkilatlanmaya gidilmişti. Ancak sınırlardaki genişleme ile sancak merkezlerinde bulunan bir tek kadı ile bütün sancağın kazâ işlerinin yürütülemediği aksamasına sebebiyet vermiş olmalıydı. Bu nedenden sancaklardaki artışa paralel olarak yeni kazâlar oluşturulmaya başlanmıştı. Kazâların oluşumunda tarihi süreç ve siyasi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve demografik sebepler etkiliydi.

Kazâ, Osmanlı taşra yönetiminde kadıların yetki ve sorumluluk alanlarını ifade eden idari bir üniteydi. Bir sancakta yer alan her kazânın sınırları ve sınırları içerisinde

²¹⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 127; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 492; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 724.

²¹⁷ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 112; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 474; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.696.

yer alan alt idari üniteler kadıların yetki alanı içerisindeydi. XV. yüzyılda kadılar sadece sancak merkezlerinde ikame ediyordu ve alt birimleri de tek bir merkezden idare ediliyordu. Sınırların genişlemesi ve Osmanlı Devleti teşkilatının klasik formuna kavuşması sürecinde, kadı sayısı artırılarak geniş sınırlar içerisinde reayanın adli ve kazâ ihtiyaçlarına kolay ulaşması sağlanmak isteniyordu. Devletin ise nüfuzunu ve adaletini sınırları içerisinde en uç noktalara götürmeyi ve tahsil edeceği vergileri sağlıklı bir şekilde toplayabilmeyi amaç ediniyordu. Devletin taşradaki kontrolünü kadılar sağlıyordu. Genişleyen sınırlar içerisinde kadıların denetleyiciliğinin artırılması amacıyla ilhak ve ifraz usulüyle yeni kazâlar oluşturmaya başlanmıştı.

Kadının adli, idari ve mali alanlardaki yetkileri tarihi süreç içerisinde artmıştı. İdare alanda, buldukları bölgelerde artan nüfusla beraber iş yükleri artmış ve denetleyicilikleri azalmıştı. Özellikle XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında büyük nüfus artışı ve nüfus hareketliliği ile yaşanan siyasi mücadeleler, askeri alandaki değişim, beraberinde ise Celali isyanlarının vuku bulması ve mali sıkıntıların doğması gibi etkenlerin tetiklediği süreçte, kazâ teşkilatında yeni düzenlemelerin yapılması adeta mecburi bir hal almıştı. Özetle siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik yönde meydana gelen olağanüstü gelişmeler taşra yönetimine de yansımıştı. Yaşanan siyasi ve sosyal olaylar sonucunda taşrada devletin kadılarına olan ihtiyacı daha da artmıştı. Osmanlı yönetimi kadıların denetleyiciliğini artırmak ve görev yüklerini hafifleterek sistemin daha sağlıklı işlemesi adına ilhak ve ifraz usulüyle kazâ sayısında düzenlemeler yapmış, özellikle vergilerin daha sağlıklı bir şekilde tahsil edilebilmesini amaçlamıştı.²¹⁸

Başlıca etkenlerden biri de tımar sisteminin çöküntüye uğramasıydı. Bunun neticesinde mali alanda büyük aksaklıklar meydana gelmiş ve taşra da yeni bir sistem ihdas edilmeye başlanmıştı. Mali alandaki bunalımda avarız ve cizye vergilerine alan ihtiyaç daha da artmış ve bu süreçte vergilerin tahsilinde etkili bir unsur olan kadıların taşrada yetki alanları artırılmak istenmiştir. Ayrıca kriz döneminde adaleti sağlamak adına narhın, para rayicinin, sikkenin uygunluğunu ve iltizam işlerinin denetimi ve muamelesinin kontrolünü de tekrardan sağlamak amacıyla kadıların Osmanlı coğrafyasının her noktasına yayılmaları hedeflenmiştir. Burada bir parantez açmakta

²¹⁸ Yasemin Beyazıt, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler”, s. 75-80; Turan Gökçe, “XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler”, s. 253-266.

gerekiyorsa kazâ sayısının artırılmasına karşın her kazâda bir kadının istihdam edildiğini ileri sürmemiz güçtür. Ancak naibler vasıtasıyla kadınların kontrolünde sürecin ilerlediğine dair XVII. yüzyıla ait örnekler mevcuttur. İlk olarak Sinop'tan örnek verebiliriz. XVII. yüzyılda Sinop Sancağı 5 kazâ'dan oluşmaktadır. Sinop'un merkez kazâsı hariç diğer Saray, Gerze, Sahil ve Çanlı kazâlarına ait müstakil bir mahkemenin kurulmadığı ve sicillerinin mevcut olmadığı Mehmet Ali Ünal tarafından belirlenmiştir.²¹⁹ Ayrıca Yörük gruplarından müteşekkil yerleşim yerlerinin toplu bir şekilde bir kazâ statüsüne getirilerek merkezdeki kadının naibi tarafından kazâî işlerin yürütüldüğünü gösteren örnekler de vardır. Bu tarz yönetimler toprak kadılığı olmayıp Yörük kadılığı olarak zikredilmektedir. XVII. yüzyıla örnek olarak Ankara kazâsı etrafındaki kazâlar,²²⁰ XVIII. yüzyıl içinse Yörügân-ı Taraklı Borlu kazâsı verilebilir.²²¹

Kadınların yetki alanlarının artırılmasında, büyük kazâların ifraz usulü ile daha küçük ve kontrollü bir hale getirilmesiyle başarılmıştır. Nüfus artışları neticesinde de kazâ alt birimlerinin statüleri yükseltilerek ilhak usulüyle kadılık haline getirilmiştir. Böylece devlet otoritesinin en uç noktalara taşınması sağlanmıştır. Bu sürecin sonunda ise kadınların taşra teşkilatında önemi artmıştır.²²²

Taşra teşkilatında yapılan düzenlemenin odak noktası, sancak merkezlerinden uzak yerleşim yerlerinin, coğrafi ve demografik açıdan yeterli alanların kazâ statüsüne yükseltilmesidir. Nüfus artışının meydana getirdiği neticeler mevcut merkezlerdeki kadınların yetersiz kalmasına sebebiyet vermiştir. Kadınların yetki alanlarına yukarıda değinilmiştir. Kadınların bir bölge için yetersiz kalması durumunda birçok bakımda devlet ve reaya sorunlarla baş başa kalacağı bir gerçektir. Çünkü iki unsuru birbirine bağlayan Osmanlı kadısıydı. Ayrıca nüfus artışının doğurduğu olumsuzluklardan biri de medrese mezunlarının sayısında yaşanan artışı. Osmanlı Devleti medrese mezunlarının istihdamını kazâ sayısındaki artışlarla bir nebze de olsa gidermek istemiştir ve nüfuzunu tekrardan taşrada sağlamlaştırmayı hedeflemiştir. İlave olarak yukarıda bahsedildiği üzere mansıpların maişet ve arpalık olarak verilememesini, eğer gerekliyse kadıaskerler ve şeyhülislamın kontrolünde uygulanması gerektiğine değinmiştir. Ayrıca te'bîd ve

²¹⁹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, s. 90-91.

²²⁰ Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, s. 39-40.

²²¹ İsmail Gündoğdu, *The Ottoman Ulema Group...*, s. 27-28.

²²² Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye; Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 191-197; Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", s. 75-80; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdârî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", s. 253-266.

tekaüd ile tevcihatın ilmiye mesleğinde istihdam sorununun yaşanmasına vesile olduğundan bahsedilmiştir. Özellikle XVII. yüzyılda yapılan düzenlemeler bu hususları desteklemektedir. XVII. yüzyılda Rumeli’de ve Anadolu’da mansıp bekleyenlerin şikayetleri doğrultusunda, Osmanlı yönetimi ilmiyedeki istihdam sorununu çözmek için daha önce müstakil bir kazâ olup ilhak uygulaması ile başka kazâlara bağlanan idari birimleri gelen şikayet ve arzlar neticesinde fermanlar çıkararak ifraz edip yeni mansıplar açmaya çalışmıştır. Böylelikle dönemsel veya kalıcı olarak kazâlar müstakil bir hüviyet kazanmıştır. Bu durumlar ise kazâ sayısında artışlara ve kazâ sınırlarında değişimlere yol açmıştır.

Yukarıda işaret edildiği üzere kadılar bölgesindeki beyleri ve merkezden gelen emirler doğrultusunda halkın şikayet ettiği komşu kadıları da teftiş ederdi. Celali İsyancıları sırasında isyancıların ve ehl-i örfün denetimi kadıların görevleri arasındaydı. Son derece karışık bir dönemde halkın şikayetleri gözeterek sükûneti sağlamak ve devletin taşra teşkilatındaki düzenini tasdik etmek adına kadılara büyük vazifeler düşmekteydi. Bu bağlamda kadılıkların Osmanlı coğrafyasında, XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyıl başlarında itibaren sayılarının artması elzemdi. Netice olarak taşra teşkilatında değişim ve dönüşüm yaşanmış, taşra idaresi anlamında bir bütünlük ve süreklilik inşa edilmeye çalışılmıştır.

Kazâ sınırlarının ve sayısının değişimi ile ilhak ve ifraz olayı üzerine çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda kazâ sınırlarının ve sayısının değişmesine etki nedenler tespit edilmeye çalışılmıştır. XVI. yüzyılda bir kazânın ilhak ve ifraz edilmesinin altında birçok neden yatıyordu. Konu hakkında çalışma yapmış olan Yasemin Beyazıt nedenleri “*Reayanın Kadıya Ulaşabilirliği, Sosyal ve Ekonomik Nedenler, Mali Nedenler, Kadılık Kariyerindeki İstihdam Biçiminin Etkisi, Kazâ Sınırlarının Tespiti ve Değişiminde Karşılaşılan Problemler*” başlıkları altında incelemiştir.²²³ XVII. yüzyılda kazâ sınırlarında ve sayısında büyük artışlar yaşanmıştı. Bu süreç ise ilhak ve ifraz olayının uygulanmasıyla ve yeni fetihlerle gerçekleşmeye devam etmiştir. Konu hakkında çalışma yapan Turan Gökçe, kazâ sınırlarındaki ve sayısındaki değişimleri iç ve dış siyasette yaşanan bunalımlar neticesinde doğan kriz ortamında siyasi otoritenin yeniden tesisi, mali sıkıntılar ve iltizam ile mukataa sisteminin yaygınlık kazanması ve avarız vergilerinin düzenli bir vergi olarak tahsil edilmeye başlaması, nüfus artışı, tımar sisteminin çöküşü

²²³ Yasemin Beyazıt, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 53, Temmuz 2010, s. 75-98.

ve yaşanan değişim ile dönüşümün etkileri ve saydığımız hususlarda kadının aldığı rol gibi nedenler üzerinde durmuştur.²²⁴

Bahsi geçen kazâ sayısındaki artışı farklı arşiv malzemelerinden takip edilebilir. Çalışmamızda kadıasker ruznâmçeleri birincil kaynak olarak belirlenmiştir. Kadıaskerlere ait ruznâmçe defterleri serilerinde kazâlara ve medreselere yapılan atamalar yer almaktadır. Bu bağlamda hangi kazânın veya kazâ alt birimlerinin (nahiyeler vd.), ilhak ve ifraz süreçleri tespit edilebilmektedir. Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçeleri içerisinde ilhak ve ifraz uygulaması hakkında ipucu mahiyetinde bilgiler mevcuttur. Rumeli Kadıaskerlik ruznâmçelerinde ilk ilhak ve ifraz kayıtları Yasemin Beyazıt tarafından yayınlanan Çivizâde Mehmed Efendi'ye ait ruznâmçe defterinde bulunmaktadır (Mart 1581 – Ocak 1582). Ruznâmçelerden ayrı olarak diğer arşiv vesikaları ve defter serilerinden de ilhak ve ifraz uygulaması hakkında bilgiler edinilebilir. Örneğin Ömer Lütfi Barkan tarafından yayınlanan bir makalede, 1568-1569 tarihinde ifraz uygulaması ile Rumeli'nde Burgos/Bergos adlı yeni bir kazânın ihdas edildiği tespit edilmiştir. Bu eserde maliyeye ait evraklar kullanılmıştır.²²⁵

Rumeli Kadıaskerliğine ait ruznâmçelerde, XVI. yüzyılın son çeyreğinde görülmeye başlanan ilhak ve ifraz uygulaması, XVII. yüzyılda da devam etmiştir. İlhak ve ifraz uygulaması, XVI. yüzyılda Rumeli kazâskerliğince kaydedilen ruznâmçe kayıtlarının tamamında sadece %2,06'lık bir orana sahiptir.²²⁶ 1693-1725 senelerini kapsayan Atik kazâ defterinde yer alan 303 kayıttan sadece 10 tanesi ilhak usulüyle alakalıdır.²²⁷ İncelemiş olduğumuz 37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde 738 kayıttan 35'inde ilhak, 20'sinde ise ifraz uygulamaları tatbik edilmiştir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ilhak ve ifraz uygulaması halkın refahına, devletin ise taşra teşkilatındaki aksamaları önlemesi adına zaruri görülmüş ve uygulanmıştır. Alınan önemle hem reayanın refahı gözetilmiş hem de devletin alması gereken vergiler daha denetimli ve sistemli bir şekilde tahsil

²²⁴ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdârî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan Tarih Yazıları*, (Der.: M. Akif Erdoğan), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 237-266.

²²⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri II, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. II, Yıl: 1940, s. 235; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdârî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", s. 244.

²²⁶ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 161-162.

²²⁷ Levent Kuru, *Osmanlı İlimiye Tevcihâtı (1693-1725)*, Paradigma Akademi Yay., İstanbul 2020 s. 132.

edilebilmiştir. Böylelikle devlet bünyesindeki kadılıkların artışıyla doğru orantılı olarak, devlet merkezinden en uzak nahiyelerde bile merkezi otoritenin gücü ve kontrolü kuvvetlenmiştir. Devletin gücünü ve kontrolünü ise doğrudan Osmanlı kadısı temsil etmekteydi.²²⁸

Bir kazâ hakkında şikayet veya arz talep edildiğinde bağlı olduğu kadıaskerlik bünyesine iletilirdi. Rumeli kazâ sınırları hakkında bir değişim talebi olduğunda arz veya mahzar olarak Rumeli kadıaskerliğine iletilirdi. Osmanlı Devleti idare ettiği bölgelerde halkın isteklerine her zaman karşılık vermiş ve adalet götürmeyi vazife edinmişti. Ayrıca bünyesinde istihdam edilen görevlilerin isteklerini kulak ardı etmeyip, merkezden en uzak sınırlarında bile sistemin düzen içerisinde işlemesi için memurların taleplerini yerine getirmeye çalışmıştı. Özellikle kadınlar tarafından iletilen arzlar, kadıaskerler tarafından padişaha sunulmuş ve onaylanması halinde ruznâmçelere kaydedilmişti. Kadıaskerlerce iletilen arzlar onaylandıktan sonra yürürlüğü girmiş, sonrasında ise kazâların yapısal şekillerinde değişimler meydana gelmişti. Değişimlerin büyük oranda belirleyicisi kadıaskerliklere iletilen arz ve taleplerdir. Bu değişimlerin uygulanma yöntemleri ise ilhaklar ve ifrazlardır.²²⁹

2.2. XVI. Yüzyılda Kazâ Sınırlarında Değişim

Osmanlı Devleti adaletinin varlığını halkına hissettire bilmek adına kadıya ulaşımın kolay olması gerektiği fikrini savunmaktaydı. Bu bağlamda gerekli imkanları da reayaya sunmuştu. Reayanın merkezle iletişimini kadı sağlıyordu. Reayanın kadıya, kadı vasıtasıyla divana ulaşımı önemliydi. Aksi durumunda adalet nizamı bozulurdu.²³⁰ Osmanlı kazâları çevresinin merkezi olarak devletle olan irtibatın tek noktasıydı. Bu nedenden kazâ merkezi reayanın kolay ulaşabileceği yakın bir mesafede olmalıydı. Ayrıca devlet tarafından yeni oluşturulan yerleşim yerlerinin de bu husus dikkate alınarak meydana getirilmesi gerekmekteydi.²³¹ XVI. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliğine ait bir defterde bu iki husus hakkında kayıtlar mevcuttur. Kayıtlar şöyledir;

²²⁸ Yasemin Beyazıt, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler”, s. 77-79.

²²⁹ Yasemin Beyazıt, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler”, s. 79.

²³⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yay., İstanbul 2018, s. 63.

²³¹ Yasemin Beyazıt, “XVI. Yüzyıl Sonlarında ...”, s. 81.

Yevmü's-sebt

Fî 24 Şaban Sene 989

İlhâk

Sâbıkan Kırk Kinise'ye tâbi' olub hâliyâ Babaeski'ye tâbi' olan Ulufeciler nâm karye ve Havass-ı Mahmud Paşa'ya ilhak olunan Kopon Kâfiri karyesi halkı gelüb karyelerimiz feth,-i hakaniden berü Kırk Kenise'ye tabi' olduğundan ma'ada gayette karib ve halen mülhak olunan mahallere ba'id olub Kırk Kenise'ye ilhak olmaz ise ziyâde hayf olur deyu zikr olunan karyeler halkın talepleri ile vâki' hâl 'arz oldu deyu Burgos müderrisi Mevlana İbrahim dâ'ileri 'arz itmeğin 'inayet buyurulmak ricasına pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda ilhak ferman olundu.²³²

İlhâk

Merhûm Sultan Selim Han'ın Ayasofya-i Kebîr kurbunda vâki' türbe-i münevvereleri evkafından Hezargrad ile Tırnavi kazâsı mâbeyninde olan Donuz Pınar dimekle ma'ruf mevzi'a emr-i pâdişâhi ile bir yeni köy konmak ile zikr olunan köy Tırnovi kazâsına karib ve kazâ-i mezbûra tâbi' birkaç pâre köyler dahî olub zabtı anlar ile bile olması her vechle vakfa ve re'âyâ enfa' fehmi olunmağın mezbûr yeni köyün vâki' olan umûr-ı kazâyâlarını Tırnovi kadısı görüb ana tâbi' olmak ricasına türbe-i merkûme evkâf-ı mütevellî Murad kulları 'arz itdüğü pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda buyuruldu.²³³

Eğer kazâ reayaya uzak ise XVI. yüzyılda bazı durumlarda kadıya ulaşımı kolaylaştırmak adına yeni kazâ bölgeleri de meydana getirilmişti. Örneğin Rahoviçe kazâsına bağlı Valpova nahiyesi halkı *mesâfe-i ba'ide* yani kazânın uzak olduğunu bildirmesi üzerine Valpova kazâsı 27 Şubat 1582 tarihinde ifraz edilerek müstakil bir kazâ haline getirilmiştir.²³⁴ XVII. yüzyıl kayıtlarında da kazânın uzaklığına değinilmiştir. İncelemiş olduğumuz defterde *mesâfe-i ba'ide* ilgili 16 adet kayıt vardır. Bu kayıtların birinde, Bihor kazâsının *mesâfe-i ba'ide* olduğu ve göreve getirilen kadıya gelir artışı sağlaması adına tevabi-i kadimesinden Kumran nahiyesinin ilhak edildiği belirtilmiştir.²³⁵

²³² Yasemin Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden Çivizâde Mehmed Efendi Ruznâmçesi*, TTK, Yay., Ankara 2018, s. 74.

²³³ Yasemin Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden Çivizâde Mehmed Efendi Ruznâmçesi*, s. 66.

²³⁴ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", s. 81.

²³⁵ MA, RKR, 214/37, s. 25.

Ancak XVII. yüzyıl kayıtları, XVI. yüzyıl kayıtlarına nazaran detaylı bilgi içermemektedir.²³⁶ XVI. yüzyıl Rumeli kayıtlarında, mesafe uzaklığı nedeniyle vuku bulan değişimler ile kazâlardan elde edilen gelirin oranını da etkilediğinden kazânın statüsü de etkilenmiştir. Bu etkiyi ortadan kaldırmak adına kazâlar ilhak ve ifraz uygulamasıyla bir kazâdan ayrılıp diğer bir kazâyâ dahil edilmiştir.²³⁷ Bu konu hakkında XVI. yüzyıla ait kayıtlardan bir örnek verebiliriz;

İlhak-ı Martince İla Sigetvar ma'a İlhak-ı Şekeş ve Berzence ma'a tevâbi 'ihima

Liva-ı Sigetvar tevabi'nden Şekeş ve Berzence nam palankalar etrafından olan kurasıyla Sigetvar'a ziyade ba'id olub ve yollar ekser-i zamanda muhavven olmağla fukaranın nice mesalihi mu'ttala olub ve Martince nahiyesi Sigetvar'a ziyade karib olmağla re'ayanın müstakil kadiya kat'an ihtiyaçları olmadığı mütekarrir olmağın Martice nahiyesi sigetvar'a ve ana badel zikr olunan palankalar etrafında olan kurasıyla Grozgal'e ilhak olunmak için liva-i Sigetvar Begi Mehmed kulları 'arz itmeğın pây-e serîr-i a'lâya 'arz olundukda buyuruldu.²³⁸

XVI. yüzyılda ulaşım insan gücü ve binek hayvanlar ile sağlanmaktaydı. Kazâlar bu durum göz önüne alınarak teşekkül ediyordu. Yasemin Beyazıt eserinde bu konuya şöyle bir örnek vermiştir; 28 Nisan 1581 tarihli bir ilhak kaydında, Ereğli kadısı Muslihiddin Efendi ve Sultan Süleyman imareti mütevellisi kadıaskerliğe bir arz göndererek, Çoksekbanlu köyünün Çorlu kazâsından ifraz edilip Ereğli kazâsına ilhak edilmesini talep etmişlerdir. Arzın muhteviyatında ise, Çoksekbanlu köyünün Sultan Süleyman imareti vakfından olduğu, Çorlu kazâsına bağlı olmasına karşın bir günlük mesafe ile kazâyâ ulaşıldığı, kadılığa başvuruda zorluklar yaşadıklarını, bu durumu gidermek adına Çorlu'dan ifraz edilip daha yakın bir kazâ olan Ereğli'ye ilhak olunmak istediklerini belirtmişlerdir.²³⁹ Bu duruma benzer bir olayda 1567-68 senesinde Mardin sancağında yaşanmıştır. *Akçakale* isimli nahiye uzun yıllardır Hısn-ı Keyfa'ya bağlıdır. Ancak kazâyâ üç günlük mesafede bulunduğu için, kazâ anlamında Mardin kadısının naibi

²³⁶ MA, RKR, 214/37, s. 14; Kurveleş Kazâsı hâli ve mesafe-yi ba'ide olmağın gâyet-i şehriden dört ay tevkitle yevmi otuz akçe ile İstanbul'da İbrahim Çavuş Medresesinden sekiz sene infisâli ve otuz beş ay Âsitânesi olan Mevlâna Mahmud dâ'ilerine yevmi yüz akçe ve sene-i mezbure Zi'l-hiccesi gurrresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

²³⁷ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", s. 82.

²³⁸ Yasemin Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden Çivizâde Mehmed Efendi Ruznâmçesi*, s. 52.

²³⁹ Yasemin Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden...*, s. 30.

bölgede hizmet vermekteydi. Reayadan gelen talepler neticesinde Hısn-ı Keyfa'dan ifraz olarak daha yakın bir kazâ olan Nusaybin'e ilhak edilmiştir.²⁴⁰

Kayıtlardaki bilgilerden yola çıkarak bir günlük yolun fazla olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü işlemler hemen halledilmiş olsa bile geri dönüş karanlığa kalacaktır. Sistemin amacı bir gün içerisinde kadiya ulaşım işlemlerinin aynı gün halledilebilir olmasını sağlamaktır. Ankara ve Bursa gibi merkezlerde kadiya ulaşımın günün aydınlık kısmı içerisinde gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde şehir etrafındaki yerleşim birimleri oluşturulmuş ve bu husus dikkate alınarak kadılık kurumu kurulmuştur.²⁴¹

Yukarıda bahsedildiği üzere kazâlar adli bir ünite olmanın yanında iktisadi özelliği de sahiptir. Devlet tarafından bu durum göz önüne alınarak, kazânın oluşumunda ve sınırlarının değişiminde etkili olmuştur. Osmanlı ekonomisi provizyonist yapıyı benimsemişti. Üretilen ürünün ilk önce üretilen çevrenin ihtiyacı karşılandıktan sonra kazâ sınırları dışına çıkmasına izin verilmekteydi. Birincil amaç ulaşımın güç olduğu bir dönemde kendi kendine yetebilmektir.²⁴² Devlet kazâların sınırlarını düzenlerken kazânın ekonomik durumunu da dikkate almıştır. Bu konu hakkında Yasemin Beyazıt tarafından örnekler sunulmaktadır; 21 Şubat 1582 tarihli bir kayda göre, Güllü Kesriye kazâsına bağlı Kureşte nahiyesinin Prespe kazâsına ilhak edilmesi sonucunda, Güllü Kesriye kazâsı kendi ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Güllü Kesriye kazâsı taşlık ve verimsiz topraklara sahip olması nedeniyle kendi kendine yetememiştir. Meydana gelen zahire darlığını gidermek adına Kureşte nahiyesi Prespe'den ifraz edilerek Güllü Kesriye kazâsına tekrar bağlanmıştır.²⁴³

Provizyonist iktisadi düşüncenin gerekliliği olarak, kazâların ihtiyacı karşılandıktan sonra arta kalan ürünlerin ihtiyaç duyulan bölgelere gönderilmesi amaç edinilmiştir. İstanbul'un iâşesi Rodosçuk'tan temin ediliyordu. İstanbul'da iâşe sorunu yaşamaması adına alınan önlemlerden biri de Rodosçuk kazâsının sınırlarını ilhaklarla genişletmek suretiyle üretimi artırmaktır. Beyazıt, bu konu hakkında bilgiler sunmaktadır. Şehirköy kazâsından Urçak Deresi, Malkara kazâsından Tekye Köy ve Tatarlar, İncük kazâsından Hamidi, Hayrabolu kazâsından Çerköy, Sıret ve Hızıroğlu köyleri

²⁴⁰ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1969, s. 39.

²⁴¹ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", s. 83.

²⁴² Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, s. 78-82.

²⁴³ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza...", s. 84

Rodosçuk'a ilhak edilmiştir. Rodosçuk'un İstanbul iaşesi için önemli olması ilhak olayının temel sebebini oluşturmuştur.²⁴⁴

Ulaşım imkanlarının kısıtlı olduğu yüzyıllarda, reaya ürettiği ürünü en yakın pazarda satarak veya takas ederek geçimini sağlamaktaydı Ayrıca reaya tımarlı sipahinin ürününü de bir günlük mesafedeki pazara taşımakla yükümlüydü. Kazâ sınırlarının belirlenmesinde bu hususa da dikkat edildiğini belirten Yasemin Beyazıt, reayanın “akreb pazar” yani en yakın pazara ulaşabilmek adına bağlı oldukları kazâlardan ifraz talebinde bulduklarını belirtmektedir. Beyazıt, bu husus için ise şu örneği vermektedir; “Burgos kazâsına bağlı Müsellem, Sıret, Yarayusan, Doğancı, Gönderlü, Köpüklü, Çatma; İneçük kazâsına bağlı Samedlü, Küçük Kılıçlı, Fukara Oğlu; Hayrabolu kazâsına bağlı Sarı İsmail nahiyesi; Çorlu kazâsına bağlı on iki köyün *akreb pazarları* Rodosçuk'ta olmasından dolayı, Rodosçuk kazâsına bağlanma talebinden bulunmuşlardır ve bu talepleri onaylanmıştır.²⁴⁵

Osmanlı Devleti mevcudiyetini devam ettirebilmek adına vergileri zamanında ve doğru miktarda tahsil etmek zorundaydı. Vergi toplama işinde sorumlu kişi kadılardı. Kadılara vergilerin kolay toplanabilmesi için her türlü imkân ve destek sağlanmıştı. Kadılar, denetim yetkisini en çok vergi toplama işinde kullanmış ve vergilerin kanunnamelerde belirtilen miktarlarda tahsil edilmesini sağlamışlardır.²⁴⁶ Kırsal bölgede vergi toplama işinin sekteye uğramaması adına kazâ sınırlarında bazı düzenlemeler yapıldığı Yasemin Beyazıt tarafından tespit edilmiştir. Kırsal bölgeler, kazâ merkezinden uzak olduğu ölçüde yönetim ve vergi tahsil sürecinde aksamalar başlamaktaydı. Devlet bu duruma önlem olarak kırsal bölgelerin en yakın kazâlara bağlanmasını uygun görüp, kırsaldaki nahiye ve karyeleri en yakın kazâlara ilhak etmiştir. Beyazıt tarafından bu konuya ise şu örnek verilmiştir; 4 Mayıs 1581 tarihinde, Lofça kazâsına mülhak ve İstanbul Sultan Selim türbelerine vakfedilmiş Biveller, Usteriç ve Zelin isimli karyelerin durumunda değişiklik meydana gelmiştir. Biveller ve Usteriç karyeleri Hotaliç kazâsına, Zelin ise İzladı kazâsına ilhak edilmişti. Ancak yapılan düzenleme ile vakıf görevlilerinin işlerini sağlıklı yapmamları ve vakıf malının zarar görmesi durumundan kaynaklı, bahsi geçen karyeler tekrar Lofça'ya ilhak edilmişlerdir.²⁴⁷

²⁴⁴ Yasemin Beyazıt, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza...”, s. 85.

²⁴⁵ Yasemin Beyazıt, “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza...”, s. 86-87.

²⁴⁶ M. Âkif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, İSAM, Yay., Ankara 2020, s. 151-152.

²⁴⁷ Yasemin Beyazıt, a.g.m, s. 87-88.

İlmiye mesleği içerisinde yer alan kadılar yukarıda belirtildiği üzere kademe atlayarak her münfasıl olduktan sonra bir üst rütbedeki kazâyâ çıkarlardı. Ancak kendilerine uygun kazâ olmaması durumunda atandıkları kazâ hak ettikleri rütbeye çıkarılırdı. Kazâların kadılara uygun rütbeye gelmesi ise ilhak ve ifraz usulüyle gerçekleşmekteydi. XVI. yüzyılda bu usulle bazı kazâlar mevleviyet statüsüne yükselmiş ve yüksek dereceli kadılıklarında sınırları ilhak ve ifraz uygulamasıyla genişletilmiştir. Yasemin Beyazıt bahsi geçen usulün XVI. yüzyıla ait ilk örneklerini bizlere sunmaktadır. Örnekler verecek olursak; 1591 senesinde Mevlâna Sinan Efendi'ye Saray kazâsı mevleviyet statüsü ile verilmek istenmiş, Saray kazâsını mevleviyet derecesine çıkarmak için Nertova kazâsı Saray'a ilhak edilmiştir. 25 Haziran 1591 tarihinde, Mevlâna Şemseddin üç yüz akçe ile Gelibolu kazâsına tayin edilmiş ve gelir artışı sağlanarak derecesini yükseltmek adına Şehirköy kazâsı ilhak edilmiştir. Terakki alarak derecesi yükselen kadıların, buldukları kazâların statüsü yükselmesi adına ilhak ve ifraz uygulaması uygulanırdı. Örnek olarak Bozbaba kadısı Ali'ye terakki verilmiş, sonrasında ise Yund Adası Bozbaba kazâsına ilhak edilmiştir.²⁴⁸

İlhak ve ifraz uygulaması beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Bu sorunların başında kazâ sınırlarında oluşan daralma neticesinde kadıların gelirlerinde yaşanan düşüş gelmektedir. Böyle bir durumda merkezden bir görevli gönderilerek bölgedeki kadılar ile adaletli bir paylaşım yapılması sağlanmıştır.²⁴⁹

İlhak ve ifraz uygulaması Anadolu'da da yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Anadolu sancakları üzerine yapılan çalışmalardan ilhak ve ifraz uygulamasının, XVI. yüzyılın başlarında ve hatta XV. yüzyıla ait defter serilerinden elde edilen verilerce tatbik edildiği gözlemlenmektedir. İlk olarak Kütahya Sancağından örnekler verilebilir. 1513 tarihli bir defterde Kütahya sancağına bağlı 10 kazânın mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu kazâlar sırasıyla *kazâ-i Nefs-i Kütahya*, *kazâ-i Şeyhlü*, *kazâ-i Homa*, *kazâ-i Uşak*, *kazâ-i Lazıkıyye*, *kazâ-i Güre-i Selendi*, *kazâ-i Kula*, *kazâ-i Eğrigöz*, *kazâ-i Simav*, *kazâ-i Honaz*'dir.²⁵⁰ Sekiz sene sonra ise kazâ sayısında değişiklik meydana gelerek *Gediz* adlı yerleşim yeri müstakil bir kazâ olarak kaydedilmiştir ve kazâ sayısı 11'e yükselmiştir. 1530 senesinde ise *Gediz* kazâsı Kütahya'ya, *Simav* kazâsı ise *Eğrigöz*'a ilhak kaydedilmiştir ve kazâ sayısında düşüş yaşanarak 9'a gerilemiştir. 1571 senesinde kazâ

²⁴⁸ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza...", 91-92.

²⁴⁹ Yasemin Beyazıt, a.g.m, s. 92-94

²⁵⁰ Turan Gökçe, "Anadolu Vilâyeti'ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi IX*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir 1994, s. 235-236.

sayısında tekrardan artış yaşanmış ve 12 adet kazâ defterlere kaydedilmiştir. Lazıkıyye kazâsından Aydos, Eğrigöz kazâsından Simav ve son olarak Kütahya'dan Gediz kazâsı ifraz olarak müstakil kazâ olmuşlardır. Aydos, Lâzıkıyye'nin kuzey batısında yer alıp²⁵¹ merkeze uzak olmasından dolayı ifraz edilerek müstakil bir kadılık haline getirilmiştir. 1587-1588 senesine gelindiğinde ise kazâ sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. Kütahya sancağı içerisinde toplam 21 müstakil kazâ idaresi meydana gelmiştir. 1587-1588 tarihinden önce beraber kaydedilen Homa ve Geyikler ile Küre ve Selendi kazâları artık müstakil kaydedilmişlerdir. Dağardı, Baklan, Çarşamba, Eşme, Nay, Banaz, Tavşanlı ve Bozkuş adlı yerleşim yerlerinde nüfus artmış ve buna paralel olarak müstakil bir kazâ hüviyetini kazanmışlardır. Eşme ve Banaz yerleşimleri Uşak kazâsından, Çarşamba ise Lazıkıyye kazâsından ifraz olmuşlardır.²⁵²

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hamid Sancağında da aynı durum söz konusuydu. Günümüzde Isparta, Burdur ve Acıpayam'ı içine alan geniş bir alanı kapsayan Hamid Sancağı, 1568 tarihinde 12 müstakil kazâdan müteşekkildi. Kütahya Sancağında olduğu gibi 1587-1588 senesinde kazâ sayısı neredeyse iki katına çıkarak 21'e yükselmiştir.²⁵³ Bolu Sancağında ise 1519-1568 tarihleri arasında yapılan tahrirlerin hepsinde 16 adet kazâ olduğu tespit edilmiştir.²⁵⁴ 1587-1588 tahririnde ise ifrazların yoğun şekilde yaşandığı ve kazâ sayısının 26'ya ulaştığı saptanmıştır.²⁵⁵ Hamid ve Bolu Sancaklarına bağlı yerleşim yerlerinde yoğun nüfus artışı yaşanmıştır. Ayrıca vergi tahsil sürecinin de etki olduğu söylenebilir.

Doğu Anadolu'da Paşa Sancağı olan Amid, 1518 tahririnde Hani, Tercil, Kulb ve Meyafakirin nahiyyelerinde müteşekkilen, 1540 senesinde Kulb, Tercil ve Hani ifraz olarak müstakil hale gelmişlerdir. Kulb ve Tercil sancak statüsüne yükselirken Hani kazâ olarak kaydedilmiştir. 1518'de Mardin kazâsına bağlı Savur, 1523 senesinde kazâ

²⁵¹ Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, TTK. Yay., Ankara 2000, s. 49-51.

²⁵² Mustafa Çetin Varlık, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdâri Teşkilatında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Yıl: 1986, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987, s. 225-239; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdâri Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", s. 246-247.

²⁵³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I; Anadolu'nun İdari Taksimati*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2019, s. 167; Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdâri Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", s. 248.

²⁵⁴ Kenan Ziya Taş, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 38.

²⁵⁵ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdâri Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", s. 250.

statüsüne yükseltilmiştir.²⁵⁶ Bahsi geçen coğrafyada nüfus artışının yoğun yaşandığı görülmektedir.²⁵⁷ Bu artış neticesinde kazâ sayısında, sınırlarında ve statülerinde değişimler yaşanmıştır.

1513 tarihli bir defterde Rum Eyaleti'nin merkezi Amasya iken, 1520 tarihinde Tokat vilayet olarak kaydedilmiş ve Sivas, Zile, Turhal ve Artukabad kazâ olarak kaydedilmiştir.²⁵⁸ 1530 senesindeki tahrirde ise sancak merkezi olarak Sivas kaydedilmiş ve Sivas merkez kazâsı ile 5 adet kazâ kaydedilerek bir artış yaşanmadığı gözlemlenmiştir. Ancak 1574 tahririnde durum değişmektedir. 1574 tarihinde kazâ adedi 9'a yükselerek Sivas, Tokat, Sivasili maa Koçhisar, Turhal, Mecid-özü, Sonısa, Zile, Hüseyinâbâd Artukâbâd kazâlarından müteşekkil olmuştur. Ayrıca Sivas'ta 4, Tokat'ta 9, Sonısa'da 5, Zile'de ise 8 adet nahiye adı altında alt idari birimler mevcuttur. 1587-1588 tahririnde ise kazâ sayısında büyük bir artış yaşanarak 25'e ulaştığı görülmektedir. Tarihi süreç içerisinde kısa denilebilecek iki tahrir arasındaki zaman içerisinde yaşanan kazâ sayısındaki yükseliş, Osmanlı Devleti'nin taşrada yaşadığı değişim ve dönüşümün ciddi bir örneğini Rum Eyaleti bizlere sunmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından yapılan düzenlemelerin bölge de daha ağır bir şekilde hissedildiğini, bu veriler bizlere göstermektedir.²⁵⁹ Kazâ sayısındaki artışta Tokat'ın sınırları içerisinde ifraz uygulamasının yapılması dikkat çekmektedir. Bunun nedeni sınırlarının hayli geniş olmasıydı. Gelmugad ve Kazâbâd nahiye statüdeyken 1580'li yıllarda kazâ haline getirilerek, devletin kontrolü bölgede artırılmaya çalışılmıştır.²⁶⁰

Maraş Sancağında da süreç içerisinde değişimler yaşanmıştır. 1525-1526 tahririnde Maraş, Elbistan, Kars ve Zamantı kazâlarından oluşan Maraş Sancağına, 1563 tahririnde Maraş kazâsından bazı nahiyelerin ifraz edilmesiyle Gügercinlik kazâsı teşkil edilmiştir. Ayrıca Adıyaman (Hısn-ı Masnur) kazâsı da ifraz ve ilhak usulüyle Maraş'a

²⁵⁶ Durmuş Volkan Karaboğa, *XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbekir Eyaleti'nde İktisadi Hayat*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2017, s. 24-25.

²⁵⁷ Durmuş, Volkan Karaboğa, *XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbekir Eyaleti'nde İktisadi Hayat*, s. 67-154; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518 – 1566)*, TTK. Yay., Ankara 1989, s. 55-87.

²⁵⁸ Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat, (1455 – 1574)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 41.

²⁵⁹ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", s. 250-251; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I; Anadolu'nun İdari Tahsimatı*, s. 175.

²⁶⁰ Ali Açikel, "Tokat Örneğinde XVII. Yüzyılın ilk Yarısında Osmanlı Sosyal Yapısındaki Buhran", *Türkler*, c. X, (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 348.

bağlanmıştır.²⁶¹ XVI. yüzyılın başlarında Akşehir Sancağı merkez kazâsı ile İshaklı ve Ilgın kazâlarından müteşekkildi. Ancak 1584 tahririnde Doğanhisar kazâ statüsüne yükseltilerek müstakil bir kazâ olarak kaydedilmiştir.²⁶²

1530 tarihli tahrirde Teke Sancağına bağlı 5 adet kazâ kaydedilmiştir. Bunlar Antalya, Karahisar-ı Teke, Elmalı, Kalkanlı ve Kaş kazâlarıdır. Ancak diğer sancaklardan farklı olarak 1568 senesindeki tahrirde Teke Sancağında yer alan kazâlarda bir artış meydana gelmemiştir.²⁶³ Bu bağlamda yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik hadiselerden en az etkilenen bölgenin Teke bölgesi olduğunu ileri sürebiliriz.

Netice itibariyle, XVI. yüzyılda Rumeli ve Anadolu coğrafyasında yaşanan değişim ve dönüşüm sürecinde kazâ sayısında, sınırlarında ve statülerinde yoğun değişimlerin yapıldığı tespit edilmiştir. Yeni kazâların oluşumu, halihazırda müstakil kazâların statülerinde ve gelirlerinde düşüşlerin yaşamasına neden olmuştur. Bazı kazâların sınırlarında ise daralmalar yaşanarak, sınırları içerisinde yeni kazâların ihdas edildiği kesinlik kazanmıştır.

2.3. XVII. Yüzyılda Kazâ Sınırlarında Değişim

İlhak ve ifraz olayı XVII. yüzyılda da devam etmiş ve kazâ sınırlarında değişimler yaşanmıştır. Ancak XVI. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerine göre XVII. yüzyıldaki ruznâmçelerin kayıt usulü değişmiş ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren tek düze bir üslup ile kaydedilmiştir. Bu sebeplerden dolayı kazâların neden ilhak ve ifraz edildiğini ruznâmçeler üzerinden tespit etmek güçleşmiştir.

XVII. yüzyılda “*zihâm-ı mülâzımîn*” tabiriyle anılan yeni mülâzımlar, ilhak ve ifraz uygulamasına karşı şikayetlerde bulunmuşlardır. Şikayetlerin konusu, devlet tarafından eskiden müstakil bir kazâyken ilhak uygulaması ile başka bir kazâyâ bağlanan kazâların ifraz edilerek yeni mülâzımlara ve silk içerisinde mansıp bekleyen kadırlara istihdam alanı yaratılmasıydı. Osmanlı Devleti şikayetleri göz ardı etmeyerek, arpalık statüsündeki kazâlarında müstakil kadılıklara dönüştürülmesi ve sistem içerisindeki

²⁶¹ İbrahim Solak, *XVI. Yüzyılda Maraş Kazâsı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002, s. 15-16.

²⁶² Volkan Ertürk, *XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 65-66.

²⁶³ Behset Karaca, *XV ve XVI. yüzyıllarda Teke Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 1997, s. 54.

yığılmanın azaltılması için fermanlar çıkartmıştır.²⁶⁴ XVII. yüzyıl risale yazarlarından Koçi Bey sistem içerisindeki yığılmayı *bir kadılığı on mülâzımın talep ettiğini* söyleyerek sistemin durumunu resmetmiştir.²⁶⁵

XVII. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinde ilhak ve ifraz kayıtları XVI. yüzyıla nazaran daha az bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bazı defterlerde yer alan bilgiler istisnadır. Bazı devlet görevlileri mühim görevleri yerine getirdiklerinde taltif edilirdi. Kadılar için de aynı durum geçerli olmakla birlikte, mükafat olarak ilhak uygulaması ile gelirleri artırılarak yetki alanları genişletilmiştir. Bu konuya örnek teşkil edecek 23 Mayıs 1657 tarihli bir kayıt ruznâmçelere yansımıştır;

Ba-berat

Kazâ-yı Vidin maa Timok

*Vidin kadısı Mehmed bu sene-i mübarekede ihracata memur olduğu kürekçi emrine tekâsül etmemeğin ba-ferman-ı 'ali muntasıf-ı Ramazana tevkitle ref ve yeri yevmî üç yüz akçe ile Lofça kazâsından otuz altı ay infisâli ve bir sene âsitanesi olup kazâ-yı mezbûrun kürekçisi bedelini kendi malından teslim-i Tersane-i Amire etmekle makbulü'l-hıdmeti olan Mevlana Ahmed dâ'ilerine misli ve Timok kadısı Mehmed dahi(?) tekâsül etmemeğim (...) dört nefer kürekçisi bedelini malından teslim-i Tersane-i Amire etmekle ba-ferman-ı 'alışan Vidin kazâsını Mevlana-yı merkum Ahmed dâ'ilerine Timok kazâsı ilhâkı ile ma'ada muntasıf-ı şehr-i merkumundan tekmil-i müddet-i örfiyye edinceye mutasarrıf olmak ricasına ba'del-arz sadaka buyuruldu.*²⁶⁶

Öncesinde Lofça kazâsında görev yapan Ahmed, devletin tahsil etmesi gereken kürekçi bedelini kendi cebinden ödemiş, ayrıca Timok kazâsından dört neferin yerine de yine kendi malından kürekçi bedelini ödeyerek, devlete gelirinin zamanında tahsil edilmesinde kolaylık sağlamıştır. Kendisine mükafat olarak ise Vidin kazâsına atanması ile Timok kazâsı ilhak edilmiş, hem geliri artırılıp hem de yetki alanı genişletilmiştir. Böylelikle kazâ sınırlarında da değişim yaşanmıştır.

²⁶⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 54.

²⁶⁵ *Koçi Bey Risalesi*, Haz.: Seda Çakmakcioğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 134.

²⁶⁶ MA, RKR, 212/35, s. 5.

Kazâ-yı Lofça maa Etrepoli

Tekmîl-i seneteyn etmek üzere sene-i sâbika Şaban'ı gurresinden Lofça kazâsına mutasarrıf olan Mevlâna Ahmed dâ'îlerine müte'ayyinü'l-ehliyyet ve sefer-i hümayun hizmetleri(ni) eda ve bu sene-i mübarekede fermân olunan kürekçilerini vaktiyle getirüb teslim-i Tersane-yi Amire etmekle hüsnü's-sülûkuna binaen kazâ-yı mezbure tekâmîl-i seneteyn edince mülhakat-ı kadimesi Etrepoli ilhâkıyla sene-i âtî Şaban'ı gurresine mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu.

Bir üstte örnek olarak verdiğimiz kaydın kayıtlı olduğu hareket ruznâmçesi Rumeli Kadıaskerliğine ait 212/35 numaralı ruznâmçe defteridir. Bir sonraki hareket ruznâmçesi ise incelemiş olduğumuz 214/37 numaralı defterdir. 214/37 numaralı defterde yukarıda bahsi geçen kürekçi bedeli ödeme hadisesine benzer bir olay kaydedilmiştir. Bu kayıta Lofça kadısı Ahmet kürekçi bedelini zamanında ödemiş, ayrıca sefere hizmette bulunmuştur. Hizmetleri karşılığı olarak süresi iki seneye tamamlanmış ve Etrepoli kazâsı ilhak edilmiştir. İki kayıta da kadı olarak Ahmed isminin geçmesi ve kürekçi hususunu konu edinmeleri aynı kişi olabileceğini akla getirmektedir. Fakat bu kayıtlardaki önemli nokta, kazâ sınırlarının ve kazâ sayısının değişimine olan etkileridir.

Ercan Alan doktora çalışmasında ilhak ve ifraz hususuna verdiği bir örnek zikretmeye değerdir. XVII. yüzyılda kazâlara atanmayı bekleyen kadılar için *zihâm-ı mülâzımîn* terimi kullanılmıştır. Yaşanan yoğunluk neticesinde ferman çıkarıldığına yukarıda değinmiştik. Bu fermanla eskiden müstakil kazâ statüsünde olup, ilhak edilerek başka kazâlara bağlanmasıyla istihdam alanı daralıp bir kazâyı tevcih edilemeyen zihâm-ı mülâzımîn için ifraz usulü tatbik edilerek kazâlar müstakil statülerine geri getirilmişlerdi. 16 Şubat 1628 tarihli Podgoriçe kazâsına ait kayıta, Podgoriçe'nin eskiden beri müstakil bir kazâ olduğu ama halihazırda Karadağ kazâsına ilhak kaydedildiği, fakat zihâm-ı mülâzımîn için ifraz edilerek müstakil kazâ statüsüne geri getirildiği kayıtlara geçmiştir.²⁶⁷

XVII. yüzyılda kadınların gelirlerini artırmak için kazâlarındaki müftülük görevleri veya medreselerin müderrislikleri de ilhak edilmiştir. Bu tarz uygulamalarda halkın etkisi büyüktür. Örneğin; Kavala kazâsında görevli Zeyni-zade Derviş Ali, kazâdan elde ettiği gelirin azlığı sebebiyle ahalinin kendisinden memnun olmasına rağmen görevi bırakmıştır. Reaya ve yerel yöneticiler memnun oldukları Zeyni-zade Derviş Ali'nin

²⁶⁷ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 160.

yeniden göreve gelmesi için merkeze başvurarak bir çözüm yolu da bulmuşlardır. Çözüm ise Kavala kazâsında kadimden bir kadı, kadılık görevine ek gelir olarak kazâ müftülüğü görevini de yürütmüştür. Aynı uygulamanın Zeyni-zade Derviş Ali içinde yapılarak gelirinin artırılabilceği merkeze bildirilmiştir. Halkın taleplerine her zaman olumlu bakan Osmanlı Devleti, Kavala kazâsının kadılığını ve müftülüğünü Zeyni-zade Derviş Ali'nin uhdesinde birleştirerek gelen talebi kabul etmiştir.²⁶⁸ Bu örnekte reayanın etkisi açıkça görülmektedir.

Bir kazâda kadılık ve müderrislik görevlerinin bir kişi üzerinde birleştirilmesine dair örnekler mevcuttur. Bir örnek daha verecek olursak; MA, RKR, 203/26 numaralı defterin 11a varağında (20 Ş 1047) yer alan Ustrumca kazâsına ait kayıta, Mesih Paşa Medresesi²⁶⁹ ilhak olarak kaydedilmiştir. Kazâyâ tayin edilen Mustafa 300 akçe ile İvranya kazâsından munfasıl olup Ustrumca kazâsına 300 akçe ile atanmış ve gelir artışı için Mesih Paşa Medresesi Ustrumca kazâsıyla beraber kaydedilmiştir.²⁷⁰ Verilen örneklerde kadılara gelir artışı sağlamak adına ilhak ve ifraz uygulamasının yanı sıra farklı yöntemlerinde uygulandığı görülmektedir.

Mağduren mazul olan ve müddet-i örfiyyesini tamamlayamadan infisal dönemine geçen kadıların mağduriyetlerini gidermek adına ilhak ve ifraz olayının uygulandığı kadıasker ruznâmçelerine yansımıştır. Valyeva kazâsı kadimden beri müstakilken Belgrad kazâsına ilhak edilmiştir. Ancak Valyeva kazâsından sebepsizce mağdur edilip mazul olan Mevlâna Ali'nin durumu anlaşılınca Valyeva kazâsı Belgrad'dan ifraz edilerek Ali'ye tevcih edilmiştir.²⁷¹ Böylelikle kazâ sınırlarında ve sayısında kısa süreli değişim yaşanmıştır.

Ordu seferdeyken kadılara düşen görevlere yukarıda değinmiştik. Seferler sırasında halkın yükümlü olduğu sorumlulukları vardı. Bunlardan bir de ordu için gerekli iâşe ve mühimmattı. Orduya en hızlı ve sağlıklı bir şekilde ulaşması elzemdi. Bunun için ilhak ve ifraz uygulaması tatbik edilmiş ve orduya en hızlı ve sağlıklı şekilde ulaşması sağlanmıştır. Saray kazâsına bağlı nahiyeler, Çelebipazarı ve Bosna Brodu'na ilhak

²⁶⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 160-161

²⁶⁹ Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde vezirlik yapan Mesih Paşa'nın yaptırdığı medresedir. Vakfiyesi 1483 tarihli olup, 1567/68 senesinde 20'li, 1598/99 senesinde ise 30 akçelik medreseler arasındaydı. Bkz.: Cahid Baltacı, *XV – XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, c. I, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yay., İstanbul 2021, s. 284-285.

²⁷⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1429.

²⁷¹ Semra Çörekçi, *17. Yüzyıl Başında Osmanlı İlmiye Sistemi: Nuruosmaniye Kütüphanesi 4569/5 Numaralı Ruznâmçe Defterinin Transkripsiyonu ve Tahlili*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 107

edilerek kadıların gelirleri artırılmıştır. Ancak ilhaklar sonucu orduya ulaşması beklenen mühimmat gecikmesi sonucunda alınan kararla nahiyeler ifraz edilerek tekrar Saray kazâsına bağlanmıştır.²⁷²

XVI. yüzyılda olduğu gibi XVII. yüzyılda da halkın şikayet ve talepleri kazâ sınırlarının ve sayısının değişimine etki etmiştir. Bu konu hakkındaki şikayetler ve talepler ruznâmçelere yansımıştır. Pançova kazâsı halkı, kadı Mahmud'dan şikayetçi olup Morova kazâsına bağlanmak istediklerini Temeşvar Beylerbeyi İsmail Paşa'ya bildirmişlerdir. İsmail Paşa durumu merkeze arz etmiştir. Reayanın şikayeti ve talebi doğrultusunda kadı azledilip Pançova Morova'ya ilhak edilmiştir. Bir diğer örnek ise Bolvan'a aittir. Bolvan kadimde Alacahisar kazâsına bağlı idari bir birimken ifraz edilerek müstakil kadılık haline getirilmiştir. Ancak kısa süre sonra halkı perakende olarak dağılmış ve gelen arz ve talep neticesinde tekrardan Alacahisar'a ilhak edilmiştir. Bir diğer örnek ise Kravari ve İnebahtı arasındadır. Kayıta yer alan 11 adet karyenin kadimde İnebahtı'ya tabiyken, gelen talep ve ricalar doğrultusunda ifraz edilerek Kravari kazâsına ilhak edilmişlerdir. Ancak bu uygulamanın bahsi geçen karye halkına *hayf* ettiği kadıaskerlere arz edilerek tekrardan İnebahtı'ya ilhak edilmesi sağlanmıştır.²⁷³

XVII. Yüzyıl Anadolu Kazâskerliğine ait ruznâmçelerde de ilhak ve ifraz usulüyle ilgili bilgilerin yansıdığı yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Cihan Kılıç tarafından kaleme alınan çalışmada, sayısı artan "*zihâm-ı mülâzımîn*" için mansıp açmak adına, önceden çeşitli sebeplerle başka bir kazâyâ ilhak edilen kadılıkların ifraz uygulaması ile mansıp haline getirildiğine dair ruznâmçelerden bilgiler elde etmiştir. Konu hakkındaki ilk örneğimiz Lâzıkıyye (Denizli) bölgesindeki Cemaş ve Akköy kazâları ile ilgilidir. Cemaş kazâsı sabık dönemde Akköy kazâsına ilhak olarak kaydedilmiştir. Cemaş kazâsına XVII. yüzyıl genelinde 60-80 akçe arası ile atama yapılırken Akköy kazâsına 45-70 akçe arası istihdam sağlanıyordu. Eylül 1676 tarihli kayıta Cemaş'ın ifraz edilerek *zihâm-ı mülâzımîn* Mevlâna Muharrem'e tevcih edildiği belirtilmiştir. Büyük olasılıkla kadimde iki küçük kazâ birbirine bağlanarak pâyesi yüksek bir kadıya verilmiştir. Ayrıca sıfrü'l-yed kalan kadılara da ilhak ve ifraz yöntemiyle mansıplar açılmıştır. Örneğin

²⁷² Semra Çörekçi, *17. Yüzyıl Başında Osmanlı İlimiye Sistemi...*, s. 115.

²⁷³ Semra Çörekçi, *17. Yüzyıl Başında Osmanlı İlimiye Sistemi...*, s. 79, 211.

Antakya kazâsına bağlı Şeyh maa Amik kazâsı ifraz edilerek sıfrü'l-yed kalan Mevlâna Mehmed'e tevcih edilmiştir (Haziran 1668).²⁷⁴

Anadolu canibinde de reyanın şikayet, arz ve talepleri sonucunda ilhak ve ifraz uygulamasının tatbik edildiği ruznâmçelere yansımıştır. Örnek olarak; İncesu kazâsı müstakil bir kazâ olma statüsüne sahipken Çepni ve Çongar kazâlarına ilhak edilmiştir. İncesu ahalisinden olan Abdülhalim'in durumu Divan'a bildirmesi üzerine İncesu ifraz edilerek müstakil bir kadılık haline getirilmiştir.²⁷⁵ Bahsi geçen ruznâmçe defterlerindeki kayıtlar, Anadolu'da farklı nedenlerden ötürü kazâ sayısındaki ve sınırlarındaki değişimi gözler önüne sermektedir.

XVII. yüzyıl üzerine yapılan sancak çalışmalarında, ilhak ve ifraz usulünün uygulandığını ve kazâ sayısındaki artışlar ile sınırlarındaki değişimi tespit edebiliyoruz. İlk olarak Kastamonu vilayetinden bahsedeceğiz. Kastamonu vilayetinde XV. yüzyılın sonlarında 11 kazâ mevcuttu. 1530 tahririnde Kastamonu, Göl, Araç, Küre, Ayandon, Hoşalay, Daday, Boyovası (Boyâbad), Durağan, Sinop, Taşköprü kazâlarından müteşekkil 11 kazâ yer almaktaydı. 1560 tahririnde ise Kastamonu Sancağına bağlı kazâların sadece Boyabad, Taşköprü, Sinop ve Durağan kazâları deftere kazâ olarak kaydedilmiştir.²⁷⁶ 1640'lı senelere gelindiğinde ise kazâ sayısında büyük artışların yaşandığı görülmektedir. 1640'lı yıllarda Kastamonu Sancağı Kastamonu, Durağan, Gökçeagaç, Eflani, Sahil, Akaya, Gerze, Kinoli, Ayandon, Yörükân-ı Araç, Devrakani, Göl, Taşköprü, Akyürek, Boyâbâd, Güney, Sorkun, Hoşalay, Araç, Merkuze, Küre-i Ma'mure, Cide, Çekelne, Boyalı, Küre-i Cedid, Sirt, Daday, Azdavay, Zari, Sinop, Saray ve Çanlı adlı kazâlardan müteşekkildi. Bir yüz yıl içerisinde kazâ sayısı üç katına çıkarak 32'e ulaşmıştır.²⁷⁷ Yaşanan sosyal, ekonomik, siyasi ve demografik değişim ve dönüşüm Kastamonu vilayetinde yoğun bir şekilde hissedilmiştir.

²⁷⁴ Cihan Kılıç, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlmiye Teşkilatında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadaskerliği Örneği)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 53-54

²⁷⁵ Berin Ük, *Anadolu Kazaskerliği 6/1 Nolu Ruznamçe Defterine Göre Anadolu'da Kadılık Kurumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 95.

²⁷⁶ Mehmet Ali Ünal tarafından kaleme alınan eserde 1530 tahririnde 11 kazânın mevcut olduğu tespit edilmiştir. Kastamonu Sancağı üzerine çalışma yapmış olan Ayşe Tosunoğlu ise Taşköprü kazâsından bahsetmeyip 10 kazanın varlığını belirtmiştir. Bkz.; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, s. 89; Ayşe Tosunoğlu, *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 34-35, 37, 109.

²⁷⁷ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, s. 89-90.

Ankara Sancağı XVI. yüzyılda 6 timar nahiyesine bölünmüştür. Bular Kasaba, Çubuk maa Şorba, Murtazâbâd, Yabanâbâd, Ayaş ve Bacı adlı nahiyelerdir.²⁷⁸ XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Ankara'ya bağlı 9 kazânın olduğu belirtilmektedir. Bunlar Ankara, Çubuk, Çukurcak, Murtazâbâd, Yabanâbâd, Şorba, Ayaş, Bacı ve Yörügân-ı Ankara adlı kazâlardır. XVIII. yüzyılda ise Nallıhan ve Beypazarı kazâ statüsüne yükseltilmişlerdir.²⁷⁹ Nahiye olarak kaydedilen birimlerin XVII. yüzyılda kazâ olarak karşımıza çıktığı ve alt idari birimlerinde statüsünün yükseltildiğini görmekteyiz. Bu yükselişin temelinde birçok husus yatmaktadır. Ancak en belirginleri nüfus artışı ve vergi tahsilatıdır diyebiliriz.

Bolu Sancağın'da ise 1568 tahririnde 16 kazânın varlığı tespit edilirken, yirmi yıl sonra yapılan 1587-1588 tahririnde 26 kazânın mevcudiyeti saptanmıştır. 1620-1621 tarihinde ise kazâ sayındaki artış devam etmiş ve 35'e yükselmiştir. XVII. yüzyılın sonunda ise 37'ye yükselen kadılıklar,²⁸⁰ Bolu Sancağının sosyal, ekonomik, siyasi ve demografik değişim ve dönüşümden oldukça fazla etkilendiğini bizlere göstermektedir.

Kütahya Sancağında da artışlar devam etmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere 1571 tarihinde 21 kazânın varlığı belirtilmişti. XVII. yüzyılda ise artış devam etmiştir. 1620-1621 tahririnde Toplu maa Osmaneli, Dazkırı, Gülegir, Çakarca, Sirke, Çal, Akgeçilü ve Ezine kazâları teşekkül etmiş ve Kütahya'ya bağlı kazâ sayısı 29'a yükselmiştir. 1672 senesinde kazâ sayısı 27'ye gerilemiştir. 1699-1700 senesinde ise Bozguş ve Toplu maa Osmaneli kazâlarının birleştirilmesi sonucunda kazâ sayısı 26'ya düşmüştür.²⁸¹ Bazı yerleşim yerlerinde nüfusun belirli sebeplerden dolayı seyrekleştiği ve kadınlara düşük gelir sağladığı bilinmektedir. Böyle bir durumun yaşanmaması adına kazâların ilhak ve ifraz usulüyle birleştirildiği malumdur. XVII. yüzyılın sonlarında Kütahya sancağındaki ufak çaplı kazâ sayısındaki düşüşün sebebi, nüfus azlığından doğan gelir düşüklüğüdür diyebiliriz.

Kastamonu ve Kütahya örneklerine nazaran Hamid Sancağı'nın idari yapısında değişimin olmadığı, 1587-1588 senesinde yapılan tahrir neticesinde tespit edilen 21 kazânın 1667-1668 senesine kadar varlıklarının devam ettiği yapılan çalışmalarca tespit

²⁷⁸ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I; Anadolu'nun İdari Tahsimatı*, s. 172.

²⁷⁹ Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 33-35.

²⁸⁰ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler", s. 250.

²⁸¹ Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları..." s. 246-247.

edilmiştir. Aynı durum Rum Eyaleti içinde geçerlidir. XVI. yüzyılın sonlarında kazâ sayısı 25 iken, 1620-1621 tarihinde 21'e gerilemiş, XVII. yüzyılın sonunda ise tekrar 25'e çıkmıştır.²⁸²

Yaşanan değişim ve dönüşümden her bölgenin farklı oranlarda etkilendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Kazâ sayısında yaşanan artış XVII. yüz genelinde devam etmiştir. Rumeli'nde ve Anadolu'da artışların devam ettiği, ancak bahsi geçen coğrafyalardaki bazı yerleşim yerlerinde durağanlığın yaşandığı görülmektedir. Genel olarak nüfus artışı, devletin nüfuzunu sağlamlaştırmak istemesi, vergi tahsili, yeni mülâzım istihdamı, mansıp bekleme, reayadan gelen arz ve talepler, yeni fetihler, mağdur edilen kadıların mağduriyetini gidermek gibi daha birçok nedenden ötürü kazâ sınırlarındaki değişim ve sayısındaki artış XVII. yüzyılda da devam etmiştir.

2.4. XVIII. Yüzyılda Kazâ Sınırlarında Değişim

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Rumeli kazâlarının sayısında yükseliş yaşanmaya başlamıştı. Elde edilen zaferler neticesinde sınırlar genişlemiş, bu genişleme 1680'li yıllara kadar devam etmişti. Sınırların genişlemesiyle doğru orantılı olarak kazâlar ve kadılıklarda artmıştı. XVII. yüzyıl Osmanlı Rumeli'sinde 481 adet kazâ mevcuttu. Bu sayı XVIII. yüzyılın ilk yarısında 390, ikinci yarısında ise 282'ye gerilemişti. Sınırlardaki daralmanın en temel nedeni kaybedilen savaşlar neticesinde elden çıkan topraklar ve Karlofça'ya giden süreçtir. Bu süreçteki belki de en büyük kayıp Budin olmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya ile yapılan mücadeleler (1768-1774) sonucunda kuzeyde Bender, Kili, İbrail, Akkirman ve Bucak Rus egemenliğine girmiştir.²⁸³ Yaşanan iki kırılma ile Rumeli kazâ sınırları daralmış ve buna paralel olarak kazâların sınırlarında ve sayısında büyük çaplı değişim yaşanmıştır. Kazâ sınırlarının değişiminde ve kazâ sayısının azalmasında oransal olarak küçük diyebileceğimiz başka etkilerde mevcuttu. Bu etkilerin başında yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve demografik etkenlerin etkisiyle kazâların müstakil bir kadı tevcihine yetersiz olup ilhak ve ifraz edilmesidir. Örneğin bir kazânın nüfusunun azalması ile yakın kazâlara ilhak

²⁸² Turan Gökçe, "XVI. Yüzyıl Sonları ..." s. 248-249, 251.

²⁸³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/I, TTK. Yay., Ankara 2011, s. 388-389; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, 524-527.

edilerek gelir artışı sağlanması XVII. yüzyılda olduğu gibi XVIII. yüzyılda da yaygındı.²⁸⁴

Karlofça Antlaşması ile Temeşvar Eyaleti hariç Macaristan'ın geriye kalanı Avusturya'ya terk ediliyordu. Lehistan ile yapılan antlaşmada ise Podolya Eyaletini terk edilerek Kamenice dahil bütün kaleler boşaltılıyordu. Venedik ise Mora'yı elde etmişti.²⁸⁵ Kaybedilen büyük toprak parçaları sonucunda kazâ sınırlarında büyük çaplı daralma yaşanmıştı. Yüzyılın ikinci yarısında ise Avusturya ve Rusya ile girişilen savaşlar neticesinde toprak kayıtları devam etmiş ve Rumeli kazâlarında daralma artmıştı. Levent Kuru tarafından kaleme alınan bir makale de bu konuya açıklık getirilmiştir. Rumeli sınırları içerisinde yer alan Paşa Sancağına bağlı Berkofça kazâsı, Osmanlı-Avusturya savaşları esnasında yaşanan huzursuz dönemde göçler vererek nüfusu azalmıştır. 1688 senesi içerisinde Avusturya, Berkofça ve çevresinde isyan başlatmış, reaya bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.²⁸⁶ Berkofça kazâsı 1078 düzenlemesine göre *sâlise (Köstendil)* rütbesindedir.²⁸⁷ XVIII. yüzyılın ilk yarısında yer alan Berkofça kaydında ise kazâ bir rütbe düşürülerek *râbi'a (inebahti)* statüsüne getirilmiştir. Yaşanan savaş ve isyan ortamında nüfus azalmış ve kadıların gelirinde düşüş yaşandığı için rütbesi düşürülmüştür.²⁸⁸ Savaşların etkisi ile nüfusu azalan kazâların rütbesi düşürülebileceği gibi geliri bir kadıya tahsis edilebilecek miktarın altında kalan kazâlarda ise ilhak olayı uygulanmıştır. Bu konuya örnek olarak Gabele kazâsı verilebilir. Hersek Sancağına bağlı Gabele kazâsı XVII. yüzyılda müstakil bir kadılıktı ve tevcihat yapılmaktaydı. XVIII. yüzyılın başlarında (28 Ekim 1707 öncesinde) ise çıkarılan bir fermanla düşman işgaline uğraması neticesinde müstakil kazâ statüsüne uygun olmadığı tespit edilerek Ustulca kazâsına ilhak edildiği belirtilmiştir.²⁸⁹ Gabele 2 Ekim 1712 tarihinden sonra Ustulca kazâsından ilhak edilerek Lubin, Hulumic, Blagay, İmoçka ve Mostar kazâlarına belirli

²⁸⁴ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 95-101; İsmail Gündoğdu, *The Ottoman Ulema Group and State of Practicing "Kaza" Authority During the 18th Century*, s. 80-81.

²⁸⁵ Abdülkadir Özcan, "Karlofça", *DİA*, c. XXIV, İstanbul 2001, s. 504-507.

²⁸⁶ Levent Kuru, "Savaşların Osmanlı Kaza ve Kadılık Teşkilatına Etkisi: 18. Yüzyıl Rumeli Örneği", *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, c. I., (Ed.: Aşkın Koyuncu), Çanakkale 2017, s. 352.

²⁸⁷ Levent Kuru, Ahmet Önal, *Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667 – 1668 Düzenlemesine Göre)*, s. 42.

²⁸⁸ Levent Kuru, "Savaşların Osmanlı Kaza ve Kadılık Teşkilatına Etkisi: 18. Yüzyıl Rumeli Örneği", s. 352.

²⁸⁹ Levent Kuru, "Savaşların Osmanlı Kaza ve Kadılık Teşkilatına Etkisi: 18. Yüzyıl Rumeli Örneği", s. 353-354.

zamanlarda ilhak olup ifraz edilmiştir.²⁹⁰ Sonucunda ise Rumeli kazâ sınırlarında ve sayısında değişimler yaşanmıştır.

Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerine yansıyan Nisan-Mayıs 1709 tarihli bir fermanla ise Dogne halkı yaşanan savaşlar ve uğradıkları saldırılar nedeniyle harap hale geldikleri anlaşılmaktadır. Dogne halkı, Mostar kazâsına ilhak edilmelerinin yerinde bir karar olacağını divana arz etmiş ve divanda halkın talebini uygun görerek ilhakı gerçekleştirmiştir.²⁹¹

25 Nisan 1709 tarihli Rumeli Kadıaskerliğine yazılmış bir buyruldu da kadılar mansıpların maişet olarak verilmesinden dert yanıp şikayette bulunup mağduriyetlerini arz etmişlerdir. Arzları kabul olunmuş ve maişet statüsündekiler müstakil kazâyâ, bir kısmının ise geliri düşük olan kazâlara ilhak usulüyle bağlanması buyurulmuştur. 1716 tarihli bir fermanla ise mansıpların, maişet ve te'bid usulüyle verilmemesi, daha önce böyle verilmiş olan kazâların boşaltılması ve müstakil kazâ olarak tevcihatın yapılması, müstakil kazâ olmayacak kadar düşük gelirli kazâların ise ilhak edilerek civar kazâlara bağlanması emredilmiştir. Ayrıca haksızlıkla mansıpları te'bid kazâ vermenin de önü kesilmiş, kadıaskerin arzı ve şeyhülislamın işareti olmadan te'bid kazâ elde edilemeyeceği belirtilmiştir.²⁹²

XVI. yüzyılda ilhak ve ifraz uygulaması genel kayıta %2,06'lık bir orandadır. Bu oran XVIII. yüzyılın ilk yarısında yükselerek %8.44'lük bir dilimi kapsar hale gelmiştir. Toplamda 520 ilhak kaydının yer aldığı XVIII. yüzyıl Rumeli kadıasker ruznâmçelerinde, 390 kazânın 226 tanesi bir kez bile ilhak olmuş, geriye kalan 164 kazâ hiç ilhak olmamıştır. 226 adet kazâdan 155 tane çeşitli zamanlarda müstakil kaydedilerek mansıp, maişet ve te'bid statüsünde tevcih edilmiştir. Geriye kalan 71 kazâ ise müstakil bir kazâ olabilecek gelire ve statüye sahip olmayıp ilhak ve ifraz usulüyle farklı kazâların kadılarına gelir artışı sağlanmıştır.²⁹³

XVIII. yüzyılın ilk yarısında da daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi nüfusu az ve geliri düşük olan kazâlara talep yok denecek kadar azdı. Böyle bir durumda ilhak usulü ile çevrelerindeki kazâlara bağlanıp, halkın mağdur olması engellenmiştir. 6 Mart 1707

²⁹⁰ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 428, 510, 526, 651, 684,825.

²⁹¹ Levent Kuru, "Savaşların Osmanlı Kaza ve Kadılık Teşkilatına Etkisi: 18. Yüzyıl Rumeli Örneği", s. 354.

²⁹² Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 94.

²⁹³ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s.95-101.

tarihinde mahlûl haldeki Mitrofcacık kazâsı İvranya'ya ilhak edilerek halkı mağdur edilmemiştir. Ayrıca bazı kazâlara kadı bulunamadığı için boş kalmıştır. Reayayı mağdur etmemek adına ilhak uygulaması ile başka bir kazâyâ bağlanmıştır. Atbunar ve Yadre kazâları nüfus bakımında yoksun bölgeler olması sebebiyle gelirleri düşüktür. 16 Temmuz 1711 tarihli bir kayda göre Atbunar ilhak olduğu kazâdan ifraz edilip, boş durumdaki Yadre ile Memlahateyn kazâsına ilhak edilmiştir.²⁹⁴ Kazâların birleşmesine dair bir örnekte 1733 tarihinde Anadolu Kadıaskerliği Ruznâmçelerine yansımıştır. Gökâbâd kazâsında yaşayan reaya topladığı bir grup ile divana “müstakil bir kazâ olmak için bir taleplerinin olmadıklarını, ancak Ula kazâsına bağlanmayı talep ettiklerini” bildirmeleri üzerine talepleri çıkarılan fermanla uygulanmıştır.²⁹⁵

Bazı durumlarda reayanın mağdur edilmemesi adına ilhak ve ifraz uygulaması yapıldığına bir üst paragrafta değindik. Ancak alınan bazı kararların neticeleri reayanın mağdur olmasına ve durumdan şikayetçi olmalarına sebebiyet vermiştir. Bu konuya örnek teşkil edecek bir durum Anadolu Kadıaskerliği ruznâmçelerine yansımıştır. 1733 tarihli bir fermanla Pazarcık kazâsı Yarhisâr-ı Bursa'ya ilhak edilerek mevaliden bir kişiye arpalık olarak tevcih edilmiştir. Sonrasında tekrar ifraz edilerek Demirci kazâ'sına ilhak edilmiş ve kadı yerine naible idaresi sağlanmaya başlamıştır. Bu duruma reayanın tepkileri bir netice doğurmuştur. Pazarcık kazâsı Demirci'den ifraz edilerek müstakil bir kazâ olarak Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir.²⁹⁶

XVI. ve XVII. yüzyılda olduğu gibi XVIII. yüzyılın ilk yarısında da kadıların gelir artışı için ilhak ve ifraz usulü tatbik edilmiştir. Kadıasker ruznâmçelerinden bir örnek verecek olursak;

Ba-Berat

Kazâ-yı Hanya

Hanya kadısı Muhyiddin gayet-i şehri âtîden müddet-i örfiyyesini ba'det-tasarruf ref ve yeri dört yüz akçe ile Ahyolu kazâsından altı ay kazâ-yı ahar ve otuz dört ay infisali olub eşraf-ı kuzat (ve) zü'l-ihtramdan sezaver-i inayet-i şayeste-i mekremet Mevlâna Abdülhamid da'ilerine misli ile tevcih olunub ba'de-hulûl-i tevkîl Değirmenlik ve

²⁹⁴ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 95-101.

²⁹⁵ İsmail Gündoğdu, *The Ottoman Ulema Group and State of Practicing "Kaza" Authority During the 18th Century*, s. 80

²⁹⁶ İsmail Gündoğdu, *The Ottoman Ulema Group...*, s. 78.

*Sud/Suda ve Grabosa ilhaklarıyla ma'a müddet-i örfiyye kamile mutasarrıf olmak ricasına ba'del-arz sadaka buyuruldu.*²⁹⁷

Mevlâna Abdülhamid Ahyolu kazâsından 400 akçe ile munfasıl olmuş ve tekrar 400 akçe ile Hanya kazâsına atanmış. Ancak sistemin gerekliliği olarak yükselmesi gerekirken aynı statüdeki bir kazâyâ atanmıştır. Fakat ilhak usulüyle derecesi hak ettiği seviye getirilip, geliri artırılmıştır. Gelir artışı için yapılan ilhaklar sadece kişiye özel bir uygulamadır. İlhak olayı ile gelir artışı sağlanan kadının görev süresi bittikten sonra ilhak edilen kazâ ifraz olarak müstakil bir kazâ olup başka bir kadıya tevcih edilirdi.²⁹⁸

Yukarıda XVI. yüzyıl faslında değinildiği üzere, halkın talepleri ve devletin ihtiyacı doğrultusunda yeni kadılıklar oluşturulabiliyordu. Özellikle taşrada, kazâ merkezine bağlı uzak köy ve kasabaların, bağlı olduğu kazâdan ifraz edilerek birleşmesinden oluşturulan yeni kazâlar vardı. 8 Nisan 1712 tarihli Kozlîca'ya yapılan kadı ataması bu hususa örnektir. Yenipazar kazâsından ifraz edilen Kozlîca, civarındaki 32 köyün ilhak edilmesiyle müstakil bir kazâ haline getirilmiş ve kadı tayin edilmiştir.²⁹⁹

XVIII. yüzyılın ilk yarısında, ilhak ve ifraz olayı bazı durumlarda olumsuz neticeleri de beraberinde getirmiştir. Kazâsı başka bir kazâyâ ilhak edilen kadılar mağdur olmuş, mağduriyetleri giderilmesi adına başka kazâlara nakledilerek adalet sağlanmıştır.³⁰⁰

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ilhak ve ifraz usulünün uygulanma sahası sadece kazâ ve kadılarla sınırlı kalmayıp, mutasarrıfların geçim sıkıntısını gidermek için de tatbik edilmiştir. Ferit Arı tarafından XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait Rumeli ve Anadolu Kadıaskerliklerine ait ruznâmeçe defteri üzerine kaleme alınan çalışmada, Rumeli'ye ait toplam atama kayıtları içerisinde ilk defa ilhak edilen kazâ sayısının sadece 1 adet olduğu belirlenmiştir. Rumeli, Anadolu ve Mısır'a ait toplam 2852 kayıttan sadece 350'si ilhak ve ifrazla alakalıdır. Rumeli canibine ait 1173 adet kadı tevcihatından 157 tanesi ilhak ve ifraz olayıyla ilgilidir.³⁰¹

Mutasarrıfların gelir artış konusuna Ferit Arı tarafından verilen bir örnek zikredilebilir. Anadolu canibinde Kahalı isimli kazâ'yı maişet olarak tasarruf eden

²⁹⁷ MA, RKR, 265/88, Vr., 12a-12b.

²⁹⁸ Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmeçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 95-101.

²⁹⁹ Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmeçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 101.

³⁰⁰ Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmeçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 130.

³⁰¹ Ferit Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 133-134.

Mehmed Efendi, merkeze bir arzuhal gönderip halkın sıkıntı içerisinde olduğu ve gelir elde edemediğini iletmiştir. Merkezden çözüm olarak Sarıçayır kazâsının ilhakı uygun görülmüş ve geliri artırılmaya çalışılmıştır.³⁰²

Netice olarak, ilhak ve ifraz uygulaması XVI. yüzyıldan itibaren belirgin bir şekilde uygulanmaya başlamış, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Yüzyıllara göre ilhak ve ifraz kayıtlarında artış yaşanmıştır. Kazâların oluşum sürecinde belirgin bir husus olan ilhak ve ifraz olayı, reaya veya devlet memurları tarafından gelen arzlar sonucunda uygulanmış, devlet nüfuz sağlamak ve vergileri tahsil edebilmek için ilhak ve ifraz uygulamasını tatbik etmiştir. Ayrıca siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik nedenlerde ön plandadır. Kazâ sayısındaki artış için ilhak ve ifrazın uygulanması esnasında devlet, kendi otoritesini de korumuştur. Halkın ve memurların adaletini sağlamayı gözeterek ilhak ve ifraz olayını gerçekleştirmiştir. Kazâların sınırları daraldığında ve nüfusları belirli sebeplerden dolayı azaldığında ilhak ve ifraz usulü tatbik edilerek yeni sınırlar ve kadılıklar oluşturulmuş ve böylelikle yüzyıllar boyunca Osmanlı kazâ sınırlarında sürekli bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim kısa süreli olabileceği gibi kalıcı olmak suretiyle de vuku bulmuştur.

---

³⁰² Ferit Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 132-133.

III. BÖLÜM

RUMELİ KADIASKERLİĞİNE AİT 214/37 NUMARALI RUZNÂMÇE DEFTERLERİNE GÖRE KAZÂ SINIRLARINDA DEĞİŞİM

Çalışmamızın üçüncü bölümünde XVII. yüzyıl Rumeli Kadiaskerliğine ait 214/37 numaralı ruznâmçe defteri özelinde, ilhak ve ifraz edilen kazâlar incelenmiştir. İlhak ve ifraz olayı neticesinde Rumeli kazâ sınırlarında yaşanan değişime etki eden hususlar nedenleriyle birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. 214/37 numaralı ruznâmçe defteri hicri 20 Ra 1069 – 1 B 1071 (16 Aralık 1658 – 2 Mart 1661) tarihleri arasını kapsamaktadır. Bu tarih aralığında deftere yansıyan ilhak ve ifraz kayıtları incelenmiştir. Ayrıca kazâların ilhak ve ifraz sürecini daha sağlıklı bir şekilde açıklayabilmek ve netlik kazandırabilmek adına, Rumeli Kadiaskerliğine ait 212/35, 216/39 ve 218/41 numaralı ruznâmçe defterlerinde yer alan kayıtlarda dahil edilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü esas itibariyle iki alt başlıktan oluşmaktadır. Alt başlıklar ise defterde yer alan ilhak ve ifraz uygulamasının gerçekleştiği kazâların isimlerine göre sıralanarak açıklanmıştır. İlhak ve ifraz olayının uygulandığı kazâların ruznâmçede hangi sayfada yer aldığı ve ruznâmçedeki kayıtları dipnot olarak gösterilmiştir.

Üçüncü bölümdeki ilk alt başlıkta 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan ilhak kayıtları incelenmiştir. İkinci alt başlıkta ise defterde yer alan ifraz kayıtları sunulmuştur. Ruznâmçedeki bazı kazâ kayıtlarında hem ilhak hem de ifraz olayı aynı anda uygulanmıştır. Bu şekildeki kayıtlar konu bütünlüğüne göre farklı bölümlerde ele alınmıştır.

3.1. Rumeli Kadıaskerliğine Ait 214/37 Numaralı Ruznâme Defterine Göre Kazâ Sınırlarında İlhak

İskıradin³⁰³

İskıradin kazâsı Bosna eyaletine sınırları içerisinde yer almaktadır.³⁰⁴ Bosna eyaletine bağlı İskıradin kazâsı, Hırvat vilayeti ismiyle de kaynaklarda geçmektedir. İskıradin kazâsının tam konumu belirlenememektedir. Ancak Nevesil kazâsının İskıradin'e ilhak kaydedilmesinden yola çıkarak bir çıkarımda bulunulabilir. Nevesil, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'nın 100 kilometre kuzeyinde, Modrac gölünün 40 kilometre güneyinde, Tuzla'nın 37 kilometre güneybatısında, Tranvik'in ise 130 kilometre doğusunda bulunmaktadır. Bu veriler ışığında İskıradin'a kazâsının Nevesil'in bulunduğu konum ekseninde yer aldığı düşünülmektedir. İskıradin XVII. yüzyıl boyunca birçok kez ilhak ve ifraz uygulamasına tabi tutulmuştur. Böylelikle İskıradin kazâsı, yüzyıl genelinde kazâ sınırlarında ve sayısının değişmesinde etkin bir rol oynamıştır.

İlk olarak Nevesil kazâsının süreç içerisinde İskıradin kazâsına ilhak ve ifraz süreci açılacaktır. Bosna eyaletinin sınırları dahilinde yer alan Nevesil/Novasel kazâsı XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdürmüş bir yerleşim birimidir.³⁰⁵ Nevesil kazâsına ait 20 Za 1063 tarihli ruznamçe kaydında, Nevesil kazâsının İskıradin kazâsından ifraz edildiği belirtilmiştir. Bahsi geçen kayıta Nevesil kazâsına Hüseyin isimli kadı tayin edilmiştir. Hüseyin'den önce Nevesil kazâsının boş olduğu görülmektedir. Nevesil'e ait bir önceki ruznamçe kaydı 10 Z 1061 tarihlidir. Bu kayıta Nevesil kazâsına Salih adlı kadı tayin edilmiştir. Salih'in müddet-i örfiyyesi son bulduktan sonra Nevesil kazâsı İskıradin kazâsına ilhak edilmiştir. 25 Ca 1057 ve 1 C 1064 tarihleri arasında İskıradin kazâsına ait bir kaydın olmaması bahsi geçen ilhak ve ifraz sürecini takip etmemize engel teşkil etmektedir.³⁰⁶ Nevesil kazâsına ait kayıtların tamamı incelendiğinde birkaç kayıt hariç düşük akçeli gelirle tevcihatın yapıldığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak kısa süreli gelir artışı sağlanması adına Nevesil'in İskıradin kazâsına ilhak edildiği çıkarımında bulunabiliriz.

³⁰³ MA, RKR, 214/37, s. 6-7.

³⁰⁴ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2017, s. 365.

³⁰⁵ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 583.

³⁰⁶ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 771, 1119.

XVII. yüzyıl genelinde İhlevne kazâsının 1 S 1064 ve 10 Z 1064 tarihlerinde İskıradin kazâsından ifraz edildiğine dair bilgiler ruznâmçelere yansımıştır. Ancak bahsi geçen ilhak ve ifraz süreci İskıradin kayıtlarında gözükmemektedir.³⁰⁷ XVI. yüzyılda İhlevne'nin İskıradin'e bağlı bir nahiye olduğu gözüne alındığında bahsi geçen ilhak ve ifrazın, İskıradin kazâsının kayıtlarına yansımamasına rağmen gerçekleştiğini düşündürmektedir.³⁰⁸

İskıradin kazâsına ait XVII. yüzyıldaki son kayıtlar incelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer almaktadır. İlk kayıt 1 C 1069 tarihlidir.³⁰⁹ Bu kayıta Plavna, Dilamuh(?) ve Dumna nahiyeleri ilhak olarak kaydedilmiştir. Plavna, Dilamuh(?) ve Dumna nahiyeleri hakkında XVII. yüzyılda başka bir kaydın mevcut olmamasından dolayı yapılan ilhakı nahiyeler üzerinden karşılaştırıp teyit edemiyoruz. Ancak Plavna nahiyesinin XVI. yüzyılın ilk yarısında ve XVIII. yüzyılın hemen başında nahiye statüsünde İskıradin'e bağlı olduğu gözlemlenmektedir.³¹⁰ Bu bilgiler ışığında, bahsi geçen nahiyelerin başka bir kazâyâ ilhak edilip sonrasında tekrardan İskıradin'e ilhak edildiği çıkarımında bulunabiliriz. İlhak ve ifraz süreci gelir artışında kaynaklı olabileceği gibi diğer nedenlerden kaynaklı da gerçekleşmiş olabilir.

İncelemiş olduğumuz ruznâmçe defterinde yer alan İskıradin kazâsına ait ikinci kayıt ise 1 B 1069 tarihlidir.³¹¹ Bu kayıt deftere Akhisar kazâsına ait bir kayıt olarak geçmiş olsa da İskıradin kazâsına aittir. Bahsi geçen kayıta İhlevne kazası ve tevabi kadimesinden Sarımeşe, Sübnice(?) Radoble(?) ve Kuprez nahiyeleri İskıradin'e ilhak

³⁰⁷ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 710-711, 771.

³⁰⁸ *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514 – 1550)*, (Haz.: Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2013, s. 20.

³⁰⁹ MA, RKR, 214/37, s. 6; “İskıradin kadısı Ahmed gâyet-i şehriden bir ay tevkitle ref’ ve yeri yüz elli akçe ile ber-vech te’bîd İhlevne kazâsına mutasarrıf iki âhara tevcih olunmağla sıfrü'l-yed kalan el-Hac Mehmed da’ilerine yevmi üç yüz akçe ile kasaba-yı Plevne ve Dilamuh(?) ve Dumna nahiyeleri ile sene-i mezbura Şaban guresinde ber-vech-i te’bîd mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu.”

³¹⁰ *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514 – 1550)*, s. 20; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 621.

³¹¹ MA, RKR, 214/37, s. 6; “Akhisar kazâsından mezun bil-ifta olan Mevlâna el-Hac İbrahim da’ileri ber-vech-i te’bîd İhlevne kazâsı tasarrufunda iken kazâ-yı mezburun mukaddema nâmî İskıradin olub harab İhlevne tebdil olmağın bundan akdem İhlevne kadısı olan el-Hac Mehmed’in tarik-i mahall ve müşevveş olduğuna binaen ref’ olunmuş ki hala İskıradin namıyla kendi yerine tevcih ettirip ol tarikle (...) ve mezbur Hacı İbrahim’e bi-vech (...) üzere olduğu (...) mutasarrıf olan sa’âdetlü Melek Ahmed Paşa hazretlerinin malumları olub mezbur Hacı İbrahim’in müddeti verilüb hatt-ı hümâyun sa’âdet-i makrun mucibince zabt etdirilmek babında emr-i şerif ihvan ve mezbur Hacı Mehmed’in bu tarikle hilesini beyan etmekle ref’ olunub Hacı İbrahim dâ’ilerin yedinde(?) olan hatt-ı hümâyun mucibince tekrar ibkâsı için devletlü sa’âdetlü sadrazam-ı ekrem hazretlerinden buyuruldu. Şeref’-sâdır olmağın bâ-fermân-ı ‘âli merhum Hacı İbrahim dâ’ilerine kemakan ibkâ ve kazâ-yı mezburun tevâbî-i kadimesiyle İhlevne ve Sarumişe ve Subnice ve Radoble nahiyeleri ve Küprez ilhâkıyla ber-vech-i te’bîd mutasarrıf olmak ricasına bâ’del ‘arz sadaka buyuruldu.”

olarak kaydedilmiştir. Nahiyeler hakkında XVII. yüzyılda müstakil kayıt yoktur. Sarımeşe nahiyesi XVI. ve XVII. yüzyılın başlarında İskıradin kazâsına bağlı bir nahiyeye olarak kaydedilmiştir. İhlevne kazâsı da XVI. yüzyılda İskıradin'e bağlı bir nahiyedir. Kuprez nahiyesi ise XVI. yüzyılın tamamında Bosna eyaletine bağlı Neretva kazâsı sınırları içerisinde yer almaktadır. Neretva kazâsı, Neretva nehrinin etrafından teşekkül eden bir kazâdır. Güneyinde Hersek, kuzeyinde Bosna yer almaktadır. XVI. yüzyılın ortalarına kadar dönemsel olarak Hersek ve Bosna livaları sınırları içerisinde kaydedilmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bosna sınırlarında içerisinde kaydedilmeye devam etmiştir.³¹² Bosna sınırları içerisinde yer alan Neretva ile İskıradin kazâları büyük olasılıkla birbirlerine sınırlıdır. Toparlayacak olursak, Kurpez nahiyesi şartlar doğrultusunda ilk olarak XVII. yüzyılda İskıradin'den ayrılarak müstakil bir kazâ olan İhlevne'ye, sonrasında ise İskıradin kazâsına ilhak kaydedilmiştir. Sarımeşe nahiyesi içinde durum aynıdır. İhlevne kazâsına ilhak edilmiş, süreç içerisinde tekrardan İskıradin kazâsı sınırlarına dahil edilmiştir. Yaşanan ilhak ve ifraz sürecinin nedeni, kadıların yaşadığı mağduriyetler sonucu durumun telafisi içindir.

Amari maa Şedine(?)³¹³

Amari kazâsı, kaynaklarda Amarya şeklinde de geçmektedir. Amari/Amarya, Girit adasında yer almaktadır. Girit'in Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesiyle oluşturulan kazâlardan biri olan Amari'nin, Hanya'ya yakın bir mevki olduğu düşünülmektedir. İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznamçe defterinde Hanya'dan ifraz edildiğine dair bilgi mevcuttur. Amari/Amarya kazâsı 1705 senesinde yapılan Girit tahririnde kazâ statüsünü koruduğu görülmektedir.³¹⁴ Ancak 1705 tarihinden sonra Amari/Amarya kazâsının izlerine XIX. yüzyılda rastlanmaktadır. XIX. yüzyılda kazâ statüsünde Resmo sancağının sınırları dahilinde kaydedilmiştir.³¹⁵

XVII. yüzyılda genelinde Amari/Amarya kazâsına ait toplamda dört müstakil kayıt vardır. İncelediğimiz 214/37 numaralı ruznâmçede yer alan kayıta Amari/Amarya kazâsı Hanya'dan ifraz edilmiştir. Kayıta Şedine isimli yerleşim birimi Amari'ye ilhak kaydedilmiştir. Amari kazâsına yapılan son atama kaydı 214/37 numaralı defterdedir. Bu

³¹² *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514 – 1550)*, s. 21; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 495, 664.

³¹³ MA, RKR, 214/37, s. 14.

³¹⁴ Nuri Adıyeke, Ayşe Nühket Adıyeke, "Girit'in "Hakk ve Adl ile Cediden Tahriri": 1705 yılında Girit'te Yapılan Tahrirler ve Düzenlemeler", *Belleten*, Sayı: 299, c. 84, Yıl: 2020, Ankara, s. 228.

³¹⁵ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 37.

kayıt hariç diğer üç kayıta medreseden kadılığa hareket eden adaylara tevcihat yapılmıştır.³¹⁶ Ancak bahsi geçen kayıta Amari kazâsı, Kisamo kazâsından 100 akçe ile munfasıl olan Mehmed'e misli ile tevcih edilmiştir.³¹⁷ Kazânın Mehmed'in derecesine uygun olması ve gelirinin artırılması adına Şedine ilhak kaydedilmiştir diyebiliriz. Şedine hakkında XVII. yüzyıl genelinde tek kayıt vardır. Şedine'nin isimi XVII. yüzyılda ilk defa Amari'ye ilhak edildiği kayıta görüyoruz. Bu sebepten ilhak sürecini Şedine kayıtlarından teyit edemediğimiz gibi Şedine'nin bir nahiye olduğunu da akıllara getirmektedir.

Karaferye³¹⁸

Selanik'in 60 kilometre kadar batısında yer alan Karaferye, Vermio dağının eteklerinde kurulmuş bir yerleşim birimidir. Yunanca adı Veria olan Karaferye, XIV. yüzyılın sonlarında veya XV. yüzyılın başlarında Osmanlı sınırlarına dahil edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Karaferye kazâsı, idari bakımdan XVI. yüzyılın başlarından itibaren, 16 Ekim 1912 tarihindeki Yunan işgaline kadar Selanik sancağının sınırları içerisinde yer almıştır.³¹⁹

XVII. yüzyıl genelinde Karaferye kazâsının sınırlarında, ilhak ve ifraz olayının uygulanmasıyla değişimler gerçekleşmiştir. İlk olarak 8 Z 1034 tarihinde Selanik'e ilhak edilen Karaferye, 1 Ş 1035 tarihinde ifraz edilerek Mehmed Refî adlı kadıya tevcih edilmiştir. Karaferye kazâsı Selanik'e ilhak edilmesi üzerine kazâda göre yapan es-Seyyid Fahri mağdur olmuştur. Mağduriyetini gidermek ve alınan zamanı geri verilmek adına Sidrekapsi kazâsında istihdam edilmiştir. Karaferye kazâsına ait 1068 tarihindeki iki kayıta Eğribucak kazâsı Karaferye'ye ilhak kaydedilmiştir. Aynı sene içerisinde Eğribucak kazâsına atamalar yapılmıştır. Ancak bu durumda tevkit sürelerinin gözetilmesi gerekmektedir.³²⁰ Böylelikle kısa süreli ilhaklar ve ifrazlarla Karaferye kazâsının sınırlarında değişimler söz konusu olmuştur.

³¹⁶ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 341.

³¹⁷ MA, RKR, 214/37, s. 14; "Girit ceziresidesinden Hanya kazâsına ilhâk olan Amari kazâsı bâ-fermân-ı âlâ-yı gâye-i şehrden üç ay tevkitle ref" ve ifraz ve yeri yevmî yüz akçe ile Kisame kazâsından yetmiş dokuz ay infisâl ve on iki ay Âsitânesi olan Mevlâna Mahmud dâ'ileri misli ve Şedine ilhâkıyla sene-i mezbûre Zi'l-ka'desi guresinde müddet-i 'örfiyyesi tamama dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

³¹⁸ MA, RKR, 214/37, s. 14, 22

³¹⁹ Machiel Kiel, Eleni Gara, "Karaferye" *DİA*, c. XXIV, İstanbul 2001, s. 391-394; J. H. Kramers, "Karaferye", *İA*, c. VI, Eskişehir, 2001, s. 246; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 419.

³²⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda...*, s. 863-867, 1301, 1314.

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan Karaferye kazâsına ait kayıta (1 Ş 1069), Abdülaziz adlı kadının vefat etmesi üzerine Mizistre'den 300 akçe ile munfasıl olan Abdullah misli ile tayin edilmiştir. Ancak hak ettiği dereceye yükselememiştir. Hak ettiği payeye gelmesi için Sili(?) ve Emkonye(?) nahiyeleri ilhak kaydedilmiştir. Bahsi geçen nahiyelerin hangi kazâyaya ait olduğu bilinmemekle birlikte Karaferye'ye yakın konumda oldukları düşünülmektedir. Aynı defterde yer alan bir sonraki kayıta Abdullah adlı kadı gelen şikayetler neticesinden görevinden azledilmiştir. Yerine ise Narda kazâsından 300 akçe ile munfasıl olan Halıcı-zade Mehmed misli ile tayin edilmiştir. Halıcı-zade içinde durum aynıdır. Misli ile atanması doğrultusunda Sili(?) ve Emkonye(?) nahiyelerinin durumlarında bir değişiklik olmamış, Karaferye'ye ilhakları devam etmiştir. Nahiyelerin Karaferye'ye ilhaklarının devam etmesiyle Halıcı-zade Mehmed'in geliri hak ettiği seviyeye yükselmiştir.

Karaferye kazâsına ait 1 Ra 1074 tarihli kayıta, Tehecci-zade Mustafa'nın müddet-i örfiyyesi son bulmuş ve yerine Silistre kazâsından 300 akçe ile munfasıl olan es-Seyyid Hüseyin tayin edilmiştir.³²¹ Hüseyin misli ile tayin edilmesine karşın Sarıgöl kazâsı ilhak edilerek hak ettiği geliri alabilmesi sağlanmıştır. Sarıgöl kazâsı Hüseyin'in müddeti son bulduktan sonra ifraz edilerek müstakil kaydedilmiştir (1 B 1076).³²²

İskenderiye³²³

İşkodra, Skutari ve Skadar isimleriyle de anılan İskenderiye kazâsı, Arnavutluk'un en köklü yerleşim birimlerindedir. İskenderiye, XV. yüzyılın son çeyreğinden Osmanlı sınırlarına dahil edilmiş ve sancak haline getirilmiştir. Sancağın merkezinde yer alan İskenderiye kazâsı, Arnavutluk'un kuzeyinde Kir, Boyana ve Drin nehirlerinin birleştiği bir noktada yer alan önemli kültürel merkezlerdendir. XVI. yüzyılda eyalet haline getirilmiş ve İskenderiye eyaletin merkez kazâsı olarak belirlenmiştir. 1913 yılına kadar Osmanlı sınırları içerisinde yer alan İskenderiye, eyalet statüsünü korumuş, bu tarihten sonra ise Arnavutluk Devleti'nin kurulmasıyla Osmanlı egemenliğinden ayrılarak Arnavutluk'a bağlanmıştır.³²⁴

³²¹ MA, RKR, 216/39, Vr., 4a; "... es-Seyyid Hüseyin dailerine misli ve ba'de hulûlü'l- vakt Sarıgöl kazâsıyla müddet-i örfiyyesi tamame dek sadaka buyuruldu."

³²² MA, RKR, 218/41, s. 10; "Sarıgöl kazâsı üç ay tevkitle Karaferye kazâsından ifraz olunub..."

³²³ MA, RKR, 214/37, s. 15, 47, 50, 52.

³²⁴ Machiel Kiel, "İşkodra", *DİA*, c. XXIII, İstanbul 2001, s. 433-434.

XVII. yüzyıl boyunca İskenderiye kazâsının sınırlarında, ilhak ve ifraz uygulaması sonucunda değişimler yaşanmıştır. İlk olarak 1 Ra 1043 tarihinde yer alan kayıta Leş kazâsı ve ona bağlı yerleşim birimleri ilhak olarak kaydedilmiş ve 150 akçe ile Prizrin'den munfasıl olan Kurd Mehmed 200 akçeyle tevcih edilmiştir. Leş kazâsı, XVII. yüzyıldan XX. yüzyılın ilk yıllarına kadar Osmanlı'ya bağlı İskenderiye sancağının sınırları içerisinde yer almıştır.³²⁵

İskenderiye'ye ait bir sonraki kayıt 1 Ş 1044 tarihlidir. Bu kayıta Leş ve ona bağlı birimlerin ifraz edildiği görülmektedir. Leş kazâsı hakkında XVII. yüzyılın tamamında sadece üç adet müstakil kaydın olmasından dolayı ilhakı ve ifrazı takip edemiyoruz. Leş kazası XVII. yüzyılın neredeyse tamamında Zadrıma kazâsına ilhak kaydedilmiş ve Zadrıma kazâsıyla birlikte ilhak ve ifraza tabi tutulmuştur.³²⁶ Bu hususlar dikkate alındığında Leş kazâsının nüfus bakımından seyrek olduğu akılda uyanmaktadır. Bir önceki bölümde örneklerle açıklandığı üzere nüfusu yoğun olmayan idari ünitelerin ilhakı, XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca birçok kez gerçekleşmiştir.

1 R 1061 tarihli İskenderiye kaydında Zadrıma maa Leş kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir. Zadrıma kazâsı, 1570'li yıllarda nahiye statüsündeyken, XVII. yüzyılda kazâ statüsüne yükselmiştir. 1913 tarihinde Arnavutluk sınırlarına dahil edilene kadar İskenderiye sancağına bağlı bir kazâ olarak kalmıştır.³²⁷ 1 R 1061 tarihli kayıta, İlbasan kazâsından 300 akçe ile munfasıl olan Mustafa Efendi, misli ile İskenderiye kazâsına tayin edilmiştir. Bahsi geçen ilhakın gelir artışı sağlamak adına gerçekleştirildiği açıkça görülmektedir. Bir sonraki İskenderiye kaydında ise Zadrıma maa Leş kazâsının ifraz edildiği görülmektedir. Zadrıma maa Leş kayıtlarında ise bahsi geçen ilhakın ve ifrazın izlerini tam olarak tespit etmek güçtür. 10 Ş 1064 tarihli Zadrıma maa Leş kaydında Hüseyin adlı kadı müddetini doldurmuş, yerine Mehmed tevcih edilmiştir.³²⁸ Bu verilerden yola çıkarak Zadrıma maa Leş kazâsının İskenderiye'den 1062/63 tarihleri arasında ifraz edilerek Hüseyin'e tevcih edildiğini söyleyebiliriz.

Bir diğer ilhak ise ilginçtir. 10 Z 1063 tarihli Podgoriçe kaydında, İskenderiye kazâsından ifraz edilerek Edirne Hayreddin Bey Medresesinden 40 akçe ile munfasıl olan el-Hac Abdülbaki Efendi'ye 80 akçe gelikle tevcih edilmiştir. Ancak bahsi geçen ilhakın

³²⁵ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 512.

³²⁶ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 764, 978.

³²⁷ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 827.

³²⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 765, 1540.

ve ifrazın izleri İskenderiye kayıtlarına yansımamıştır.³²⁹ Podgoriçe kazâsına XVII. yüzyıl genelinde, birkaç örnek dışında, 100 akçe ve daha düşük gelirlerle kadı tayinleri yapılmıştır. Düşük gelirli ve nüfusu seyrek olmasından dolayı ilhaka tabi tutulduğu akla gelse de kesin bir bilgi mevcut değildir.

İncelemiş olduğunuz 214/37 numaralı ruznâme defterinde yer alan 1 N 1069³³⁰ tarihli İskenderiye kaydında Ölgünbar kazâsının ilhak olarak kaydedildiği tespit edilmiştir. Bu kayıta Mustafa isimli kadı Hırsova'ya nakledilmiştir. Ondan boşalan göreve ise yine İskenderiye'den 300 akçe ile munfasıl olan Mevlâna(?) misliyle tayin edilmiştir. Ölgünbar kayıtları incelendiğinde ise bahsi geçen ilhakın izlerine rastlanmaktadır. Ancak incelediğimiz 37 numaralı defterde yer alan 1 Z 1069 tarihli Ölgünbar kaydında İskenderiye'den ifraz edilerek Receb adlı kadıya tevcih edildiği görülmektedir.³³¹ Buradaki ilhakın amacı, Mevlâna(?) adlı kadının derecesini ve gelirini yükselterek hak ettiği payeyi elde etmesi içindir.

Girine³³²

Kıbrıs adasında yer alan Girine, adanın fethi ile sancak haline getirilmiştir. Sancağın merkez kazâ olarak belirlenen Girine, 1670 tarihinde Kıbrıs'ın Kaptanpaşa eyaletine bağlanması sonucunda sancak statüsünden kazâ statüsüne düşürülmüş, 1879 yılına kadar kazâ olarak kaydedilmeye devam etmiştir. Kıbrıs adasının kuzeydoğusunda yer alan Girine, bulunduğu konum itibarıyla liman şehri olarak dizayn edilmiştir.³³³

XVII. yüzyıl boyunca Girine kazâsının sınırlarında ilhak ve ifraz olayının uygulamasıyla Rumeli'ne bağlı kazâların sınırlarında değişimler yaşanmıştır. İlk olarak 10 M 1044 tarihli Girine kaydında Lefkoşa kazâsından ifraz edildiği görülmektedir. Girine kazâsına ait bir önceki kayıt 28 L 1037 tarihlidir. Ayrıca bahsi geçen ilhak olayı

³²⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 765, 1201.

³³⁰ MA, RKR, 214/37, s. 12; “İskenderiye kadısı Mustafa Hırsova kazâsından nakl olmağın sene-yı mezbure Zi'l-ka'desi guresine tevkitle yeri yevmî üç yüz akçe ile yine İskenderiye kazâsından yirmi sekiz ay infisâli ve on altı ay Âsitânesi olub müte'ayyinü'l-ehliyyet vel-istihkak olan Mevlâna misli ve gurre-i merkumeden Ölgünbar kazâsından ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.”

³³¹ MA, RKR, 214/37, s. 39; “Ölgünbar kazâsı İskenderiye kazâsından gâyet-i şehre tevkitle ifraz ve kazâ-yı mezbureyi altı ay tasarrufu olan Mevlâna Receb dâ'ilerine ibkâ ve sene-i âtî Muharrem'i guresinden on dört ay tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına buyuruldu.”

³³² MA, RKR, 214/37, s. 17, 21, 25, 37-38.

³³³ Kemal Çiçek, “Kıbrıs”, *DİA*, c. XXV, Ankara 2022, s. 373-379; Ebru Karakaya, “Kıbrıs”, *DİA*, c. XXV, Ankara 2022, s. 382-391; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 292.

Lefkoşa kayıtlarına da yansımamıştır. Eldeki verilerle Girine kazâsının ne zaman ilhak edildiğini veya ilhak olayının gerçekliğini tespit edemiyoruz.³³⁴

Girine kazâsına ait bir diğer ilhak olayı ise Lefkoşa kayıtlarına yansımıştır. Ancak kayıtlar tezatlık gösteriyor gibi gözükse de tevkit sürelerini unutmamak gerekir. 10 Z 1067 tarihli Lefkoşa kaydında Girine ilhak olarak kaydedilmiştir. Bu kayıta Lefkoşa’da muvakkaten görev yapan Hüseyin’in yerine Leskofça kazâsından 300 akçe ile munfasıl olan Celaleddin misliyle atanmıştır.³³⁵ 20 Z 1067 tarihli kayıta ise Girine kazâsı müstakil kaydedilmiştir. Girine kaydında muvakkaten görev yapan Ömer yerine yine Girine’den 130 akçe ile munfasıl olan Bayezid 150 akçeyle tevcih edilmiştir.³³⁶ Girine kazâsı gelir artışı için Lefkoşa’ya ilhak edilmesine rağmen tevkit süreleri sonunda tekrardan müstakil kaydedilerek tevcihat yapılmıştır.

1 N 1065 tarihli Girine kaydında ise Evdim ilhak olarak kaydedilmiştir. Bahsi geçen ilhak hadisesi Evdim kazâsına ait kayıtlar ile karşılaştırdığımız da ilhakın gerçekleştiğine dair izlere rastlanmıştır. Evdim’in ilhak olarak kaydedildiği Girine kaydında, Gilan maa Şekerhane kazâsından 130 akçe ile munfasıl olan Mehmed’in 150 akçe ile göreve getirildiği görülmektedir. Evdim kazâsına XVII. yüzyıl genelinde bir kayıt hariç 80 akçe ile tevcihat yapılmıştır. Kazâ’da görev alan kadıların neredeyse tamamı müderrislikten kadılığa hareket etmiş kişilerdir. Ayrıca 20 Z 1067 tarihli Evdim kaydında Mehmed’in müddetinin bitmesiyle Hasan göreve getirilmiştir.³³⁷ Bu bilgiler ışığında Evdim kazâsının seyrek nüfuslu bir kazâ olduğu, kısa süreli kadısız kaldığı için Girine’ye ilhak kaydedildiği, sonrasın da ise ifraz edilerek Mehmed’e tevcih edildiği düşünülmektedir. İlhak ve ifraz sürecine en büyük etkenin nüfusun seyrek olmasıyla alakalı olduğu düşünülmektedir.

İncelemiş olduğumuz Rumeli Kadıaskerliğine ait defterde yer alan iki kayıta Pendaye kazâsı Girine’ye ilhak olarak kaydedilmiştir. İlk kayıt 1 Z 1069 tarihliyen³³⁸

³³⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 642, 970.

³³⁵ MA, RKR, 212/35, s. 15; “...Celaleddin dailerine misli ve tevkit-i mezbur tevabi-i kadimesinden Girine ile maan mutasarrıf olmak...”

³³⁶ MA, RKR, 212/35, s. 17; “Muvakkaten Girine kadısı Ömer’in müddet-i tamamından sonra mutasarrıf etmeğin (...) yeri yevmî yüz otuz akçe ile yine kazâ-yı mezburdan yirmi sekiz ay infisali ve on altı ay âsitanesi (...) tekmil-i müstahak olan Mevlana Bayezid dailerine yemi yüz elli akçe ve tevkit-i mezbur ile tekmil-i seneteyn etmek üzere sadaka buyurulmak ricasına ba’de’l-‘arz buyuruldu.”

³³⁷ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 607-609, 645.

³³⁸ MA, RKR, 214/37, s. 17; ‘Cezîre-yi Kıbrıs’da Girine maa Pendaya kadısı Musa fevt ve mesafe-yi ba’ide olmağın gâyet-i şehriden iki ay tevkitle ref’ ve yeri yevmi yüz elli akçe ile İstiye maa Yerapetra kazâsından otuz dört ay infisâli ve kâmil Âsitânesi olan Mevlâna Ali dâ’ilerine misli ve sene-i âtî Safer’i guresinden

ikinci kayıt 1 R 1071 tarihlidir.³³⁹ İlk kayıta Girine maa Pendaye kadısı Musa'nın vefat etmesi üzerine oldukça uzak bir mevki de olan bu kazâya İstiye maa Yerapetra kazâsından 150 akçe gelire munfasıl olan Ali misliyle tayin edilmiştir. Misliyle tayin edilmesi üzerine hak ettiği dereceye ve gelir seviyesine yükselebilmesi adına ilhak işlemi uygulanmış olabilir. Pendaye kazâsı XVII. yüzyıl genelinde düşük gelirli bir kazâ olmasından dolayı³⁴⁰ ilhak ve ifraza tabi tutulmuş olabilir. İkinci hususu destekleyen veriler mevcuttur. Öncelikle incelemiş olduğumuz ruznâmçede yer alan Pendaye kaydında Omorfa'dan ifraz edilmesi, XVII. yüzyıl genelinde ise Omorfo'ya ek Girine ve Lefke kazâlarına ilhak kaydedilmesi, nüfus bakımından seyrek ve düşük gelirli bir kazâ olmasından kaynaklı, ilhak ve ifraz olayına tabi tutulduğu akılda uyanmaktadır.

Omorfa maa Pendaye³⁴¹

Omorfa ve Pendaye kazâları Kıbrıs adasında yer almaktadır. Güzelyurt olarak da bilinen Omorfa, Girine'nin güneydoğunda ova üzerine kurulmuş bir yerleşim yeridir.³⁴² XVI. yüzyılda Kıbrıs'ın fethiyle kazâ olarak teşkil edilen Omorfa, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kazâ statüsünde kaydedilmeye devam etmiştir.³⁴³ Pendaye kazâsının konum itibariyle Kıbrıs adasının hangi konumunda yer aldığını tespit edemiyoruz. Ancak Pendaye kazâsı XVII. yüzyılda müstakil bir kazâ olarak kaydedilmesine karşın, kısa süreli Omorfa, Girine ve Lefke kazâlarının sınırları içerisine dahil edilmiştir. XVIII. yüzyılda ise müstakil kazâ olarak kaydedilmemiş, Omorfa, Piskopi, Şekerhane ve Limason kazâlarına ilhak kaydedilmiştir. Konum itibariyle bahsi geçen kazâlara ortak bir mevkii de yer aldığını ileri sürebiliriz.

Omorfa kazâsı XVII. yüzyıl boyunca bir kez Mesarya kazâsına ilhak olarak kaydedilmiştir. İki defa de Pendaye kazâsı Omorfa kazâsına ilhak edildiği kayıtlara yansımıştır. XVII. yüzyılda ilk olarak 1 L 1059 tarihli Mesarya kazâsına ait kayıta Omorfa kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Ancak bahsi geçen ilhak ve ifraz sürecini Omorfa

---

Girine maa Pendaya kazâsında müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu.'

³³⁹ MA, RKR, 214/37, s. 17; 'Girine kadısı Ali'nin müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden beş ay tevkîtle ref' ve muvakkiti Ahmed fevt olmağın yeri yüz otuz akçe ile Gilan kazâsından yirmi yedi ay infisâli ve on beş ay Âsitânesi olan Mevlâna İbrahim dâ'îlerine yevmi yüz elli akçe ve bâ'de-hulûlü'l-vakit Pendaya kazâsı ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek sadaka buyuruldu.'

³⁴⁰ Ercan Alan, *Kadısköy Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1177-1179.

³⁴¹ MA, RKR, 214/37, s. 18.

³⁴² Cevat Rüştü Gürsoy, "Kıbrıs", *DİA*, c. XXV, Ankara 2022, s. 369- 371.

³⁴³ Levent Kuru, *Kadısköy Ruznâmçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 271.

kazâsına ait kayıtlardan takip edemiyoruz. İlhakın gerçekleştiği tarihe yakın Omorfa kazâsına ait müstakil bir kaydın olmaması ifraz sürecini tespit etmemize imkân vermemektedir.³⁴⁴

XVII. yüzyıl genelinde Omorfa kazâ birkaç örnek dışında düşük gelirli bir kazâ olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁵ İncelemiş olduğumuz ruznâmçede yer alan Omorfa kaydında Pendaye kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir. 1 Ca 1070 tarihli bu kayıta Evdim maa Şekerhane kazâsından 130 akçe ile munfasıl olan Mehmed 150 akçe ile tevcih edilmiştir.³⁴⁶ İlhak süreci Pendaye kayıtları ile karşılaştırıldığında; 1 L 1070 tarihli Pendaye kaydında Omorfa'dan ifraz edilerek Gilan kazâsından 80 akçe ile munfasıl olan Mahmud'a 100 akçe ile tevcih edilmiştir.³⁴⁷ Bu kayıttan sonra XVII. yüzyıl'da Pendaye kazâsına ait müstakil kayıt bulunmamaktadır. 1 M 1075 tarihli Omorfa kaydında ise Pendaye tekrar ilhak edilmiştir. Ancak bahsi geçen ilhak 1 M 1075 tarihinden önce gerçekleşmiştir. Çünkü kazâdan munfasıl olan Mustafa Omorfa maa Pendaye kadısı şeklinde ruznâmçeye kaydedilmiştir.³⁴⁸ Bu tarihten sonra Pendaye kazâsıyla ilgili tek kayıt vardır. Bu kayıt ise 1 Za 1075 tarihlidir. Hırsofi maa Piskopi kazâsından 200 akçe ile munfasıl olup 300 akçe ile Lefke kazâsında istihdamı sağlanan Mahmud isimli kadiya, Pendaye ve Piskopi kazâları da ilhak edilmiştir.³⁴⁹ Toparlayacak olursak, Omorfa ve Pendaye kazâları düşük gelirli kazâlar olup, dönem içerisindeki şartlara ve istihdam bekleyen adaylara göre ilhak ve ifraz olayına tabi tutularak, kazâ sınırlarının ve sayısının yüzyıl içerisinde farklı zaman dilimlerinde değişmelerine sebebiyet vermişlerdir.

³⁴⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 1046, 1150.

³⁴⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 1046, 1149-1151.

³⁴⁶ MA, RKR, 214/37, s. 18; "Kıbrıs ceziresinden Omorfa kâdısı Mahmud bî-berat dahil olmağın gurre-i şehriden üç ay tevkitle ref" ve yeri yüz akçe ile Evdim maa Şekerhane kazâsından on dört ay mağduriyetinden maada yirmi üç ay infisâli ve on beş ay Âsitânesi olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine yüz otuz akçe ve Lefke kazâsından Pendaya kazâsı ifraz ve kazâ-yı mezbûre ilhâk olunub tevâbi-i kadîmesiyle bâ'de-hulûlü'l-vakit müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

³⁴⁷ MA, RKR, 214/37, s. 21; "Pendaya kazâsı gâye-i şehriden altı ay tevkitle Omorfa kazâsından ifraz olunub yevmi seksen akçe ile Gilan kazâsından sekiz sene infisâli ve kâmil Âsitânesi olan Mahmud dâ'ilerine yevmi yüz akçe ve tevkît-i mezbur ile müddet-i tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

³⁴⁸ MA, RKR, 216/39, Vr. 9a; "Kıbrıs'da Omorfa maa Pendaya kadısı Mustafa'nın müddet-i halle karib olmağın ..."

³⁴⁹ MA, 218/41, s. 1; "Kıbrıs ceziresinden Lefke kadısı Himmet gâye-i şehri-âfiden altı ay tevkitle ref" ve yeri iki yüz akçe ile Hırsofi maa Piskopi kazâsından elli yedi ay infisali ve on üç ay âsitânesi olub kudemayı tarikden pir ve ihtiyar olmağın (...) 'inayet-i şehriyari olan Mevlâna Mahmud dâ'ilerine yevmi üç yüz akçe ve Pendaya ve Piskopi(?) ilhakı ve tevkît-i mezbur ile ba'de hulûlü'l-vakt müddet-i örfiyyesi tamama değin mutasarrıf olmak ricasına ba'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

Perakin³⁵⁰

Perakin, günümüz Sırbistan'ında Belgrad'ın 160 kilometre güneyinde, Yagodina'nın 30 kilometre güneyinde, Kragujevaç'ın 75 kilometre güneydoğusunda, Alacahisar'ın 38 kilometre kuzeyin yer almaktadır. Perakin kazâsı XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonlarına kadar kazâ statüsünde kaydedilmiş ve kadı tevcihatı yapılmıştır.³⁵¹

XVII. yüzyılda Perakin kazâsının sınırlarında, ilhak ve ifraz uygulaması neticesinde değişimler yaşanmıştır. Kazâ sınırlarındaki ilk değişim, 22 Z 1009 tarihli Yagodina kazâsına ait kayıta Perakin kazâsının Yagodina'ya ilhak edilmesiyle gerçekleşmiştir. Eldeki ruznâmçe verilerine göre ne zaman ifraz edildiği tespit edilememektedir. Bahsi geçen ilhak kaydında, Radovişte kazâsında görevini tamamlayamayan Ahmed'in istihdamı sağlanmıştır. Kayıta kaç akçe ile munfasıl olduğu ve kaç akçe ile göreve tayin edildiği ruznâmçelere yansımamıştır.³⁵² Bu veriler doğrultusunda ilhak sürecinin neden yaşandığı konusunda bir çıkarım yapılamamaktadır.

İncelemiş olduğumuz ruznâmçe defterinde yer alan 10 R 1070 tarihli Perakin kazâsına ait kayıta, Bursa Şeyh Yahya Medresesinden 25 akçe ile munfasıl olup 60 akçeyle Mehmed'in istihdamı sağlanmıştır. Mehmed'den önce kazâ boştur ve uzak bir mevkii de yer aldığı kayıta belirtilmiştir.³⁵³ Ercan Alan'ın çalışması incelendiğinde Perakin kazâsının XVII. yüzyıl genelinde Yagodina kazâsından başka bir kazâyâ ilhak edilmediği tespit edilmiştir.³⁵⁴ Ancak Mehmed'den önce kazânın boş olması başka bir kazâyâ ilhak kaydedilip bu kayıta beraber ifraz edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca uzak bir mevkii de olması ve kazâyâ yapılan kadı atamalarının 60 ile 80 akçe arasında gerçekleşmesi geliri düşük bir kazâ olduğunu akılda uyandırmaktadır. Bu bağlamda geliri düşük ve nüfusu seyrek bir kazâ olmasından kaynaklı, atama yapılacak bir kadı bulunamamış olabilir.

³⁵⁰ MA, RKR, 214/37, s. 18.

³⁵¹ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 272; Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 285.

³⁵² Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1179, 1505.

³⁵³ MA, RKR, 214/37, s. 18; "Perakin kazâsı halî ve mesafe-yi ba'ide olmağın gâyet-i şehriden üç ay tevkitle kazâ-yı mezbure yevmî yirmi beş akçe ile Bursa'da Şeyh Yahya medresesinden seksen sekiz ay infisâli ve kâmil Âsitânesi olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine yevmî altmış akçe ve bâ'de-hulûlü'l-vakit müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

³⁵⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 230-239.

1 Za 1074³⁵⁵ ve 1 L 1076³⁵⁶ tarihli Yagodina kazâsına ait iki kayıta Perakin kazâsının ilhak kaydedildiği tespit edilmiştir. İlk kayıta Bihlişte kazâsından 130 akçe ile munfasıl olan Hasan 150 akçe gelikle kazâyâ tevcih edilmiştir. İkinci kayıta ise müddeti son bulan Hasan yerine Bursa Ali Paşa-yı Atik Medresesinden 40 akçe ile munfasıl olan Habeşi-zade Mehmed 150 akçe gelikle göreve getirilmiştir. 1 L 1076 tarihli Yagodina kaydı kazâyâ ait XVII. yüzyıldaki son kayıttır. Perakin kazâsına ait son müstakil kayıt ise Ş 1080 tarihlidir. Bu veriler ışığında Perakin kazâsının ne zaman ifraz edilerek müstakil bir kazâ statüsünü kazandığı tespit edilememektedir.³⁵⁷ Ayrıca ilhak olayının Perakin kazâsının seyrek nüfuslu, düşük gelirli ve uzak bir konumda yer alıyor olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Valtoz³⁵⁸

Valtoz kazâsı, XVI. yüzyılın ilk yarısında Karlılı sancağının merkezi olarak belirlenen Angelikasrı kazâsına bağlı yerleşim birimidir. Karlılı sancağı batı Yunanistan bölgesinde yer almaktadır. Patras körfezinin kuzeyinde, Arta körfezinin ise güneyinde konumlanmış olan Karlılı, 1460'lı yıllarda Osmanlı sınırlarına dahil edilmiştir. Sancak olarak teşkilatlandırılan Karlılı, XVI. yüzyılın ilk yarısında iki kazâ bölgesinden ve alt idari birimlerden müteşekkildi. Merkezinde Angelikasrı isimli kazâ yer almaktadır. Valtoz kazâsı, XVI. yüzyılın ilk yarısında Angelikasrı'ya bağlı bir nahiyedir. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kazâ statüsüne yükseltilmiştir. Valtoz kazâsı rakımı yüksek, dağlık ve ormanlı bir konumdaydı. Verimsiz ve kayalık arazi yapısına sahip olması nedeniyle 1562-1677 seneleri arasında nüfusunda düşüşler yaşanmıştı. 1684-1732 seneleri arasında Valtoz kazâsının nüfusunda artış yaşansa da XVIII. yüzyılda müstakil bir kazâ olarak tevcihatın yapılmasına yetecek kadar bir artış yaşanmamıştır. Çünkü XVIII. yüzyılın ilk yarısında müstakil kazâ olarak kaydedilmemiş ve İkseromre kazâsına ilhak edilmiştir.³⁵⁹

³⁵⁵ MA, RKR, 216/39, Vr. 8a; "...Hasan dailerine yevmi yüz elli akçe ve ba'de-hulûlü'l-vakit Perakin kazası ilhakıyla müddet-i örfiyyesi tamama dek tasarruf ricasına sadaka buyuruldu."

³⁵⁶ MA, RKR, 218/41, s. 13; "... Habeşi-zade Mehmed da'ilerine yevmi yüz elli akçe ve tevkî-i mezbur ve Perakin ilhak ve müddet-i örfiyye tamama değin buyuruldu."

³⁵⁷ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s.1181, 1508.

³⁵⁸ MA, RKR, 214/37 s. 19, 27.

³⁵⁹ Machiel Kİel, "Karlı-ili", *DİA*, c. XXIV, İstanbul 2001, s. 499-502; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 519-522; *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514 – 1550)*, s. 24; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 786

XVII. yüzyılda Valtoz kazâ birçok ilhak ve ifraz olayına tabi tutularak kazâ sınırlarındaki değişime etki etmiştir. Valtoz kazâsının XVII. yüzyılda ilk olarak İvlahor kazâsına ilhak edildiği görülmektedir. İvlahor kazâsında görev yapan Ali'nin müddet-i örfiyyesi bittikten sonra Talanda kazâsından 300 akçeyle munfasıl olan Mehmed Rıza'ya misliyle tevcih edilmiştir.³⁶⁰ Açıkça anlaşıldığı üzere Mehmed Rıza'nın hak ettiği dereceye gelebilmesi için Valtoz kazâsı ilhak kaydedilmiş ve kazânın statüsü yükseltilmiştir.

İncelenen 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde yer alan 1 B 1070 tarihli Valtoz kazâsına ait kayıta, Osman isimli kadı görevini beratsız yürüttüğü için müddetine son verilmiş, yeri İşketoz kazâsından 100 akçe ile munfasıl olup İnöz kazâsına tevcih edilen Mevlâna Durak, İnöz'de görev yapamamış, durumun telafisi ve mağduriyetin giderilmesi için 130 akçe gelire Valtoz kazâsında istihdam edilmiştir. Ayrıca İksromre kazâsı ilhak kaydedilmiştir.³⁶¹ Aynı defterde 1 B 1071 tarihli bir diğer kayıta ise Mevlâna Durak'ın müddet-i örfiyyesi son bulmuş, yerine Yenişehir Emirşah Gazi Medresesinden 40 akçeyle munfasıl olan Abdülfettah 130 akçe gelire tevcih edilmiş ve İksromre kazâsı ilhak kaydedilmiştir.³⁶² 1 Ra 1075 tarihli bir diğer Valtoz kazâsına ait kayıta, Mehmed isimli kadı hakkında gelen şikayetler neticesinde müddeti sonlandırılmıştır. Mehmed yerine Kravari kazâsından 70 akçe ile munfasıl olan Ahmed 100 akçe gelire tevcih edilmiş ve İksromre ilhak olarak kaydedilmiştir.³⁶³ İksromre kazâsına ait son müstakil kayıt 1 Ra 1069 tarihlidir. XVIII. yüzyıl Valtoz ve İksromre kazâları beraber kaydedilmeye devam etmiştir.³⁶⁴ Bu verilerden yola çıkarak, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Valtoz ve İksromre kazâlarının nüfus bakımında düşüş yaşadıkları çıkarımında bulunabiliriz. Tarihi süreç içerisinde iki kazânın birlikte

³⁶⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 814.

³⁶¹ MA, RKR, 214/37, s. 19; "Valtoz kâdîsî Osman'ın müddet-i halle karib ve bi-berat olmağın gâyet-i şehriden bir ay tevkitle ref' ve yeri İşketoz kazâsından tül infisâli ve Âsitânesi ve yevmî yüz akçe ile İnöz kazâsı(na) tevcih olunub lakin tasarruf müyesser olmayub mahall-i merhamet olan Mevlâna Durak dâ'ilerine yevmî yüz otuz akçe ve İksromre kazâsı ilhâkıyla sene-i mezbûre Şaban'ı guresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

³⁶² MA, RKR, 214/37, s. 27; "Valtoz kâdîsî Durak'ın müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden altı ay tevkitle ref' ve yeri kırk akçe ile Yenişehir Emirşah Gazi Medresesi'nden on iki sene infisâli ve bir sene Âsitânesi olan Abdülfettah dâ'ilerine yüz otuz akçe ve İksromre ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek sadaka buyuruldu."

³⁶³ MA, RKR, 216/39, Vr. 10b; "Valtoz kadîsî Mehmed'in sût-i haline mahzar gelüb azli ferman olmağın şehri-âti gayetine tevkitle ref' ve yeri yetmiş akçe ile Kravari kazâsından hakiki ve itibari yirmi ay infisali ve sekiz ay âsitânesi olan Ahmed dâ'ilerine ba-terakki(?) yüz akçe ve İksromre ilhâkıyla müddet-i örfiyyesi tamama dek tasarruf ricasına sadaka buyuruldu."

³⁶⁴ Levent Kuru, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 519-522; Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 282.

kaydedilmesi çıkarımımızı destekler niteliktedir. Böylelikle XVII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla geçişte kazâ sınırlarındaki değişime ve kazâ sayısındaki düşüşe etki etmişlerdir.

Ologa maa Bercka³⁶⁵

Kaynaklarda sadece XVII. yüzyıla ait ruznâmçe defterlerinde rastlanan Ologa ve Bercka kazâlarının Osmanlı coğrafyası içerisinde tam mevkilerini tespit edilememektedir. Ancak Ologa kazâsının Foça kazâsına ilhak ve ifraz edilmesi, Foça'ya yakın bir konumda olduğunu akla getirmektedir. Foça, Bosna-Hersek'te Ceotina nehrinin Drina nehriyle buluştuğu yerde kurulmuştur. Günümüz Karadağ sınırına yakın bir konumdadır. 1465'te Osmanlı sınırları içerisine dahil olan Foça, 1470 tarihinde oluşturulan Hersek sancağının merkezi olarak belirlenmiştir. XV. yüzyılın son çeyreğinde kazâ statüsünde kaydedilen Foça, 1889 tarihine kadar geçen süre zarfında kazâ statüsünü korumuştur.³⁶⁶ Ologa kazâsının Foça'nın tevabi kadimesinden olduğu ruznâmçe kayıtlarına yansımıştır. Ologa kazâsının Foça'ya ilhak edilme sürecinde halkın kadıya ulaşımı göz önüne alınarak gerçekleştirildiği düşüncesinden yola çıkılarak, Ologa ve Bercka kazâlarının Foça'ya yakın konumda yer aldıkları düşünülmektedir.

Ologa kazâsına ait XVII. yüzyılda 5 adet müstakil kayıt vardır. Bu kayıtlardan ikisinde Foça kazâsından ifraz edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Ayrıca bir kayıta ise kazânın boş olduğu gözlemlenmektedir. 1 Z 1061 tarihli kayıta Ologa kazâna İskeros'dan 60 akçe ile munfasıl olan Mustafa 80 akçe gelire görevle getirilmiştir. Mustafa'dan önce kazâ boştur. Başka bir kazâdan ifraz edildiği veya düşük akçeli bir kazâ olmasından dolayı tevcihatın yapılamadığı akıllara gelmektedir.³⁶⁷

Foça kazâsına ait iki kayıta Ologa kazâsı Foça'ya ilhak kaydedilmiştir. İlk kayıt 1 Z 1067 tarihlidir. Kayıta Ahmed isimli kadı Foça kazâsında istihdam edilmiş ve Foça'nın tevabi kadimesinden olan Ologa kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Kayıta Ahmed'in kaç akçe ile görevle getirildiği belirtilmemiştir.³⁶⁸ Ologa kazâsının Foça'ya ikinci ilhakı ise 1 Z 1070 tarihlidir.

³⁶⁵ MA, RKR, 214/37 s. 20.

³⁶⁶ Nenad Moacanin, "Foça", *DİA*, İstanbul 1996, s. 166-167; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 273.

³⁶⁷ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1148-1149.

³⁶⁸ MA, RKR, 212/35, s. 41; "Foça kadısı Ahmed sene-i mezbure Ramazan'ı guresinden tevabi-i kadimesinden olan Ologa kazâsıyla maen tevcih olunmak üzere tekmil-i müddet-i örfiyye edinceye mutasarrıf olmak ricasına ba'de'l-arz buyuruldu."

1 S 1064 tarihli Ologa kazâsına ait kayıta Foça kazâsından ifraz edildiği ruznâmçeye yansımıştır. Kayıta Foça'dan ifraz edilerek İstanbul Emin Ali Medresesinden 40 akçeyle munfasıl olan Mevlâna Ahmed'e 80 akçe gelikle tevcih edilmiştir.³⁶⁹

Ologa kazâsına ait üçüncü kayıt ise incelediğimiz 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde yer almaktadır. 10 B 1070 tarihli olan kayıta Foça'dan ifraz edilerek, Kalkandelen kazâsından 200 akçe ile munfasıl olan el-Hac Mehmed'e misliyle tevcihatın yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Bercka kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir.³⁷⁰ Bercka kazâsına ait kayıtlar incelendiğinde, XVII. yüzyılda sadece üç müstakil kaydın olduğu görülmektedir. 1 L 1069 tarihli Bercka kaydında kazâyâ atanan Mehmed'in müddeti sonlanınca Ologa kazâsına ilhak kaydedildiği tahmin edilmektedir.³⁷¹

Ologa kazâsında istihdam edilen Mehmed'in müddeti son bulunca Ologa kazâsı tekrardan Foça kazâsına ilhak edilmiştir. 1 Z 1070 tarihli Foça kaydında, Mevlâna Hüseyin'in müddeti sonra ermiştir. Hüseyin'in yerine Yagodina kazâsından 150 akçe ile munfasıl olan es-Seyyid Abdülfettah altı ay tekitle ile 200 akçe gelikle göreve getirilmiştir. Ayrıca Ologa kazâsında ilhak edilmiştir.³⁷² Bu veriler ışığında Ologa kazâsının seyrek nüfuslu olduğu ve dönemsel olarak Foça kazâsına ilhak edildiği, dönemin şartlarına göre müderrislikten kadılığa ve kadılıktan kadılığa hareket süreçlerinde müstakil bir kazâ olarak kaydedilmiş ve düşük gelirlerle tevcihat yapılmıştır. Ancak Bercka kazâsının ilhak edilmesiyle gelir seviyesi yükselmiş ve derecesi yüksek bir kadının istihdamı sağlanmıştır.

Kinorya maa Yerkořca³⁷³

Kinorya ve Yerkoşca kazâları, ruznâmçe kayıtlarında belirtildiği üzere Girit adasından yer almaktadır. Ancak adanın hangi konumunda yer aldıkları tespit edilememektedir. Kinorya ve Yerkoşca kazâları XVII. yüzyılda Girit'in fethi ile

³⁶⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 1148-1149.

³⁷⁰ MA, RKR, 214/37, s. 20; Ologa kazâsı Foça kazâsından gâye-i şehriden bir ay tevkitle ifraz olunub yevmî iki yüz akçe ile Kalkandelen kazâsından tûl infisâl ve (tûl) Âsitânesi olan el-Hac Mehmed dâ'ilerine misli ve Bercka kazâsı ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

³⁷¹ MA, RKR, 214/37 s. 15.

³⁷² MA, RKR, 214/37, s. 23;" Foça kâdîsı Hüseyin'in müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden altı ay tevkitle ref' ve yeri yüz elli akçe ile Yagodina kazâsından zamanı alınub hakîki ve îtibari yirmi altı ay infisâli ve kezâlik Âsitânesi ve meşakkâtî sefer olub sâdat kiramından olan es-Seyyid Abdülfettah dâ'ilerine yevmî iki yüz akçe ile ve tevkîti mezbûre tevâbi-i kadîmesinden Ologa ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu.

³⁷³ MA, RKR, 214/37, s. 21-22.

oluşturulan kazâlardandır. XVIII. yüzyıl Rumeli kazâları arasında isimlerine rastlanmamaktadır.³⁷⁴

Kinorya kazâsı hakkında XVII. yüzyılın tamamında 6 tane müstakil kayıt vardır. Bu kayıtların 4'ünde ise Yerkofca Kinorya kazâsına ilhak olarak kaydedilmiştir. 1 L 1070 tarihli Kinorya kaydında Şeyh Ahmed'i müddeti son bulunca yerine 130 akçe ile Laşte maa Yerkofca kazâsından munfasıl olan Mevlâna Abdülfettah'a 150 akçe gelikle tevcih edilmiştir. Ayrıca Yerkofca da ilhak kaydedilmiştir.³⁷⁵ 1 R 1075 tarihli Kinorya kaydında Şeyh Mehmed'in müddeti son bulduktan sonra Edirne Sadi Medresesinden 30 akçeyle munfasıl olan Salih 100 akçe gelikle ve Yerkofca ilhakıyla birlikte göreve getirilmiştir.³⁷⁶ 1 Ş 1076 tarihli Kinorya kaydında Salih'in müddet-i örfiyyesi son bulmuş, yerine 100 akçe ile Yerapetra maa İstiye kazâsından munfasıl olan Abdi 130 akçe gelikle göreve getirilmiş ve Yerkofca ilhak olarak kaydedilmiştir.³⁷⁷ 1 Za 1080 tarihli Kinorya kaydında Salih'in yerine Tırhala Ali Çavuş Medresesinden 50 akçeyle munfasıl olan Mehmed 80 akçeyle tevcih edilmiş ve Yerkofca yine ilhak olarak kaydedilmiştir.³⁷⁸

İlhak sürecine konu olan Yerkofca'nın kazâsının XVII. yüzyılda müstakil kaydı yoktur. Yerkofca'nın nahiye statüsünde bir yerleşim birimi olduğu düşünülmektedir. Kinorya kazâsında görevlendirilen kadıların derecelerini hak ettikleri seviyelere gelmesi veya diğer nedenlerden dolayı ilhak kaydedildiği tahmin edilmektedir.

Prizrin³⁷⁹

Tarihi kaynaklarda Prizren olarak da geçen Prizrin, 1455 tarihinde Osmanlı sınırlarına katılmıştır. 1478-1518 tarihleri arasında Vulçitrin'e bağlı nahiye statüsündeyken 1520'li yıllarda Sancak merkezi haline getirilmiştir. Sancağın merkez kazâsı olan Prizrin, Kosova'nın önemli merkezlerindedir. Metohija ovasının güneyinde

³⁷⁴ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 259-277.

³⁷⁵ MA, RKR, 214/37, s. 21-22; "Girit ceziresinden Kinorya kâdîsî Şeyh Ahmed'in müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden üç ay tevkitle ve yeri yüz otuz akçe ile Laşte maa Yerkofca kazâsından altı sene infisâli ve yirmi dört ay Âsitânesi olan Mevlâna Abdülfettah dâ'ilerinden yevmî yüz elli akçe ve tevkî-i mezbûr ile müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek Yerkofca ilhâkıyla bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

³⁷⁶ MA, RKR, 216/39, Vr. 10b; Girit ceziresinden Kinorya maa Yerkofca kadîsî Şeyh Mehmed'in müddet-i halle karib olmağın üç ay tevkitle ref' ve yeri otuz akçe ile Edirne'de Sadi Medresesinden tûl infisali ve kâmil âsitânesi olan Salih dâ'ilerine (...) yüz akçe ve tevkî-i mezbûr ile müddet-i örfiyyesi tamamına dek sadaka buyuruldu."

³⁷⁷ MA, RKR, 218/41, s. 11; "Girit ceziresinden Kinorya maa Yerkofca kadîsî Salih gurre-i mezbûrdan altı ay tevkitle ref' ve yeri yüz akçe ile Yerapetra maa İstiye kazâsından otuz dört ay infisali ve on altı ay âsitânesi olub müstahak olan Mevlâna Abdi dâ'ilerine yevmî yüz otuz akçe ve tevkî-i mezbûr ile müddet-i örfiyyesi tamama değîn mutasarrıf olmak ricasına buyuruldu."

³⁷⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 916.

³⁷⁹ MA, RKR, 214/37 s. 22-23, 37.

yer alan Prizrin, konum itibariyle Üsküp'e 55 kilometre, İskenderiye'ye ise 125 kilometrelik mesafede yer almaktadır. Prizrin, Balkan savaşları sırasında Sırp tarafında işgal edilmiş ve elden çıkmıştır. Bu süre zarfında hem sancak hem de sancağın merkez kazâsı olma özelliğini korumuştur.³⁸⁰ Günümüzde Kosova ülkesinin bir şehridir.

XVII. yüzyıl boyunca Prizrin kazâsına bazı yerleşim birimleri ilhak edilmiştir. XVII. yüzyılda ilk olarak 1 R 1046 ve 20 M 1047 tarihli Prizrin kayıtlarında Havass-ı Prizrin kazâsı, 1 S 1059 tarihli kayıta ise Suhuryaka kazâsı ilhak kaydedilmiştir. 1 Ş 1059 tarihli Suhuryaka kaydında ise Prizrin kazâsından ifraz edilerek müstakil kaydedildiği görülmektedir.³⁸¹ Ancak bahsi geçen ilhak hadiselerinin nedenleri tespit edilememektedir.

1 N 1059 tarihli Prizrin kaydında ise Havass-ı Prizrin ve Gora kazâları ilhak kaydedildiği görülmektedir. Gora kazâsı, XVI. yüzyılın ilk yarısında nahiye statüsündeyken, süreç içerisinde kazâ statüsüne yükseltilmiştir. Bahsi geçen kayıta, Prizrin kazâsına 300 akçe ile tevcih edilen Mustafa'nın görevini yapamaması üzerine mağduriyetini gidermek ve gelir artışı sağlamak adına Prizrin kazâsına yakın bir konumda olan Gora ve Havass-ı Prizrin kazâları ilhak kaydedilmiştir diyebiliriz.³⁸²

15 L 1067 tarihli Prizrin kaydında Gora kazâsının tekrar ilhak edildiği tespit edilmiştir.³⁸³ İlhak ve ifraz süreci Gora kayıtlarına da yansımıştır.³⁸⁴ İlhakın nedeni kayıttan da anlaşıldığı üzere kazâyâ misli ile atanan Mevlâna Ahmed'e gelir artışı sağlayarak hak ettiği dereceye gelmesi için yapılmıştır.

İncelediğimiz 214/37 numaralı defterde yer alan Prizrin kaydında, kazâda görevli Ahmed'in reayaya zulüm eylediği hakkında şikayet divana gelmiş ve azli ferman olunmuştur. Bunun üzerine 300 akçe ile İvranya kazâsından munfasıl olan Mevlâna Mehmed İstanköy'e tevcih edilmiştir. Ancak kısa süre görev yaptıktan sonra İstanköy kazâsını önceden tasarruf eden bir kişiye tevcih işlemi gerçekleşmiştir. Bunun üzerine sıfrü'l-yed kalan Mevlâna Mehmed misliyle Prizrin kazâsına nakledilmiş ve 18 ay süreyle

³⁸⁰ Machiel Kiel, "Prizren" *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 349-351; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 629.

³⁸¹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 1244, 1347

³⁸² Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1244

³⁸³ MA, RKR, 212/35, s. 7; "Prizrin kadısı Baba-zade Ahmed sene-i âti Şevval2i gurrelerinden altı ay tevkîl ile ref ve yeri yevmî iki yüz akçe ile Delvine kazâsından yirmi beş ay infisali ve on dokuz ay âsitanesi olub mahall olan Mevlâna Ahmed dâîlerine misli ile ve maen mutasarrıf oldukları Gora kazâsı ile muvakkiti diğer Hasan tevkîl-i mezbur ile müddeti tamama dek tasarrufundan sonra tekml-i müddet-i örfiyye edince mutasarrıf olmak ricasına ba'de'l-arz sadaka buyuruldu."

³⁸⁴ MA, RKR, 212/35, s. 21; "Gora kazâsı Prizrin kazâsından gurre-i Safer'e tevkitle ifraz olunub..."

görev yapacağı kayıtlara yansımıştır. Ayrıca Havass-ı Prizrin kazâsı da ilhak olarak kaydedilmiştir.³⁸⁵ Bahsi geçen ilhak, sıfrü'l-yed kalan Mehmed'in mağduriyetini gidermek ve hak ettiği derece ile statüyü kazanması adına yapılmıştır.

Menafoca maa Gana³⁸⁶

Menafoca ve Gana isimli idari üniteler, ruznâmçelerde belirtildiği üzere Girit adasında yer almaktadır. Ruznâmçelerde Temenos kazâsının Menafoca'ya ilhak kaydedildiği tespit edilmiştir. XIX. yüzyılda Temenos'un Kandiye'ye bağlı olduğu tarihi kaynaklara yansımıştır. Bu veriler ışığında Menafoca ve Gana'nın Kandiye'ye bağlı idari üniteler olduğu çıkarımında bulunabiliriz.³⁸⁷

Girit adasında yer alan Menafoca kazâsı ait XVII. yüzyıl genelinde sadece 5 müstakil kayıt vardır. İlk kayıt 1 Ra 1064 tarihlidir. Bu kayıta Abdullah'ın müddet-i örfiyyesi sonlanmış, yerine Mirambila kazâsından 100 akçe ile müddetini tamamlayan Mustafa 150 akçe gelire tevcih edilmiştir.³⁸⁸ İkinci kayıt ise incelediğimiz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer almaktadır. 10 Ş 1069 tarihli kayıta Resmo kazâsına ilhak kaydedilen Menafoca kazâsının bir ay tevkitle ifraz edilerek muvakkit Rüstem'e tevcih edildiği tespit edilmiştir.³⁸⁹ Aynı defterdeki 1 Z 1070 tarihli bir diğer kayıta ise Rüstem'in müddeti son bulmuş, yerine Pedye maa Mirambila kazâsından 150 akçe ile munfasıl olan Abdullah'a 200 akçe gelire tevcih edilmiştir. Ayrıca Gana kazâsında ilhak kaydedilmiştir.³⁹⁰ Burada bir parantez açacak olursak, bir önceki bölümde bazı ibka kayıtlarında kadıların mağduriyetlerini gidermek için ilhak ve ifraz olayının uygulandığını belirtmiştik. Bu durum Menafoca örneğinde de açıkça görülmektedir. Ruznâmçede Menafoca kaydı ibka olarak kaydedilmiştir.

³⁸⁵ MA, RKR, 214/37 s. 22-23; "Prizrin kâdîsı Ahmed'in zulm ve bâ'de (..) binaen divan-ı hümâyuna ahalisinden mahzar gelüb 'azli fermân olmağın gâyet-i şehriden ref' ve yeri üç yüz akçe ile İvranya kazâsından tül infisâli ve Âsitânesi ile İstanköy kazası tevcih olunub kablü't-tasarruf âhara verilmekle sıfrü'l-yed kalan Mevlâna Mehmed dâ'ilerinin mahall olmağın misli ile nakl ve muvakkiti es-Seyyid Mehmed tehir olunub on sekiz ay tamamına dek Havass-ı Prizrin ilhâkıyla mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

³⁸⁶ MA, RKR, 214/37 s. 23, 35

³⁸⁷ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 748.

³⁸⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1040.

³⁸⁹ MA, RKR, 214/37 s. 35; "Cezire-yi Girit'de Resmo kazâsına ilhâk olan Menafoca kazâsı gâyet-i şehriden bir ay tevkitle ifraz ve muvakkiti olan Rüstem dâ'ilerine ibkâ ve sene-i mezbure Şevval'i gurrenden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

³⁹⁰ MA, RKR, 214/37 s. 23; "Menafoca kâdîsı Rüstem'in müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden beş ay tevkitle ref' ve yeri yüz elli akçe ile Pedye maa Mirambila kazâsından on dokuz ay infisâli ve Kâmil Âsitânesi olan Abdullah dâ'ilerine iki yüz akçe ve Gana ilhâkıyla Müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

1 C 1075 tarihli Menafoca kaydında, Mustafa'nın müddeti sonlanmış yerine Kinorya maa Yerkofca kazâsından 100 akçeyle munfasıl olan el-Hac Abdülhadi 150 akçe gelire getirilmiş ve Temenos kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir.³⁹¹ 1 Z 1076 tarihli kayıta ise el-Hac Abdülhadi'nin müddeti sona ermiş, yerine Özi'den 60 akçe ile munfasıl olan es-Seyyid Ahmed 70 akçe gelire tevcih edilmiş ve Temenos ilhak kaydedilmiştir.³⁹² Eldeki verilerle Temenos kazâsının Menafoca kazâsına ilhak ve ifraz sürecinin neden gerçekleştiğine dair bir çıkarımda bulunulamamaktadır. Menafoca'ya yapılan ilhaklar ve ifrazlar, Rumeli kazâlarının sınırlarında ve sayısında değişime etki etmiştir.

Balyabadra³⁹³

Balyabadra, Mora yarımadasının kuzeybatısında yer alan büyük liman şehridir. Korint Körfezi'nin girişinde yer alan Balyabadra, tarih boyunca Yunanistan'a girişin sağlandığı ilk liman şehirlerindedir. Mora yarımadasını en büyük ve stratejik bakımdan en önemli merkezlerindedir. 1458 tarihinde Osmanlı'nın sınırlarına dahil edilen Balyabadra, 1465'te Mora sancağına bağlı nahiyelerdendir. XVI. yüzyılda kazâ statüsüne yükselen Balyabadra, XVII. yüzyılın sonlarında Mora'nın Venedik tarafından işgali üzerine Osmanlı sınırlarında ayrılmış olsa da 1715 tarihinde tekrar Osmanlı sınırlarına dahil edilmiştir. XVIII. yüzyılda artan nüfusuyla beraber sancak merkezi haline getirilmiş ve 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla Osmanlı sınırları içerisinde ayrılmıştır.³⁹⁴

XVII. yüzyılda Balyabadra kazâsının sınırlarında ilhak ve ifraz olayı sonucunda değişimler yaşanmıştır. İlk olarak 15 R 1057 tarihli Balyabadra kazâsına ait kayıta, Voştıçe nahiyesi ilhak kaydedilmiştir. Voştıçe nahiyesi, 1465 ile 1715 tarihleri arasında Mora'nın Kalavrita kazâsına bağlı nahiyelerdendir.³⁹⁵ Kayıta, Fazlullah adlı kadının müddet-i örfiyyesi sona erince, yerine Vidin kazâsından 300 akçe ile munfasıl olan

³⁹¹ MA, RKR, 216/39, Vr. 11b; "Girit'te Menafoca maa Temenos kadısı Mustafa'nın müddet-i halle karib beş ay tevkitle ref ve yeri yüz akçe ile Kinorya maa Yerkofca kazâsından on dokuz ay infisali ve kâmil âsitanesi olan el-Hac Abdülhadi dâ'ilerine yüz elli akçe ve tevkil-i mezbur ile müddet-i örfiyyesi tamama dek sadaka buyuruldu."

³⁹² MA, RKR, 218/41, s. 15; "Girit ceziresinden Menafoca maa Temenos kadısı el-Hac Abdülhadi'nin müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehri mezburdan altı ay tevkitle ref ve yeri yetmiş akçe ile Özi kazâsından otuz altı ay infisali ve yirmi ay âsitanesi olub müstahak olan Mevlâna es-Seyyid Ahmed dâ'ilerine yevmi yetmiş akçe ve tevkil-i mezbur ile müddet-i örfiyye (...) buyuruldu."

³⁹³ MA, RKR, 214/37, s. 23, 42.

³⁹⁴ Machiel Kiel, "Balyabadra", *DİA*, c. V, İstanbul 1992, s. 42-43; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 87.

³⁹⁵ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 793.

Abdullah misli ile göreve tayin edilmiştir. Voştiçe nahiyesi ise ilhak kaydedilmiştir.³⁹⁶ Abdullah'ın misli ile atanması üzerine hak ettiği dereceye çıkabilmesi için Voştiçe nahiyesi ilhak kaydedilmiştir diyebiliriz.

Balyabadra kazâsına ilhak edilen bir diğer kazâ ise Gördös kazâsıdır. Gördös, Mora yarımadasının Yunan ana karası ile bağlandığı noktada yer almaktadır. Balyabadra kazâsının 130 kilometre güneybatısında bulunmaktadır. 1 Z 1070 tarihli Balyabadra kaydında, İbrahim'in müddeti sonlanmış, yerine Ebubekir isimli kişi getirilecekken tehir edilmiştir. Bunun üzerine Mizistre kazâsından 300 akçe ile munfasıl olan eşraf-ı kuzattan ve Mora civarındaki hizmetleriyle kendini gösteren Zekeriya Efendi misli ile tevcih edilmiştir. Gösterdiği hizmet karşılığında ve hak ettiği dereceye yükselmesi adına Gördös kazâsı ilhak edilmiştir. Ayrıca kayıta Zekeriya Efendi'nin Gördös kazâsını gelecek senenin Rebiü'l-ahir ayının ilk gününe kadar zapt edeceği, Balyabadra kazâsında ise gelecek senenin Cumade'l-ahiresinin ilk gününe kadar müddet-i örfiyyesinin devam edeceği belirtilmiştir.³⁹⁷ Bahsi geçen ilhak ve ifraz süreci Gördös kayıtlarına da yansımıştır. 1 B 1071 tarihli Gördös kaydında, Balyabadra kazâsından ifraz edilerek 200 akçe gelikle Abdülaziz'e tevcih edilmiştir.³⁹⁸

1 M 1075 tarihli Balyabadra kaydında, İne maa Misivye kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Bu kayıta Nuh'un müddeti sona ermiş, yerine Narda ve Gördös kazâlarından 300 akçe ile munfasıl olan Emrullah'a misli ile tevcihat yapılmış ve İne maa Misivye kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Bu kayıta gelir artışı için ilhakin gerçekleştiği açıkça görülmektedir.³⁹⁹

³⁹⁶ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 417.

³⁹⁷ MA, RKR, 214/37, s. 25; Balyabadra kâdısı İbrahim'in müddet-i mu'ayyenesi hale karib olmağın gâyet-i şehriden beş ay tevkitle ref ve muvakkiti Ebubekir tehir olunub kazâ-yı mezbura üç yüz akçe ile Mizistire kazâsından üç sene infisâli ve kâmil Âsitânesi olub eşraf-ı kuzâtdan mahall ve müstahak ve 'inâyet-i şehriyariye lâik olub tarik-i şehinşahiden emr-i 'âli ile Mora ve civarında olan eyaletlerin hidmet-i (...) (...) tâ'yin ve istihkakına binaen mukabelesinde(?) kazâ-yı mezbur tevcih oluna deyu buyuruldu. Sâdir olan Mevlâna Zekeriya dâ'ilerine misli ve Gördös kazâsı ilhâkıyla bâ'fermân-ı 'âli tevcih olunub Gördös kazâsı(na) sene-i âti Rebi'ü'l-âhir gurrresinden zabt ve Balyabadra kazâsı dahi sene-i âti Cumâde'l-âhiresi gurrresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.

³⁹⁸ MA, RKR, 214/37, s. 28; "Gördös kazâsı gâyet-i şehriden altı ay tevkitle Balyabadra kazâsından İfraz olunub yevmî yüz elli akçe ile Trapoliçe kazâsından tül infisâli ve kâmil Âsitânesi olan Mevlâna Abdülaziz dâ'ilerine yevmî iki yüz akçe ve tevkît-i mezbur ile müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

³⁹⁹ MA, RKR, 216/39, Vr. 9a; "Balyabadra kadısı Nuh'un müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehriden al ay tevkitle ref ve yeri yevmî 300 akçe ile Narda kazâsından bakıyye-i müddetini Gördös kazâsından teknilinden sonra elli ay infisali ve otuz altı ay âsitânesi ve (...) (...) olub eşraf-ı kuzatdan ve müteayyinü'l-ehliyyet ve müstahak olan Emrullah dâ'ilerine misli ve ba'de hulûlü'l-vakt İne maa Misivye ilhakıyla seneteyn tamama dek tasarruf etmek ricasına ba'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

1 Ca 1076 tarihli Balyabadra kaydında ise Voştiçe kazâsı tekrar Balyabadra'ya ilhak kaydedilmiştir. Kayıtta Emrullah'ın müddet-i örfiyyesi sona ermiş, yerine Banaluka kazâsından 300 akçe ile munfasıl olan İmam Hüseyin 300 akçe gelikle göreve getirilmiş ve geliri artırılarak hak ettiği dereceye ulaşması için Voştiçe kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁴⁰⁰ XVII. yüzyıl genelinde Voştiçe'ya ait müstakil bir adet kayıt vardır. Bu kayıt 11 L 1034 tarihlidir. Yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik etiler Voştiçe kazâsının nahiye statüsüne getirilerek ilhak ve ifraz olayına tabi tutulduğunu akla getirmektedir.

Aydos maa Burgos/Bergos iskelesi⁴⁰¹

Aydos ve Bergos İskelesi, Silistre sancağı sınırları içerisinde yer almaktadır.⁴⁰² XVII. yüzyılda Aydos kazâsına ait 4 kayıtta Bergos İskelesi ilhak olarak kaydedilmiştir. İlk kayıt 10 Ş 1064 tarihlidir. Kayıtta Sefer adlı kadının müddeti sona ermiş, yerine muvakkaten 200 akçe gelikle es-Seyyid Ahmed tevcih edilmiştir. İkinci kayıt 10 C 1065 tarihlidir ve muvakkaten görev yapan es-Seyyid Ahmed Aydos kazâsından istihdam edilmiş ve Bergos İskelesi ilhak kaydedilmiştir.⁴⁰³ Üçüncü kayıt ise incelediğimiz 214/37 numaralı ruznâmçede yer almaktadır. Kayıt 1 Ra 1071 tarihlidir. Mehmed'in müddeti sona erince yerine Yergöğü kazâsından 150 akçe ile müddetini tamamlayan Mevlâna Şeyh Mehmed'e 200 akçeyle tevcih edilmiştir. Ayrıca tevabi kadimesinden Bergos İskelesi ilhak olarak kaydedilmiştir.⁴⁰⁴ Dördüncü kayıt ise 1 C 1074 tarihlidir. Bu kayıta Mustafa'nın görev süresi sonlanmış yerine Baya kazâsından 150 akçe ile munfasıl olan Mehmed 200 akçe ile göreve getirilmiştir. Tevabi kadimesinden Bergos İskelesi de ilhak kaydedilmiştir.⁴⁰⁵ XVII. yüzyılın tamamında Bergos İskelesi'ne ait müstakil bir kayıt

⁴⁰⁰ MA, RKR, 218/41, s. 6; "Balyabadra kadısı Emrullah'ın müddet-i halle karib olmağın gurre-i şehri mezburdan altı ay tevkitle ref ve yeri üç yüz akçe ile Banaluka kazâsından yedi sene infisali ve beş sene âsitanesi olub kudema-yı tarikden müstahak-ı inayet olan Mevlâna İmam Hasan dâ'ilerine misli ve tevkîti mezbur ve Voştiçe kazâsı ilhakıyla seneteyn tamama değın mustasarrıf olmak ricasına buyuruldu."

⁴⁰¹ MA, RKR, 214/37, s. 25, 39.

⁴⁰² *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514 – 1550)*, s. 27.

⁴⁰³ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 392.

⁴⁰⁴ MA, RKR, 214/37, s. 25; "Aydos kâdısı Mehmed'in müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden altı ay tevkitle ref ve yeri yüz elli akçe ile Yergöğü kazâsından elli iki ay infisali ve kırk ay Âsitanesi ve müstahak-ı sefer olan Mevlâna Şeyh Mehmed dâ'ilerine yevmi iki yüz akçe ve tevkîti mezbur ile tevâbi kadimesinden Burgos İskelesi ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁴⁰⁵ MA, RKR, 216/39, Vr. 5b; "Aydos kadısı Mustafa'nın müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehriden altı ay tevkitle ref ve yeri yüz elli akçe ile Baya kazâsından yirmi yedi ay infisali ve yirmi ay âsitanesi olan Mehmed dâ'ilerine yevmi iki yüz akçe ve ba'de hulûlü'l-vakt tevabi-i kadimesinden Burgos İskelesi ile müddet-i örfiyyesi tamama dek sadaka buyuruldu."

yoktur. Bergos İskelesi, XVII. yüzyılda Ahyolu kazâsına da ilhak kaydedilmiştir.⁴⁰⁶ İlhakın en büyük nedeni ise gelir artışı sağlaması içindir. Bergos İskelesi XVIII. yüzyılın ilk yarısında Aydos ve Ahyolu kazâlarına ilhakı devam etmiş, ancak bir süre sonra müstakil kaydedilmeye başlanmıştır. XVIII. yüzyılda da gelir artışı için ilhak edildiği gözlemlenmektedir.⁴⁰⁷ Bu veriler ışığında Bergos İskelesi'nin nahiye statüsünde olduğunu, dönemin şartlarına göre ilhak ve ifraz uygulamasıyla başka kazâlara bağlandığı, XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise müstakil bir kazâ hüviyetine kavuştuğunu söyleyebiliriz. Bergos İskelesi, kazâ sınırlarının değişimine ve müstakil kazâ sayının süreç içerisinde uğradığı artış ve azalışa etkisi fazladır.

Bihor maa Kumran/Komarar Nahiyesi⁴⁰⁸

Bihor, XV. yüzyıldan itibaren Prizrin'e bağlı bir kazâdır. XX. yüzyılda Yenipazar sancağı sınırları içerisinde kaydedilmiştir. Kumran/Komarar nahiyesi ise XV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın sonlarına kadar İskenderiye'ye bağlı nahiyedir. XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılda nahiye statüsü halen devam etmektedir. XVI. yüzyılda Bihor kazâsı ruznâmçe defterlerine tek kaydedilirken, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kumran nahiyesi ilhak edilerek birlikte kaydedilmişlerdir.⁴⁰⁹ Prizrin ve İskenderiye kazâlarının birbirlerine yakın mesafede yer aldıkları bilinmektedir. Büyük olasılıkla Bihor ve Kumran nahiyesi iki kazânın kesiştiği bir nokta da yer aldığı düşünülmektedir.

XVII. yüzyılda Bihor kazâsına ait 5 kayıta Kumran/Komarar nahiyesi ilhak olarak kaydedilmiştir. İlk kayıt 15 L 1067 tarihlidir. Bu kayıta Bihor ve tevabi kadimesi Kumran nahiyesi Budimle'den ifraz edilerek Mehmed adlı kadıya tevcih edilmiştir.⁴¹⁰ Kayıt ruznâmçede ibka olarak geçmektedir. İkinci ilhak olayı ise 20 Za 1069 tarihlidir. Bahsi geçen kayıta Mehmed isimli kadıya Kumran nahiyesi ilhakıyla Bihor kazâsı tevcih edilmiştir.⁴¹¹ Bu kayıta ruznâmçeye ibka olarak kaydedilmiştir. Üçüncü kayıt ise 1 Ra

⁴⁰⁶ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 314.

⁴⁰⁷ Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 354, 393, 415.

⁴⁰⁸ MA, RKR, 214/37, s. 25, 39.

⁴⁰⁹ *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514 – 1550)*, s. 23, 26; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s.129, 487; Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 274; Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 236-237, 261, 421-422.

⁴¹⁰ MA, RKR, 212/35, s. 39; “Kumran nahiyesi Bihor kazâsının tevabi-i kadimesindenken Budimle kazâsına ilhak olunmağın ifraz olub muvakkit Mehmed dâ'ilerine sene-i mezbure Zi'l-kâdesi guresinden Bihor kazâsı ile Kumran nahiyesi ilhakıyla mutasarrif olmak üzere ibka buyurulmak ricasına ba'de'l-arz buyuruldu.”

⁴¹¹ MA, RKR, 214/37, s. 39; “Bihor kazâsı sene-i mezbure Receb'i guresinden tasarruf etmek üzere tevcih olunan Mevlâna Mehmed dâ'ileri müstahak olmağın ibkâ ve tevâbî-i kadimesiyle Kumran ilhakıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu.”

1071 tarihli dir. Bu kayıta Mehmed'in müddeti sona ermiş yerine Hatvan kazâsından 150 akçe gelire munfasıl olan Baki-zade Mehmed 200 akçeyle kazâyâ tevcih edilmiş ve Kumran nahiyesi ilhak olarak kaydedilmiştir.⁴¹² Ayrıca kayıta, Bihor maa Kumran nahiyesinin uzak bir konumda yer aldığını, mesafe-i bâ'ide terimiyle açıklamıştır. 1 Ş 1075 tarihli kayıta Kumran nahiyesi yine Bihor'a ilhak kaydedilmiştir. Bu kayıta Mehmed'in yerine 70 akçeyle Budimle maa Plav kazâsından munfasıl olan İsmail 100 akçeyle tevcih edilmiş ve yine Kumran ilhak kaydedilmiştir.⁴¹³ Son ilhak kaydı ise 1 Za 1080 tarihli dir. Bu kayıta Ahmed'in müddeti sona ermiş yerine 30 akçe ile İznik Serhana Medresesinden müderris olan Mehmed kadılığa hareket ederek 60 akçe gelire Bihor kazâsına tevcih edilmiştir. Ayrıca Kumran'da ilhak olarak kaydedilmiştir. Kumran nahiyesi XVIII. yüzyılın da Bihor kazâsına ilhak kaydedilmeye devam etmiştir.⁴¹⁴ Eldeki veriler ışığında, Bihor kazâsının uzak bir konumda olması, nüfusunun seyrek olmasından kaynaklı olarak geliri düşük bir kazâ olması, Kumran'ın ise müstakil bir kazâ statüsüne uygun olmaması gibi nedenlerden dolayı tarihi süreç içerisinde Kumran nahiyesinin ilhakıyla iki yerleşim birimi ruznâmçelere beraber kaydedilmiştir.

Karacadağ⁴¹⁵

Karacadağ, İskenderiye sancağının sınırları dahilindeki bir Rumeli kazâsıdır. XVI. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinde ismine rastlanmayan Karacadağ, muhtemelen XVI. yüzyılda nahiye statüsündeydi. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kazâ statüsüne yükselen Karacadağ, 1910'lu yıllarda tekrardan nahiye olarak kaydedilmiştir. XVII. yüzyılda Karacadağ kazâsına ilk defa 1608 tarihinde tevcihat yapılmış ve bir kadı görevlendirilmiştir. Karacadağ XVII. yüzyılda Podgoriçe ve Ölgünbar kazâsına ilhak kaydedilmiştir. XVIII. yüzyılın tamamında müstakil bir kazâ olarak tevcihatın yapılmadığı, yüzyıl boyunca Podgoriçe kazâsına ilhak edildiği gözlemlenmektedir.⁴¹⁶

⁴¹² MA, RKR, 214/37, s. 25; "Bihor kâdisı Mehmed'in müddeti tam olmağın ref" ve kazâ-yı mezbur mesafe-i bâ'ide dahi olmağla sene-i mezbure Cumâde'l-âhiresi guresinden tevkitle yeri yüz elli akçe ile Hatvan kazâsından otuz dokuz ay infisâli ve kezâlik Âsitânesi ve meşakkat-i seferi olan Mevlâna Baki-zade Mehmed dâ'ilerine yevmî iki yüz akçe ve tevâbî-i kadîmesinden Kumran nahiyesi ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁴¹³ MA, RKR, 216/39, Vr. 12b; "Bihor kadısı Mehmed fariğ ve kazâ-yı mezbur hâli olmağın yeri yetmiş akçe ile Budimle maa Plav kazâsından (...) (...) olan Mevlâna İsmail dâ'ilerine (...) yüz akçe ve sene-i mezbure Şevval'i guresinden Kumran ilhakıyla müddet-i örfiyyesi tamama dek tasarruf ricasına sadaka buyuruldu."

⁴¹⁴ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 421-422; Ferit Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 281.

⁴¹⁵ MA, RKR, 214/37, s. 25, 33.

⁴¹⁶ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 426, 632; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 266, 730-732; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 856-859.

Podgoriçe kazâsı, İskenderiye'nin kuzeyinde yer almaktadır. Podgoriçe Moraca ve Ribnica nehirlerinin birleştiği noktada kurulmuştur.⁴¹⁷ Ölgünbar kazâsı konum itibariyle İşkodra'nın (İskenderiye) 42 kilometre batısında Adriyatik Denizi'ne paralel uzanan sahil şeridinde yer almaktadır.⁴¹⁸ Tarihi süreç içerisinde artan, sonrasında azalan nüfusa göre böyle bir uygulamanın yapıldığı düşünülmektedir. Karacadağ kazâsı muhtemelen Ölgünbar ile Podgoriçe kazâları arasında yer almaktadır diyebiliriz.

XVII. yüzyıl boyunca ilhak ve ifraz olayının yaşandığı kazâlardan bir diğeri ise Karacadağ kazâsıdır. Karacadağ kazâsı 1 Z 1037 tarihinde Podgoriçe'ye ilhak kaydedilmiştir. 1 C 1038 tarihinde ise Podgoriçe kazâsından ifraz edilerek müstakil olmuş ve tevcihat yapılmıştır. 1 M 1064 tarihli kayıta ise Rabyak/Jabayak adlı nahiye Karacadağ kazâsına ilhak kaydedilmiştir.⁴¹⁹

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı Rumeli Kadıasker ruznâmçesinde yer alan Karacadağ kazâsına ait kayıta, Ölgünbar kazâsından ifraz edilerek, Karacadağ kazâsından 130 akçe ile munfasıl olan Mehmed 150 akçe gelire görevle getirilmiştir. Ayrıca Rabyak/Jabayak nahiye tekrar ilhak kaydedilmiştir.⁴²⁰ Rabyak/Jabayak nahiyesinin ilhak edilmesindeki amaç Mehmed'in hak ettiği dereceye ve gelire ulaşmasını sağlamaktır. XVII. yüzyıl genelinde bu uygulamamın yapıldığına dair örnekler oldukça fazladır.

Milapotamu⁴²¹

Milapotamu/Milapotamo isimli kazâ, Girit adasından yer almaktadır. Girit'in fethi sürecinde, Osmanlı'nın egemenliğinin adada tahsis edilmesi esnasında oluşturulan Milapotamu kazâsına ilk tevcihat 19 Şubat 1654 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Milapotamu kazâsı Girit adasının hangi konumunda yer aldığı tespit edilememektedir. XVII. yüzyılda Milapotamu kazâsı müstakil bir kazâ olarak kaydedilip, kadı tevcihatı

⁴¹⁷ Machiek Kłel, "Podgorica", *DİA*, c. XXXIV, İstanbul 2007, s. 306-307.

⁴¹⁸ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 280; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 191; Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 271; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 88, 779.

⁴¹⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 856-857, 1199.

⁴²⁰ MA, RKR, 214/37, s. 25; "Karacadağ kazâsı sene-i mezbure Receb'i guresine tevkitle Ölgünbar kazâsından İfraz olunub yüz otuz akçe ile yine kazâ-yı mezburdan kâmil infisâli ve Âsitânesi olub ve mahall-i merhamet olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine yevmi yüz elli akçe ve ibtidâ-yı müddet ile tevâbî-i kadîmesinden Radyak/Jabayak nahiyesi ilhâkiyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁴²¹ MA, RKR, 214/37, s. 16, 26;

yapılmıştır.⁴²² 1705 tarihli Girit tahririnde Milapotamu kazâsının hala müstakil olarak kaydedildiği görülmektedir.⁴²³ XVIII. yüzyılın ilk yarısını kapsayan kayıtlarda, Resmo'ya ilhak edildiği ruznâmçe kayıtlarına yansımıştır. Ayrıca XVIII. yüzyılın ilk yarısında Hanya'ya iki kez, Kandiye'ye ise bir kez ilhak kaydedildiği yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir.⁴²⁴

XVII. yüzyılda Milapotamu kazâsına ait 8 müstakil kayıt vardır. Bu kayıtlarında ikisi hariç diğerlerinde Selvi(?), Sido(?), Sölova(?), Selune(?), Amari/Amarya ve Malviz(?) gibi yerleşim birimleri ilhak olarak kaydedilmiştir.⁴²⁵ İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde yer alan ilk kayıt 1 Za 1069 tarihlidir. Kayıttan Milapotamu maa Selvi(?) kadısı Murad'ın vefat etmesi üzerine 150 akçe ile Kisamo maa Selune(?) kazâsından mağdur olan Mevlâna Abdülbaki'ye misli ile tevcih edilmiştir.⁴²⁶ Kayıttan anlaşılacağı üzere Selvi(?) adlı idari birim kadı Murad döneminde ilhak olarak kaydedilmiştir. Yerine gelen Abdülbaki'nin mağdur edilmesi ve misli ile göreve getirilmesi üzerine ifraz edilmeden tevcihat yapılmıştır.

Defterdeki ikinci kayıt ise 1 Ca 1071 tarihlidir. Bu kayıttan Abdülbaki'nin müddeti sona ermiş yerine 150 akçe gelire Kisamo maa Selune(?) kazâsından 8 ay mağdur edilen Abdullah'a 200 akçe ile tevcihat yapılmış ve Selune(?) kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁴²⁷ 1 C 1076 tarihli bir diğer kayıttan ise halihazırda boş olan kazâyâ Narda Faik Paşa Medresesinde 50 akçe ile müderrislik yapmış olan İbrahim kadılığa hareket etmiş ve 80 akçe gelire Milapotamu kazâsından görevlendirilmiştir. Ayrıca Amari/Amarya ve Malviz(?) adlı yerleşim üniteleri ilhak olarak kaydedilmiştir.⁴²⁸ Bahsi geçen ilhak

⁴²² Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1061.

⁴²³ Nuri Adıyeko, Ayşe Nühket Adıyeko, "Girit'in "Hakk ve Adl ile Cedîden Tahriri": 1705 yılında Girit'te Yapılan Tahrirler ve Düzenlemeler", s. 228.

⁴²⁴ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 500, 589, 761-763.

⁴²⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 1061-1062.

⁴²⁶ MA, RKR, 214/37, s. 16; "Girit ceziresinden Milapotamu maa Selvi kâdîsı Murad fevt ve mesafe-yi ba'ide olmağın gâyet-i şehriden dört ay tevkîtle ref" ve yeri yemi yüz elli akçe ile Kisome maa Selene kazâsından mağduriyetinden maada yirmi altı ay infisâli ve on iki ay Âsitânesi olan Mevlâna Abdülbaki dâ'ilerine misli ve sene-i âtî Rebî'ü'l-âhir guresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁴²⁷ MA, RKR, 214/37, s. 26; "Cezire-yi Girit'de Milapotamu kâdîsı Abdülbaki'nin müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden beş ay tevkîtle ref" ve yeri yüz elli akçe ile Kisome maa Selune(?) kazâsından sekiz ay mağduriyetinden maada bir sene infisâli ve kâmil Âsitânesi olan Mevlâna Abdullah dâ'ilerine yevmî iki yüz akçe ve bâ'de-hulûlü'l-vakit Selune kazâsı ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁴²⁸ MA, RKR, 218/41, s. 8; "Girit ceziresinden Milapotamu kazâsı hâli olmağın elli akçe ile Narda'da Faik Paşa Müderrisi olub müstahak olan Mevlâna İbrahim dâ'ilerine yevmî seksen akçe ve gurre-i merkumeden Amari/Amarya ve Malviz ilhâkıyla müderris-i mezbure bakıyyesi tamama değim buyuruldu."

olaylarının temelinde Girit'in yeni fethedilmesi ve Osmanlı nizamının bölgeye entegrasyonunun yatmakta olduğu ileri sürebilir. Milapotamu ve çevresindeki idari üniteler ilhak ve ifraz usulüyle Osmanlı egemenliğine dahil edilmeye çalışılmıştır diyebiliriz.

Yerapetra maa İstiye⁴²⁹

Yerapetra, konum olarak Girit adasının güneydoğu sahilinde yer alan yerleşim yeridir. Yerapetra kazâsında ilk Osmanlı kadısı 23 Ekim 1653 tarihinde görevlendirilmiştir. XVII. yüzyılda Yerapetra kazâsına ait son kayıt ise 6 Nisan 1666 tarihlidir. İstiye ise Yerapetra'nın kuzeydoğusundaki sahil şeridinde bulunmaktadır. İstiye, XVII. yüzyılın tamamında Yerapetra ve Rizo kazâlarına ilhak olarak kaydedilmiştir. Yerapetra ve İstiye kazâları 1870'li yıllara kadar Kandiye sancağına bağlıyken, 1870'li tarihlerden itibaren Laşid sancağının sınırlarında kaydedilmişlerdir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında tutulan Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinde Yerapetra ve İstiye kazâlarının izlerine rastlanmamaktadır.⁴³⁰ Bu bilgilerden yola çıkarak, XVII. yüzyılda Yerapetra ve İstiye isimli yerleşim birimleri, Osmanlı egemenliğini Girit adasında tahsis edilmesi adına kadılık olarak oluşturulmuş, ancak XVIII. yüzyılda bahsi geçen kazâlara tevcihat yapılmamıştır. XIX. yüzyılda ise tekrar kazâ statüsüne getirilmişlerdir.

XVII. yüzyıl tamamında Yerapetra kazâsına ait Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerine yansımış 7 kayıt vardır. Bu kayıtlardan biri hariç diğerlerinde İstiye, Rizo ve Mirambila adlı yerleşim birimleri ilhak olarak kaydedilmiştir. 1 Ş 1065 tarihli kayıta Mustafa adlı kadının müddeti sona ermiş yerine 130 akçe ile Lefke kazâsından munfasıl olan Ali adlı kadı 150 akçe gelire Yerapetra kazâsından istihdam edilmiş ve İstiye kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁴³¹ Bir sonraki kayıt ise 1 S 1068 tarihlidir. Bu kayıta, Kazasker-i esbak zamanında es-Seyyid Mustafa'ya tevcih edilen Yerapetra maa İstiye kazâsı Apokoron kazâsına ilhak edilmiştir. Bunun üzerine mağdur olan es-Seyyid Mustafa'nın mağduriyetini gidermek adına 150 akçe gelirler istihdamı sağlanmıştır.⁴³² 10 R 1070

⁴²⁹ MA, RKR, 214/37, s. 18, 27.

⁴³⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1534-1535; Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 277; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 387, 817.

⁴³¹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1534-1535.

⁴³² MA, RKR, 212/35, s. 23; "Cezire-i Girit'ten Yerapetra maa İstiye kazası (...) (...) olub kazasker-i esbak zamanında es-Seyyid Mustafa'ye tevcih olunub mutasarrıf iken cezire-i mezburdan Apokoron kadısı Receb'e ilhak edüb ..."

tarihli kayıta, Yerapetra maa İstiye kazâsı uzak mesafede olmasından dolayı boşken, daha önce aynı kazâda yüz akçe gelikle görev yaparken mağdur edilerek mazul olan Mustafa'ya yüz otuz akçe gelikle kazâ tevcih edilmiştir.⁴³³ 1 C 1071 tarihli kayıta ise beratsız olarak görevini ifa eden Mustafa'nın yerine 70 akçe ile Bardonya kazâsından mağduren mazul olan Mevlâna Abdi'ye 100 akçe gelikle tevcihat yapılmıştır. Ayrıca Rizo adlı yerleşim birimi de ilhak olarak kaydedilmiştir.⁴³⁴ 1 S 1075 tarihli kayıta Mustafa'nın yerine 40 akçe ile İznik Hasan Ağa Medresesinde müderrisen kadılığa hareket eden Mehmed 130 akçe ile istihdam edilmiştir.⁴³⁵ 1 L 1076 tarihli diğer bir kayıta,⁴³⁶ XVII. yüzyılda fethedilen Yerapetra maa İstiye kazâlarının, uzak mesafede yer almaları ve seyrek nüfuslu oldukları ruznâmçe kaydından anlaşılmaktadır.

İki yerleşim birimi yüzyılın tamamında beraber kaydedilmiştir. Ayrıca son kayıta görüleceği üzere gelir artışı sağlamak adına başka yerleşim birimlerine de ilhak edildikleri tespit edilmiştir. Son olarak Yerapetra maa İstiye kazâsı XVIII. yüzyıl kayıtlarında görülmemektedir.⁴³⁷ Bahsi geçen yerleşim birimlerinin, kazâ statüsünü kaybederek, başka bir kazânın sınırları içerisine dahil edildikleri düşünülmektedir.

Babadağı⁴³⁸

Babadağı, günümüz Romanya sınırları içerisinde Babadağ Gölü'nün yanında, Dobruca bölgesinin kuzeyinde, Karadeniz'in batı sahillerine yakın bir konumda kurulmuş bir şehirdir. 1416 tarihinde Osmanlı sınırlarına dahil edilen Babadağı, XVI. yüzyıldan 1652 tarihine kadar Silistre sancağına bağlıyken, sonrasında Tulca sancağı sınırları içinde kaydı yapılmıştır. 1878 tarihli Berlin Antlaşmasına kadar kazâ statüsünü koruyan Babadağı, bu tarihten sonra Romanya'ya terk edilmiştir. XVII. yüzyıl Babadağı kazâsına

⁴³³ MA, RKR, 214/37, s. 18, Girit ceziresinden Yerapetra maa İstiye kazâsına halli ve mesafe-yi ba'ide olmağın gâyet-i şehriden beş ay tevkitle yine kazâ-yı mezburdan yüz akçe ile mağdur ve mâzul ve on sekiz ay infisâli ve kâmil Âsitânesi olan Seyyid Mustafa dâ'ileri yüz otuz akçe ile bâ'de-hulûlü'l-vakit müddet-i 'örfiyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁴³⁴ MA, RKR, 214/37, s. 26; Girit ceziresinden Yerapetra maa İstiye kazâsı(na) es-Seyyid Mustafa bi-berat mutasarrif olmağın gâyet-i şehriden üç ay tevkitle ref' ve yeri yetmiş akçe ile Bardonya kazâsından mağduren mâzul olup infisâli ve Âsitânesi kâmil olan Mevlâna Abdi dâ'ilerine yüz akçe ve Rizo ilhâkıyla müddet-i 'örfiyesi tamamına dek sadaka buyuruldu.

⁴³⁵ MA, RKR, 216/39, Vr. 9b; "Girit'te Yerapetra maa İstiye kadısı Mustafa'nın müddet-i halle karib olmağın üç ay tevkitle ref' ve yeri kırk akçe ile İznikte Hasan Ağa Medresesinden on üç sene infisali ve yirmi ay Asitanesi olan Mehmed dâ'ilerine yevmi yüz otuz akçe ve tevkit-i mezbur ile müddet-i örfiyesi tamamına dek tasarruf ricasına sadaka buyuruldu."

⁴³⁶ MA, RKR, 218/41, s. 13; "Girit ceziresinden Yerapetra maa İstiye kadısı Mehmed'in müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehri mezburdan üç ay tevkitle ref ve yeri iki yüz akçe ile Lefke kazâsından infisali ve âsitânesi kâmil olup müstahak(?) olan Mevlâna Ali dâ'ilerine misli ve tevkit-i mezbur ve Mirambila maa Rizo ilhâkıyla müddet-i örfiyesi tamama değin buyuruldu."

⁴³⁷ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 277.

⁴³⁸ MA, RKR, 214/37, s. 24, 32, 37, 45.

birçok kez ilhak edilen Tulca kazâsı ise Babadağı'nın 35 kilometre kadar kuzeyinde yer almaktadır.⁴³⁹ Babadağı kazâsına ilhak kaydedilen Tulca kazâsı ile sancağın merkezin de yer alan Tulca'nın farklı yerleşim birimleri olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

XVII. yüzyıl boyunca Babadağı kazâsına yapılan tevcihatın geneli 300 akçe ile gerçekleşmiştir. Bazı kayıtlarda ise kazâda istihdam edilen kadıların hak ettiği dereceye yükselmesi ve yüksek gelir elde edebilmesi adına Tulca kazâsının dönemsel olarak ilhak edildiği görülmektedir.⁴⁴⁰ İncelediğimiz ruznâmçe defterinde yer alan ibka kaydında Tulca kazâsının ilhak kaydedildiği tespit edilmiştir. Bahsi geçen kayıt 1 Ca 1069 tarihli olup, Mehmed isimli kadının müddet-i örfiyyesi sonlanması üzere muvakkit durumundaki Mevlâna Şeyh-zade Mustafa, kazâ da görevlendirilmiş ve Tulca kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Kayıt ruznamçeye ibka olarak kaydedilmiştir.⁴⁴¹ Aynı defterdeki 20 N 1069 tarihli diğer kayıta, 1069 senesinin Zi'l-hiccesine tevkitle Tulca kazâsının ifraz edilerek, Tulca kazâsında 7 ay görev yaptıktan sonra Tulca kazâsının Babadağı'na ilhak edilmesiyle görevinden ayrılmak zorunda kalan ve sıfrü'l-yed kalarak mağdur olan İbrahim'e Babadağı kazâsı tevcih edilmiştir. İbrahim'in mağdur edilmesi üzerine ibka olarak deftere kaydedilmiştir. Ayrıca İbrahim'in 1070 senesinin Rebiü'l-ahir ayının ilk gününe kadar görevde kalacağı kayıta belirtilmiştir.

İbka olarak tevcihatın yapması neticesinde mağdur edilen kadıların mağduriyetleri giderilmesi adına ilhak ve ifraz olayı uygulanmıştır. Böylelikle kısa süreli kazâ sınırlarında değişim söz konusu olmuştur. İbka ile tevcihat beraberinde ilhak ve ifraz uygulamasını getirerek, kazâyâ tevcih edilen kadıların mağduriyetlerinin giderilmesi adına uygulandığı tespit edilmiştir. Ancak bu durumu genele yaymanın hata bir çıkarım olduğu, gerekli durumlarda uygulandığı düşünülmektedir.

Lofça⁴⁴²

Lofça, kuzeybatı Bulgaristan'da yer almaktadır. Sofya'nın 150 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Lofça, Tuna nehrinin bir kolu olan Osum nehrinin Tuna ovasına ulaştığı konumda teşekkül etmiştir. 1390'lı yıllarda fethedilerek Osmanlı sınırlarına dahil

⁴³⁹ M. Münir Aktepe, "Babadağı", *DİA*, c. IV, İstanbul 1991, s. 371-372; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 75.

⁴⁴⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda ...*, s. 395-399.

⁴⁴¹ MA, RKR, 214/37, s. 32; "Babadağı kâdisı Mehmed'in müddet-i halle karib olmağın muntasıf-ı Cumâde'l-âhireye tevkitle ref ve yeri muvakkiti olub müte'ayyinü'l-ehliyyet olan Mevlâna Şeyh-zade Mustafa dâ'ilerine ibkâ ve muntasıf şehri mezburdan Tulca kazâsından ilhâkiyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁴⁴² MA, RKR, 214/37, s. 34, 42.

edilen Lofça, XVI. yüzyıldan 1850’li yıllara kadar kazâ statüsünde kaydedilmiştir. Bu tarihten sonra ise sancak merkezi haline getirildiği tarihi kaynaklara yansımıştır. Lofça, 1877 tarihinden sonra ise Bulgaristan sınırları içerisine dahil edilerek elden çıkmıştır. XVII. yüzyıl Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinde yer alan Lofça kazâsına ait kayıtlarda Etrepoli’nin Lofça’ya ilhak kaydedildiği görülmektedir. XVII. yüzyılda Etrepoli’ye müstakil bir kazâ olarak kadı tevcihatının yapıldığı da kayıtlara yansımıştır. XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise Etrepoli birkaç kayıta müstakil bir kazâ olarak kaydedilmiştir. Sonrasında ise Lofça kazâsına ilhak edildiğine dair bilgiler mevcuttur. Bu durumun sebebi, Lofça’nın XVIII. yüzyılda mevleviyet statüsüne yükselmesi ve kadı tevcihatının Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerine yansımamasıdır. Etrepoli, XVII. yüzyılın ilk yarısında nahiye statüsündedir. Sonrasında ise kazâ olarak kaydedilmesine karşın, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Lofça’ya ilhak edildiği gözlemlenmektedir. Etrepoli’nin Balkanlardaki zengin maden bölgelerinden biri olduğu bilinmektedir. Konum itibariyle Lofça’nın 90 kilometre güneybatısında, Sofya’nın 80 kilometre kuzeydoğusunda, Pazarcık’ın 109 kilometre ve Filipe’nin ise 140 kilometre kuzeybatısında bulunmaktadır. XVII. yüzyılda Lofça’ya ilhak edilen bir diğer kazâ ise Hotaliç’tir. Hotaliç Lofça’nın 46 kilometre güneybatısında, Tirnova’nın ise 52 kilometre batısında yer almaktadır.⁴⁴³

XVII. yüzyılda Lofça kazâsına yapılan tevcihatın ikisinde Hotaliç, on birinde ise Etrepoli kazâsı/nahiyesi ilhak olarak kaydedilmiştir. İlhak kayıtlarının bazıları gelir artışı sağlamak adına yapılmıştır. Çünkü Lofça kazâsında XVI. yüzyılda yaşanan nüfus artışı, XVII. yüzyılda isyanlar ve uzun süren savaşlar neticesinde düşüşe geçmiştir.⁴⁴⁴

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan 10 B 1069 tarihli kayıta, kadınların görevini başarıyla ifa etmeleri neticesinde terakki olarak ilhak olayının uygulandığı tespit edilmiştir. Lofça kazâsından iki sene görev yapmak üzere istihdam edilen Mevlâna Ahmed, sefer-i hümayuna olan hizmetlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi ve 1069 senesi içerisinde ferman olunan kürekçileri Tersane-i Amire’ye

⁴⁴³ Selçuk Demir, “17. Ve 18. Yüzyıllarda Lofça Şehri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, c. I, (Ed.: Zafer Gölen, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2017, s. 277-296; Machiel Kiel, “Lofça”, *DİA*, c. XXVII, Ankara 2003, s. 203-205; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 515; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda ...*, s. 606-607, 996-1000; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 479.

⁴⁴⁴ Selçuk Demir, “17. Ve 18. Yüzyıllarda Lofça Şehri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, c. I, (Ed.: Zafer Gölen, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2017, s. 277-296; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda ...*, s. 996-1000.

zamanında teslim etmesi üzerine Lofça'nın mülhakatı kadimesinden olan Etrepoli ilhak edilmiştir. İki senelik görev süresi bitene kadar Etrepoli ilhak kalmaya devam edecektir.⁴⁴⁵ Yukarıda ikinci bölümde bahsedildiği üzere hizmet ve yükümlülüklerini başarılı bir şekilde gerçekleştirin kadınlara hem mükafat hem de terakki olarak ilhak olayı uygulanmıştır. Bu kayıta Ahmed adlı kadıya hizmetleri doğrultusunda mükafat olarak Etrepoli ilhak edilmiş ve geliri artırılmıştır. Ayrıca bu tarz uygulamaların kısa süreli kazâ sınırlarının ve sayının değişmesine katkısını belirtmekte fayda vardır.

Anadolu maa İne maa Misivye⁴⁴⁶

Anadolu (Nauplia), Yunanistan'ın Mora yarımadasının kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Mora'nın Agrolis körfezinde, denize doğru uzanan burnunda yer alan bir liman şehridir. Anadolu, XVI. yüzyıldan 1820'li yıllarda Osmanlı'nın elinden çıkana kadar Anadolu sancağının merkezi olmuştur.⁴⁴⁷ Anadolu kazâsına ilhak kaydedilen İne maa Misivye'nin maalesef konumu tam olarak tespit edilememekle birlikte, Anadolu'ya yakın mevkii de kurulmuş bir yerleşim birimi olduğu muhakkaktır.

XVII. yüzyılda Anadolu kazâsına 4 farklı kazâ, çeşitli zamanlarda ilhak edilip sonrasında ifraz olarak müstakil bir kazâ olmuşlardır. İlk ilhak 4 L 1059 tarihlidir. Bu kayıta Mustafa'nın müddeti sona ermiş, yerine 200 akçe ile Atina'ya tevcih edilmesine rağmen görev yapamamış olan Nakşibendi-zade Salih 300 akçe gelire tayin edilmiştir. Ayrıca İne maa Misivye kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir. Diğer bir ilhak hadisesi ise 1 Ra 1069 tarihlidir. Seydi isimli kadının müddet-i örfiyyesi son bulmuş, yerine 200 akçe ile Karitene kazâsından munfasıl olan Ali 300 akçe ile tevcih edilmiş ve Arhoz kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir.⁴⁴⁸

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde yer alan Anadolu kazâsına ait kayıta, İne maa Misivye kazâsı tekrar ilhak olarak kaydedilmiştir. Kayıta Seydi isimli kadının müddetinin 4 ay tevkitle sonlanmasıyla muvakkiti olan Mehmed adlı kadıya tevcih edildiği ve İne maa Misivye kazâsının ilhak

⁴⁴⁵ MA, RKR, 214/37, s. 34; "Tekmîl-i seneteyn etmek üzere sene-i sâbika Şaban'ı guresinden Lofça kazâsına mutasarrıf olan Mevlâna Ahmed dâ'ilerine müte'ayyinü'l-ehliyyet ve sefer-i hümâyün hizmetleri(ni) eda ve bu sene-i mübarekede fermân olunan kürekçilerini ve tevkitle(?) götürüb teslim-i Tersane-yi Amire etmekle hüsnü's-sülûkuna binaen kazâ-yı mezbure tekâmîl-i seneteyn edince mülhakat-ı kadimesi Etrepoli ilhâkıyla sene-i âti Şaban'ı guresine mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁴⁴⁶ MA, RKR, 214/37, s. 35, 45.

⁴⁴⁷ Nejat Göyünç, "XVIII. Yüzyılda Türk İdaresinde Nauplia (Anadolu) ve Yapıları", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 461-485; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 38.

⁴⁴⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 344, 346.

olunduğu belirtilmektedir. Ayrıca kayıt deftere ibka olarak kaydedilmiştir.⁴⁴⁹ Aynı defterde yer alan 10 C 1070 tarihli kayıta ise İne maa Misivye kazâsının ifraz edildiği görülmektedir. Ayrıca bbu kayıta Arhoz kazâsı Anabolu'ya ilhak olarak kaydedilmiştir. Kayıta Mehmed adlı kadının azli ferman olunmuş, yerine ise 200 akçe gelikle Eğriboz kazâsına tevcih edilip 10 ay görev yaptıktan sonra, Eğriboz'un başka bir kadıya tevcih edilmesiyle sıfrü'l-yed kalıp mağdur olan Mevlâna Ahmed, 300 akçe gelikle Anabolu'da istihdam edilmiştir. Ahmed kalan 8 aylık müddetini aynı senenin Recep ayında tamamlayacaktır. Ahmed'i yaşadığı olumsuz durumun giderilmesi ve hak ettiği dereceye ulaşabilmesi adına Arhoz kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁴⁵⁰ XVII. yüzyıl Anadolu kazâsına ait kayıtlarında ilhak ve ifraz olayının gelir artışı sağlaması adına gerçekleştiği görülmektedir. Genel olarak 150-200 akçe arası tevcihat yapılırken, bir kazânın ilhak edilmesiyle 300 akçe gelikle kadı tevcihatının yapıldığı gözlemlenmektedir.⁴⁵¹ Bahsettiğimiz örnek kayıta Ahmed isimli kadının mağduriyeti giderilmiş, hak ettiği geliri ve dereceyi elde etmesi adına ilhak olayı uygulanmıştır.

Aynı defterde yer alan bir sonraki kayıt 1 Ş 1070 tarihlidir. Kayıta Ahmed'in 4 ay tevkitle müddeti sona erince, Ahmed'den önce kazâda 6 ay görev yaptıktan sonra haksız bir şekilde azledilen Mehmed'in haklı olduğu ve mağdur edildiği tespit edilmiş ve kazâda 16 ay görev yapmak üzere tekrardan tevcih işlemi yapılmıştır. Ayrıca Anabolu'nun tevabi kadimesinde olan Fonya ilhak edilmiştir. Bu tevcihat kayıtlara ibka olarak yansımıştır.⁴⁵² 1 N 1075 tarihli Anabolu kaydında ise Sane kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Mehmed adlı kadının müddet-i örfiyyesi sona erince, Karitene kazâsından 150 akçe ile munfasıl olan ve mağdur edilen Mehmed'e 200 akçe gelikle ve Sane kazâsı ilhakıyla tevcihat yapılmıştır.⁴⁵³ Bu veriler bize tekrar göstermektedir ki, devlet

⁴⁴⁹ MA, RKR, 214/37, s. 35; "Anabolu kâdîsı Seydi'nin mukaddem zabtıyla müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden dört ay tevkitle ref ve bi-veche takaddüm olunan Ali ref ve yeri muvakkiti olan Mehmed dâ'ilerine ibkâ ve sene-i âti Muharrem'i guresinden İne maa Misivye ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek sadaka buyuruldu."

⁴⁵⁰ MA, RKR, 214/37, s. 45; "Anabolu kâdîsı Mehmed'in 'azli fermân olunmağın gâyet-i şehriden tevkitle ref ve yeri iki yüz akçe ile Eğriboz kazâsı tevcih olunub on ay tasarrufdan sonra âhara verilmekle sıfrü'l-yed kalan Mevlâna Ahmed dâ'ilerine yevmi üç yüz akçe ile bâ-fermân-ı 'âli tevcih olunub sene-i mezbure Recep'i guresinden tevâbi-i kadimesi ve Arhoz kazâsı ilhâkıyla sekiz ay tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁴⁵¹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda...*, s. 342-346.

⁴⁵² MA, RKR, 214/37, s. 45; "Anabolu kâdîsı Ahmed gâyet-i şehriden dört ay tevkitle ref ve yeri kazâ-yı mezbura altı ay tasarrufdan sonra bi-vech 'azl olmağla mağdur olan Mehmed dâ'ilerine ibkâ ve bâ'de-hulûlü'l-vakit tevâbi-i kadimesi ve Fonya kazâsı ilhâkıyla on altı ay tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına buyuruldu."

⁴⁵³ MA, RKR, 216/39, Vr. 13a; "Anabolu kadîsı Şeyh Mehmed'in müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehriden altı ay tevkitle ref ve yeri yüz elli akçe ile Karitene kazâsından mağduriyetinden (...) hakiki kırk

görevlilerinin mağdur edilmeleri durumunda mağduriyetlerini gidermek için ilhak ve ifraz olayı uygulanmıştır. Bu ve bir üstteki kayıt örnek teşkil etmektedir. Ayrıca kısa süreli yapılan ilhak ve ifraz olayı kazâ sınırlarında ve sayısında sürekli değişimlerin yaşandığını bizlere göstermektedir.

Gördös⁴⁵⁴

Köridüs şeklinde de kaynaklarda geçen Gördös, Mora yarımadasının en eski liman şehirlerindedir. 1458 senesinde Osmanlı sınırlarına katılan Gördös, Mora eyaletinin sancak beyliği ve kadılığının merkezi olarak belirlenmiştir. Gördös, Yunan ana karasıyla Mora yarımadasının birbirine bağlandığı Korinth ve Saronic körfezlerinin ortasında yer alan dar koridorun batısındaki bir mevki de bulunmaktadır. Gördös 1820’li yıllarda Yunanlılar tarafından ele geçirilmiş ve Osmanlı sınırlarından ayrılmıştır. Gördös kazâsına XVII. yüzyılda Megara kazâsı birçok kez ilhak edilmiştir. Megara kazâsı Gördös’ün 45 kilometre doğusunda, Atina’nın ise 42 kilometre kuzeybatısında yer alan sahil şehridir.

Gördös kazâ, XVII. yüzyıl Rumeli kazâ sınırlarının dönemsel olarak değişmesine etki eden kazâlardan bir diğeridir. Yüzyıl genelinde yaşanan ilhak ve ifraz olayının ilki 10 Ş 1064 tarihlidir. Bu kayıta Megara kazâsı Gördös’e ilhak kaydedilmiştir. 10 B 1065 tarihli kayıta Megara kazâsı tekrar Gördös’e ilhak edilmiştir. İki kayıta da göreve gelen kadıların gelirleri ruznâmçelere kaydedilmemiştir.⁴⁵⁵ Eldeki verilerin yetersiz olmalarından dolayı ilhak ve ifraz süreci hakkında bir yorum yapılamamaktadır.

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçede, Gördös kazâsına ait 3 müstakil kayıt mevcuttur. İlk kayıt 1 L 1069 tarihlidir. Bu kayıta Mehmed isimli kadının 5 ay tevkitle müddet-i örfiyyesinin sona ermesiyle yerine muvakkiti olan Mevlâna Ali’ye tevcih edilmiştir. Mevlâna Ali’nin gelecek senenin Rebiü’l-ahir ayının ilk gününe kadar görevde kalacağı kayıta belirtilmiştir. Kayıt ruznâmçeye ibka olarak kaydedilmiştir.⁴⁵⁶ Bir sonraki kayıt ise 1 N 1070 tarihlidir. Bu kayıta bir önceki kayıta kazâda görevlendirilen Ali’nin düşük dereceli kazâdan göreve nail olması ve mülâzemetsiz göreve başlamasından dolayı görevine son verilmiştir. Yerine 200 akçe ile Narda

---

altı ay infisali ve (...) kezâlık âsitanesi olub müte’ayyinü’l-istihkak olan Mehmed dâ’ilerine yevmi iki yüz akçe ve ba’de hululü’l-vakt Sane ilhakıyla müddet-i örfiyyesi buyuruldu.”

⁴⁵⁴ MA, RKR, 214/37, s. 28,38,46.

⁴⁵⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda...*, s. 652.

⁴⁵⁶ MA, RKR, 214/37, s. 38; “Gördös kâdisı Mehmed’in müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden beş ay tevkitle ref’ ve yeri muvakkiti olan Mevlâna Ali dâ’ilerine ibkâ ve sene-i âti Rebi’ü’l-âhir’i guresinden müddet-i ‘örfiyyesi tamamına dek bâ’de’l-’arz sadaka buyuruldu.”

kazâsından zamanı alınan ve sıfrü'l-yed kalan Mevlâna Emrullah 300 akçe gelire görevle getirilmiştir. Zamanının alınmasıyla yaşadığı olumsuz sürecin telafisi ve hak ettiği dereceye gelmesi için Gördös'ün tevabi kadimesinden Koçopod(?) ve Megara ilhak kaydedilmiştir.⁴⁵⁷ Ruznâmçedeki Gördös kazâsına ait son kayıt ise 1 B 1071 tarihlidir. Bu kayıta 6 ay tevkitle Balyabadra kazâsından ifraz edilerek Abdülaziz adlı kadıya 200 akçe gelire tevcih edildiği belirtilmiştir.⁴⁵⁸ 1 Ra 1074 tarihli Gördös kaydında ise Abdülaziz'in müddet-i örfiyyesi kazasker-i sabık zamanında kısaltılmış, kısaltılan zamanı ise bu kayıta ibka olarak verilmiştir. Ayrıca yaşanan olumsuz durumun telafisi için Megara kazâsı ilhak kaydedilmiş ve gelecek senenin Şevval ayına kadar görevde kalacağı belirtilmiştir.⁴⁵⁹ 1 B 1075 tarihli bir diğer Gördös kaydında Ali'nin müddeti son bulunca yerine Balçık kâzasından 300 akçe ile munfasıl olan Mehmed misliyle tayin edilmiş ve Megara kazâsı tekrar ilhak kaydedilmiştir.⁴⁶⁰ 1 S 1077 tarihli Gördös kaydında ise el-Hac Mehmed'in müddeti sona erince Mamkalya kazâsından 200 akçeyle munfasıl olan Mehmed 300 akçe gelire istihdam edilmiş ve Megara kazâsı bir kez daha ilhak kaydedilmiştir.⁴⁶¹ Megara kazâsının XVII. yüzyıldaki kayıtları incelendiği 35 ile 100 akçe arası gelire kadı tevcihatı yapıldığı gözlemlenmektedir. Ancak genelinde 80 akçe ve altında gelire medreseden munfasıl olup müderrislikten kadılığa hareket eden adayların istihdamının sağlandığı görülmektedir.⁴⁶² Bu verilerden yola çıkarak Megara kazâsının nüfus bakımından seyrek ve az gelirli bir kazâ olmasından dolayı XVII. yüzyıl geneline Gördös kazâsına ilhak kaydedilerek, hem Megara halkının kadısız kalarak mağdur olması

⁴⁵⁷ MA, RKR, 214/37, s. 46; "Gördös kâdîsî Ali dîn kazâdan bila-mülâzemete nail olmağın gâyet-i şehre tevkitle ref ve yeri iki yüz akçe ile Narda kazâsından zamanı alınmağla sıfrü'l-yed kalan Mevlâna Emrullah dâ'ilerine yevmî üç yüz akçe ve tevâbî-i kadimesinden Koçopod ve Megara kazâsı ilhâkıyla sene-i merkume Şevval'i guresinden altı ay tamamına dek mutasarrıf olub bâ'dehu merkum Ali mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁴⁵⁸ MA, RKR, 214/37, s. 28; "Gördös kazâsı gâyet-i şehriden altı ay tevkitle Balyabadra kazâsından İfraz olunub yevmî yüz elli akçe ile Trapoliçe kazâsından tül infisâli ve kâmil Âsitânesi olan Mevlâna Abdülaziz dâ'ilerine yevmî iki yüz akçe ve tevkît-i mezbur ile müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁴⁵⁹ MA, RKR, 216/39, Vr. 27b; "Gördös kadısı Abdülaziz'in müddet-i örfiyyesinden kazaskeri-i sabık zamanında bî-vech kasr olan zamanı ibka olunub kazâ-yı mezbura Megara ilhâkıyla sene-i mezbure Şevval'i guresine değin mutasarrıf olub..."

⁴⁶⁰ MA, RKR, 216/39, Vr. 12a; "Gördös kadısı Ali'nin müddet-i mu'ayyenesi halle karib olmağın gaye-i şehirden altı ay tevkitle ref ve yeri üç yüz akçe ile Balçık kazâsından elli ay infisali (...) kırk dört ay âsitanesi olub eşraf-ı kuzatdan müte'ayyinü'l-istihkak olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine misli ve be'de hulûlü'l-vakt Megara ilhâkıyla müddet-i örfiyyesi tamama dek sadaka buyurul."

⁴⁶¹ MA, RKR, 218/41, s. 18; "Gördös kadısı el-Hac MehMed'in müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehri mezburdan altı ay tevkitle ref ve yeri iki yüz akçe ile Mankalya kazâsında altmış ay infisali ve kırk beş ay âsitanesi olub müstahak olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine yevmî üç yüz akçe ve Megara ilhâkıyla müddet-i örfiyyesi tamama dek buyuruldu."

⁴⁶² Ercan Alan, *Kadıskere Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1029-1031.

engellenmiş hem de Gördös kazâsına yapılan tevcihatta, kadılara gelir artışı sağlanarak dereceleri yükseltilmiştir diyebiliriz. XVII. yüzyılda Megara kazâsı Gördös ve Kifse kazâsına ilhak ve ifraz edilerek, kazâ sınırlarının değişmesine etkisi oldukça fazladır. Yüzyıl genelinde dönemselsel olarak kazâ sayısındaki değişime de etkisi azımsanamayacak kadar çoktur.

Bardonya⁴⁶³

Bardonya kazâsı Osmanlı sınırlarının içerisinde Mora yarımadasında bulunduğu, XVIII. yüzyıl da Mora yarımadasında yer alan Fonya kazâsının Bardonya'ya ilhak kaydedilmesinden yola çıkılarak tespit edilmiştir. Ancak Mora yarımadasının tam olarak hangi konumunda yer aldığı belirlenememektedir. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında ifraz olayı ile kadılık haline getirilmiştir. Bardonya'nın XVI. yüzyılın ilk yarısında 25 akçelik küçük bir kazâ olduğu, XVII. yüzyılda 45 ile 150 akçe arasında, XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise 150 akçe gelire kadı tevcihatının yapıldığı bilinmektedir.⁴⁶⁴ Büyük olasılıkla XVI. yüzyılda ihdas edilen bir kazâdır.

XVII. yüzyılda Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinde Bardonya kazâsına ait 25 adet kayıt vardır. Bu kayıtların 4'ü incelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer almaktadır. İlk kayıt 1 Ş 1069 tarihlidir. Kayıta Abdülkerim isimli kadı 1 ay tevkitle görevden ayrıldıktan sonra 40 akçe ile Beşiktaş Sâniye Yahya Efendi Medresesinden munfasıl olarak kadılığa hareket eden Hamdi, 130 akçe gelire göreve getirilmiştir.⁴⁶⁵ 1 Za 1069 tarihli ikinci kayıta ise Hamdi'nin 4 ay tevkitle görevden ayrılmasından sonra Abdi adlı kadıya tevcihat yapılmıştır. Bardonya kazâsının tevabi kadimesiyle beraber gelecek senenin Rebiü'l-ahirine kadar görev yapacağı belirtilmiştir. Ayrıca kayıt ruznâmçeye ibka olarak kaydedilmiştir.⁴⁶⁶ Fakat kayıta, tevabi kadimesi adı altında belirtilen idari ünitelerin isimleri zikredilmemiştir.

1 L 1070 tarihli üçüncü kayıta ise Abdi'nin beratsız olarak görev yapması üzerine 2 ay tevkitle görevden ayrılarak, yerine 130 akçeyle Bardonya kazâsında 6 ay görev

⁴⁶³ MA, RKR, 214/37, s. 35, 39, 48, 50.

⁴⁶⁴ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 188; Levent Kuru, *Kazasker Ruznâmçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 236, 407-409.

⁴⁶⁵ MA, RKR, 214/37, s. 35; "Bardonya kâdısı Abdülkerim gâyet-i şehriden bir ay tevkitle ref' ve yeri kırk akçe ile Beşiktaş'ta Saniye Yahya Efendi Medresesi'nden on bir sene (infisâli) ve on dokuz ay Âsitânesi olan Hamdi dâ'îlerine yevmi yüz otuz akçe ile mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁴⁶⁶ MA, RKR, 214/37, s. 39; "Bardonya kâdısı Hamdi gâyet-i şehriden dört ay tevkitle ref' ve yeri muvakkiti olan Abdi dâ'îlerine ibkâ ve tevâbi-i kadimesiyle sene-i âti Rebi'ü'l-âhir'i guresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

yaptıktan sonra Abdi'nin tavassutuyla mağdur olan Mevlâna Hamdi'ye tevcih edilmiş ve müddetini aynı gelirle tamamlaması belirtilmiştir. Ayrıca Bardonya'nın mülhakatı kadimesinden Lovaçova, Tralise, Pirçe, ve Bozha nahiyeleri ilhak kaydedilmiştir. Kayıt ruznâmçeye ibka olarak kaydedilmiştir.⁴⁶⁷Dördüncü kayıt ise 1 M 1071 tarihlidir. Kayıta ise Hamdi'nin müddeti sona erince Esiri Ali'ye tevcih edildiği belirtilmiştir. Tevcihat ibka ile yapılmıştır.⁴⁶⁸

Yukarıda bahsi geçen ilhak olaylarında mağdur edilen kadının mağduriyeti giderilmek için ilhak süreci yaşanmış ve ibka olarak tevcihat yapılmıştır. İbka ile tevcihat ve ilhak işleminin beraber yapıldığına dair tek örnek Bardonya değildir. Üst paragraflarda başka örneklerde verilmiştir. Netice olarak mağduriyet, ibka ile tevcihat, ilhak ile ifraz süreçleri birbirleriyle bağlantılı oldukları gibi kazâ sınırlarının değişmesinde de etkileri açıktır.

İmoçka⁴⁶⁹

İmoçka, Hersek eyaletinin sınırları içerisinde yer almaktadır. İmoçka, 1528 tarihine kadar nahiye statüsünde olup sonrasında kazâ statüsüne yükselen Mostar'ın sınırları içerisindeydi. Mostar 1540 tarihinden sonra sancak merkezi olarak belirlenmiştir. Mostar, Bosna-Hersek'in güneybatısında Adriyatik'in sahil şeridinde yakın bir mevkidedir. Mostar'ın kuzeyinde Konice, güneyin Blagay, güneydoğusun ise Nevesin bulunmaktadır. İmoçka'nın bir kalesi olduğu da tarihi kaynaklara yansımıştır. Bu bilgiler ışığında İmoçka'nın XVI. yüzyılın ilk yarısında Mostar'a bağlı idari bir birim olduğu, Mostar'ın sancak olarak tahsis edilmesiyle kazâ statüsüne yükseltildiği düşünülmektedir. İmoçka kazâsına XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadı tevcihatı yapılmıştır. Bu süreç XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ MA, RKR, 214/37, s. 48; “Bardonya kâdîsı Abdi bi-berat mutasarrıf olmağın gaye-i şehriden iki ay tevkitle ref ve yeri on bir sene farkdan(?) ‘azli ve on dokuz ay mülâzemet ve yevmi yüz otuz akçe ile mukaddema kazâ-yı mezbura tevcih olunub altı ay tasarrufdan sonra merkum Abdi tavassutuyla mağdur olan Mevlâna Hamdi dâ’ilerine ibkâ ve bakiyye-i müddetine tekmiil etmek üzere mülhakat-ı kadimesinden Lovaçova ve Tralise ve Pirçe ve Bozha Nam karyeleri ilhâkıyla bâ’de’l-’arz sadaka buyuruldu.”

⁴⁶⁸ MA, RKR, 214/37, s. 50; “Bardonya kâdîsı Hamdi gaye-i şehriden altı ay tevkitle ref ve muvakkiti olub müstahak olan Mevlâna Esiri Ali dâ’ilerine ibkâ ve bâ’de-hulûl-’l-vakit müddet-i ‘örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ’de’l-’arz sadaka buyuruldu.”

⁴⁶⁹ MA, RKR, 214/37, s. 50.

⁴⁷⁰ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 562; Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 277; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda ...*, s. 724-727; Levent Kuru, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 524-526.

XVII. yüzyılda İmoçka kazâsına ait kayıtlarda ilhak ve ifraz olayının uygulandığı görülmektedir. İlk olarak İmoçka kazâsına ait 1 Ca 1043 tarihli kayıтта Dumna adlı yerleşim birimi ilhak olarak kaydedilmiştir. Bu kayıтта Mehmed'in müddetin dolması üzerine 80 akçe ile Mohaç'tan munfasıl olan Mustafa 100 akçe gelikle göreve getirilmiştir. 1 N 1044 tarihli kayıтта ise Mustafa'nın görev süresi son bulduktan sonra Prepol'den 150 akçe gelikle munfasıl olan diğler Mustafa isimli kadı kazâda istihdam edilmiş ve Dumna ilhak kaydedilmeye devam etmiştir.⁴⁷¹ Bahsi geçen ilhak süreci hakkında bir çıkarımda bulunmamız eldeki verilerle imkânsız gözükmeğtedir.

1 Z 1067 tarihli bir diğler İmoçka kazâsına ait kayıтта, Ahmed'in müddeti sona erince, muvakkiti Abdülbaki'ye tevcihat yapılmış ve Dumna kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir. Kayıt ruznâmçeye ibka olarak kaydedilmiştir.⁴⁷² Aynı defterdeki bir diğler kayıтта ise muvakkaten kazâda görev yapan Ahmed yerine 150 akçe ile Avlonya'dan munfasıl olan Mevlâna Mahmud 200 akçe gelikle tayin edilmiştir. Dumna ile Çatana(?) nahiyeleri ise İmoçka'ya ilhak edilmiştir.⁴⁷³ Bahsi geçen iki kayıttaki ilhak olayının altında birçok neden yatıyor olabilir. Mesela kadılara gelir artışı sağlamak adına uygulanmış olabileceği gibi Dumna ve Çatana(?) nahiyelerinde yaşayan reayanın talepleri doğrultusunda da gerçekleşmiş olabilir.

214/37 numaralı ruznâmçede yer alan 1 Z 1070 tarihli kayıтта, Abdullah adlı kadının 4 ay tevkitle müddeti sona ermesiyle muvakkiti olan Ahmed'e tevcih edilmiş ve Donya adlı yerleşim birimi ilhak olarak kaydedilmiştir.⁴⁷⁴ Bu ilhakın amacı ibka olarak tevcihatın yapılmasıyla kadının gelikle artırılarak, yaşadığı mağduriyet giderilmek istenmiştir.

1 L 1076 tarihli İmoçka kaydında, Mahmud isimli kadının müddeti sonlanınca yerine eski kadıasker döneminde Valpova kazâsına 130 akçe ile tayin edilip, ancak görevini yapamayan Ahmed 150 akçe gelikle İmoçka da görevlendirilmiştir. Nevesin

⁴⁷¹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 725.

⁴⁷² MA, RKR, 212/35, s. 43; "İmoçka kadısı Ahmed şehr-i âti gayetine tevkitle ref ve yeri muvakkit Abdülbaki dâ'ileri mahall olmağın tevcihi iş bu üzere Dumna nahiyesi ilhakıyla ibka buyurulub sene-i âti-i Safer'i guresinden tekmil-i müddet-i örfiyye edinceye mutasarrıf olmak ricasına ba'de'l-arz buyuruldu."

⁴⁷³ MA, RKR, 212/35, s. 16; "Muvakkaten İmoçka kadısı Ahmed'in müddeti tamamından sonra tasarruf etmek üzere yeri yevmi yüz elli akçe ile Avlonya kazâsından yirmi bir ay infisali ve kâmil âsitanesi olub mahall-i müstahak olan Mevlâna Mahmud dâ'ilerine yevmi iki yüz akçe ve tevkit-i mezbur ile tevabi-i kadimesinden Dumna ve Çatana(?) nahiyeleriyle tekmil-i müddet-i örfiyye edinceye mutasarrıf olmak ricasına ba'de'l-arz sadaka buyuruldu."

⁴⁷⁴ MA, RKR, 214/37, s. 50; "İmoçka kâdısı Abdullah'ın müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden dört ay tevkitle ref ve yeri muvakkiti olan Ahmed dâ'ilerine ibkâ ve bâ'de-hulûlü'l-vakit tevâbi-i kadimesinden Donya ilhakıyla müddet-i örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

kazâsı da ilhak kaydedilmiştir.⁴⁷⁵ Sabık kadıasker döneminde mağdur edilen Ahmed'in hak ettiği dereceyi ve geliri elde etmesi adı Nevesin kazâsı ilhak edilmiştir diyebiliriz.

Bender⁴⁷⁶

Bender, Bender sancağının merkezinde yer almaktadır. Bender, eski Besarabya'nın merkezi olup, Boğdan'ın kuzeyinde Dinyester (Turla) ırmağının kıyısında bulunmaktadır. Yaş'ın güneydoğusunda, Akkirman'ın 115 kilometre kuzeyinde bulunmaktadır. 1538 tarihinde fethedilen bölge, aynı tarihte sancak haline getirilmiştir. XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı sancağı olan Bender, bu tarihlerden itibaren elden çıkmıştır. Bender kazâsı sancağın merkez kazâsıdır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XVII. yüzyılın sonlarına kadar kadı tevcihatı yapılmıştır. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Akkirman'a ilhak kaydedilmiş, yüzyılın ikinci yarısında tekrardan sancak merkezi ve merkez kazâsı haline getirilmiştir.⁴⁷⁷

Bender kazâsına ait 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde 2 adet kayıt vardır. İlk kayıt 1 L 1069 tarihlidir. Kayıtta Ali'nin müddeti son bulunca yerine muvakkiti olan Mevlâna Şaban tevcih edilmiş ve gelecek senenin Muharrem ayının başına kadar görevini devam ettireceği belirtilmiştir.⁴⁷⁸ İkinci kayıtta ise 1 Z 1070 tarihlidir. Bu kayıtta Şaban'ın görev süresi dolunca, yerine 200 akçe ile Maçın kazâsına tevcih edilip ancak görevi tasarruf edemeyen Mehmed misli ile Bender'e atanmış ve Yalı Ağası karyesi ilhak olarak kaydedilmiştir.⁴⁷⁹ Misli ile atanan ve Maçın'e tevcih edilmesine rağmen görevini yapamayıp mağdur edilen Mehmed'e ufak bir gelir artışı sağlamak adına ilhak işlemi yapılmıştır diyebiliriz. Çünkü XVII. yüzyılda Bender kazâsına yapılan tevcihatta bahsi geçen kayıt hariç en fazla 150 akçe gelikle istihdam sağlanmıştır.⁴⁸⁰ Bu husus çikarımımızı destekler niteliktedir.

⁴⁷⁵ MA, RKR, 218/41, s. 13; "İmoçka kadısı Mahmud'un müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehri mezburdan altı ay tevkitle ref ve yeri yüz otuz akçe ile ve kazasker-i sabık zamanında Valpova kazâsına tevcih olunub (...) tasarrufu olmayan Mevlâna Ahmed dâ'ilerine yevmi yüz elli akçe ve tevkil-i mezbur ve Nevesin ilhakıyla müddet-i örfiyyesi tamama değın buyuruldu."

⁴⁷⁶ MA, RKR, 214/37, s. 38, 50.

⁴⁷⁷ Cl. Huart, "Bender", *İA*, c. II, Eskişehir 2001, s. 515; Semavi Eyice, "Bender Kalesi" *DİA*, c. V, İstanbul 1992, s. 431-432; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 103; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 236, 362-364.

⁴⁷⁸ MA, RKR, 214/37, s. 38; "Bender kâdîsı Ali'nin müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden iki ay tevkitle ref ve yeri muvakkiti olan Mevlâna Şaban dâ'ilerine ibkâ ve sene-i âti Muharrem'i guresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁴⁷⁹ MA, RKR, 214/37, s. 50; "Bender kâdîsı Şaban'ın müddet-i halle karib olmağın sene-i âti Muharrem'i 'işrininden ref ve yeri iki yüz akçe Maçın kazâsı tevcih olunub lakin tasarrufu olmayan Mehmed dâ'ilerine misli ve Yalı Ağası karyesi ilhâkiyle seneteyn tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına buyuruldu."

⁴⁸⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 437-439.

Eğriboz⁴⁸¹

Yunan anakarasının doğusunda, Ege kıyılarına paralel uzanan Eğriboz adası, 1470’te Osmanlı sınırlarına dahil edilerek sancak olarak tahsis edilmiştir. Sancağın merkez kazâsı konumundaki Eğriboz kazâsı, 1831 senesinde elden çıkana kadar kazâ statüsünü korumuştur. XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonuna kadar kadı tevcihatı yapılmış ve Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerine kaydedilmiştir.⁴⁸²

XVII. yüzyıl boyunca Eğriboz kazâsına ait kayıtların 6 tanesinde Kızılhisar ve İstife kazâları, Eğriboz’a ilhak kaydedilmiştir. 28 L 1038 tarihli kayıta Sinan adlı kadının müddeti sonlanınca yerine yine Eğriboz kazâsından 300 akçe gelire munfasıl olan Mehmed 300 akçe gelire göreve getirilmiş ve Kızılhisar kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁴⁸³ Bu kayıta Mehmed’in hak ettiği dereceye yükselmesi ve gelirin artırılması adına ilhak işlemi yapılmıştır.

25 Ca 1057 tarihli Eğriboz kazâsına ait kayıta ise Hasan isimli kadıya kazâ tevcih edilmiş ve İstife kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir. 1 Ra 1059 tarihli kayıta ise Beyazî Hasan’a 2 ay zam yapılarak görev süresi 15 aya çıkarılmış ve İstife ile Kızılhisar kazâları ilhak edilerek Eğriboz’a bağlanmışlardır.⁴⁸⁴ Bu son kayıta ise yapılan zam doğrultusunda kadının gelirini artırmak amaç edinilerek, İstife ve Kızılhisar kazâları ilhak kaydedildiği düşünülmektedir.

1 M 1068 tarihli bir diğer Eğriboz kazâsına ait kayıta, muvakkaten görev yapan Menteş-zade Abdurrahman’ın yerine Timurhisar kazâsından 300 akçe ile munfasıl olan es-Seyyid Mustafa 300 akçe gelire göreve getirilmiş ve Kızılhisar kazâsı ilhak edilmiştir.⁴⁸⁵ Bu kayıta da gelir artışı ve kadının hak ettiği dereceye yükselmesi adına ilhak olayının uygulandığı gözlemlenmektedir.

2145/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan 1 M 1071 tarihli kayıta ise Çelebi-zade Mustafa’nın müddet-i örfiyyesi son bulunca yerine muvakkiti olan ve daha

⁴⁸¹ MA, RKR, 214/37, s. 34, 50.

⁴⁸² Machiel Kiel, “Eğriboz”, c. X, İstanbul 1994, s. 491-493; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 239; Ferit Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 282.

⁴⁸³ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 579-583

⁴⁸⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 579-583

⁴⁸⁵ MA, RKR, 212/35, s. 21; “Muvakkaten Eğriboz kadısı Menteş-zade Abdurrahman’ın müddeti tamamından sonra tasarruf etmek üzere yeri yevmi üç yüz akçe ile Timurhisar kazâsından yirmi altı ay infisali ve yirmi ay âsitanesi olub mahall-i müstahak ve müte’ayyinü’l-ehliyet ve’l-istihkak olub Mevlâna es-Seyyid dâ’ilerine misli ve Kızılhisar ilhakı ile tekml-i sene tevcih etmek üzere ba’de’l-arz sadaka buyuruldu”.

önce Eğriboz kazâsında görev yapan Menteş-zade Abdurrahman'a kazâ tevcih edilmiş ve Kızılhisar kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Bu kayıt ruznâmçeye ibka olarak kaydedilmiştir.⁴⁸⁶ 1 B 1074 tarihli diğer bir Eğriboz kazâsına ait kayıta es-Seyyid Mehmed yeni görevine henüz başlamamışken hakkında şikâyet gelip yerine Mevlâna Ali tevcih edilmiştir. Ancak es-Seyyid Mehmed'in iyi hali hakkında reyandan arz ve mahzarlar gönderilmiştir. Bunun üzerine Mevlâna Ali tehir olunup es-Seyyid Mehmed ibka olarak tekrar göreve getirilmiş ve hala boş durumda olan Kızılhisar kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Eğriboz kazâsından 17 ay görev yapacağı ve aynı senenin Zi'l-kade ayının ilk gününe kadar Kızılhisar'ın ilhak olarak kalacağı belirtilmiştir.⁴⁸⁷ Bahsi geçen ilk kayıta ibka olarak tevcih edilirken ilhak olayının uygulandığı görülmektedir. İkinci kayıta da aynı durum söz konusudur. Ancak artı olarak es-Seyyid Mehmed'in iyi hali anlaşılmış ve mağdur edilmesine binaen Kızılhisar ilhak kaydedilerek yaşanan olumsuz durum telafi edilmiştir. Böylelikle iki kayıta da ilhak olayının vuku bulmasıyla kadıların gelirleri artırılmıştır. Yaşanan kısa süreli ilhaklar ve ifrazlar kazâ sınırlarının değişmesine etki etmiştir. Bu etki genele bakıldığında mikro düzeyde kalmış olsa bile tarihi süreç içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Midilli⁴⁸⁸

Ege denizinde yer alan Midilli adası, Anadolu sahillerine 12 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Midilli kazâsı ise ada merkezinin güneydoğusunda, İzmir'in Dikili ilçesi ile karşı karşıyadır. Ege denizine sahili olan Midilli, 1462 senesinde Osmanlı sınırlarına dahil edilmiştir. Adanın fethi ile Midilli sancak haline getirilmiş, sancağın merkez kazâsı ise Midilli olarak belirlenmiştir. XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonlarına kadar aralıksız kadı tevcihatı yapıldığı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerine yansımıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ MA, RKR, 214/37, s. 50; "Eğriboz kâdîsî Çelebi-zade Mustafa'nın müddeti halle karib olmağın gaye-i şehriden altı ay tevkitle ref' ve yeri muvakkiti olub müte'ayyinü'l-ehliyyet olan Menteş-zade Abdurrahman dâ'ilerine Kızılhisar kazâsı ilhâkıyla ibkâ olunub kazâ-yı mezburâ bâ'de-hulûlü'l-vakit ve Kızılhisar kazâsına sene-i mezbure Cumâde'l-evvel'i guresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁴⁸⁷ MA, RKR, 216/39, Vr. 27b; "Eğriboz kadısı es-Seyyid Mehmed henüz tasarruf etmemişken şikâyet olmağla yeri Mevlâna Ali dâ'ileri tevcih olmağın lakin mezbur Seyyid Mehmed'ı hüsn-i haline ahali-i memleketden arz ve mahzar gelüb (...) olan şikâyet (...) olduğı (...) olmağın merkum Ali dâ'ileri gaye-i şehre tevkitle ref' ve tehir olunub kazâ-ı mezbur mezkur Seyyid Mehmed hala hâli olan Kızılhisar ilhakıyla ibka ve Kızılhisar kazâsı ilhak sene-i mezbure Zi'l-kadesi guresine değın zabt ve Eğriboz kazâsı on yedi ay tasarruf ricasına sadaka buyuruldu."

⁴⁸⁸ MA, RKR, 214/37, s. 51.

⁴⁸⁹ Besim Darkot, "Midilli", *İA*, c. VIII, Eskişehir 2001, s. 282-284; Machiel Kİel, "Midilli" *DİA*, c. Ankara 2020, s. 11-14; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 240; Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 284.

XVII. yüzyılda Midilli'ye yapılan kadı tevcihatında sadece iki kez Yund Adası'nın Midilli'ye ilhak kaydedildiği tespit edilmiştir. İlk ilhak hadisesi 1 S 1071 tarihlidir. Bu kayıta Mustafa isimli kadının 3 ay tevkitle görev süresinin sonlanacağı, yerine ise muvakkiti olan ve ehliyet sahibi Mevlâna Ahmed'in ibka olarak göreve getirileceği belirtilmiştir. Kayıta ilave olarak Midilli'ye kadimden beri tabi olan Yund Adası'nın ilhak edildiği ve bu ilhakla beraber Ahmed'in Midilli'de 2 sene görev yapacağı belirtilmiştir.⁴⁹⁰ Görev süresinin uzatılmasına ek Yund Adası ilhak kaydedilmiş ve derecesi artırılarak gelirinde bir artışın sağlandığı düşünülmektedir.

1 Ş 1074 tarihli bir diğer kayıta ise Eğriboz kazâsı, Mehmed'in müddeti sona ermesiyle birlikte 200 akçe gelire Molova kazâsından munfasıl olan ve Valide Sultan'ın buyruğu üzere cami şerifin kitabet hizmetinde bulunan Mevlâna Muid Mustafa'ya 300 akçe gelire tevcih edilmiş ve ek olarak Yund Adası ilhak kaydedilmiştir.⁴⁹¹ Bu kayıta Muid Mustafa'nın yaptığı hizmetin karşılığı olarak Yund Adası ilhak kaydedilmiş ve böylelikle gelirinde bir artış yaşanmıştır diyebiliriz.

Tuzla⁴⁹²

Kıbrıs adasında bulunan Tuzla kazâsı, adanın en doğusunda Magosa'nın 13 kilometre kuzeyinde yer almaktadır. XVII. yüzyılda Tuzla kazâsına ilhak kaydedilen Hirsofi ve Piskopi kazâları ise adanın batı sahillerinde yer almaktadır.

XVII. yüzyılda Tuzla kazâsına Hirsofi ve Magosa kazâları ilhak kaydedilmiştir. İlk ilhak olayı 1 L 1064 tarihlidir. Bu kayıta Tuzla kazâsında muvakkaten görev yapan Mehmed'in yerine Lefke maa Pendaye kazâsından 300 akçe ile ayrılan Abdullah 300 akçe gelire kazâda istihdam eden edilmiş ve Hirsofi kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir. XVII. yüzyılın tamamında Tuzla kazâsına yapılan atamaların tümü incelendiğinde, sadece bahsi geçen kayıta 300 akçe ile atama yapıldığı tespit edilmiştir.⁴⁹³ Bu veriler ışığında Hirsofi

⁴⁹⁰ MA, RKR, 214/37, s. 51; "Midilli kâdîsı Mustafa'nın müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden üç ay tevkitle ref ve yeri muvakkiti olub müte'ayyinü'l-ehliyyet olan Mevlâna Ahmed dâ'ilerine ibkâ ve bâ'de-hulûlü'l-vakit tevâbî-i kadîmesinden Yund Adası ilhâkıyla seneteyn tamamına dek tasarruf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁴⁹¹ MA, RKR, 216/39, Vr. 7a; "Midilli kadısı Mehmed gaye-i şehriden altı ay tevkitle ref ve yeri iki yüz akçe ile Molova kazâsından otuz ay infisali ve iki sene âsitanesi olub devletlü valide sultan ve immet-i ismet-penah hazretlerinin mücdeden (...) buyurdukları cami' şerifin kitabeti hidmetinde olub makbulü'l-hidmeti olan Mevlana Muid Mustafa dailerine yevmi üç yüz akçe ve ba'de hululü'l-vakt Yund Adası ilhakıyla müddet-i örfiyyesi tamama dek sadaka buyuruldu."

⁴⁹² MA, RKR, 214/37, s. 36, 52.

⁴⁹³ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1422-1425.

kazâsının ilhak edilmesinin altında, Abdullah'a gelir artışı sağlamak ve yükselmesi gereken dereceye ulaşması adına uygulandığını söyleyebiliriz.

1 Za 1067 tarihli bir diğer kayıta ise Mehmed'in müddeti son erince, muvakkit olan Abdullah'a tevcih edilmiş ve Hırsofi kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁴⁹⁴ Son ilhak kaydı ise 1 Ra 1071 tarihli. Kayıta es-Seyyid İnaletullah'ın müddet-i örfiyyesi 6 ay tevkitle sona erince, muvakkiti olan Mevlâna Mehmed'e kazâ tevcih edilmiş ve Magosa kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁴⁹⁵ Bahsi geçen son iki kayıt ruznamçelere ibka olarak geçmiştir. Bu iki kayıta kadıların ibka olarak tevcih edilmelerinin altında yatan sebeplerden dolayı Hırsofi ve Magosa kazâları ilhak kaydedilmişlerdir diyebiliriz.

Vidin⁴⁹⁶

Vidin, günümüz Bulgaristan'ın kuzeybatı sınırlarının en uç köşesinde, Tuna nehrinin sağ kıyısında, Sırbistan ve Romanya sınırlarına yakın bir konum yer almaktadır. 1371 tarihli Çirmen savaşıyla birlikte Osmanlı nüfuzunun Vidin'de yayılmaya başladığı bilinmektedir. 1396 ile 1527 tarihleri arasında Semendire sancağına bağlı bir kazâ olarak kayıtlara geçen Vidin, 1527'den itibaren Rumeli eyaletine bağlı sancak haline getirilmiştir. 1552 tarihinde Temeşvar eyaletinin kurulmasıyla birlikte Temeşvar eyaletine bağlanmış, tarihi süreç içerisinde tekrardan Rumeli eyaleti sınırlarına içine dahil edilmiştir. Vidin sancağının merkez ise Vidin kazâsı olarak belirlenmiştir.⁴⁹⁷

XVII. yüzyılda Vidin kazâsına yapılan kadı tevcihatının geneline yakını 300 akçe ile gerçekleşmiştir. Ancak sadece bir kazânın Vidin'e ilhak edildiği tespit edilmiştir.⁴⁹⁸ Tespit edilen kayıt ise incelemiş olduğumuz 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde yer almaktadır. Kayıta Ebubekir isimli kadının 2 ay tevkitle müddetinin sona ereceği, yerine ise muvakkiti olan Mevlâna Halil'e kazâyâ tevcih edileceği

⁴⁹⁴ MA, RKR 212/35, s. 40; "Tuzla kadısı Mehmed gaye-i şehri mezkurdan altı ay tevkit ile ref' olunub yeri muvakkiti olan Abdullah dâ'ileri mahall olmağın tevcihi işbu üzere Hırsofi kazâsı ilhakıyla maen ibka (...) sene-i âti-i Cumade'l-ahiresi guresinden tekmi-i müddet-i örfiyye edinceye mutasarrıf olmak ricasına ba'de'l-arz buyuruldu."

⁴⁹⁵ MA, RKR, 214/37, s. 52; "Tuzla kâdîsî es-Seyyid İnaletullah'ın müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden altı ay tevkitle ref' ve yeri muvakkiti olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine ibkâ ve Magosa ilhâkiyla bâ'de-hulûlü'l-vakit müddet-i örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁴⁹⁶ MA, RKR, 214/37, s. 32, 53.

⁴⁹⁷ Machiel Kieel, "Vidin", *DİA*, c. XLII, İstanbul 2013, s. 103-106; Mıhır Maxım, "Tımişvar" *DİA*, c. XLI, İstanbul 2012, s. 94-95; Halil İnalçık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yay., Ankara 2018, s. 84, 105-117; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 790.

⁴⁹⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1475-1479.

belirtilmiştir. Ayrıca İsfirliğ Banası isimli kazânında ilhak edildiği kayda yansımıştır.⁴⁹⁹ Bahsi geçen kayıt ruznâmçeye ibka olarak kaydedilmiştir. İbka olarak tevcih edilmesinin altında yatan sebeplerden dolayı ilhakın gerçekleştiği düşünülmektedir.

3.2. Rumeli Kadıaskerliğine Ait 214/37 Numaralı Ruznâmçe Defterine Göre Kazâ Sınırlarında İfraz

Umurfakih⁵⁰⁰

Umurfakih, XVI. yüzyılda Silistre eyaleti sınırları içerisinde, Yenipazar kazâsına bağlı bir yerleşim yeridir.⁵⁰¹ Umurfakih, Silistre'nin 64 kilometre güneyindedir. Yenipazar kazâsının 52 kilometre kuzeyinde, Hacıoğlupazarcığı isimli kazânın 41 kilometre kuzeybatısında ve Varna'nın 100 kilometre kuzeybatısında yer almaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından ifraz uygulamasıyla müstakil bir kazâ statüsüne getirilerek kadı tevcihatın yapıldığı Umurfakih kazâsı, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kazâ statüsünü korumuştur.⁵⁰²

XVII. yüzyıl genelinde Umurfakih kazâsı belirli zamanlarda ilhak ve ifraz uygulamasına tabi tutulmuştur. Umurfakih kazâsının XVII. yüzyıldaki ilhak ve ifraz sürecinin resmi çizilebilmektedir. Varna kazâsına ait 1 Ş 1064 ve 10 Ş 1064 tarihli kayıtlarda Umurfakih kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir. İlk kayıta kazâyâ muvakkaten atanan İbrahim Alasonya kazasında 300 akçe ile munfasıl olup, 300 akçe gelire 10 ay görev yapacak şekilde Varna kazâsına atanmıştır. İkinci kayıta ise muvakkaten atanan İbrahim'in görev süresi bittikten sonra kazâyâ atanacak olan diğer İbrahim ile alakalıdır. İbrahim 200 akçe ile Atina kazâsında görev yaparken 10 ay zamanı alınmış ve kalan zamanını tamamlaması için Varna kazasında görevlendirilmiştir.⁵⁰³ Belirtilen iki kayıta açıkça görüldüğü üzere Umurfakih kazâsının gelir artışı sağlamak ve mağduriyetlerini gidermek adına Varna kazâsına ilhak olarak kaydedildiği görülmektedir. Varna kazâsına

⁴⁹⁹ MA, RKR, 214/37, s. 53; "Vidin kâdîsî Ebubekir'in müddet-i halle karib olmağın gurre-i şehriden iki ay tevkitle ref' ve yeri muvakkiti olub müte'ayyinü'l-ehliyyet olan Mevlâna Halil dâ'ilerine ibkâ olunub bâ'de-hulûlü'l-vakit İsfirliğ Banası ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek sadaka buyuruldu."

⁵⁰⁰ MA, RKR, 214/37, s. 6.

⁵⁰¹ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 775.

⁵⁰² Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 188; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın...*, s. 255; Ferit Arı, *Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 285.

⁵⁰³ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 1460-1461.

ait bir sonraki kayıt 10 R 1065 tarihlidir. Bu kayıtta Umurfakih kazâsı ifraz edilerek Egrine kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁵⁰⁴

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliğine ait ruznâmçe defterinde yer alan Umurfakih kaydında (1 C 1069), Silistre kazâsından ifraz edilerek ber-vech-i te'bid ve tekaüd statüsüyle ihtiyar Hüseyin Efendi'ye tevcih edilmiştir. Kaydın ibka olarak deftere kaydedilmesinden dolayı Hüseyin Efendi'nin munfasıl olduğu kazâ, akçe değeri ve tevcih edildiği kazâda kaç akçe ile görevlendirildiği belirtilmemiştir. Ancak Silistre kayıtları incelendiğinde bahsi geçen ilhak ve ifrazın izlerine rastlanmamaktadır. Kesin olan nokta ise incelemiş olduğumuz defterde Umurfakih kazâsının ifraz edilerek te'bîd ve tekaüd statüsünde tevcih edildiğidir. Yukarıda temas edildiği üzere bazı büyük kazâlardan ifrazlar neticesinde te'bîd ve tekaüd usulüyle tevcihatın yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Umurfakih kazâsının nüfusu az olmasından dolayı böyle bir uygulamaya maruz kalmış olabilir. XVII. yüzyıl genelinde Umurfakih kazâsına 25 ile 150 akçe arasından atamaların yapılması nüfusunun seyrek olduğunu bizlere göstermektedir.⁵⁰⁵ Toparlayacak olarak, Umurfakih kazâsına ait ilhak ve ifraz kayıtlarında tutarsızlıkların olduğu bir gerçektir. Ayrıca Ercan Alan'ın çalışması incelendiğinde Umurfakih kazâsına ait kayıtların tarihsel olarak geniş aralıklar içermesi⁵⁰⁶ kazânın aralıklarla ilhak ve ifrazlara tabi tutulduğunu düşündürmektedir. Bu düşüncemize yol açan etken ise Umurfakih kazâsına XVII. yüzyıl genelinde 4 kayıt hariç geriye kalan kayıtların tamamının 80 akçe ve daha düşük tutarlarda yapılmasıdır. Son olarak düşük gelirli kazâların te'bid ve tekaüd olarak verilmesi sonucunda yeni mülâzımların mansıp bulamaması durumu akla geldiğinde, nüfusu düşük olan Umurfakih'in XVII. yüzyıl genelinde gelir artışı sağlaması amacıyla ilhak ve ifraz olayına tabi tutulduğunu ileri sürebiliriz.

Morova⁵⁰⁷

Morova, XVI. yüzyılın ilk yarısında Pojega kazâsına bağlı bir nahiyedir. 1552 senesinde oluşturulan Temeşvar eyaletine bağlı kurulan Morova sancağının merkez kazâsı olarak belirlenmiştir. Morova'nın tam konumunu belirlenmemektedir. Ancak Morova nehrinin kıyısında, Pojega ile Belgrad arasında yer alan bir konumda olduğu

⁵⁰⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 1461.

⁵⁰⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 211.

⁵⁰⁶ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 1426-1428.

⁵⁰⁷ MA, RKR, 214/37, s. 6,

düşünülmektedir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda kazâ statüsünde kadı tevcihatı yapılmıştır. XVIII. yüzyılda ise Morova kazâsına, kadı atamasının yapılmadığı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinden tespit edilmiştir.⁵⁰⁸

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde kaydına rastladığımız Morova kazâsının, XVII. yüzyıl genelinde yaşadığı ilhak ve ifraz süreci kayda değerdir. İlk olarak 25 C 1004 ve 25 Ş 1004 tarihlerini kapsayan kayıtlarda Üsküb kazâsından ifraz edildiğine dair bilgi ruznâmçe defterlerine yansımıştır. Bahsi geçen kayıt Morova kazâsına ait XVII. yüzyıldaki ilk kayıttır. Bu nedenden dolayı ne zaman ilhak edildiği tespit edilememektedir. Bahsi geçen ilhak süreci Üsküb kayıtlarından da maalesef teyit edilememektedir. Çünkü Üsküb kazâsına ait ilk kayıtlar 1017 tarihi itibarıyla başlamaktadır.⁵⁰⁹

Morova kazâsına ait 1 B 1044 tarihli bir kayıta Kırçova kazâsından ifraz edildiği belirtilmiştir. Morova kazâsı 15 C 1044 tarihli Kırçova kazâsına ait kayıta ise ifraz edilerek müstakil kaydedilmiştir.⁵¹⁰ Bu kısa süreli ilhakın amacı Kalkandelen kazâsına 300 akçe ile tevcih edilen Mehmed'in görevini ifa edememesi üzerine mağduriyetini gidermek adına uygulanmıştır. Mehmed'in Kırçova kazâsına tayin edilmesi üzerine kısa süreli gelir artışı sağlaması için Morova kazâsı ilhak edilerek tevcihat yapılmıştır. Böylece kısa süreliğine de olsa kazâ sınırlarında ve sayısında bir değişim yaşanmıştır.

1 Z 1068 tarihli Kratova kazâsına ait bir diğer kayıta Morova kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir. Kratova kazâsına ait bir sonraki tevcihatta ise Morova kazâsının ifraz edildiği görülmektedir (10 Ş 1069). İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde yer alan 1 N 1069 tarihli Morova kaydında Kratova'dan ifraz edildiği ve ber-vech-i te'bîd olarak Çorlu'dan munfasıl olan ihtiyar Mevlâna Ahmed'e tevcih edildiği tespit edilmiştir.⁵¹¹ Bu kayıt bize bir kez daha göstermektedir ki te'bîd uygulamasının kazâ sınırlarına ve tevcih usulüne etki vardır.

XVII. yüzyılda Morova kazâsı birçok ilhak ve ifraz olayının içerisinde yer alarak, Rumeli'nde kazâ sınırlarının değişmesine etki etmiştir. İlk olarak Morova kazâsına ait 1

⁵⁰⁸ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 561; *Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514 – 1550)*, s. 27; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 190.

⁵⁰⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 1089, 1437.

⁵¹⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 900, 1090.

⁵¹¹ MA, RKR, 214/37, s. 6; "Morova kazâsı Kratova kazâsından sene-i mezburda Şevval-i gâyetine tevkitle ifraz ve yevmi yüz elli akçe ile Çorlu kazâsından munfasıl yeri ve ihtiyar olan Mevlâna Ahmed da'ilerine ber-vech te'bîd mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

R 1074 tarihli kayıta, Morova kazâsı ismi belli olmayan bir kadı tarafından ber-vech-i te'bîd olarak tasarruf edildiği kaydedilmiştir. Ancak kadı kazâyı terk etmiş ve Morova kazâsı Priştine'ye ilhak edilmiştir. Sonrasında ise Priştine kazâsından ifraz edilerek, Alasonya Ahmed Bey Medresesinden 50 akçe ile munfasıl olan Ali'ye 100 akçe ile tevcih edildiği görülmektedir.⁵¹² Bahsi geçen ilhak olayının altında, Morova kazâsında görevli kadının görevi terk etmesi sonucunda boş kalması ve reayanın mağdur edilmesi yatmaktadır.

Rumeli Kadıaskerliğine ait 218/41 numaralı ruznâmçe defterinden yer alan Morova kazâsına ait kayıta, Morova kadısı Mehmed'in vefat etmesi üzerine müstahak ve atufet-i şehriyari olan Priştine kadısı Fazlullah'a Morova ilhak edilmiştir.⁵¹³ Priştine kazâsına ait kayıta ise Fazlullah isimli kadının müddet-i örfiyyesi son bulduktan sonra Derviş Hasan göreve getirilmiş ve Morova kazâsı ilhak kaydedilmiştir.⁵¹⁴ Bu iki kayıttan yola çıkarak şu çıkarımda bulunabiliriz; Morova kadısı Mehmed'in vefatı üzerine reayanın mağdur edilmemesi adına Priştine ve Morova kazâsı birleştirilmiş ve Fazlullah'ın müddeti son bulmasına rağmen ilhak ve ifraz usulüyle iki kazânın birleşik kalması sağlanmıştır. Ancak kayıtlardaki tarihlerde tutarsızlıklar mevcuttur. Bununda nedeni tevkit süreleriyle alakalı olabileceği gibi Ercan Alan'ın belirttiği nedenlerden ötürü olabilir. Bu nedenlerin başında, eski ve yeni kadıasker arasındaki ihtilaflar ve idari yetkilerden kaynaklanan sorunlar, rüşvet, iltimas ve sebebini tespit edemediğimiz baskılar sonucunda kadıaskerlerin bir kazâyı birden fazla kişiyi tayini, muvakkit kadıların göreve başlama tarihlerinin değişmesi gibi hususlar olabilir.⁵¹⁵

Etrepoli⁵¹⁶

Etrepoli, XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Bulgaristan'ın kuzeybatısında yer alan Lofça kazâsına bağlı bir nahiyeydi. Sonrasında ise kazâ statüsüne yükseltilen

⁵¹² MA, RKR, 216/39, Vr. 4b; "Ber-vech-i te'bîd Morova kazâsına mutasarrıf olan bıragub kazâ-yı mezbur Priştine kazasına ilhak olunmağın iki ay tevkitle ifraz ve yevmi elli akçe ile Alasonya'da Ahmed Bey Medresesinden iki sene infisali ve bir sene âsitanesi olub sahibü'l-haysiyyet olan Ali dâ'ilerine yevmi yüz akçe ve tevkit-i mezbur ile müddet-i örfiyyesi tamama dek buyuruldu."

⁵¹³ MA, RKR, 218/41, s. 1; "Morova kadısı Mehmed fevt olub kaza-yı mezbur mahall olmağın bil-fiil Priştine kadısı Mevlâna Fazlullah dâ'ileri müstehak-ı 'atufet-i şehriyari olmağın gurre-i merkumeden Priştine kazasına ilhak ve merkum dâ'ileri mülhak-ı mezkûr Priştine kazasına ma'en tevcih-i sabık üzere müddet-i örfiyyesi tamamına değin mutasarrıf olmak ricasına ba'del- 'arz sadaka buyuruldu."

⁵¹⁴ MA, RKR, 216/39, Vr., 12b; "... Mevlâna Derviş Hasan da'ilerine yevmi iki yüz akçe ve ba'de-hulûlü'l-vakit Morova kazası ilhakıyla müddet-i örfiyyesi tamama dek buyuruldu."

⁵¹⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 312 dipnot nolu 386.

⁵¹⁶ MA, RKR, 214/37, s. 6.

Etrepoli, Lofça kazâsının güneybatısında yer almaktadır. Etrepoli kazâsı XVII. yüzyılın başlarında nahiye statüsündedir. 1047/1637 senesinden sonra kazâ statüsünü yükselmiştir.⁵¹⁷ Etrepoli kazâsı XVII. Yüzyıl genelinde birçok kez ilhak ve ifraz uygulamasına tabi tutulmuştur. XVII. yüzyıldaki ilk ilhak ve ifraz olayı 11 L 1034 tarihli kayıta yer almaktadır. Bu kayıta Lofça kazâsından ifraz edilerek İzladi kazâsına ilhak edildiği belirtilmektedir. Lofça kayıtları incelendiğinde Etrepoli kazâsının/nahiyesinin ilhak edildiği tarihlere ait kayıtların mevcut olmadığı görülmektedir. Bu nedenden ilhakın ve ifrazın Lofça kayıtlarından teyidi yapılamamaktadır. Aynı durum İzladi için de geçerlidir. İzladi kazâsına ait 4 Z 1017 tarihi ile 1 S 1038 tarihi arasındaki dört kayıta Etrepoli kazâsının/nahiyesinin ilhakıyla alakalı bir bilgi mevcut değildir.⁵¹⁸ Etrepoli kazâsı Lofça ve İzladi kazâlarına ilhak ve ifraz edildiği dönemlerde nahiye statüsündeydi. Yukarıda örneklerle açıkladığımız üzere nahiyelerin ilhak ve ifraz edilme nedenleri daha çok memurlardan gelen talepler doğrultusunda gelir artışı sağlamak, reayadan gelen talepler ve şikayetler ile kadıya olan ulaşımın zorluğu üzerineydi. Bahsi geçen nedenlerden dolayı ilhak ve ifraz olayı Etrepoli kazâsı/nahiyesi için uygulanmış olabilir.

Etrepoli kazâsı/nahiyesi hakkında bir diğer kayıt ilhak ve ifraz kaydı 10 B 1047 tarihlidir. Bu kayıta İzladi kazâsına ilhak edildiği belirtilmektedir. Ancak bahsi geçen ilhakın İzladi kayıtlarına yansımadağı görülmektedir.⁵¹⁹ 1 N 1057 tarihli Etrepoli kaydında İzladi kazâsından ifraz edildiği ve tekrardan Lofça kazâsına ilhak edildiği görülmektedir. Lofça kazâsına ait 6 kayıta Etrepoli kazâsının ilhak sürecini takip edebiliyoruz. Bu kayıtların neredeyse tamamında 300 akçe ile munfasıl olup misli atanan kadılara gelir artışı sağlamak için Etrepoli kazâsının ilhak edildiği görülmektedir.⁵²⁰ 1 M 1068⁵²¹ ve 10 N 1069⁵²² tarihli Etrepoli kayıtlarında Lofça kazâsından ifraz edildiği tespit edilmiştir. Toparlayacak olursak, Etrepoli kazâsı, kadınların hak ettiği dereceye gelmeleri adına İzladi ve Lofça kazâlarına belirli aralıklarda ve dönemlerde ilhak kaydedilerek ifraz edilmiştir.

⁵¹⁷ Etrepoli kayıtları için bkz.; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda...*, s. 606-607.

⁵¹⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 606, 830, 996.

⁵¹⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 606, 830.

⁵²⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 606, 998.

⁵²¹ MA, RKR, 212/35, s. 21; "Etrepoli kazası Lofça kazasından gurre-i Rebî'ü'l-evveline tevkitle ifraz ve yeri ..."

⁵²² MA, RKR, 214/37, s. 6; "Etrepoli kazası şehri mezbur gâyetinde altı ay tevkitle Lofça kazasından ifraz ve yevmî üç yüz akçe ile Ahyolu kazasından tül infisâli ve (tül) Âsitânesisi olan Göncü-zade İbrahim da'ilerine misli ve tevkît-i mezbur ile ber-vech-i te'bîd mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan Etrepoli kaydı, XVII. yüzyıldaki son müstakil kayıttır. Bu kayıttan öncesinde ve sonrasında yer alan Lofça kazâsına ait kayıtlarda Etrepoli kazâsının ilhak olarak kaydedildiği ruznâmçelere yansımıştır.⁵²³ Bahsi geçen ilhakların genelinde gelir artışı sağlamak birincil amaçtır diyebiliriz. İkincil olarak ise Etrepoli kazâsının nahiyeden kazâyâ geçiş sürecinde nüfus açısından pek gelişim göstermediği, XVII. genelinde yapılan ilhaklar ve ifrazlar neticesinden ileri sürülebilir.

Lugoş maa Şebeş⁵²⁴

Lugoş maa Şebeş (Karanşebeş/Caranşebeş), 1552’de Temeşvar’ın fethi ile Osmanlı sınırlarına dahil edilmiş, süreç içerisinde elden çıkmıştır. 1658 tarihinde Köprülü Mehmed Paşa’nın Erdel seferi sırasında tekrar ele geçirilerek, Temeşvar eyaletine bağlı sancak haline getirilmiştir. Sancağın merkez kazâ olarak belirlenen Lugoş maa Şebeş kazâsına ilk kadı tevcihatı 25 Mart 1659 (1 B 1069) tarihinde yapılmıştır. Lugoş, Temeşvar’ın 60 kilometre doğusunda bulunmaktadır. Şebeş ise Lugoş’un 170 kilometre doğusunda yer almaktadır. Lugoş maa Şebeş, Braşov’un batısında Bükreş’in ise kuzeybatısındadır.⁵²⁵ Lugoş maa Şebeş kazâsı XVIII. yüzyılın ilk yarısında hala Osmanlı Devleti’nin Rumeli kazâları arasındayken, XVIII. yüzyılda herhangi bir kadı tevcihatı yapılmamıştır.⁵²⁶

⁵²³ MA, RKR, 212/35, s. 33; ... Mevlâna Mustafa dâ’ilerine yevmî iki yüz akçe ve ma’en mutasarrıf olundukda Etrepoli Nahiyesi ve tevkît-i mezbur ile tekmil-i müddet-i ‘örfiyye etmek üzere ba’de’l- ‘arz sadaka buyuruldu”; MA, RKR, 212/35, s. 36; “... kazâ-yı mezburdan mutasarrıf olduğu Etrepoli Nahiyesi ilhakıyla gayet-i şehri mezburdan...”; MA, RKR, 214/37, s. 34; “Tekmîl-i seneteyn etmek üzere sene-i sâbika Şaban’ı guresinden Lofça kazâsına mutasarrıf olan Mevlâna Ahmed dâ’ilerine müte’ayyinü’l-ehliyyet ve sefer-i hümâyun hizmetleri(ni) eda ve bu sene-i mübarekede fermân olunan kürekçilerini ve tevkîtle(?) getirüb teslim-i Tersane-yi Amire etmekle hüsnü’s-sülûkuna binaen kazâ-yı mezbure tekmîl-i seneteyn edince mülhakat-ı kadimesi Etrepoli ilhâkıyla sene-i âti Şaban’ı guresine mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu.”; MA, RKR, 216/39, Vr. 9a; “Lofça kadısı Msutafa’nın müddet-i halle karib olmağın gâye-i şehriden altı ay tevkîtle ve yeri 300 akçe ile kazâ-yı mezburdan yetmiş ay infisâli ve beş sene âsitanesi olub eşraf-ı kuzatdam müte’ayyinü’l-ehliyyet olan Şeyh-zade Ahmed dâ’ilerine misli ve ba’de-hulûlü’l-vakit Etrepoli ilhakıyla müddet-i ‘örfiyyesi tamama dek tasarruf ricasına sadaka buyuruldu.”; MA, RKR, 218/41, s. 11; “Lofça kadısı Ahmed’in müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehri mezburdan altı ay tevkîtle ref’ ve yeri yevmî iki yüz akçe ile Tekfurgölü kazasından yetmiş beş ay infisâli ve elli beş ay âsitaneden olan (...) Mevlâna Çatal-zade Mehmed dâ’ilerine yevmî 300 akçe ve tevkît-i mezburdan müddet-i örfiyyenin tamama değin mutasarrıf olmak ricasına buyuruldu. Derkenar; kazâ-yı mezbure tevabi’i kadimesinden Etrepoli (...) ilhak olunub mucibince sadaka için...”

⁵²⁴ MA, RKR, 214/37, s. 14, 21

⁵²⁵ Mihai Maxim, “Tımışvar” *DIA*, c. XLI, İstanbul 2012, s. 94-95; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 516.

⁵²⁶ Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, s. 268; Ferit Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 281-286.

Lugoş maa Şebeş kazâsına ait XVII. yüzyıl geneline sadece 4 müstakil kayıt vardır. Bu kayıtların ikisi incelemiş olduğumuz 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde yer almaktadır. Bahsi geçen 4 kayıta 130-150 akçe arası tevcihat yapılmıştır.

214/37 numaralı ruznâmçe defterindeki Lugoş maa Şebeş kazâsına ait kayıt önemlidir. Bahsi geçen kayıt 1 B 1069 tarihlidir. Kayıta kazânın *feth ve teshir-i müyesser* olduğu ve Temeşvar kazasından ifraz edildiği belirtilmiştir. Kadı olarak ise Muhaşşi-zade Mehmed atanmıştır. Aynı defterde yer alan 1 L 1070 tarihli kayıta Muhaşşi-zade Mehmed'in müddet-i örfiyyesi son bulmuş ve yerine Ramazan adlı kadı tayin edilmiştir. Bahsi geçen ifrazı teyit etmek adına Temeşvar kayıtları incelenmiştir. 1 Ra 1069 tarihli Temeşvar kazâsına ait kayıta, Lugoş maa Şebeş kazâsının Temeşvar'a ilhak olarak kaydedildiği görülmektedir. İlhakın esas sebebi gelir artışı gibi gözükmemektedir. Temeşvar kazâsına atanan Ahmed Mostar kazâsından 300 akçe ile munfasıl olmuştur.⁵²⁷ Pâyesine uygun kazâ olmamasından kaynaklı Lugoş maa Şebeş kazâsı ilhak olarak kaydedilmiş sonrasında ise ifraz edilerek müstakil kazâ olarak tevcihat yapılmıştır.

1 L 1070 tarihli Lugoş maa Şebeş kaydında Ramazan'ın müddet-i örfiyyesi sonlanmıştır. Bu tarihten sonra Temeşvar'a ilhak olduğuna dair bilgiler mevcuttur. 1 Ca 1075 tarihli Lugoş maa Şebeş kaydında Temeşvar'dan ifraz edildiği ve Yarda kazasından munfasıl olan İbrahim'e tevcih edildiği kayıtlara yansımıştır.⁵²⁸ Ancak ifraz olayı Temeşvar kazâsına ait kayıtlara yansımamıştır.⁵²⁹

1 M 1077 tarihli Lugoş maa Şebeş kaydında ise farklı bir olay vuku bulmuştur. Temeşvar kazâsına ilhak ve ifraz olarak geçen süre zarfından sonra Arat kazâsı Lugoş maa Şebeş'e ilhak edilmiştir. Lugoş maa Şebeş'e ait XVII. yüzyıldaki 4 kaydın sadece ikisinde akçe tutarı belirtilmiş ve 130 akçe gelire atamalar yapılmıştır. 1 M 1077 tarihli kayıta kadının kaç akçe ile tevcih edildiği belirtilmemiştir. Ancak Arat kazâsının ilhakıyla, Mohaç kazâsından 130 akçe ile munfasıl olan Hüseyin'e 150 akçe gelire tevcihat yapılmıştır.⁵³⁰

⁵²⁷ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda...*, s. 1002, 1386.

⁵²⁸ MA, RKR, 216/39, Vr. 11a; "Lugoş maa Şebeş kazası gaye-i şehriden beş ay tevkitle Temeşvar kazasından ifraz olub..."

⁵²⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda...*, s. 1003, 1386.

⁵³⁰ MA, RKR, 218/41, s. 16; "... Mohaç kazasından yirmi yedi ay infisali ve kâmil âsitanesi olub müstehak(?) olan Mevlâna Ahmed dâ'ilerine yevmi yüz elli akçe ve tevkil-i mezbur ve Arat ilhakı müddet-i örfiyyesi tamama değın buyuruldu."

Lugoş maa Şebeş kazâsına ait yukarıdaki bilgiler doğrultusunda nüfus bakımından seyrek olduğu çıkarımı yapılabilir. Bahsi geçen ilhaki Arat cephesinden kontrol edemiyoruz. Çünkü Arat kazâsına ait XVII. yüzyılda sadece bir tane müstakil kayıt vardır. Bu kayıt 1 Za 1080 tarihlidir ve Emrullah adlı kadının müddet-i örfiyesi son bulmasıyla yerine Resul adlı kadı tayin edileceği zikredilmiştir.⁵³¹ Bu bağlamda Hüseyin'in görev süresi son bulduktan sonra Arat kazâsı ifraz edilerek, Emrullah tayin edilmiştir diyebiliriz.

Egrine⁵³²

Egrine, XVII. yüzyılda Varna ve Balçık kazâlarına, XVIII. yüzyılda ise Umurfakih ve Tulca'ya ilhak edildiği görülmektedir. Varna, Balçık, Umurfakih ve Tulca kazâları Silistre eyaletine bağlıydılar. Varna ve Balçık, günümüz Bulgaristan'ının Karadeniz'e bakan sahil şeridinde yer almaktadır. Varna ve Balçık arasında 45 kilometrelik mesafe vardır. Umurfakih, Varna ve Balçık'ın kuzeybatısındadır. Balçık'tan 74, Varna 93 kilometrelik uzaklıktadır. Tulca ise günümüzde Romanya'nın Karadeniz sahillerine yakın bir konumda yer almaktadır. Egrine kazâsı büyük olasılıkla Varna, Balçık ve Umurfakih kazâlarının bulunduğu üçgene yakın bir konumda yer almaktadır. Ancak şimdilik konumu tam olarak belirlenememektedir. Egrine XVII. yüzyılda kazâ statüsüne yükseltilmiştir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında itibaren kazâ olarak kaydedilmediği yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir.⁵³³

Egrine kazâsı XVII. yüzyıl boyunca birçok ilhak ve ifraz olayın içerisinde yer almıştır. Egrine kazâsına ait 12 müstakil kaydın 6 tanesi müderrislikten kadılığa hareket eden kişilere 70-80 akçe gelire tevcih edilmiştir. Geriye kalan kayıtların bir tanesinde Varna'dan ifraz edilerek maişet olarak atama yapılmıştır. Diğer kayıtların bazılarında kadıların gelirleri belirtilmemiş, belirtilen kayıtlarda ise 100 ve 150 akçe arası gelire istihdam sağlanmıştır.⁵³⁴ Bu hususlar dikkate alındığında Egrine kazânın nüfus bakımında çok yoğun olmadığı akla gelmektedir. Nüfusun yoğun olmamasından dolayı ilhak ve ifraz olayının gerçekleştiği ileri sürülebilir.

⁵³¹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda...*, s. 1003, 359.

⁵³² MA, RKR, 214/37, s. 6, 15.

⁵³³ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 85, 763, 787; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 181, 575-576; Levent Kuru, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 820, 822-824; Ferit Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 281-286.

⁵³⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 575-576.

1 M 1047 tarihli Egrine kazâsına ait kayıta, Varna'ya ilhak edildiği görülmektedir. Varna kayıtları ile karşılaştırıldığında bahsi geçen ilhakın kayıtlara yansımadağı gözlemlenmektedir.⁵³⁵ Bir diğere Egrine kaydında (10 Ş 1064) Varna kazâsından ifraz olduğu belirtilse de aynı tarihteki Varna kaydında Umurfakih kazâsı ilhak kaydedilmiştir. Egrine kazâsının ilhakına dair bir bilgi mevcut değildir.⁵³⁶

1 N 1067 tarihli Egrine kazâsına ait kayıta, kadı Hidayetullah'ın kazâyı beratsız tasarruf etmesinden dolayı görevden alınarak Egrine'nin Varna'ya ilhak edildiği kayıtlara yansımıştır.⁵³⁷ 10 Z 1067 tarihli kayıta ise Varna'dan ifraz edilerek, Berkofça kazâsının başka bir kişiye tevcih edilmesiyle mağdur olup sıfrü'l-yed kalan pir ve ihtiyar Ömer'in tayin edildiği tespit edilmiştir.⁵³⁸

İncelemiş olduğumuz ruznâmçedeki yer alan 1 N 1069 tarihli kayıta⁵³⁹ ve 1 M 1075 tarihli bir diğere kayıta⁵⁴⁰ Egrine kazâsının tekrardan Varna'dan ifraz edildiği kaydedilmiştir. İlk kayıta Megara kazâsından 70 akçe ile munfasıl olan Veliyyüdin'e 80 akçe gelikle tevcih edilmiştir. İkinci kayıta ise Bursa İvaz Paşa medresesinden 30 akçe ile munfasıl olan Mahmud Efendi 100 akçe gelikle görevlendirildiği tespit edilmiştir.

Egrine kayıtlarından yer alan ilhak ve ifraz olayının bazıları Varna kayıtların yansırken bazıları yansımamıştır. 10 R 1065 ve 1 Ş 1068 tarihli Varna kayıtlarında Egrine kazâsının ilhakı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerine kaydedilmiştir.⁵⁴¹ Kayıtların tamamına ilhak ve ifraz olayının yansımamasının nedenini, kısa süreli ilhak ve ifrazların gerçekleşmiş olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

⁵³⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 575, 1458-1461.

⁵³⁶ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 575, 1460.

⁵³⁷ MA, RKR, 212/35, s. 36; "Egrine kadısı Hidayetullah kaza-yı mezbura ba-berat mutasarrıf olmağla muntasıf-ı şehri mezbura tevkil ile ref' olub (...) bi'l-fiil Varna kadısı İbrahim da'ileri mahall olmağla tevcih-i esbak üzere ilhak buyuruldu. Kaza-yı mezburun mülhak-ı mezbur Egrine ile ma'a müddeti tamama değin mutasarrıf olmak ricasına buyuruldu."

⁵³⁸ MA, RKR, 212/35, s. 15; "Egrine kazası Varna kazasından gurre-i Muharremine tevkitle ifraz olunub kudema-yı tarikden pir ve ihtiyar-ı merhamet olan Mevlâna Ömer da'ilerine ..."

⁵³⁹ MA, RKR, 214/37, s. 15; "Varna kazâsından ilhâk olunan Egrine kazâsı sene-i mezbûre Şevval'i gâyetine tevkitle ifraz ve yevmî yetmiş akçe ile Megara kazâsından yirmi altı ay infisâli ve on altı ay Âsitânesi olan Mevlâna Veliyyüddin da'ileri yevmî seksen akçe ve merkume Zi'l-ka'desi guresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁵⁴⁰ MA, RKR, 216/39, Vr. 9a; "Egrine kazası gayet-i şehre tevkitle Varna kazasından ifraz olunub otuz akçe ile Bursa'da İvaz Paşa Medresesi'nden on üç sene infisali ve iki sene âsitânesi olan Mahmud da'ilerine batarakki(?) yüz akçe ile müddet-i örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf etmek ricasına ba'de'l-arz sadaka buyuruldu."

⁵⁴¹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 576-1461.

Egrine kazâsı 1 M 1075 tarihinde Varna'ya ilhak edilmiş ancak kısa süre sonra ifraz edilerek 1 N 1075 tarihinde Balçık kazâsına ilhak olmuştur.⁵⁴² Balçık'a ilhak edilmesinin en büyük nedeni gelir artışı sağlamaktır. 300 akçe ile Balçık kazâsından munfasıl olan Mustafa Efendi tekrardan Balçık kazâsına 300 akçe ile tayin edilmiştir. Ancak Mustafa'nın hak ettiği geliri elde edebilmesi ve derecesinin yükselmesi adına Egrine kazâsı ilhak kaydedilmiştir.

Balçık kazâsına ait bir sonraki kayıt 1 S 1077 tarihlidir. Bu kayıta Balçık kazâsı tek kaydedilmiştir ve Egrine ifraz edilmiştir. Ancak İsakçı kazâsına ait kayıtlarda Egrine kazâsının ilhak kaydedildiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda Balçık kazâsına tevcih edilen Mustafa'nın görev süresi son bulduktan sonra Egrine kazâsı ifraz edilerek 1 M 1077 tarihinde İsakçı kazâsına ilhak olarak kaydedilmiştir. Bursa Hayreddin Medresesinden 40 akçe ile munfasıl olan Seyyid Mehmed 150 akçe ile İsakçı kazâsına tayin edildiğinde Egrine kazâsında ilhak kaydedilmiştir.⁵⁴³

Netice itibarıyla XVII. yüzyıl genelinde Egrine kazâsı birçok kez ilhak ve ifraz olayının içerisinde yer almıştır. Kısa süreli yapılan ilhak ve ifraz uygulaması XVII. yüzyıl genelinde kazâ sınırlarının değişmesine etki ettiği gibi kazâ sayısında artışlar ve düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. İlhak ve ifraz olayına etki eden en büyük etken yukarıda da belirtildiği üzere Egrine kazâsı yoğun olmayan nüfus yapısına sahiptir. Bu nedenden kaynaklı ilhak ve ifraz olayının uygulandığı düşünülmektedir.

Hırsofi⁵⁴⁴

Altıncık olarak da bilinen Hırsofi/Hırsofu, Kıbrıs adasının en batısında, sahilden yüksek bir konumda yer almaktadır. Hırsofi'ye XVII. yüzyılda Piskopi/Piskopu ilhak kaydedilmiştir. Piskopi ise adanın güneybatısında, Hırsofi'nin 33 kilometre güneyinde bulunmaktadır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Piskopi kazâsı Hırsofi'ye dönem dönem ilhak kaydedilmiştir. Bu ilhak süreci XVIII. yüzyılda da devam etmiştir. Ancak XVIII.

⁵⁴² MA, RKR, 216/39, Vr. 12b; "... Mevlâna Mustafa dâ'ilerine misli (300 akçe) ve ba'de-hulûlü'l-vakit Egrine kazâsı ilhakıyla müddet-i örfiyyesi tamama dek buyuruldu."

⁵⁴³ MA, RKR, 218/41, s. 16; "... Seyyid Mehmed dâ'ilerine yevmi yüz elli akçe ve Egrine ilhakdan seneteyn tamama deĝin buyuruldu."

⁵⁴⁴ MA, RKR, 214/37, s. 16, 25.

yüzyılda Hırsofi kazâsının Piskopi'ye ilhak edildiği yapılan çalışmalarca belirlenmiştir.⁵⁴⁵

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan 1 Za 1069 tarihli Hırsofi kaydında, kazâda görev yapan Abdullah'ın müddeti sona erince, yerine 150 akçe ile Gilan maa Şekerhane kazâsından munfasıl olan Mevlâna Mahmud 200 akçe gelire istihdam edilmiş ve Piskopi kazâsı Lefkoşa'dan ifraz edilerek Hırsofi'ya ilhak kaydedilmiştir.⁵⁴⁶ Aynı defterdeki 1 Ra 1071 tarihli kayıtta ise Mahmud'un müddet-i örfiyyesi bittikten sonra Piskopi kazâsının ifraz edildiği tespit edilmiştir.⁵⁴⁷ Ancak eldeki verilerle ilhak ve ifraz olayının neden gerçekleştirildiğine dair bir çıkarımda bulunulamamaktadır.

1 B 1075 tarihli Hırsofi kaydında, Mehmed'in müddeti sona erince, 100 akçe ile Piskopi kazâsından ayrılan Mustafa isimli kadıya 130 akçe gelire tevcih edilmiştir. Ayrıca kayıtta Hırsofi kazâsı ile Piskopi beraber kaydedilmiştir. Bu bilgiden anlaşıldığı üzere Piskopi kazâsı 1 B 1075 tarihli kayıttan önce Hırsofi'ya ilhak edilmiştir.⁵⁴⁸ Piskopi'nin ilhak süreci 1 Ca 1077 tarihli ve Ş 1080 tarihli kayıtlarda da devam etmiştir.⁵⁴⁹ Piskopi kazâsına yapılan kadı tayinleri genellikle 80 akçe ve müderrislikten kadılık mesleğine ilk adım atan adaylara tevcih edilmiştir. Bu veriler Piskopi kazâsının seyrek nüfuslu olduğunu bizlere göstermektedir. İlhak edilmesinin altında yatan neden ise nüfusun az olmasından kaynaklı olarak istihdam edilecek kadının bulunamaması olabilir.⁵⁵⁰

Apokoron⁵⁵¹

⁵⁴⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 688-691; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 725-727; Ferit Arı, *Osmanlı İlmîye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 285.

⁵⁴⁶ MA, RKR, 214/37, s. 16; "Cezîre-i Kıbrıs'dan Hırsofi kâdisı Abdullah gâyet-i şehriden iki ay tevkitle ref" ve Lefkoşa kazâsından Piskopi kazâsı(na) tarih-i mezbure tevkitle ifraz ve yeri yevmî yüz elli akçe ile Gilan maa Şekerhane kazâsından dokuz sene infisâli ve otuz üç ay Âsitânesi olan Mevlâna Mahmud dâ'ileri yevmî iki yüz akçe ve sene-i âti Safer'i guresinden Hırsofi maa Piskopi kazâsında müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu.

⁵⁴⁷ MA, RKR, 214/37, s. 25; "Kıbrıs ceziresinden Hırsofi kâdisı Mahmud'un müddet-i halle karib olmağın gâyet-i şehriden altı ay tevkitle ref" ve kazâ-yı mezbur Piskopi kazâsından İfraz olunub yetmiş akçe ile Evdim kazâsından altmış ay infisâli ve bir sene Âsitânesi olan Mevlâna Ali dâ'ilerine yevmî seksen akçe ve bâ'de-hulûlü'l-vakit müddet-i tamamına dek sadaka buyuruldu."

⁵⁴⁸ MA, RKR, 216/39, Vr. 12a; "Hırsofi maa Piskopi kadısı Mehmed'in müddet-i halle karib olmağın gaye-i şehriden altı ay tevkitle ref" ve yeri yüz akçe ile Piskopi kazâsından on sene infisali ve iki sene âsitanesi olan Mevlâna Mustafa dâ'ilerine yevmî yüz otuz akçe ve tevkil-i mezbur ile müddet-i örfiyyesi tamama dek tasarruf ricasına sadaka buyuruldu."

⁵⁴⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 690-691.

⁵⁵⁰ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 1192-1195.

⁵⁵¹ MA, RKR, 214/37, s. 19.

Apokoron, Girit'in Hanya bölgesinin merkezinde bulunmaktadır. Hanya'nın Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesiyle birlikte bölgede devlet nüfuzunun sağlanması adına kurulan, Hanya sancağına bağlı idari birimlerdendir. Apokoron 16 Kasım 1645 tarihinde fethedilmiştir.⁵⁵² Apokoron'a kazâsı statüsünde ilk kadı tevcihatı 10 Mayıs 1652 (1 C 1062) tarihinde gerçekleştirilmiştir. 1652 ile 1663 yılları arasında kazâ statüsünde olan Apokoron kazâsının izlerine 1705 tarihinde rastlanmaktadır. 1705 tarihli Girit tahririnde kazâ statüsünde kaydedilmiştir. XVIII. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde büyük olasılıkla nahiye statüsüne düşürülmüş ve Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinde ismine rastlanmamıştır. XIX. yüzyılda ise tekrar Hanya'ya bağlı bir kazâ olarak kaydedilmiştir.⁵⁵³

XVII. yüzyılın tamamında Apokoron kazâsına ait 5 müstakil kayıt vardır. Yüzyıl genelinde İvlahor, Hanya, Yerapetra maa İstiye kazâlarına ilhak edilmiş, sonrasında ifraz edilerek müstakil bir kazâ olarak veya tekrardan başka bir kazâyâ ilhak edilerek ruznâmçelere kaydedilmiştir.⁵⁵⁴ Yüzyıl boyunca sürekli ilhak ve ifraz olayına tabi tutulması Apokoron'un seyrek nüfuslu olduğunu gösterdiği gibi büyük ihtimalle nahiye statüsünden kazâ statüsüne yükselmiş ve yüzyılın ikinci yarısında itibaren müstakil kazâ olarak kadı tevcihatı yapılmaya başlamıştır.

İncelediğimiz 214/37 numaralı Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçesinde yer alan 10 B 1070 tarihli Apokoron kaydında, 1 ay tevkitle Hanya kazâsından ifraz edilerek 150 akçe gelire Mitrofcacık kazâsından munfasıl olan Mehmed Esiri isimli kadı misli ile göreve getirilmiştir.⁵⁵⁵ Apokoron, Hanya'dan ifraz edilerek istihdam bekleyen Mehmed Esiri'ye tevcih edilmiştir. İfraz olayının uygulanmasıyla silk içerisindeki yığılma azaltılmaya çalışılmıştır.

⁵⁵² Gökhan Civelek, "Manastır Kazası'nın Girit Seferi'ne Katkısı", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, c. III., (Haz.: Zafer Gölen, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yay., Ankara 2017, s. 1058-1072.

⁵⁵³ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 356; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 42; Nuri Adıyeke, Ayşe Nükhet Adıyeke, "Girit'in "Hakk ve Adl ile Cediden Tahriri": 1705 yılında Girit'te Yapılan Tahrirler ve Düzenlemeler", 228.

⁵⁵⁴ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 230-244, 356.

⁵⁵⁵ MA, RKR, 214/37, s. 19; "Girit ceziresinden Apokoron kazâsı gâyet-i şehriden bir ay tevkitle Hanya kazâsından ifraz ve yevmî yüz elli akçe ile Mitrofcacık kazâsından kâmil infisâl ve (kâmil) Âsitânesi olan Mevlâna Mehmed Esiri dâ'ilerine misli ve sene-i mezbure Ramazan'ı guresinden müddet-i tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

Fonya⁵⁵⁶

Mora yarımadasın yer alan Fonya, XVI. yüzyılda nahiye statüsündedir. XVII. yüzyılda ise kazâ statüsünde karşımıza çıkmaktadır. Fonya kazâsı, XVII. yüzyılda Anabolu kazâsına ilhak kaydedilen kazâlardandır. Anabolu, Yunanistan'ın Mora yarımadasının kuzeydoğusunda yer almaktadır. Mora'nın Agrolis körfezinde, denize doğru uzanan burunda bulunan bir liman şehridir.⁵⁵⁷ Fonya kazâsının Mora yarımadasında yer aldığını destekleyen bir diğer husus ise XVIII. yüzyılda Mora'da bulunan Bardonya kazâsına ilhak kaydedilmesidir. Fonya kazâsı XVII. yüzyılda sadece bir kez ilhak kaydedilmesine karşın, XVIII. yüzyılın tamamında Bardonya'ya ilhak edilmiştir.⁵⁵⁸

XVII. yüzyılda Fonya kazâsı sadece bir kez Anabolu kazâsına ilhak kaydedilip, sonrasında ifraz edilerek müstakil bir kazâ olma hüviyetini korumaya devam etmiştir.⁵⁵⁹ Fonya, Anabolu kazâsına 1 Ş 1070 tarihli kayıta ilhak kaydedilmiştir. 1 L 1070 tarihli Fonya kazâsına ait kayıta ise Anabolu'dan ifraz edilerek, 30 akçe gelire İstanbul Ördek Kasab Medresesinden munfasıl olup kadılığa hareket eden Mehmed'e 80 akçe gelire tevcih edilmiştir.⁵⁶⁰ Bahsi geçen ilhak süreci tevkit süreleriyle beraber 12 ay kadar sürmüştür. İfrazın amacı ise kadılığa hareket eden adaylara istihdam alanı yaratmaktır.

Badracık⁵⁶¹

Badracık (Ypati/Ypate), Tırhala sancağına bağlı 1466-1506 senelerinde nahiye statüsündeyken 1520'li tarihlerden itibaren kazâ olarak kaydedilmiş, bu statüsünü XIX. yüzyıla kadar korumuştur. Konum itibarıyla orta Yunanistan'da İzdin'in 18 kilometre batısında, Tırhala'nın 120 kilometre güneyinde, Mali körfezinin ise 60 kilometre

⁵⁵⁶ MA, RKR, 214/37, s. 21, 35.

⁵⁵⁷ Nejat Göyünç, "XVIII. Yüzyılda Türk İdaresinde Nauplia (Anabolu) ve Yapıları", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 461-485.

⁵⁵⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 346, 632-634; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 407-409; Ferit Arı, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, s. 134, 281; Machiel Kiel, John Alexander, "Mora", *DİA*, c. XXX, Ankara 2020, 278-283.

⁵⁵⁹ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII...*, s. 230-244.

⁵⁶⁰ MA, RKR, 214/37, s. 21; Fonya kazâsı şehri âfî gâyetiyle altı ay tevkitle Anabolu kazâsından ifraz olunub yevmî otuz akçe ile İstanbul'da Ördek Kasab Medresesi'nden on sene infisâli ve bir sene Âsitanesi olan Mehmed dâ'ilerine yevmî seksen akçe ile müddet-i tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına buyuruldu."

⁵⁶¹ MA, RKR, 214/37, s. 22, 54.

batısında yer almaktadır. Oita dağlarının kuzey yamaçları üzerinde Spercheios-Varka nehrinin oluşturduğu verimli ovaya akan mevkii de kurulmuş bir yerleşim merkezidir.⁵⁶²

Badracık kazâsı XVII. yüzyılda iki kez Tırhala kazâsına ilhak kaydedilip, sonrasında ifraz edilerek müstakil bir kazâ statüsünde kadı tevcihatı yapılmıştır. İlk ifraz kaydı 25 Ca 1057 tarihlidir. Bu kayıta İskarapar kazâsından 130 akçe ile munfasıl olan Derviş Mehmed 150 akçe gelire görevle getirilmiştir.⁵⁶³

Tırhala kazâsından ikinci ifraz olayı ise incelemiş olduğumuz 214/37 numaralı defterde yer almaktadır. Defterdeki kayıt 1 Za 1070 tarihlidir. Bu kayıta İstanbul Yusuf Efendi Medresesinden 40 akçe gelire ayrılan Mehmed 130 akçe gelire görevle getirilmiştir.⁵⁶⁴ İfraz olayının altında yatan temel neden müderrislikten kadılığa hareket eden yeni kadı adaylarına mansıp alanı açmaktır.

Ölgünbar⁵⁶⁵

Ölgün ve Bar kazâlarının birleştirilmesiyle meydana getirilen Ölgünbar kazâsına XVI. yüzyılın ikinci yarısında itibaren kadı tayin edilmiştir. XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında kazâ statüsünde karşımıza çıkmaya devam eden Ölgünbar kazâsına, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait Rumeli Kadıaskerliği ruznâmçelerinde ismine rastlanmamaktadır. Ancak XIX. yüzyılda kazâ olarak kaydedilmeye devam edilmiştir. Ölgünbar konum itibarıyla İşkodra'nın (İskenderiye) 42 kilometre batısında Adriyatik Denizi'ne paralel uzanan sahil şeridinde yer almaktadır.⁵⁶⁶

Ölgünbar kazâsı XVII. yüzyıl içerisinde ilhak ve ifraz olayına tabi tutulan bir diğer idari birimdir. Ölgünbar kazâsına ait 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan 1 Z 1069 tarihli kayıta, İskenderiye kazâsından ifraz edilerek, daha önce Ölgünbar kazâsında 6 ay görev yaptıktan sonra mağdur edilen Mevlâna Receb'e ibka olarak 14 ay zamanı

⁵⁶² Machiel Kiel, "Badracık" *DİA*, c. IV, İstanbul 1991, s. 421; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 77.

⁵⁶³ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII...*, s. 406.

⁵⁶⁴ MA, RKR, 214/37, s. 22; "Badracık kazâsı gâyet-i şehriden üç ay tevkitle Tırhala kazâsından ifraz olunub kırk akçe ile İstanbul'da Yusuf Efendi Medresesi'nden sekiz sene infisâli ve kâmil Âsitânesi olub müstahak olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine yevmî yüz otuz akçe ve tevkît-i mezbur ile on iki ay tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁵⁶⁵ MA, RKR, 214/37 s. 20, 39.

⁵⁶⁶ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 280; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 191; Levent Kuru, *Kadıasker Ruznâmçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 271; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 88, 779.

verilmiştir.⁵⁶⁷ Yine aynı defterde yer alan 10 B 1070 tarihli kayıta, Ölgünbar kazâsının İskenderiye'den ifraz edilerek Suhuryaka kazâsından 100 akçe ile munfasıl olan es-Seyyid Mahmud'a 150 akçe gelire tevcih edilmiş ve Karacadağ kazâsı ilhak olarak kaydedilmiştir.⁵⁶⁸ İlhak ve ifraz süreci Karacadağ kayıtlarına da yansımıştır. 1 Ra 1071 tarihli Karacadağ kaydında Ölgünbar kazâsından ifraz edilerek yine Karacadağ kazâsından 130 akçeyle munfasıl olan Mevlâna Mehmed'e 150 akçe gelire tevcih edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Rabyak/Jabayak nahiyesi ilhak olarak kaydedilmiştir.⁵⁶⁹

Ölgünbar kazâsının İskenderiye'ye ilhak ve ifraz süreci, İskenderiye kayıtlarına da yansımıştır. 1 N 1069 tarihli İskenderiye kaydında Ölgünbar kazâsı İskenderiye kazâsına ilhak kaydedilmiştir. Bu kayıta kazâyâ atanan kadının ismi ruznamçeye yansımamıştır. Fakat 300 akçe ile İskenderiye kazâsından munfasıl olup, tekrardan 300 akçe ile İskenderiye kazâsında görevlendirilmiştir.⁵⁷⁰ Kayıtlar karşılaştırıldığında Ölgünbar kazâsının İskenderiye kazâsına ilhak edilip sonrasında ifraz edildiği teyit edilmiştir. İlhakın amacı ise büyük olasılıkla gelir artışı sağlamak içindir. İfraz olayının amacı ise tekrardan mansıp alanı açarak silk içerisindeki yığılmayı azaltıp istihdamın sağlanmasıdır. Yapılan ilhak ve ifrazlar kazâ statülerine etki ettiği gibi kazâ sınırlarının yüzyıl içerisinde çeşitli zamanlarda değişmesine ve kazâ sayısındaki artış ve azalışa vesile olmuştur.

Pedye⁵⁷¹

Tam konumunu belirleyemediğimiz Pedye'nin Girit adasında yer aldığını, ruznâmçelerde geçen bilgilerden öğreniyoruz. XVII. yüzyılda Hanya'dan ifraz edildiğine

⁵⁶⁷ MA, RKR, 214/37 s. 39; "Ölgünbar kazâsı İskenderiye kazâsından gâyet-i şehre tevkitle ifraz ve kazâyı mezbûreyi altı ay tasarrufu olan Mevlâna Receb dâ'ilerine ibkâ ve sene-i âti Muharrem'i guresinden on dört ay tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına buyuruldu."

⁵⁶⁸ MA, RKR, 214/37 s. 20; "Ölgünbar kazâsı sene-i mezbure Şevval'i gâyetinden İskenderiye'den ifraz olunub yevmi yüz akçe ile Suhuryaka kazâsından hakîkî ve îtbarî otuz beş ay infisâli ve kezâlik Âsitânesi olub sâdât-ı kiramdan mahall ve müstahak olan Mevlâna es-Seyyid Mahmud dâ'ilerine ba-terakkî yevmi yüz elli akçe ile sene-i mezbure Zi'l-ka'desi guresinden Karacadağ kazâsı ilhâkıyla tekâmîl-i seneteyn mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁵⁶⁹ MA, RKR, 214/37, s. 25; "Karacadağ kazâsı sene-i mezbûre Receb'i guresine tevkitle Ölgünbar kazâsından İfraz olunub yüz otuz akçe ile yine kazâ-yı mezbûrdan kâmil infisâli ve Âsitânesi olub ve mahall-i merhamet olan Mevlâna Mehmed dâ'ilerine yevmî yüz elli akçe ve ibtidâ-yı müddet ile tevâbî-i kadîmesinden Radyak nahiyesi ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına sadaka buyuruldu."

⁵⁷⁰ MA, RKR, 214/37, s. 15; İskenderiye kadısı Mustafâ Hırsova kazâsından nakl olmağın sene-yı mezbure Zi'l-ka'desi guresine tevkitle yeri yevmi üç yüz akçe ile yine İskenderiye kazâsından yirmi sekiz ay infisâli ve on altı ay Âsitânesi olub müte'ayyinü'l-ehliyyet vel-istihkak olan Mevlâna misli ve gurre-i merkumeden Ölgünbar kazâsından ilhâkıyla müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek mutasarrıf olmak ricasına bâ'de'l-'arz sadaka buyuruldu."

⁵⁷¹ MA, RKR, 214/37, s. 34-35.

dair bilgiler bulunan Pedye kazâsı, XIX. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında Kandiye'ye bağlı bir kazâ olduğu belirtilmektedir. Büyük olasılıkla Pedye kazâsı Hanya ve Kandiye kazâları arasında yer alan bölgede bulunmaktadır.⁵⁷²

İncelmiş olduğumuz ruznâmçe defterinde 20 Ra 1069 (16 Aralık 1659) ve 1 B 1071 (2 Mart 1661) tarihleri arasını kapsamaktadır. Girit'teki fetihler tam anlamıyla neticelenmediği ve Osmanlı nüfuzunun tam anlamıyla sağlanamadığı için XVII. yüzyıl genelinde Pedye kazâsına ait sadece 5 adet müstakil kayıt vardır. İncelediğimiz ruznâmçe defterinde yer alan 1 Ş 1069 tarihli kayıttan önce Mirambila kazâsı Pedye'ye ilhak kaydedilmiştir. Ruznâmçedeki kayıta ise Pedye maa Mirambila kazâları Hanya'ya ilhak edilmişlerdir. 214/37 numaralı ruznâmçede yer alan diğer kayıta Pedye maa Mirambila kazâsı Hanya'dan ifraz edilmiştir. İfraz edilmesiyle birlikte İsmail isimli kadıya tevcih edilmiştir. Ruznâmçedeki kayıt ibka olarak kaydedilmiştir.⁵⁷³ Belirli sebeplerden dolayı mağdur edilerek istihdam bekleyen kadılara, bir kazânın ibka olarak tevcih edilmesi içinde ifraz uygulamasının uygulandığını, bahsi geçen kayıttaki veriler ışığında ileri sürebilir. Böylelikle silk içerisinde istihdam bekleyen kadılara mansıplar açılmaya çalışılmıştır.

Arhoz⁵⁷⁴

Arhoz kazâsı XVII. yüzyıl boyunca Anabolu, Atina ve Gördös kazâlarına çeşitli dönemlerde ilhak edilmiş ve sonrasında ifraz edilerek müstakil kazâ statüsünde kadı tevcih edilmiştir.⁵⁷⁵ Anabolu, Mora yarımadasının batısında Argolis körfezinde bulunmaktadır. Atina ise Yunan ana karasının denize uzanan ucunda yer almaktadır. Gördös ise Yunan ana karası ile Mora yarımadasının birleştiği konumdadır. Arhoz kazâsının bahsi geçen üç bölgenin ortak noktasında yer aldığı düşünülmektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XVII. yüzyılın sonuna kadar müstakil bir kazâ olarak kadı tevcihatı yapılmıştır. Ancak XVIII. yüzyılda sadece bir kayıta Anabolu'ya ilhak kaydedilmiş, sonrasında ise Arhoz kazâsının izlerine rastlanmamaktadır.⁵⁷⁶

⁵⁷² Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 612.

⁵⁷³ MA, RKR, 214/37, s. 34-35; "Girit ceziresinde Pedye maa Mirambila kâdîsı Abdullah'ın müddet-i halle karib olub kazâ-yı mezbur Hanya kazâsına ilhâk olmağla gâyet-i şehriden iki ay tevkitle ifraz ve muvakkiti olan İsmail dâ'îlerine ibkâ ve sene-i mezbure Zi'l-ka'desi guresinden müddet-i 'örfiyyesi tamamına dek sadaka buyuruldu."

⁵⁷⁴ ⁵⁷⁴ MA, RKR, 214/37, s. 24, 38, 45.

⁵⁷⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 230-240.

⁵⁷⁶ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, s. 273; Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 359-362; Levent Kuru, *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 102, 370.

İncelemiş olduğumuz 214/37 numaralı ruznâmçe defterinde yer alan 1 B 1070 tarihli Arhoz kaydında, Anabolu'dan ifraz edildiği tespit edilmiştir. Kayıta, Arhoz kazâsında 5 ay görev yaptıktan sonra Anabolu kazâsına ilhak edilmesiyyle sıfrü'l-yed kalan Mehmed 15 ay görev yapmak üzere Arhoz'da görevlendirilmiştir. Ayrıca Keçiborlu(?) ve Çınkı(?) adlı karyeler ilhak olarak kaydedilmiştir.⁵⁷⁷ Mağdur edilen Mehmed'in yaşadığı olumsuz sürecin telafisi için tekrar istihdamı sağlanmış ve bazı karyeler ilhak edilerek yetki alanı genişletilmiştir. İlhak ve ifraz uygulamasıyla hem Keçiborlu(?) ve Çınkı(?) karyelerindeki reaya mağdur edilmemiş hem de Mehmed'in mağduriyeti giderilmiştir diyebiliriz.

---

⁵⁷⁷ MA, RKR, 214/37, s. 45; "Arhoz kazâsı gâyet-i şehriden bir ay tevkîtle Anabolu kazâsından ifraz olunub kazâ-yı mezbure beş ay tasarrufdan sonra ilhâk olunmağla sıfrü'l-yed kalan Mehmed dâ'îlerine ibkâ ve tevâbi-ikadîmesinden Koçuborlu/Keçiborlu ve Çınkı nam karyeleri ile sene-i mezbure Ramazan'ı guresinden bakiyye-i müddetini tekmîl edince sadaka buyuruldu."

SONUÇ

Bu araştırmanın ana amacı, Osmanlı Devleti'nin taşradaki idari bir birimi olan kazâların, oluşmasına etki eden temel unsurlar, kazâların sınırlarının belirlenmesine, daralmasına ve genişlemesine etki eden hususlar ile ilhak ve ifraz uygulamasına açıklık getirmektedir. Kazâ sınırlarının değişmesine etki eden makro ve mikro düzeydeki etkenler çalışmamızda incelenmiştir. Mikro düzeydeki etkenlerin tespitinde ise Rumeli Kadıaskerliği bünyesinde tutulan hareket ruznâmçeleri temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devlet teşkilatı, yüzyıllar süren kültürel etkileşimler neticesinde oluşmuştur. Osmanlı Devleti kültürel birikimi kendi oluşturduğu sisteme göre revize ederek veya yeni kurumlar oluşturarak sistemde sürekliliği sağlamıştır. Taşra idari birimleri ve kazâ idaresindeki yapılanma şekli, Osmanlı Devleti'ne has bir yapılanmadır. Osmanlı öncesinde yaşayıp varlığı son bulan Türk İslam ve İslami devletlerinde kazâ benzeri bir müessesesinin varlığına rastlanmamaktadır.

Kazâ, kavram olarak özünde “hüküm verme” anlamına gelmektedir. Osmanlı Devlet teşkilatında ise “kadının hükmü, hüküm alanı” manasını kazanmıştır. Kazâ ve kadı sözcükleri aynı kökten türemektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında kazâ adı altında idari birimlere rastlanmamaktadır. Kültürel birikim, sınırların genişlemesi ve ihtiyaçların haiz olmasından kaynaklı, tarihi süreç içerisinde kazâ adlı idari üniteler oluşturulmuştur. Kazâ olarak tanımlanmasının altında yatan en büyük etken ise kadının yetki alanını tanımlamak ve kadılar ile bir bağ kurulmasıdır. Böylelikle kazâ adı altında taşrada alt idari birimler oluşturulmuştur.

Kazâların oluşum sürecinde, Osmanlı sınırlarının genişlemesi, kültürel etmenler, demografik yapı, coğrafi konum başlıca etkenlerdi. Kazâlar özellikle buldukları bölgenin merkezinde yer almaktaydı. Kazâlar kendi arasında ikiye ayrılmaktaydı. Mevleviyet derecesindeki kadılıklar ve taşra kadılıkları diye sınıflandırılmıştı.

Osmanlı Devleti'nde kadı olabilmek için çok kademeli bir eğitim süzgecinden geçmek elzemdi. Eğitim sürecini tamamlayan adayların istihdamı sağlanırdı. Adaylar Rumeli'nde veya Anadolu'da göreve başlarlardı. Kadılar tarihi süreç içerisinde rotasyon sistemi vasıtasıyla Rumeli'nin veya Anadolu'nun her bölgesinde görev yapabiliirdi.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında kazâlar statülere ayrılmıştı. Statülerinin belirlenmesin de nüfus birincil öneme sahipti. Kadılar rotasyon sistemi ile tarihi süreç içerisinde derecelerine göre yani hak ettikleri gelirlere göre istihdam edilirdi. Hak ettikleri seviyede bir kazâ olmadığı durumlarda kazâların statüleri ilhak ve ifraz olayıyla yükseltilerek veya düşürülerek istihdam sağlanırdı. Kazâların statülerine sadece bu durum etki etmezdi. İbka olarak arpalık, maişet, te'bid ve tekaüd ile tevcihatta kazâların statülerinde değişime etki eden diğer durumlardandı. Bahsi geçen durumlarda kazâ sınırlarında değişim yaşanmaktaydı.

Kadılar buldukları kazâda adli, mülki ve mali alandan en yetkili görevliydi. Devlet ile reaya arasındaki bağlantıdan sorumlu olan kadı, şer'i ve örfi hukukun temsilcisiydi. Yeni fethedilen bölgelerde devlet nüfuzunu sağlamak ve güçlendirmek için kadıları istihdam ederdi. XVI. yüzyılda sonlarına doğru artan nüfus, ekonomik sıkıntılar, uzun süren savaşlar ve neticesinde çıkan isyanlar, taşra idaresini derinden sarsmıştı.

XVI. yüzyılın son çeyreğinde ve XVII. yüzyılda kazâ sayısında büyük artışlar yaşanmıştır. Kazâ sayısının artışına birçok husus etki etmiştir. Yazarların ortak düşüncesi ise devletin ihtiyaç duyduğu nakdi hızlı bir şekilde temin etmesi adına kazâ sayısında artışa gittiğidir. Cizye ve Avarız gibi nakdî olarak toplanan vergilerin belirlenmesi, toplanması ve merkeze havalesi sürecinde, kadılar son derece önemli bir konumdaydı. Yaşanan iç karışıklıklar taşrada devletin nüfuzunu sarmıştı. Uzun süren savaşlar neticesinde nakit ihtiyacı artmıştı. Artan nüfuzla beraber halihazırdaki kazâ bölgeleri yetersiz kalmaktaydı. Yaşanan olaylar neticesinde Rumeli'nde ve Anadolu'da XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XVII. yüzyıl boyunca kazâ sayısında artışlar meydana getirilerek taşrada yeniden nüfuz sağlanmak istenilmiştir. Böylelikle büyük çaplı kazâ sınırlarında değişimler yaşanmıştır.

Kazâ sayısındaki artışın temelinde ilhak ve ifraz olayı yatmaktadır. Mevcut büyük kazâların parçalanmasıyla veya kazâlara bağlı alt idari ünitelerdeki nüfus artışıyla yeni kazâlar ihdas edilmiştir. Mevcut büyük kazâlar ifraz olayıyla bölünerek yeni kazâlar oluşturulmuştur. İfraz edilen idari birim tek olacağı gibi fazlada olabiliyordu. idari birimler ifraz olayıyla büyük kazâlardan ayrılmış ve ilhak olayıyla birleştirilerek yeni idari üniteler oluşturulmuştu. İlhak ve ifraz olayı neticesinde XVI. yüzyılın son çeyreği ve XVII. yüzyılda kazâ sınırlarında büyük değişimler yaşanmış ve kazâ sayısında da gözle görülür bir artış olmuştur.

Kazâ sınırlarındaki değişimin ve sayısındaki artışın sadece nakit ihtiyacı için değil da daha mikro düzeyde ihtiyaçlar neticesinde gerçekleştirildiği kadıasker ruznâmçelerine yansımıştır. XVI. yüzyılın son çeyreğinde reayanın kadıya ulaşımı, kazânın kendi kendine yeterliliği, kazâların kadılara uygunluğu, reayanın ve kadıların arz ile talepleri gibi sebeplerden ilhak ve ifraz olayı uygulanmış, kazâ sınırlarında ve sayısında değişimler yaşanmıştır.

XVII. yüzyılda da aynı hususlar sonucunda ilhak ve ifraz yöntemi kullanılmıştır. Kadıların istihdamı ve yeni mansıplar oluşturulması adına ilhak ve ifraz olayı XVII. yüzyıl genelinde yoğun bir Őekil de uygulanmıştır. Artı olarak kadıların gelirlerini artırmak adına ilhaklar yapıldığı gibi nüfusu azalan kazâlar ise diğer idari bölgelere ifraz edildiği tespit edilmiştir. Nüfuzu düşük iki kazânın bir kadıya tevcih edilebilmesi adına ilhak ve ifraz olayıyla birleştirildiği görölmektedir. Misli ile atama ve mağdur edilen kadılara durumlarının telafisi için çoğu kez ilhak uygulaması tatbik edilmiştir. Bazı kadıların mağduriyetleri teftişten sonra anlaşılmıştır. Böyle bir durumda ise ibka olarak tevcihat yapılmıştır. İbka ile yapılan tevcihatta birçok kez ilhak olayının yaşandığı belirlenmiştir. Bazı kadılar haksız yere veya olağan üstü durumlar neticesinde görevlerinden alınmıştır. Tekrar istihdam edildiklerinde sıfrü'l-yed kaldıkları, bu durumun telafisi için ilhak ve ifraz olayının uygulandığı saptanmıştır. Kadılar yaptıkları hizmetlerin karşılığında terakki aldığı gibi bazı durumlarda ilhak uygulamasıyla başka idari birimler kendi kazâlarına bağlandığı görölmektedir. Bazı kazâların nüfusunun düşük olmasından ve uzak mesafe de yer almasından dolayı kadı istihdamı sağlanamamıştır. Böyle bir durumda reayanın mağdur edilmemesi için yakın idari bölgelere ilhak edildiği tespit edilmiştir. Bazı kadıları ise sebebini tespit edemediğimiz nedenlerden dolayı görevlerini terk etmişlerdir. Sonucunda ise reayanın zor durumda kalması kaçınılmaz olmuştur. Bu tarz süreçlerde yakın mevkideki kazâlara ilhak edildiği, kadıasker ruznâmçelerindeki verilerden belirlenmiştir. İlhak ve ifraz olayı, olumlu neticeler doğurduğu gibi olumsuz sonuçlarda meydana getirmişti. İlhak olayının uygulandığı durumlarda, ilhak edilen bazı kazâlarda kadılar görev yapmaktaydı. Bu durumda ilhak edilen kazâda görev yapan kadı mağdur ediliyordu. İfraz olayının uygulanmasıyla geliri düşen kadılar maddi yönden mağduriyetlerle karşılaşıyordu. Ancak Osmanlı Devleti mağduriyeti sıfıra indirmek adına farklı yöntemler uygulayarak, durumun telafi ediyordu.

İncelemiş olduğumuz ruznâmçede yer alan ilhak ve ifraz kayıtları, ilhak ve ifraz olayının belirli coğrafyalardaki ülke sınırları içerisinde gerçekleştiğini bizlere

göstermiştir. 214/37 numaralı ruznâmçede yer alan ilhak kayıtlarının uygulandığı kazâlar toplamda 29 tanedir. Bahsi geçen kazâlar günümüzde Bosna-Hersek, Girit, Yunanistan, Arnavutluk, Kıbrıs, Sırbistan, Kosova, Bulgaristan, Romanya ve Moldova ülkelerinin sınırlarında yer almaktadır. 29 kazânın 13 tanesi günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde bulunmaktadır. 5 kazâ Girit'te, 4'ü Mora yarımadasında, 4'ü ise Yunan ana karası içerisinde yer almaktadır. 3'ü Bosna-Hersek'te, 3'ü Kıbrıs'ta, 3'ü Bulgaristan'da, 2'si Arnavutluk'ta, 2'si Kosova'da, 1'i Sırbistan'da, 1'i Romanya'da, 1'i ise Moldova sınırları içerisinde bulunmaktadır.

214/37 numaralı ruznâmçede yer alan ifraz kayıtlarının uygulandığı kazâlar toplamda 12 tanedir. 12 kazânın 11'i günümüzde Bulgaristan, Romanya, Kıbrıs, Yunanistan ve Arnavutluk sınırları dahilindedir. Bir tanesinin ise konumu tam olarak tespit edilememiştir. 11 kaydın 4'ü Yunanistan'ın sınırları içerisinde yer almaktadır. 4 kaydın 2'si Mora yarımadasında bulunmaktadır. 3'ü Bulgaristan'da, 2'si Kıbrıs'ta, 1'i Romanya'da, 1'i Arnavutluk sınırları içerisinde yer almaktadır.

Netice itibariyle XVI. yüzyılın son çeyreği ile XVII. yüzyılda kazâ sayısında büyük artışlar yaşanmıştır. Artışların temelinde siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik nedenler yatmaktadır. Kazâ sınırlarının değişmesine ve tarihi süreç içerisinde sayısındaki artışa etki eden etmenler, makro ve mikro düzeyde tespit edilmeye çalışılmıştır. Kazâ sınırlarındaki değişimin sadece ilhak ve ifraz uygulaması ile gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. XVI. yüzyılda ilk örnekleri görülmeye başlanan ilhak ve ifraz uygulaması, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da uygulanmaya devam etmiştir. Yeni mansıplar açılmasında, kadıların gelirlerinin artırılmasında, derecelerinin hak ettikleri seviyelere getirilmesinde, misli ile göreve getirilmelerinde, mağduriyet yaşamalarında, belirli hizmetler karşılığında, görev sürelerinin uzatılmasında ilhak ve ifraz olayının uygulandığını tespit edilmiştir. Ayrıca nüfusu seyrek, geliri düşük ve uzak mesafe de olan kazâlar içinde ilhak ve ifraz olayının tatbik edildiği çalışmamızda belirlenmiştir. İlhak ve ifraz olayının 1659-1661 seneleri arasında daha çok, Osmanlı Devleti coğrafyasına fetihlerle yeni dahil edilen Girit'te yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca günümüzde Yunanistan ana karasında ve ona bağlı Mora yarımadasından, Bosna-Hersek'te, Arnavutluk'ta, Kıbrıs'ta, Kosova'da, Sırbistan'da, Moldova'da, Romanya'da, Bulgaristan'da yer alan eski Osmanlı kazâlarında ilhak ve ifraz olayı tatbik edilmiş, kazâ sınırlarında ve sayısında değişimler yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1. Bâb-ı Meşihat Şeyhülislâmlık Arşivi

Rumeli Kazaskerliği Ruznamçeleri: 212/35, 214/37, 216/39, 218/41, 261/84, 265/88.

B. Kaynak Eserler

Abdurrahman Abdi Paşa, (2012), *Abdurrahman Abdi Paşa Kanunnamesi*, (Haz.: H. Ahmet Arslantürk), Okur Kitaplığı Yay. İstanbul.

Ayn Ali Efendi, (2021), *Osmanlı Kanunları ve Devlet Teşkilatı*, Haz.: Seyit Ali Kahraman, Yeditepe Yay., İstanbul.

Fatih Sultan Mehmed, (2018), *Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Ali Osman*, (Haz.: Abdülkadir Özcan), Kronik Yay., İstanbul.

Gelibolulu Mustafa Âli, (2019), *Künhü'l-Ahbâr*, (Haz.: Ali Çavuşoğlu), TTK Yay., Ankara.

İlmiyye Sâlnâmesi (1998); *Osmanlı İlmiyye Teşkilâtı ve Şeyhülislamlar*, (Haz.: Seyit Ali Kahraman Ahmed Nezh Galitekin, Cevdet Dadaş), İşaret Yay., İstanbul.

Koçi Bey Risalesi, (2007), Haz.: Seda Çakmakcıoğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Naîmâ Mustafa Efendi, (2007), *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)* c. I (Haz.: Mehmet İpşirli) TTK Yay., Ankara.

Peçevi İbrahim Efendi, (1999), *Peçevi Tarihi*, c. I (Haz. Bakir Sıktı Baykal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

Şeyhî Mehmed Efendi, (2018), *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, c. I, (Haz.: Ramazan Ekinci), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. İstanbul.

Târîh-i Râşid ve Zeyli, (2013), c. I, Haz.: Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yay., İstanbul.

C) Araştırma Eserler

Açıkel, Ali, (2002), "Tokat Örneğinde XVII. Yüzyılın ilk Yarısında Osmanlı Sosyal Yapısındaki Buhran", *Türkler*, c. 10, (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 348-358.

- Adıyeke, Nuri, Adıyeke, Ayşe Nükhet, (2020), “Girit’in “Hakk ve Adl ile Cedîden Tahrîri”: 1705 yılında Girit’te Yapılan Tahrirler ve Düzenlemeler”, *Bellekten*, Sayı: 299, c. 84, Yıl: 2020, Ankara, s. 203-245.
- Afyoncu, Erhan, (2008), “Rûznâmçe”, *DİA*, c. XXXVI, İstanbul, s. 276-278.
- Akbayar, Nuri, (2001), *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Akdağ, Mustafa, (2018), *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, YKY Yay., İstanbul.
- Akgündüz, Ahmed, (1994), “Ebussuûd Efendi”, *DİA*, c. X, İstanbul, s. 365-371.
- Akgündüz, Murat, (2002), *Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislamlık*, Beyan Yay., İstanbul.
- Aktepe, M. Münir, (1991), “Babadağı”, *DİA*, c. IV, İstanbul, s. 371-372.
- Alan, Ercan, (2015), *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Alan, Ercan, (2016), “934 (1528) Tarihli Bir Belgeye Göre Rumeli’de Kadılık Müessesesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:46, Yıl: 2006, s. 168-177.
- Alan, Ercan, (2016), “Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Sancakları, Kazaları ve Kadıları”, *Akademik Sosyal Araştırmaları Dergisi*, sayı: 33, Yıl: 4, Kasım 2016, s. 337-377.
- Alan, Ercan, (2018), “XVII. Yüzyıl Anadolu Kadılıkları ve Rütbeleri”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 67, Yıl: 2018, İstanbul 2018, s. 59-100.
- Alan, Ercan, Atçıl, Abdurrahman, (2018), *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulemâ Defterleri*, Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara.
- Altundağ, Şinasi, (1967), “Osmanlılarda Kadıların Salâhiyet ve Vazifeleri Hakkında”, *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara, s. 342-354.
- Arı, Ferit, (2021), *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Kadı ve Müderrislerin İstihdamı (1756-1776)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir.
- Arık, Feda Şamil, (1997). “Osmanlılar’da Kadılık Müessesesi”, *OTAM*, Sayı: 8, Ankara, s. 1-72.

- Atar, Fahrettin, (2002), ‘Kazâ’ *DİA*, XXV, Ankara, s. 113-117.
- Aydın, Bilgin, Yurdakul, İlhami, Kurt, İsmail, (2006), *Şeyhülislâmlık (Bâb-ı Meşihat), Arşivi Defter Kataloğu*, İSAM Yay., İstanbul.
- Aydın, M. Âkif, (2020), *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye’nin Temeli*, İSAM, Yay., Ankara.
- B. D. Macdonald, (2001), “Kaza”, *İA*, c. VI, Eskişehir, 493-494.
- Baltacı, Cahid, (1979), “Kadı-asker Rûz-nâmçeleri’nin Tarihî ve Kültürel Ehemmiyeti”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, Cilt: IV, Sayı: 1, İstanbul, s. 55-100.
- Baltacı, Cahid, (1991), “Arpalık”, *DİA*, c. III, İstanbul, s. 392-393.
- Baltacı, Cahid, (2021), *XV – XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, c. I-II, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi, (1940), “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri II, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. II, Yıl: 1940, s. 214-247.
- Barkan, Ömer Lütfi, (2001), “Avarız”, *İA*, c. II., Eskişehir, s. 13-19.
- Baykara, Tuncer, (2002), “Kaza”, *DİA*, XXV, Ankara, s. 119-120.
- Baykara, Tuncer, (2019), *Anadolu’nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I; Anadolu’nun İdari Tahsimatı*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Beyazıt, Yasemin, (2009), *Osmanlı İlmiyye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadıaskerliği Ruznâmçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Beyazıt, Yasemin, (2010), “XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 53, Temmuz 2010, s. 75-98.
- Beyazıt, Yasemin, (2013), “Kadıasker Ruznâmçelerinde Tipoloji ve Yeterlilik”, Pof. Dr. Özer Ergenç’e Armağan, Ed. Ümit Ekin, Bilgi Kültür Sanat Yay., İstanbul, s. 97-112.
- Beyazıt, Yasemin, (2014), *Osmanlı İlmiyye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Yay., Ankara.

- Beyazıt, Yasemin, (2018), *Kadıasker Atama Ruznamçelerinden Çivizâde Mehmed Efendi Ruznâmçesi*, TTK, Yay., Ankara.
- Beyazıt, Yasemin, (2019), “Osmanlı Eğitim Sistemi İçerisinde Buk’a Medreselerinin Yeri”, *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans*, Ed.: Fuat Aydın vd., Mahya Yay., İstanbul.
- Beyazıt, Yasemin, (2019), “XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiyye Kanûnnâmeleri ve Medrese Eğitimi”, *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans*, Ed.: Fuat Aydın vd., Mahya Yay., İstanbul.
- Beyazıt, Yasemin, (2020), “Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Bir Nizam Koyucu: Ebüssuûd Efendi”, *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed.: Muhammed Fatih Çalışır, Suraiya R. Faroqhi, Mehmet Şakir Yılmaz), İbn Haldun Üniversitesi Yay., İstanbul, s. 125-149.
- Beydilli, Kemal, (2002), “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *DİA*, XXVI, Ankara, 524-527.
- Cengiz, Cihan, (2019), *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kânûnnâmeleri ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Ceylan, Nedim, (1980), *951 – 959 (1544 – 1556) Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- Cihan, Ahmet, (2004), *Reform Çağında Osmanlı İlmiyye Sınıfı*, Birey Yay., İstanbul.
- Civelek, Gökhan, (2017), “Manastır Kazası’nın Girit Seferi’ne Katkısı”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, c. III., (Haz.: Zafer Gölen, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yay., Ankara, s. 1058-1072.
- Cl. Huart, (2001), “Bender”, *İA*, c. II, Eskişehir 2001, s. 515.
- Çiçek, Kemal, (2022), “Kıbrıs (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, c. XXV, Ankara, s. 373-379.
- Çörekçi, Semra, (2015), *17. Yüzyıl Başında Osmanlı İlmiye Sistemi: Nuruosmaniye Kütüphanesi 4569/5 Numaralı Ruznâmçe Defterinin Transkripsiyonu ve Tahlili*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Darkot, Besim, (2001), “Midilli”, *İA*, c. VIII, Eskişehir, s. 282-284.

- Darling, Linda T., (2019), *Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve Maliye Yönetimi 1560-1660*, (Çev.: Adnan Tonguç), Alfa Yay, İstanbul.
- Demir, Selçuk, (2017), “17. ve 18. Yüzyıllarda Lofça Şehri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, c. I, (Ed.: Zafer Gölen, Abidin Temizer), Gece Kitaplığı Yay., Ankara, s. 277-296.
- Devellioğlu, Ferit, (2017), *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.
- Ekinci, Ekrem Buğra, (2021), *Osmanlı Hukuku; Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yay., İstanbul.
- Emecen, Feridun M., (1982), “Kayacık Kazâsının Avârız Defteri”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 1981-1982, İstanbul, s.159-170.
- Emecen, Feridun M., (2013), *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK. Yay., Ankara.
- Ertürk, Volkan, (2007), *XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Erünsal, İsmail, (1980), “Nuriosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazâsker Rûznameçeleri”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, Cilt: IV, Sayı: 3, İstanbul, s. 19-31.
- Eyice, Semavi, (1992), “Bender Kalesi” *DİA*, c. V, İstanbul, s. 431-432.
- Genç, Mehmet, (2020), “Mukâtaa”, *DİA*, c. XXXI, Ankara, s.129-132.
- Gökbilgin, Tayyib, (1952), “XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesi”, *IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, s. 433-444.
- Gökbilgin, Tayyib, (2001), “Arpalık”, *İA*, c. I., Eskişehir, s. 592-595.
- Gökçe, Turan, (1994), “934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıları”, *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, (Yayın Kurulu: İsmail Aka, Turan Tanyeri, vd.), Akademi Kitabevi Yay., İzmir, s. 77-94.
- Gökçe, Turan, (1994), “Anadolu Vilâyeti’ne Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri” *Tarih İncelemeleri Dergisi IX*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, s. 215-259.
- Gökçe, Turan, (2000), *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, TTK. Yay., Ankara.

- Gökçe, Turan, (2006), “XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdârî Taksimâtında Görülen Kazâ Sayısındaki Artışa Dâir Bazı Tespitler”, *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan Tarih Yazıları*, (Der.: M. Akif Erdoğan), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 237-266.
- Göyünç, Nejat, (1969), *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- Göyünç, Nejat, (1988), “XVIII. Yüzyılda Türk İdaresinde Nauplia (Anadolu) ve Yapıları”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK Yay., Ankara, s. 461-485.
- Göyünç, Nejat, (1999), “Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)”, *Osmanlı*, c. 6, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 77-88.
- Güçer, Lütfi, (1964), *Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul.
- Gündoğdu, İsmail, (2009), “Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Rûznâmçe Defterleri ve Önemi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 6, Yıl 2009, s. 697-722.
- Gündoğdu, İsmail, (2009), *The Ottoman Ulema Group and State of Practicing “Kaza” Authority During the 18th Century*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Gür, A. Refik, (2017), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, (Haz.: M. Nihat Aryol), İş Bankası Yay., İstanbul.
- Gürsoy, Cevat Rüştü, (2022), “Kıbrıs”, *DİA*, c. XXV, Ankara, s 369- 371.
- İnalcık, Halil, (1988), “The Ruznamce Registers of the Kadıasker of Rumeli as Preserved in Istanbul Müftülük Archives” *Turcica*, XX, s. 251-275.
- İnalcık, Halil, (2017), *Devlet-i 'Aliyye; Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil, (2018), “Kazasker Ruznamçe Defterine Göre Kadılık”, *Osmanlı İmparatorluğu; Sultan ve Siyaset*, c. II, Kronik Yay., İstanbul.
- İnalcık, Halil, (2018), *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yay., Ankara.
- İnalcık, Halil, (2018), *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, Kronik Yay., İstanbul.

- İnalcık, Halil, (2019), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 – 1600)*, Çev.; Ruşen Sezer, Kronik Yay., İstanbul.
- İpekten, Haluk, (2001), “İsmetî Mehmed”, *DİA*, c. XXIII, İstanbul, s. 140-141.
- İpekten, Haluk, Tekin, Şinasi, (1963), “XVII. Asır Şâirlerinden İsmetî”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. XIII, Sayı: 17-18, İstanbul 1963, s. 103-118.
- İpşirli, Mehmet, (1982), *XVII. Yüzyılın Başlarına Kadar Osmanlı İmparatorluğunda Kazaskerlik Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı Doçentlik Tezi, İstanbul.
- İpşirli, Mehmet, (1994), “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, Ed., Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yay., İstanbul, s. 139-282.
- İpşirli, Mehmet, (1998), “Osmanlı Devleti’nde Kazaskerlik”, *Bellekten*, cilt: LXI, Sayı: 232, Yıl: 1997, Ankara, s. 597-699.
- İpşirli, Mehmet, (2000), “İlmiye”, *DİA*, c. XXII, İstanbul, s. 141-145.
- İpşirli, Mehmet, (2021), *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Yay., İstanbul.
- J. H. Kramers, (2001), “Karaferiye”, *İA*, c. VI, Eskişehir, s. 246.
- Karaboğa, Durmuş Volkan, (2017), *XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbekir Eyaleti’nde İktisadi Hayat*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- Karaca, Behset, (1997), *XV ve XVI. yüzyıllarda Teke Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun.
- Karakaya, Ebru, (2022), “Kıbrıs (Mimari)”, *DİA*, c. XXV, Ankara, s. 382-391.
- Kıel, Machiel, (1991), “Badracık” *DİA*, c. IV, İstanbul, s. 421.
- Kıel, Machiel, (1992), “Balyabadra”, *DİA*, c. V, İstanbul, s. 42-43.
- Kıel, Machiel, (1994), “Eğriboz”, c. X, İstanbul, s. 491-493.
- Kıel, Machiel, (2001), “İşkodra”, *DİA*, c. XXIII, İstanbul, s. 433-434.
- Kıel, Machiel, (2001), “Karlı-ili”, *DİA*, c. XXIV, İstanbul, s. 499-502.

- Kırel, Machiel, (2003), “Lofça”, *DİA*, c. XXVII, Ankara, s. 203-205.
- Kırel, Machiel, (2007), “Podgorica”, *DİA*, c. XXXIV, İstanbul, s. 306-307.
- Kırel, Machiel, (2007), “Prizren” *DİA*, XXXIV, İstanbul, s. 349-351.
- Kırel, Machiel, (2013), “Vidin”, *DİA*, c. XLII, İstanbul, s. 103-106.
- Kırel, Machiel, (2020), “Midilli” *DİA*, c. Ankara, s. 11-14.
- Kırel, Machiel, Alexander, John, (2020), “Mora”, *DİA*, c. XXX, Ankara, 278-283.
- Kırel, Machiel, Gara, Eleni, (2001), “Karaferye” *DİA*, c. XXIV, İstanbul, s. 391-394.
- Kılıç, Cihan, (2017), *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İlimiye Teşkilatında İstihdam ve Hareket (Anadolu Kadıaskerliği Örneği)*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kuru, Levent, (2016), *Kazasker Ruznamçelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli’de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kuru, Levent, (2017), “Savaşların Osmanlı Kaza ve Kadılık Teşkilatına Etkisi: 18. Yüzyıl Rumeli Örneği”, *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, c. I., (Ed.: Aşkın Koyuncu), Çanakkale, s.348-357.
- Kuru, Levent, (2019), “Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Remeli Kadılıkları (XVI. Yüzyılın İlk Yarısı)”, *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 21, Yıl: 2019, s. 247-272.
- Kuru, Levent, (2019), “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Rumeli Kadılıkları”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, c. 8, Sayı: 2, Aralık, s. 261-294.
- Kuru, Levent, (2020), *Osmanlı İlimiye Tevcihâtı (1693-1725)*, Paradigma Akademi Yay., İstanbul.
- Kuru, Levent, Önal, Ahmet, (2018), *Osmanlı Kaza Teşkilatı (1078/1667 – 1668 Düzenlemesine Göre)*, Yeditepe Yay., İstanbul.
- Maxım, Mihai, (2012), “Tımişvar” *DİA*, c. XLI, İstanbul, s. 94-95.
- Moacanin, Nenad, (1996), “Foça”, *DİA*, İstanbul, s. 166-167.

- Oral, Ertuğrul, (1980), 993 – 994 (1585 – 1586) *Tarihli Rumeli Kadıaskeri Ruznâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- Oral, Ertuğrul, (1993), 1177 (1763 – 1764) *Tarihli 115 Numaralı Rumeli Kadıaskeri Ruznâmçesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yeniçağ Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ortaylı, İlber, (2017), *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yay., İstanbul.
- Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514 – 1550)*, (Haz.: Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2013.
- Öz, Mehmet, (2015), *Kanun-ı Kadimim Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yay., İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir, (2001), “Karlofça”, *DİA*, c. XXIV, İstanbul, s. 504-507.
- Özcan, Abdülkadir, (2017), *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları III*, İSAM Yay., Ankara.
- Özel, Oktay, (2018), *Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri*, İletişim Yay., İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki, (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, MEB Yay., İstanbul.
- Parlatır, İsmail, (2012), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Sami, Şemseddin, (2014), *Kâmûs-ı Türkî*, (Haz. Raşit Gündoğdu, vd.), İdeal Yayıncılık, İstanbul.
- Sancak, Yusuf, Kıyak, Emre, (2014), “Günümüz Türkçesiyle Mecelle'nin On Altıncı Kitabı Kitabü'l Kazâ” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, Yıl: 2014, s. 45-105.
- Sezen, Tahir, (2017), *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.
- Sezgin, İbrahim, (1998), *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- Solak, İbrahim, (2002), *XVI. Yüzyılda Maraş Kazâsı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Şentop, Mustafa, (2021), *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, Kadim Yay., Ankara.
- Şimşirgil, Ahmet, (1990), *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat, (1455 – 1574)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Taş, Hülya, (2004), *XVII. Yüzyılda Ankara*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Taş, Kenan Ziya, (1993), *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Tekeli, İlhan, İlkın, Selim, (1999), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK. Yay., Ankara.
- Tosunoğlu, Ayşe, (1993), *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Unan, Fahri, (1998), “Osmanlı İlmiye Tarîkinde “Paye”li Tayinler yahut Devlette Kazanç Kapısı”, *Belleten*, c. LXII, Sayı, 233, Ankara, s. 41-64.
- Unan, Fahri, (2003), *Kuruluştan Günümüze Fâtih Külliyesi*, TTK. Yay., Ankara.
- Unan, Fahri, (2004), “Mevleviyet”, *DİA*, c. XXIX, Ankara, s. 467-468.
- Uzan, Süleyman, (1980), *997 – 998 (1589 – 1590) Tarihli Rumeli Kadiaskeri Ruznâmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü Mezuniyet Tezi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2009), *Osmanlı Tarihi*, c. III/I, TTK. Yay, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2011), *Osmanlı Tarihi*, c. IV/I, TTK. Yay., Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2014) *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2020), *Osman Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK. Yay. Ankara.

- Ük, Berin, (2016), *Anadolu Kazaskerliği 6/1 Nolu Ruznamçe Defterine Göre Anadolu'da Kadılık Kurumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ünal, Mehmet Ali, (1987), “1056/1646 Tarihli Avârız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput”, *Belleten*, c. 51, Sayı: 199, Yıl: 1987, Ankara, s. 119-130.
- Ünal, Mehmet Ali, (1988), “XVII. Yüzyılın Başlarında Harput Mukataatına Ait Bir İcmal Muhasebe Defteri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 3, Sayı: 3, Yıl: 1988, Samsun, s. 93-107.
- Ünal, Mehmet Ali, (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518 – 1566)*, TTK. Yay., Ankara.
- Ünal, Mehmet Ali, (1999), “Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, c. 6, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 111-122.
- Ünal, Mehmet Ali, (2008), *Osmanlı Devrinde Sinop*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta.
- Ünal, Mehmet Ali, (2015), *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Ünal, Mehmet Ali, (2017), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Ünver, A. Süheyl, (1969), “XVII'inci Yüzyılın sonunda Padişaha Bir Lâyiha”, *Belleten*, C. XXXIII, Sayı: 129, Yıl: Ocak 1969, s. 21-34.
- Varlık, Mustafa Çetin, (1987), “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdârî Teşkilatında Kütahya”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Yıl: 1986, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, s. 201-239.
- Yurdakul, İlhami, (2017), *Osmanlı İlimiye Teşkilatı'nda Reform (1826 – 1876)*, İletişim Yay., İstanbul.

214/37 NUMARALI DEFTERDE YER ALAN KAZALAR

Kaza Adedi	Kaza Adı	Kayıt Adedi
1	Ahyolu maa Burgos/Bergos İskelesi	2
2	Akçahisar	2
3	Akçakızanlık	4
4	Akhisar	4
5	Akkirman	1
6	Alacahisar	1
7	Alakenise	3
8	Alasonya	4
9	Amari/Amarya maa Şedine	1
10	Anabolu	3
11	Andurusa	1
12	Angelikasrı	2
13	Apokoron	1
14	Apokri	2
15	Arhoz	3
16	Arkadya	3
17	Arnavudbalgradı	3
18	Aslatana	1
19	Atina	3
20	Avlonya	2

21	Ayamavra	2
22	Ayapetre	3
23	Aydonat	2
24	Aydos maa Burgos/Bergos İskelesi	2
25	Babadağı	4
26	Bac	1
27	Badracık	2
28	Baf	1
29	Balçık	2
30	Balyabadra	2
31	Banaluka	2
32	Bardonya	4
33	Baya	2
34	Belene	1
35	Belgradcık	1
36	Bender	2
37	Benefşe	4
38	Berçka	1
39	Bereketli	2
40	Berenvar	2
41	Berkofça	2
42	Bihlişte	3
43	Bihor maa Kumran/Komaran Nahiyesi	3

44	Bihorina maa Korine	2
45	Bolvan	2
46	Borca/Berce maa Kenzin	1
47	Bosna Brodu	1
48	Bozbaba	1
49	Bozcaada	3
50	Bögürdelen	1
51	Budimla maa Plav	2
52	Budin	4
53	Burgos/Bergos	2
54	Cibra	2
55	Cisr-i Mustafa Paşa	2
56	Cumapazarı	2
57	Çačka	2
58	Çağlayık	4
59	Çakova	2
60	Çanat	3
61	Çatalca	2
62	Çaynice	1
63	Çelebipazarı	2
64	Çerniçe	2
65	Çırpan	2
66	Çorlu	1

67	Debre	4
68	Delvine	2
69	Depedelen	3
70	Derbend	1
71	Desbodbrodu	2
72	Diyakova	2
73	Doyran	1
74	Dömenek	1
75	Draç	1
76	Drama	3
77	Dupniçe maa Baya/Bana Nahiyesi	2
78	Eğriboz	2
79	Eğrine	4
80	Eğribucak	2
81	Eğridere	1
82	Ergirikesri	2
83	Ermiye	1
84	Esedabad maa Kulhızır	1
85	Eskicuma	2
86	Estergon	2
87	Etrepoli	1
88	Evdim	2
89	Evreşe	1

90	Fenar	3
91	Ferecik	3
92	Fethülislam	2
93	Filorina	3
94	Foça	2
95	Fonya	2
96	Gabele	2
97	Gilan	2
98	Girgorofçe	1
99	Girine	4
100	Gora	1
101	Gördös maa Koçopod Nahiyesi	3
102	Görice	2
103	Gradçaniçe	1
104	Gügercinlik	2
105	Güle	4
106	Hacıoğlupazarı	2
107	Hatvan	1
108	Hayrabolu	1
109	Hezargrad	2
110	Hİram	1
111	Hırsofi/Hirsofu maa Piskopi	2
112	Hırsova	3

113	Hotaliç	2
114	Hulumic	2
115	Hurpište	1
116	İbrail	5
117	İhlevne maa Dögörez Nahiyesi	1
118	İhtiman	2
119	İlbasan	5
120	İlok	1
121	İmoçka maa Donya Nahiyesi	1
122	İmroz	1
123	İnebahtı	2
124	İnecik	1
125	İnöz	1
126	İpek	2
127	İrig	1
128	İrşova	1
129	İsakçı	2
130	İsfakiye	1
131	İsfirilig	2
132	İsfirilig Banası	2
133	İskarapar	3
134	İskenderiye	4
135	İskiradin	1

136	İslimye	2
137	İsmailgeçidi	2
138	İstanköy	5
139	İstar-ı Eflak	3
140	İstarova	2
141	İstife	2
142	İstolnibelgradı	1
143	İşim	1
144	İştib	1
145	İvlahor	2
146	İvraca	1
147	İvranya	4
148	İzdin	3
149	İzenpol	3
150	İzladi	3
151	İzvornik	2
152	Kalamete	2
153	Kalavrita	4
154	Kalkandelen	1
155	Kalonya	2
156	Kamangrad maa Bihke	2
157	Kanije	1
158	Karacadağ maa Rabyak/Jabayak	2

159	Karadağ	3
160	Karaferye	2
161	Karinabad	1
162	Karitene	4
163	Karpaz	1
164	Kavala	2
165	Kefe	3
166	Kerbeniş	2
167	Kerş	2
168	Kesriye	2
169	Kıraguyefçe	1
170	Kırçova	2
171	Kırkkenise	1
172	Kızılhisar	1
173	Kifse	2
174	Kili	2
175	Kinorya/Kenurya/Kinoryo	1
176	Kisamo maa Selune(?)	1
177	Kladina	1
178	Koçayna	1
179	Koniçe	1
180	Koron	2
181	Korondos	2

182	Kostaniça	2
183	Koznik	2
184	Köprülü	3
185	Köstendil	1
186	Kratova	2
187	Kravari	1
188	Kurşunlu	1
189	Kurveleş	2
190	Lefke	1
191	Lefkoşa	2
192	Leskofça	2
193	Limason	1
194	Limni	3
195	Lipova	1
196	Livadya	2
197	Livandar	1
198	Lofça	2
199	Lubin	1
200	Lugoş maa Şebeş	2
201	Maçin	3
202	Maden-i İpek	3
203	Magosa	1
204	Manastr	3

205	Mangub	2
206	Mankalya	1
207	Mat	2
208	Medoke	2
209	Megara	2
210	Meğri	3
211	Memlahateyn	2
212	Menafoca maa Gana	2
213	Menlik	3
214	Mesarya	1
215	Mezakiye	3
216	Mezarrak	3
217	Midilli maa Yund Adası	1
218	Migalgara	3
219	Milapotamu maa Selune maa Selvi	2
220	Mirambila/Mirabila	1
221	Misivri	2
222	Mitrofça	1
223	Mitrofcacık	2
224	Mizistire	1
225	Modonic	2
226	Modova	3
227	Mohaç	2

228	Molova	1
229	Morova	1
230	Morovik	1
231	Mostar	2
232	Moton	2
233	Narda	2
234	Naslic	3
235	Nemçe	1
236	Nevahi-yi Klis maa Adoble Nahiyesi	2
237	Nevesil	1
238	Nevesin	2
239	Nevrekob	3
240	Niğbolu	2
241	Niş	3
242	Nova	2
243	Novaberde	2
244	Ohri	2
245	Olendorik	2
246	Ologa maa Yerkofca	1
247	Omorfa	1
248	Opar	2
249	Osat	2
250	Ostrova	2

251	Ölgünbar⁵⁷⁸	2
252	Özek	1
253	Özi	2
254	Peçkere	1
255	Peçuy	1
256	Pedye	2
257	Peklin	2
258	Pendaye	1
259	Perakin	1
260	Petriç	1
261	Pirlepe	4
262	Platamone	4
263	Plevne	2
264	Podgoriçe	1
265	Poganyanya	2
266	Pojega	2
267	Pojegacık	2
268	Pojerefçe	1
269	Polomya	2
270	Pravişte	2
271	Pravnik	3

⁵⁷⁸ İncelemiş olduğumuz MA, RKR, 214/37 numaralı defterde “Örgünbar” şeklinde kaydedilmiştir. Yasemin Beyazıt, Ercan Alan ve Levent Kuru Ölgünbar olarak eserlerinde yer vermişlerdir. Nuri Akbayar da eserinde İşkodra’ya bağlı olduğunu belirterek Ölgünbar olarak okumuştur. Bkz.: Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 128.

272	Premedi	2
273	Prepol	3
274	Prepoy	1
275	Prespe	4
276	Preveze	3
277	Priştine	1
278	Prizrin maa Havass-ı Prizrin	3
279	Raça	1
280	Radomir	3
281	Radovişte	2
282	Rahova	1
283	Rahoviçe	2
284	Rasova	1
285	Razlık	1
286	Resmo	1
287	Rodos	1
288	Ropoz	1
289	Rudnik	1
290	Ruşçuk	6
291	Samakov	2
292	Sane	2
293	Sarata	1
294	Sarıgöl	2

295	Segedin	2
296	Seksar	2
297	Semadirek	1
298	Serfice	2
299	Sigetvar	2
300	Silistre	2
301	Sirebreniçe	1
302	Siroz	4
303	Sisam Adası⁵⁷⁹	3
304	Solnok	1
305	Sonbur	2
306	Sölova	2
307	Srişnik	1
308	Suğdak	3
309	Suhuryaka	1
310	Şehirköy	2
311	Şekerhane	1
312	Şikloş	3
313	Şimtorna	2
314	Şumnu	1
315	Talanda	3
316	Taman	2
317	Taşlıca	1

⁵⁷⁹ İncelemiş olduğumuz MA, RKR, 214/37 numaralı defterde “Susam Adası” şeklinde kaydedilmiştir.

318	Taşözü	3
319	Tekfurgözü	2
320	Temeşvar	2
321	Teşene	2
322	Tırhala	2
323	Tikveş	2
324	Timok	2
325	Timoriça	3
326	Timurhisar	3
327	Tirgovişte	2
328	Titel	3
329	Togana	2
330	Trapoliçe	1
331	Trebçe	2
332	Tulca	1
333	Tuzla	2
334	Umurfakih	1
335	Ustrumca	2
336	Ürgüp	1
337	Üsküp	1
338	Üziçe	2
339	Valpova	2
340	Valtoz maa İkeromre	2

341	Valyeva	2
342	Varadin	2
343	Varat	2
344	Varna	2
345	Velesin	2
346	Velika	1
347	Veniçe	2
348	Vestice	2
349	Vidin	2
350	Vilkovar	2
351	Virsice	1
352	Vişegrad	2
353	Vodina	5
354	Voniça	1
355	Vulçitrin	3
356	Yacağaç	3
357	Yadra maa Atbunar	1
358	Yagodina	1
359	Yakova	1
360	Yanova	2
361	Yanya	2
362	Yayça	1
363	Yenice-i Vardar	4

364	Yenipazar maa Seniçe Nahiyesi	2
365	Yerapetra maa İstiye maa Rizo	2
366	Yergöğü	2
367	Zadrıma maa Leş	2
368	Zağra-yı Atik	1
369	Zağra-yı Cedid	1
370	Zihne	2
371	Ziştovi	4
		Toplam: 738

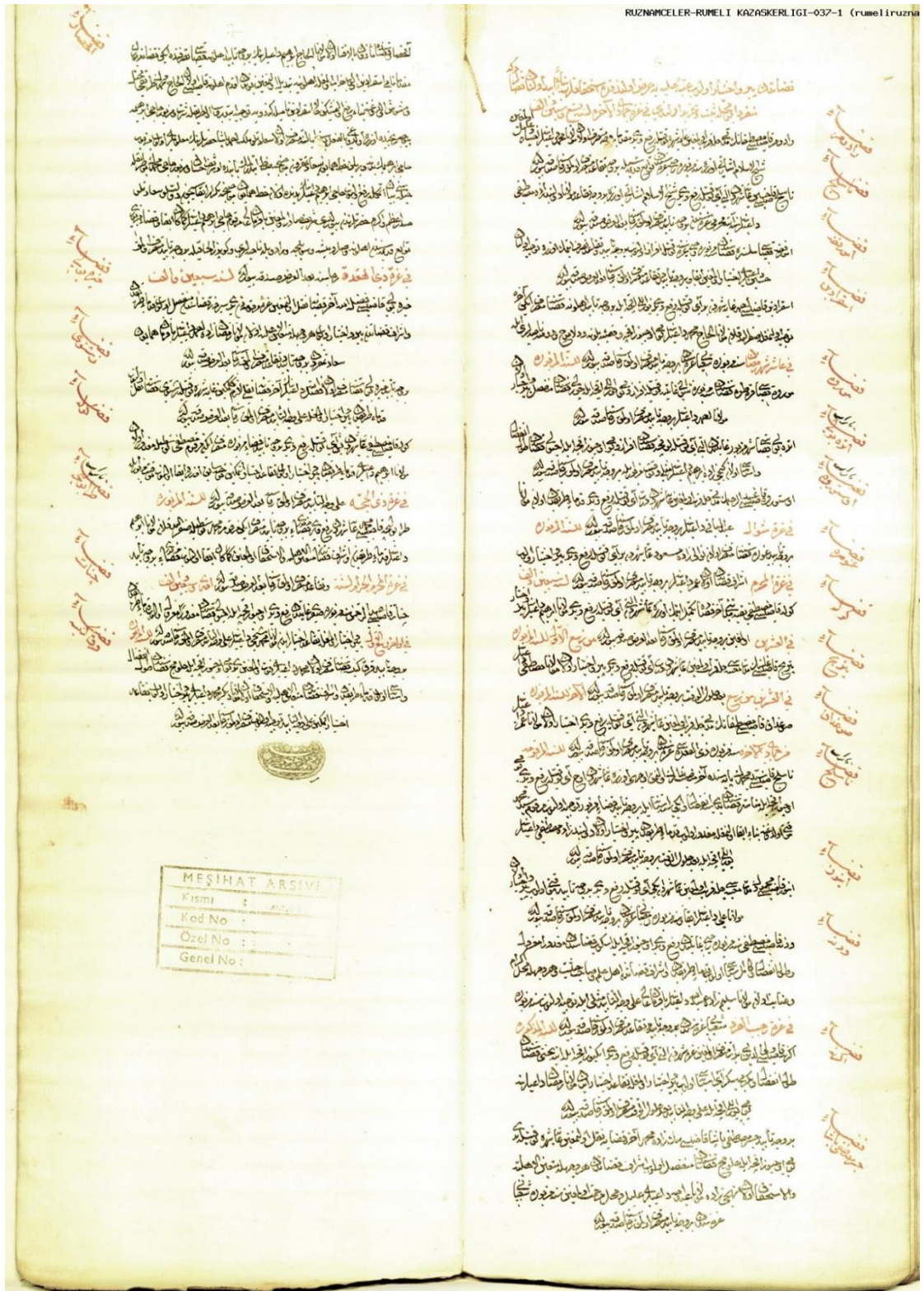
Kadınların Munfasıl Oldukları Kazâlar⁵⁸⁰	
372	Bare maa Mürtedabad
373	Eğrikesri
374	Hatunili
375	İkseromre
376	İne maa Misivye
377	İpsala
378	İşbat
379	İşketoz
380	Laşte
381	Yenişehir
Toplam: 381	

⁵⁸⁰ Bu tablo, ruznamçede atama yapılan kazalar çıkartılarak sıralanmıştır.

EKLER**Ek. 1.: Mehmet İsmetî Efendi'ye ait ruznâme defterinin kapak kısmı**

Ek. 2.: Mehmed İsmetî Efendi'nin ruznâmçesinde yer alan ilk kâdı tevcihat kayıtları

RUZNAMCELER-RUMELI KAZASKERLIGI-037-1 (rumeliruzna

Ek. 3.: Mehmet İsmetî Efendi'nin Mührü